

Colecție coordonată de Tereza Culianu-Petrescu

Ted Anton este profesor la Universitatea DePaul din Chicago, unde predă literatură nonficțională și „nou jurnalism”. Este editor al volumului *The New Science Journalists* (1995), iar articolele sale apar în publicații ca *The Sciences*, *Chicago Magazine*, *Chicago Tribune* sau *Lingua Franca*. Ultima sa carte care s-a bucurat de succes este *Bold Science: Seven Scientists Who Are Changing our World* (2000, 2001).

Întâlnirea cu personalitatea complexă a lui Ioan Culianu, spune Ted Anton, i-a „schimbat viața”. Pentru a scrie *Eros, Magic, and the Murder of Profesor Culianu* (Northwestern University Press, 1996), el a întreprins cercetări timp de cinci ani, în Statele Unite, România, Italia, Olanda sau Franța, încercând să refacă itinerarele geografice, dar în primul rând pe cele spirituale ale personajului său. A devenit expert în cazul Culianu, fiind în această calitate consultat de FBI, de rețelele de televiziune ABC sau NBC, de posturile de radio americane sau franceze. *Eros, Magic...* a fost distinsă în 1998 cu Premiul Carl Sandburg.

Ted Anton, *Eros, Magic, and the Murder of Profesor Culianu*

© Ted Anton, 1996

© 2005 by Editura Polirom, pentru prezenta traducere
www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506 București, B-dul
I.C. Brătianu nr. 6, el. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1 – 728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ANTON, TED

Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu / Ted Anton;
trad. de Cristina Felea; pref. de Andrei Oișteanu.

— Ed. a 2-a, rev.

— Iași: Polirom, 2005

ISBN: 973 – 681 – 796 – 2

I. Felea, Cristina (trad.) II. Oișteanu, Andrei (pref.)

14 (498) Culianu, I.P. 929 Culianu, I.P.

Printed in ROMÂNIA

Ted Anton

*Eros, magie și asasinarea profesorului
Culianu*

Ediția a II-a românească revăzută

Traducere de Cristina Felea Prefață de Andrei Oișteanu

POLIROM 2005

Prefață *Un altfel de Culianu*

Un portret compozit în ultimii ani, au apărut versiunile românești ale mai multor cărți semnate de Ioan Petru Culianu. Iată însă că încep să apară cărți cu numele lui Culianu pe copertă, dar nu ca autor, ci ca subiect. După volumul semnat de ilustrul savant italian Elemire Zolla, volum bibliofil, intitulat chiar *Ioan Petru Culianu* (Alberto Tallone Editore, 1994), în octombrie 1996 a fost publicată în Statele Unite monografia lui Ted Anton, *Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu* (Northwestern University Press) 1.

1. Rândurile acestea au fost scrise în aprilie 1997. De atunci, editarea în România a cărților lui Ioan Petru Culianu a cunoscut un ritm susținut, iar cercetările privitoare la viața și opera savantului dispărut s-au înmulțit, prinzând proporțiile unei bogate literaturi critice. Bibliografia operei cuprinde acum mai bine de douăzeci de titluri, dintre care unele ajunse la a treia ediție; din anul 2002, cărțile lui Culianu apar la Editura Polirom, în colecția „Biblioteca Ioan Petru Culianu”. Dintre textele marcante ale bibliografiei despre Culianu, amintesc volumele semnate de Matei Călinescu – *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecții* (Iași, Polirom, 2002, cu două ediții), Nicu Gavriluță – *Culianu, jocurile minții și lumile multidimensionale* (Iași, Polirom, 2000), studiile publicate de Horia-Roman Patapievicu sau de Eduard Iricinschi, precum și lucrările colective masive coordonate de Sorin Antohi – *Religion, Fiction, and History. Essays in Memory of Ioan Petru Culianu* (2 volume, București, Nemira, 2001; sumarul include și o listă selectivă a studiilor despre Culianu) și *Ioan Petru Culianu. Omul și opera* (Iași, Polirom, 2003). Eu însumi am dedicat o întreagă secțiune, intitulată „In memoriam Ioan Petru Culianu”, în cartea mea *Mythos & Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală* (București, Nemira, 1998, pp. 331 – 376). Îmi face plăcere să menționez aici numele unei tinere cercetătoare din Italia, Roberta Moretti, care a prezentat în 1999, la Universitatea din Siena-Arezzo, sub coordonarea prof. Grazia Marchiano, o teză de licență valoroasă, „Le molte latitudini di I.P. Culianu”.

6 PREFAȚĂ

Autorul este profesor la Facultatea de Ziaristică a Universității DePaul din Chicago. După primele sale articole privind asasinarea lui I.P. Culianu, Ted Anton a beneficiat de o bursă Fulbright și apoi de o

alta, acordată de *The Fund for investigative Journalism*, pentru a-și continua investigațiile. Pentru realizarea cărții, autorul a stat de vorbă cu aproape două sute de oameni (rude, prieteni, colegi, colaboratori, profesori și studenți ai lui Culianu, dar și polițiști, autorități guvernamentale etc), răspândiți prin toate marile orașe în care a locuit savantul român: Iași, București, Roma, Milano, Groningen, Paris, Chicago. Căci scurta lui viață a fost un șir de emigrări, mereu mai spre vest, din orașul în care s-a născut (Iași, 1950) până la cel în care a fost ucis (Chicago, 1991). Vrând să scrie o monografie exhaustivă, Ted Anton a făcut, pe parcursul a cinci ani, un remarcabil efort de documentare, propunându-și să vorbească, practic, cu toți cei care l-au cunoscut pe Culianu și încercând să verifice fiecare detaliu biografic din două-trei surse independente. În unele cazuri însă, autorul a fost nevoit să acorde credit unor mărturii neverificabile și nu a putut să evite surse subiective sau insuficient de credibile.

Regula autoimpusă – aceea de a vorbi „cu toată lumea” – a înregistrat totuși o excepție notabilă: Ioan Petru Culianu însuși. Ted Anton a studiat cărțile și articolele savantului, i-a citit corespondența, i-a consultat jurnalul intim, l-a auzit/văzut înregistrat pe casete audio-video, dar nu l-a cunoscut personal pe protagonistul cărții sale, cu toate că au fost contemporani și concitadini. Unul dintre meritele autorului este acela de a fi transformat această lipsă într-o calitate a cărții. Astfel, imaginea complexă a lui Culianu nu este realizată dintr-o singură perspectivă, cea a autorului, ci din zeci de perspective însumate. A rezultat „un portret compozit” – recunoaște Ted Anton –, „plin de ambiguități și contradicții”.

„Nu pot să revin decât victorios!”

Ted Anton este un jurnalist profesionist, și acest lucru se simte pe parcursul cărții. El recompune cu migală – piesă cu piesă, ca într-un puzzle – imagini complicate, cu multe personaje, provenind din spații culturale diferite. Chiar și limitele cărții se datorează, în bună măsură, tot profesionalismului autorului. Ca orice publicist de profesie, el pune uneori accentul pe evenimente biografice, mai mult sau mai puțin senzaționale sau pitorești, cu succes sigur la public. Detalii biografice accidentale sunt uneori redată cu

PREFAȚĂ 7

tușe prea groase, dar, în general, faptele de viață semnificative sunt descrise corect, acordându-li-se o pondere adecvată în economia

cărții. Iată câteva exemple:

— Părăsirea lașului natal la 17 ani (1967) (prima „emigrare”, „mai cruntă decât oricare alta” – va scrie Culianu mai târziu), purtând pe umeri povara dulce-amară de a fi la înălțimea unor strămoși cărturari iluștri, precum străbunicul său, junimistul – francmason desigur – Neculai („Papa”) Culianu, profesor de matematică la Universitatea din Iași și timp de optsprezece ani (1880 – 1898) rectorul ei, fost, într-o vreme, și vicepreședinte al Senatului României;

— Anii de studenție la Universitatea bucureșteană (1967 – 1972) (care s-au suprapus perioadei de relativă liberalizare a societății românești); colegii îl recunosc ca lider de generație – o generație, la rândul ei, remarcabilă, din care îi amintesc, de exemplu, pe Victor Ivanovici, Dumitru Radu Popa, Silviu Angelescu, Paul Drogeanu, Șerban Anghelescu, Dorin Liviu Zaharia, Dana Popescu-șișmanian1;

— Hărțuielile la care a fost supus – în vederea racolării – de către căpitanul de *Securitate* Ureche (nume predestinat pentru un ofițer specializat în

(curând, textul cercetării va fi publicat în volum). Fără nicio plăcere, menționez și grotescul volum semnat de Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, București, Editura Miracol, 1999.

1. Iată cum caracteriza Dana Șișmanian, în articolul – de altminteri în totalitate citabil – „Cum se măsoară o crimă?” (*Lupta*, Paris, iunie 1991; v. textul și în voi. Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, București, Nemira, 1999, pp. 235 – 239), atmosfera acelor ani de studenție și relația grupului de colegi și prieteni cu Ioan Culianu: „Ne trezeam atunci, într-o Românie ce schimba domnii, ca dintr-un coșmar... Poate dintr-o sete avidă de compensație spirituală față de dirijismul desfigurant, ne-am aruncat cu patimă exclusivă în aventuri intelectuale rar sau deloc încercate până atunci în România postbelică: hermeneutică, istoria religiilor, teorie literară, gramatică transformațională, semiotică, antropologie și etnografie structurală, psihanaliza mitului, cea a simbolului, gnosticism, orientalism. Aproape un joc cu mărgelile de sticlă... O mână de profesori și de asistenți mai tineri, ce se luptau să revoluționeze sistemul universitar moștenit, ne dădeau imboldul: prof. Mihai Pop, prof. Cicerone Poghiric, apoi Sorin Alexandrescu, Matei Călinescu, Sanda Golopenția, Nicolae Manolescu, Petru Creția, Mihai Nasta... *Cine*

însă dintre studenții de atunci ar putea spune că fără Ioan Culianu am fi fost aceiași – sau că tot ce a fost ar fi fost, fără el, cum a fost? (s.n.) Ne era coleg, dar erudiția lui – la leghe distanță față de eforturile noastre cele mai zeloase –, cât și aura de spiritualitate ascetică pe care o degaja apariția sa, totuși prin nimic spectaculară, pe culoarele facultății, îl singularizau în mod absolut. Puțini, în ciuda profunde sale amenințări și a unei modestii îndelung educate (aș zice a unui exercițiu spiritual al umilinței în sensul monastic), îi erau prieteni; mulți însă, direct sau indirect, gravitau în jurul siluetei sale intelectuale ce părea, cu discreție, dar cu insistență, să indice o «cale».

PREFAȚA

filaj) 1 (1968 – 1970) și intrarea în PCR (1970), tocmai pentru a nu putea fi folosit ca informator;

nenumăratele șovăieli, temeri și angoase care au precedat decizia sa de a rămâne în străinătate (fără acte, fără bani, fără rude), lăsând în urmă ceea ce ura și iubea mai mult (1972);

persecuțiile suportate de membrii familiei sale din Iași și insistențele acestora ca el să se întoarcă, formulate în primele luni de după plecare, în spaima față de necunoscutul care-l aștepta: „Nu pot să revin decât victorios!”, răspundea el într-un acces de orgoliu (n-a mai revenit niciodată, decât – într-adevăr victorios – prin cărțile sale); condamnarea lui în țară la șapte ani închisoare „pentru denigrarea statului român”.

(?!), drumul său devenind absolut ireversibil;

trauma provocată de cele opt luni de infern petrecute în sordidul lagăr de refugiați din Italia și tentativa de sinucidere, prin tăierea venelor

(1973);

relativa detașare manifestată de Mircea Eliade, care nu s-a grăbit să-l ajute în primii ani de după emigrare;

Intervenția agresivă a ambasadorului României în Olanda, tov. Traian

Pop, care a cerut Universității din Groningen să nu-l angajeze pe Culianu pentru că este „dușmanul poporului român” (1976) – intervenție care, ulterior, i-a ușurat în mod nesperat obținerea cetățeniei olandeze ca refugiat politic (1980);

respingerea încercărilor poetului Horia Stamatu de a-l recruta în Mișcarea legionară (cca. 1980);

povestea de dragoste cu Hillary Wiesner, studentă la Universitatea din

Chicago (din 1986);

În 2002, CNSAS i-a permis Terezei Culianu-Petrescu accesul la ceea ce SRI înaintase instituției drept dosar de Securitate al fratelui ei (v. Tereza Culianu-Petrescu, „O biografie”, în Sorin Antohi [coord.], *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, ed. cit., pp. 54 – 82, în special 81 – 82). Era vorba despre o alcătuire hibridă de cca. 70 de pagini, multe cu numerotări duble suprapuse, întocmită cu grija evidentă de a nu furniza nicio urmă a implicării Securității în supravegherea lui Culianu după plecarea din țară (1972) – și cu atât mai puțin a posibilei ei implicări în crima din mai 1991. Din filele grijuliu adunate, conținând în general rapoarte ale unei urmăriri suscitade, pare-se, de cererea de a călători în Italia a studentului (absolventului) Ioan Petru Culianu, răsare totuși „căpitanul Ureche” însuși, identificat de CNSAS drept Marian Ureche, actualmente general și director, până în 2004, al unui ciudat serviciu secret de informații (SIPA) din cadrul Ministerului român al Justiției. Pentru traseul politic (și financiar) de după 1989 al generalului Ureche, vezi excelenta carte a lui Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, București, Humanitas, 2004.

PREFAȚĂ 9

agonia și trecerea în neființă a lui Eliade sub privirile discipolului său (1986);

continua încercare de a afla cât și de a înțelege de ce a simpatizat Mircea Eliade cu Mișcarea legionară în anii '30 („Eliade n-a fost niciodată antisemit, nici membru al Gărzii de Fier, nici pronazist. Dar am înțelege că, oricum, el a fost mai apropiat de Garda de Fier decât îmi plăcea să cred” – îi scria Culianu lui MacLinscott Ricketts, pe la sfârșitul anilor '80) 1;

Încercarea de a-i ajuta pe disidenții ieșeni, mai ales pe Dan Petrescu, prin alertarea presei și a organismelor internaționale; apartamentul din Chicago i-a fost spart și răvășit, furându-i-se computerul și toate dischetele (noiembrie 1989);

entuziasmul fără margini față de revoluția română („De data aceasta, sunt mândru că sunt român!”) (decembrie 1989); imensa decepție ulterioară și furia împotriva celor care au confiscat-o (ianuarie 1990-mai 1991); asasinarea sa într-un grup sanitar al Universității din Chicago (21 mai 1990), redată de autor cu unele

detalii naturaliste inutile.

„Absența distruge memoria?”

Cu un alt prilej, am susținut faptul că – odată cu tragica dispariție a lui I.P. Culianu – trecerea timpului ar putea să-l scoată din miezul actualității și să estompeze contururile atât de distincte ale personalității sale. Pe de altă parte, există și riscul ca moartea prematură a savantului, rațiunile (și personajele) misterioase care au stat în spatele asasinatului să genereze o tendință cumva opusă, dar la fel de inadecvată, de supraevaluare a operei lui Culianu și de idealizare a personalității sale. Într-o bună măsură, cartea lui Ted Anton încearcă să fie un remediu împotriva ambelor tendințe. El are curajul să-și coboare eroul de pe pedestal, prezentându-ne un om viu, făcut din carne, oase și nervi. Recompunându-i portretul, autorul nu s-a sfiit să-i atribuie lui Culianu, pe lângă excepționalele calități intelectuale, de regulă cunoscute („A fost cel mai dotat om pe care l-am cunoscut”, își aduce aminte Andrei Pleșu), și micile slăbiciuni omenești, luminând din când în

L

Privitor la *ce* și *cât* a știut și înțeles Culianu din implicarea lui Eliade în mișcarea drepte românești interbelice (și în prelungirile ei din exilul postbelic), v. Sorin Antohi, „Culianu și Eliade. Vestigiile unei inițieri”, postfață la Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade* (București, Nemira, 1995, 1998; Iași, Polirom, 2004), și mai ales volumul recent editat, conținând schimbul de scrisori, atât cât s-a păstrat, dintre Eliade și Culianu: *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Iași, Polirom, 2004.

PREFAȚĂ

PREFAȚĂ

când câte un ungher ascuns al caracterului său. „Pe de o parte” – scria Culianu însuși, într-o scrisoare din exil, în 1973 – „mă văd un om ca toți ceilalți, timid, firav, sensibil, suspicios, plin de meschinării. Pe de alta, toate aceste disperări sunt chinul a «ceva» ce zace încă neexplicat, nedesfășurat în mine: o cunoaștere uriașă și o putere asemenea, care nu sunt ale mele”.

Ted Anton a urmărit traseul existențial al savantului, în paralel cu cel intelectual, remarcând permeabilitatea hotarului dintre spațiul biografic și cel bibliografic. El a încercat, de asemenea, să dea un sens previziunilor și premonițiilor unui om cu o sensibilitate

extra-senzorială deosebită, nenumăratelor coincidențe stranii și semnelor camuflate la tot pasul. Abia *acest Culianu* mi se pare mai autentic, mai interesant, mai viu și, în orice caz, mai uman decât o solemnă statuie de marmură rece. „Un personaj atât de interesant” – scrie Andrei Codrescu – „încât niciun romancier nu l-ar putea imagina”.

De altfel, jumătate în joacă, jumătate în serios, Culianu însuși punea problema propriei sale *comemorări postume* în termeni cumva similari. În 1973, el trimitea de la Roma, prietenului său Șerban Anghelescu din București, o scrisoare stranie: „Te comănduiesc să faci un symposion postum în cinstea mea postumă (...) Voi fi foarte, foarte bucuros să știu că mai exist undeva și să aflu de la tine dacă absența nu creează monumente și restituie statui acolo unde prezența este văzută ca istorie și temporalitate. Sau, cumva, absența distruge memoria?” Acest fragment de text pseudotestamentar nu pare să fie doar un gest gratuit al unui adolescent întârziat, ci mai degrabă îngrijorarea unui tânăr care a trecut printr-o maturizare accelerată. La acea dată, Culianu avea doar 23 de ani și era după experiența traumatizantă a lagărului de refugiați și a tentativei de sinucidere.

Tot din acea perioadă, prietenii și-l amintesc spunând: „Voi muri tânăr”. „Această premoniție” – comentează colegul său italian Gianpaolo Romanato – ” explică pornirea sa nestăvilită de a spune totul repede, de a se grăbi să scrie, de a deveni renumit, deoarece știa sau se temea că nu va avea o viață foarte lungă”.

Este epoca (jumătatea anilor '70) în care Mircea Eliade începea să-i dea semne că și-a găsit discipolul pe care îl căuta. Culianu nu exultă (ca un simplu „arivist”, cum pe nedrept îl taxează Ted Anton), ci le receptează în termenii unei „strivitoare responsabilități”. La 4 octombrie 1974, rememorând prima întâlnire cu Eliade la Paris, petrecută cu vreo trei săptămâni înainte, I.P. Culianu își notează în jurnal: „Pentru a doua oară în viață – greutatea strivitoare a solitudinii și responsabilității. Pentru (...) Eliade, care mi-a scris pe *Trăite*: «Omagiul seniorului, fericit că nu va rămâne singur»” (pasajul este inedit și – ca și fragmentul epistolar de mai sus – nu e preluat din cartea pe care o comentez).

Naționalismul – ultimul refugiu al comunismului

Una dintre marile mize ale cărții este încercarea de a desluși cine și, mai ales, de ce l-a ucis pe tânărul istoric al religiilor.

Rând pe rând, Ted Anton aruncă la coș toate ipotezele mărunte și nefondate care au parazitat cazul în ultimii ani: conflictul profesorului Culianu cu un student; intenția logodnicei sale, Hillary Wiesner, de a-i încasa polița de asigurare, în valoare de 150.000 de dolari (ca în seriarele polițiste de duzină); un conflict în cadrul unor relații de natură homosexuală (intoxicare tipică pentru Securitatea română – a comentat Andrei Codrescu); crimă de tip mafirot, legată de folosirea drogurilor din Medellin, Columbia (chipurile, pentru a experimenta pe sine însuși ceea ce studia de mult: stările de extaz ale șamanilor și vrăjitorilor) etc. etc.

Investigațiile de natură strict polițistă pălesc în favoarea celor de natură politică. Jocul devine extrem de periculos. După câte știu, autorul a lucrat cu doi avocați, care i-au cenzurat cartea la propriu, indicându-i cât poate să spună fără să fie incriminat pentru calomnie. Dar autorul rămâne expus riscului (de altfel, asumat) de a călca pe un teren minat și de a fi, la rândul lui, victima unei agresiuni.

Ted Anton acreditează ipoteza unui asasinat politic, produs fie de membri ai mișcării (neo) legionare, fie ai serviciilor secrete românești, fie, în fine, prin colaborarea celor două organizații. Curtat inițial și de securiști și de legionari, Culianu a fost, de fapt, urât și de unii și de ceilalți. Evident, ura a fost reciprocă.

„Naționalismul este ultimul refugiu al comunismului”, scria undeva Adam Michnik, dar în cazul României afirmația suportă unele nuanțări: comunismul ultranaționalist a înflorit încă în regimul ceaușist, izbucnind în forme instituționale după 1989. În 1990 și la începutul anului 1991, Culianu primește adesea scrisori de amenințare cu moartea, scrise în românește, cu o ușor detectabilă retorică a extremei drepte și semnate de „Fiii lui Avram Iancu”. Investigațiile au mers în direcția organizațiilor (neo) legionare ale exilului românesc din zona Marilor Lacuri (Chicago, Detroit, Toronto etc), dar și în direcția organizațiilor „culturale” gen „Vatra Românească”, avându-l ca președinte de onoare pe un Iosif Constantin Drăgan și fiind – după opinia lui I.P. Culianu – creații ale Securității („Vatra a fost infiltrată de SRI” – a admis Ion Coja. „L-am acuzat pe Virgil Măgureanu în față de acest lucru. El nu m-a contrazis”). O *Securitate* panicată și în derută, care atunci, în 1990, se spărgea în mai multe fracțiuni scăpate de sub control, dintre care cea ultranaționalistă era foarte puternică și dispunea de o bine pusă la punct rețea internațională de agenți,

inclusiv din rândul legionarilor.

Pentru naționaliști, Culianu era un „trădător”, nu numai pentru că urma, în august 1991, să se căsătorească cu o evreică (legenda spune că ar

PREFAȚĂ

fi vrut chiar să treacă la mozaism), dar și deoarece – „cu toate că era discipolul lui Eliade” și deci „aparținea familiei noastre”, cum se exprimă Eugen Vâlsan, un legionar bătrân din Chicago – și-a permis să-și bată joc tot timpul de mișcarea legionară (numind-o „Garda de Lemn”) sau să-i condamne doctrina fundamentalistă și practicile teroriste (definind-o, în articolele sale, drept „smintealalegionară”, „KuKlux Klanortodox”, „fenomentipic de fundamentalism în interiorul religiei ortodoxe” etc.) 1.

Față de primele sale articole vizând asasinarea lui I.P. Culianu, Ted Anton pare să fi trecut în plan secund această pistă, conturând în schimb mai ferm implicarea directă a serviciilor secrete. Monica Lovinescu intuise și ea această posibilă deturnare: „Când este acuzată *Garda de Fier*, poți fi sigur că e vorba de *Securitate*”. Noua putere din România, „emanată” după decembrie 1989, avea multe motive să-l considere pe I.P. Culianu o personalitate foarte incomodă: cu autoritatea sa morală și profesională, el nu a încetat să critice virulent regimul post-decembrist, mai ales în articolele din revista newyorkeză *Lumea liberă românească* (la celebra rubrică săptămânală „Scoptophilia” – „plăcerea de a observa”, întreruptă, din cauza presiunii amenințărilor cu moartea, la 22 decembrie 1990), dar și la posturile de radio *BBC* și *Europa Liberă*, în uimitoarele sale nuvele politico-fantastice privind revoluția din „Jormania”, în interviul acordat Gabrielei Adameșteanu și publicat în revista 22 cu o lună înainte să fie asasinat (5 aprilie 1991). În plus, el s-a implicat în organizarea primirii Regelui Mihai în SUA (tot în aprilie 1991). Cum spuneam, aveau suficiente motive să-l considere ca fiind foarte incomod, dar parcă insuficiente ca să-l ucidă. Un element din această complicată ecuație ne scapă printre degete.

Un asasinat-avertisment

Ar putea fi vorba de un asasinat-avertisment. Cu alte cuvinte, nu atât eliminarea savantului ar fi fost urmărită, cât efectul psihologic provocat de crimă asupra altora, în speță asupra opoziției politice din țară și a exilului românesc. Exact acesta a și fost efectul: „Toți cei

de-aici” – declara Liviu Cangeopol în SUA – „cred că este mâna *Securității*, care vrea să ne dea nouă (românilor din exil) o lecție pentru a ne ține gura (...). Toți se tem. Poate că cei care l-au ucis asta vor: să ne fie frică și în exil”. În alt registru, Dana Șişmanian, de la Paris, nota: „Oricine ar fi asasinul lui Ioan Culianu, asasinarea lui ne vizează [pe toți]”.

1. V. textul amplu al lui Moshe Idel, „Libertate și teamă. Reflecții despre viață, moarte și istoria religiilor”, în *Observator cultural*, nr. 11 – 12, 9 – 15 mai, 16 – 22 mai 2000, preluat în volum de Sorin Antohi (coord.), *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, ed. cit., pp. 277 – 296.

PREFAȚĂ

Dar, pentru ca să joace un astfel de rol și pentru ca mesajul să ajungă la destinatar, asasinatul trebuia să fie „semnat”. Altfel, nu s-ar înțelege *cine* și *pe cine* avertizează. Or, se pare că, în acest caz, însuși *modus operandi* a ținut loc de semnătură: „Un glonte în ceafă” – a declarat Ion Pacepa – ” este o execuție în stil tipic KGB-ist”.

Poliția americană s-a declarat depășită de multiplele paliere supra- și subterane, de implicațiile politice, istorice și culturale ale crimei. Când colegii lui Culianu i-au atras atenția polițistului care ancheta cazul că profesorul era speriat de posibilele represalii din partea autorităților din România, acesta a întrebat surprins: „România?! Unde-i asta?! „Cazul a fost preluat de doi agenți FBI care, în ultimul timp, au descoperit câteva fire importante, ce conduc la vechea/noua *Securitate*. Doi suspecti, originari din România, au fost arestați. Ei par să fi operat ca ucigași plătiți, angajați de un alt român dubios, care i-a racolat lângă aeroport. Din nou, sunt foarte multe probe care îi incriminează, dar insuficiente pentru a finaliza cazul.

Pe de altă parte, în octombrie 1995, în publicațiile *Lumea liberă românească* (New York) și *Ziua* (București), FBI a dat publicității portretul-robot al prezumtivului asasin. Mai multe surse, care au preferat să rămână anonime (pierzând astfel recompensa de 60 de milioane de lei, cca. 20 de mii de dolari la vremea aceea), au comunicat redacției ziarului *Ziua* că „(Gelu) Voican a ordonat asasinarea lui Ioan Culianu, punând la treabă trei ofițeri de *Securitate*; unul dintre ei lucrase ca însoțitor de bord pe TAROM”. Acesta din urmă a fost identificat cu portretul-robot realizat de agenții FBI. Gelu Voican-Voiculescu a fost, după decembrie 1989, viceprim-ministru în guvernul Petre Roman, având în subordine Armata, Poliția, Justiția și

Securitatea. El a negat vehement orice implicare în acest caz, considerând informația ca fiind „o prostie și o insultă”.

Cred că noile autorități ale României (și mai ales directorul SRI) au obligația legală și morală să dea un răspuns oficial și public în „cazul Culianu” 1.

În 1984, într-un dialog purtat la Universitatea din Groningen, I.P. Culianu îmi spunea că nu trebuie să ne ferim de zonele riscante ale cercetării, cele în care pășim pe „nisipuri mișcătoare”. Afirmția sa era simptomatică, pentru că – în tot ceea ce a întreprins – Culianu nu a ales căile bătătorite și lipsite de risc, nu a eludat ecuațiile cu prea multe necunoscute. Altfel spus, ca om și ca savant, el nu a ocolit zonele cu „nisipuri mișcătoare”, ba chiar, de multe ori, le-a căutat temerar. Din păcate, cred că ultima „zonă” în care

1 Evident, altele erau în aprilie 1997, la vremea redactării dintâi a acestor pagini, „noile autorități” ale României. Cerința însă rămâne valabilă, cred, și poate fi adresată și celor din prezent (ianuarie 2005) – întrucât în intervalul 1997 – 2005 nu s-a petrecut din nefericire nimic, în sensul aflării asasinilor lui Ioan Petru Culianu.

PREFAȚĂ

a îndrăznit să se aventureze i-a fost fatală. „Nisipurile mișcătoare” i-au înghițit făptura și, odată cu ea, au dispărut motivele și autorii crimei.

„Se pare că I.P. Culianu” – notează Ted Anton – „a reușit să-și bată joc de ucigașii săi, până la a-i face să-l perceapă ca fiind periculos, într-un moment de primejdie și derută. (...) Cercetând toată viața practicile magice, el a depășit hotarul care desparte jocul de realitate. El lucra în planul spiritului. Ucigașii săi, nu. Moartea lui Ioan Culianu a fost ultimul joc al minții, în care chiar și asasinii se pare că au pierdut din vedere distincția dintre realitate și ficțiune”.

Post scriptum

Cartea lui Ted Anton apare deja ca una destinată unei cariere însemnate – dovadă, în primul rând, a interesului de care se bucură subiectul ei în mediile cultural-științifice din Statele Unite și nu numai. Întâmpinată imediat după publicare de o critică avidă, cu comentarii pătrunzătoare, nicidecum circumstanțiale, uneori cu note critice în special față de unele trăsături simplificatoare ale scrisului lui Ted Anton, ea a prilejuit recenzii ample, semnate, printre alții, de Richard Bernstein în *The New York Times* (27 nov. 1996), John Crowley în

Washington Post (20 oct. 1996), Tom McNamee în *Chicago Sun Times* (27 oct. 1996), Tom Vanderbilt în *Newsday* (17 nov. 1996), Vladimir Tismăneanu în *Philadelphia Inquirer* (30 dec. 1996) sau John Blades în *Chicago Tribune*. Recenzenții sunt în general de acord că, așa cum scrie, de exemplu, Dumitru Radu Popa în *România literară* (12 – 18 febr. 1997), Ted Anton „restituie o imagine a lui Culianu pe cât de complexă, pe atât de surprinzătoare, dacă ne gândim că... nu i-a fost nici prieten, nici discipol, a... nu avea, în 1991, aproape niciun fel de referințe profunde asupra spațiului cultural și politic românesc” și că „era departe de orice fel de preocupări legate de istoria religiilor!” Un întins comentariu al lui Umberto Eco, *Murder în Chicago*, a apărut în prestigioasă *The New York Review of Books* (10 apr. 1997) 1.

1. Această cronică detaliată semnată de Umberto Eco a fost inclusă în volumele coordonate de Sorin Antohi, *Religion, Fiction, and History* (2001) și reluată (în variantă românească) în *Ioan Petru Culianu. Omul și opera* (2003). Textul formează de asemenea introducerea la versiunea germană a cărții: *Der Mord an Professor Culianu. Rekonstruktion eines Verbrechens* (Frankfurt a. Main, Insei Verlag, 1999), tradusă de Ferdinand Leopold după ediția românească a lucrării și având ca postfață chiar aceste pagini semnate de mine în 1997. *Eros, Magic...* a fost tradusă și în spaniolă (*El Caso del Profesor Culianu*, Madrid, Șiruela, 2000). Ediția germană a lucrării a fost și ea amplu comentată – citez, dintre articolele suscitade, pe

PREFAȚĂ

„Anul trecut, în București”, spune Eco (în preambulul unei subtile analize a volumului ca parte a unui proces mitopoietic, cu incursiuni în toată opera lui Culianu; în iunie 1996 venise în România cu ocazia lansării ediției românești a cărții sale *Limitele interpretării*, în zilele Târgului Internațional de Carte), „după ce ținusem o conferință despre un subiect diferit de ceea ce a urmat, una dintre primele întrebări puse de public a fost: «Este adevărat că l-ați cunoscut pe Culianu? Cum vă explicați moartea lui?» Am răspuns că am avut un schimb de scrisori cu el, că-i admiram foarte mult opera și că el arăta un măgulitor interes pentru a mea; că în felul acesta se închegase o cordială relație de prietenie, deși în fapt n-am dat ochii unul cu celălalt decât de vreo două-trei ori, și atunci în public”.

Evocând și ultima lor întâlnire, de la lansarea în New York a romanului său *Pendulul lui Foucault*, când, la invitația sa, Culianu

prezentase cartea (alături de Moshe Idel), Eco dă o anume marcantă semnificație episodului bucureștean: „Asta a fost cam tot ce am putut povesti atunci în București. Despre moartea lui, nu știam decât ceea ce știa toată lumea – că, adică, în aparență, nimic nu era cunoscut. Am simțit dezamăgirea auditoriului. Oamenii așteptau de la mine să le vorbesc despre Culianu, să le dezvălui despre el ceva ce ei nu știau; și am realizat că, mai ales pentru tânăra generație din România, Culianu a devenit un mit. Sau poate un simbol politic. Mi-am dat seama și că, dincolo de opera sa științifică, nu cunoșteam decât foarte puține lucruri despre el. Acum, după ce am citit cartea lui Ted Anton, începem să știm mult mai multe”.

Andrei Oișteanu aprilie 1997 – ianuarie 2005

cele ale lui Wolfgang Schneider, „Eine Spinne am Abend”(*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 15 oct. 1999), Edward Kanterian, „Magie und Mord. Leben und Sterben des Religionswissenschafters Culianu” (*Neue Zürcher Zeitung*, 11 – 12 sept. 1999) sau Hans Bergel, „Der Mord an Profesor Culianu”(*Siidostdeutsche Vierteljahresblätter* 49, nr. 2, 2000).

«* ... – *

Universurile imaginare sunt infinit mai frumoase decât acesta real, atât de stupid alcătuit.

G.H. Hardy, *Apologul unui matematician în semn de recunoștință*

De-a lungul a aproape cinci ani de cercetări, nenumărați oameni m-au îndatorat prin colaborarea lor. Mai întâi trebuie să menționez familia lui Ioan Petru Culianu. Tereza Culianu-Petrescu și Hillary Wiesner și-au dedicat, răbdătoare, multe ore acestui proiect, oferindu-mi un ajutor neprețuit. De asemenea, țin să le mulțumesc Elenei Bogdan și lui Dan Petrescu, din România; lui Nikki Wiesner și Dorothy și Kurt Hertzfeld, din Statele Unite; lui Carmen Georgescu și fiului său, Andrei Westerink, din Olanda, în trei case din trei țări diferite am fost primit nu numai ca cercetător, ci și ca prieten, și sunt recunoscător pentru sprijinul primit.

Printre cei care m-au ajutat au fost și aceia care au citit manuscrisul în prima sa formă sau fragmente din el. Îi voi enumera pe Andrei Codrescu, Mircea Sabău, Dorin Tudoran, Norman Manea, Vladimir Tismăneanu, Dumitru Radu Popa, Mircea Răceanu, Sorin Antohi, Călin Romano, Ilinca Zarifopol-Johnston, MacLinscott Ricketts, Ken Starck, Jim Fairhall, Anne Calcagno, Ara Șişmanian, Andrei

Oișteanu, Greg Spinner, Michael Allocca și Gwendolyn Barnes. Ei mi-au oferit criticile lor, meșteșugul lor de traducători, precum și neprețuite cuvinte de încurajare. Alte persoane care au avut bunăvoința să vadă această carte sunt Umberto Eco și John Crowley.

Aduc mulțumiri excepționale asistentei mele Eileen Murphy și mai multor traducători. MacLinscott Ricketts a tradus articolele politice ale lui Culianu. Dintre ceilalți, menționez numele lui Marian Stan, Olga Ștefan, Anne François-Nizou, Cristina Bellu, Viorica Seceleanu, Alexandru Cepeda, Clement Mârza, care mi-au fost studenți pe când eram bursier Fulbright, dar și pe cel al regretatului Virgil Ștefănescu. Mulțumesc în mod deosebit Jacquelinei Renowden.

În ceea ce privește sprijinul financiar, mulțumesc Serviciului de Informații al Statelor Unite și Programului Fulbright, în special Ralucăi Vasiliu, precum și Fondului pentru Investigații Jurnalistice, ca și Programului de cercetare al Universității DePaul. Exprim cele mai adânci mulțumiri prietenilor mei de la DePaul care m-au încurajat de fiecare dată când am avut nevoie, și i-aș menționa în special pe Gerald Mulderig, Richard Jones, Eileen Seifert și Stan Damberger.

ÎN SEMN DE RECUNOȘȚINȚĂ

În cercul distinșilor prieteni ai lui Ioan Culianu vreau să-i pomenesc pe Miron Bogdan, Șerban Anghelescu, Silviu Angelescu, Giovanni Casadio, Elemire Zolla, Grazia Marchiano, Gianpaolo Romanato, David Brent, Jennifer Stevenson, Michel Meslin și Stelian Pleșoiu. Mai doresc să le mulțumesc lui David Funderburk, Jonathan Rickert, Matei Călinescu, Cristina Illias, Leon Volovici, Victor Ivanovici, Moshe Idel, Horia-Roman Patapievici, Anca Giurescu, Peter Gross, Willem Noomen, Cicerone Poghiric, Nestor Ratesh, Vasile Bouleanu, Ion Coja, Petre Băcanu, Ion Pacepa, Liviu Cangeopol, Alexander Ronnett, Mircea Marghescu, Jean Ancei, Gabriela Adameșteanu și Cornel Dumitrescu. Alte persoane care m-au ajutat sunt Petre Roman, Dan Petreanu, Dana Șişmanian, Carmen Sabău, Dorothy Margraf și Sorin Avram.

Dintre istoricii religiilor, vreau să le mulțumesc lui Jerry Brauer, Michael Fishbane, John Collins, Lawrence Sullivan, Carol Zaleski, David Tracy, Franklin Gamwell, Clark Gilpin, Alan Segal, Anthony Yu și Wendy Doniger. Iar în lumea foarte specială a studenților lui Culianu de la Universitatea din Chicago, le sunt deosebit de îndatorat lui Nathaniel Deutsch, Joel Sweek, Karen Anderson, Jim Egge, Karen de

Leon Jones, Margaret Amdt-Caddigan, Alexander Arguelles, Stephanie Stemm, Liz Wilson, Elise La Rose și alora.

Vreau să le mulțumesc în mod deosebit lui Cathy O'Leary și Erikăi Schluntz pentru că mi-au împărtășit amintirile lor.

În ceea ce privește forțele de poliție, doresc să le mulțumesc detectivului Robert A. McGuire, căpitanului de poliție în retragere Frederick Miller, regretatului Robert Stein, precum și agenților speciali FBI Paul Dimura și mai ales lui John L. Bertullis. Tuturor celor care mi-au dăruit din timpul lor le ofer recunoștința mea. Și îi amintesc cititorului că eventualele greșeli îmi aparțin în exclusivitate.

Pentru sprijinul acordat acestui proiect mai datorez mulțumiri revistelor *Chicago* și *Lingua Franca*, editoarelor Gretchen Reynolds și Margaret Talbot. Aprecierile mele superlative se îndreaptă spre redactarea cărții, Susan Harris, iar mulțumiri speciale îi închin Angelei Ray. Editorului meu, Nicholas Weir-Williams, îi datorez recunoștință și afecțiune. De asemenea, agentei mele, Ellen Levine, asociaților ei și unui vechi mentor al meu, Sam Vaughan.

Mai vreau să le mulțumesc și absolvenților Universității DePaul care au citit părți din manuscris.

Cel mai mult vreau să le mulțumesc oamenilor care m-au suportat în toți acești cinci ani. Părinților mei, Bertha și Gus Anton, care i-au ajutat pe ai mei cât timp am fost plecat în România. Și cu toată dragostea pentru înțelegerea arătată, pentru critică și sprijin, îi mulțumesc soției mele, Maya.

Ted Anton

Cuvânt înainte la ediția românească

De la scrierea acestei cărți și din momentul apariției ei în Statele Unite, în octombrie 1996, noi informații ne-au parvenit, legate direct de evenimentele discutate în lucrarea noastră; pe de altă parte, publicarea cărții a suscitat comentarii numeroase, exprimând puncte de vedere care uneori ne-au întărit în opiniile noastre, alteori au fost divergente față de ele, rămânând, în ambele situații, pline de interes.

Am socotit că este în folosul întreprinderii noastre, care vizează conturarea puternicei personalități a profesorului Culianu și aflarea adevărului asupra tragicei sale dispariții, să încorporăm în paginile lucrării, în vederea versiunii românești, câteva dintre sugestiile comunicate nouă sau formulate de recenzenții volumului. Aceste modificări, operate, sperăm, spre îmbunătățirea textului, apar pentru

prima dată în ediția românească, făcând din ea o *versiune revăzută și adăugită a cărții*.

Multe lucruri s-au schimbat între timp în România. La o jumătate de an de la alegerile care, în noiembrie 1996, au adus în sfârșit în țară o guvernare democratică, avem convingerea că o nouă voință politică se va manifesta, încurajând cercetările conjugate ale forțelor care au în grijă înfăptuirea actelor de justiție, și că aceste cercetări conjugate vor duce la aflarea adevărului și la judecarea vinovaților, oricare ar fi ei.

Ted Anton Chicago, 26 martie 1997

Notă asupra metodei

Am început să lucrez la istoria lui Ioan Culianu în iulie 1991. De-a lungul a patru ani și jumătate, am înregistrat peste o sută cincizeci de conversații și interviuri în cinci țări, și am realizat mult mai multe. O lucrare care utilizează amintirile participanților și folosește citate din conversații la care autorul nu a fost prezent dă naștere anumitor întrebări cum ar fi, de pildă, „cum poți să știi ce gândea o persoană sau ce a spus o alta într-o discuție care a avut loc cu douăzeci de ani înainte de interviu?”

Bazându-mă în multe cazuri pe întâlniri personale, am coroborat cele auzite cu mărturiile altor persoane implicate și cu sursele publicate. Cu toate că amintirile individuale pot fi afectate de meandrele percepției și de trecerea timpului, am socotit că cel mai bine este să mă adresez cât mai multor persoane – de la funcționari guvernamentali la membri ai familiei – și să încerc să rezolv versiunile contradictorii ale fiecărui eveniment.

De multe ori, în ciuda încercărilor de a aduce povestirile la un numitor comun, amintirile oamenilor precum și relatările evenimentelor istorice și-au păstrat caracterul conflictual. În aceste cazuri, ca și în cel al unor coincidențe aparent întâmplătoare pe care Culianu sau alții le-au considerat semnificative, am încercat să prezint semnificația unui eveniment în lumina mai multor interpretări posibile. De asemenea, am schimbat numele a doua personaje de importanță secundară, precum și amănunte din existența lor, în scopul de a le proteja viața particulară. Ceea ce urmează este încercarea mea de a explica țesătura extrem de încâlcită a unor forțe istorice, intelectuale și personale care au dus la formularea unei singure întrebări: ce este adevărul? Această carte nu are pretenția să răspundă

la întrebare. Cred însă că ea reprezintă o invitație adresată cititorului dornic să exploreze o poveste în care se întâlnesc religia, știința, politica și pasiunea, și să tragă concluziile care i se par adecvate.

Dorința mea de a vorbi cu toți cei implicați s-a lovit – inexorabil? – de o singură mare absență, și anume aceea a lui Ioan Culianu însuși. E adevărat că în urma lui au rămas documente uneori detaliate care-i luminează gândurile și simțămintele, începând din adolescență și până la moarte, dar Știm în același timp că el atrăgea mereu atenția studenților săi asupra faptului că limbajul construiește o lume aparte, astfel că fiecare istorisire.

NOTĂ ASUPRA METODEI

fie spusă, fie scrisă, este și un artificiu și o tentație. Portretul său l-am schițat preluând informații din scrisori, jurnale, studii savante, povestiri autobiografice, precum și din mărturiile celor ce l-au cunoscut. Un asemenea material are atât avantaje cât și dezavantaje, însă cu siguranță de mare ajutor mi-a fost faptul că Ioan Culianu și-a făcut până în ultima zi însemnări care nu erau sortite să fie citite de alți ochi. Era un joc menit să-i pună la încercare modul de a înțelege atât propria-i viață, cât și trecerea prin lume a celorlalți. Aceste însemnări i-au iluminat călătoria interioară într-atât încât pot vorbi despre ea ca despre a mea proprie.

Nu l-am întâlnit niciodată pe Ioan Culianu. L-am văzut pe înregistrări video, i-am auzit vocea pe casete, am ascultat sute de relatări despre el, am citit nenumărate analize critice ale scrierilor sale erudite și ale felului său de a fi ca profesor, i-am citit și recitit opera. Distanța între mine și omul care le-a apărut atât de diferit celorlalți, în momente diferite ale existenței lui, este rezultatul faptului că eu nu l-am privit printr-o singură lentilă, ci prin cât de multe am putut. În alcătuirea acestui portret compozit, poate plin de ambiguități și contradicții, am recurs la o teorie a științei sau a istoriei care se numește *complexitate* și pe care Culianu o recomanda noilor savanți. Astfel, în timp ce un tradiționalist se întoarce în timp și, știind finalul, potrivește fiecare piesă ca într-un *puzzle* care îi oferă o explicație, savantul care adoptă metoda complexității ia în considerație diferite versiuni, din unghiurile de vedere ale mai multor jucători, și acționează *înainte*, privind fiecare acțiune ca pe un produs al șansei și al mereu schimbătoarelor posibilități de a opta.

Această carte își propune să vorbească despre felul cum istoria

este modelată de percepție, despre modul cum timpul dezvăluie adevărul sau despre cum falsurile își pot deveni suficiente lor însele. Ioan Culianu și-a dedicat întreaga viață explorării felului în care adevărul și ficțiunea pot fi opusul a ceea ce se crede îndeobște. Speranța mea n-ar putea fi decât aceea ca întrebările despre el să rămână la fel de plener lunate pe cât voi fi încercat eu să-mi limpezesc răspunsurile.

Prolog Octombrie 1989. Chicago

Piesa lui Prince, „Dirty Mind”, răsună din boxele stereo, iar atmosfera e saturată de mirosul de fum și vin. Camera de zi e lambrisată cu lemn de stejar închis la culoare și face parte dintr-un apartament situat într-o cândva luxoasă clădire din Hyde Park, Chicago. Acum e degradată, supusă lucrării timpului. O oglindă mare, flancată de doi stâlpi de lemn, reflectă chipurile celor prezenți la petrecere. Câțiva studenți stau adunați în jurul profesorului Culianu, specialist în practici divinatorii. Câțiva încearcă să-l convingă să le spună viitorul. El clatină din cap în semn că nu. Ei insistă. Nu, nu, spune el. N-are să vă placă.

În cele din urmă, consimte să le facă o demonstrație pentru vechea artă islamică numită geomanție. Câțiva dintre studenți îl urmează în dormitor unde se așază pe podea și pe patul pe care invitații și-au îngrămădit hainele. Toată lumea se simte puțin amețită. Culianu scoate un pachet de cărți din buzunarul jachetei sale sport de croială europenească și se instalează cu picioarele încrucișate pe covor. Își scoate mocasinii, ca și ceilalți. În timpul petrecerii se purtase atât de natural, încât mulți dintre ei nici nu-și dăduseră seama că este profesor.

Spune că a găsit cărțile într-un anticariat din Paris și adaugă faptul că în mod normal geomanția se practica prin trasarea de puncte și linii pe nisip. Originară din Orientul Mijlociu, această artă a fost redescoperită abia târziu în Evul Mediu și a înflorit în timpul Renașterii italiene. Cărțile au cam zece centimetri lungime, iar pe spatele lor sclipesc stele pe un fond albastru închis. Pe față sunt desenate unul sau două puncte negre. Când concepția aflată la baza înăelepciunii geomantice modernizate – și anume că întregul cosmos este legat prin structuri invizibile, iar evenimentele istorice pot fi

PROLOG

prezise pe baza unor modele matematice simple, repetitive – a

fost însușită de către filosofii florentini ai Renașterii, s-a produs acolo o înflorire a magiei, egalată doar de aceea a științei.

Culianu era un bărbat timid, cu un accent ciudat, extrem de discret în privința propriei sale existențe, fiind în schimb printre puținii profesori dispuși să stea de vorbă cu studenții despre viața lor. Când zâmbea făcea gropițe în obraji, iar ochii întunecați păreau să privească dincolo de interlocutor. Avea tenul palid și pomeții proeminenți, și un fel deschis de a fi, blând și entuziast.

La cursuri, spuneau unii, divaga prea mult; alți profesori își pregăteau mai bine studenții pentru examene. Dar pentru mulți dintre aceștia, Culianu, autor a treisprezece cărți traduse în cinci limbi, era singurul savant cunoscut de ei care studia religia ca pe o entitate reală și o forță motrice a existenței umane.

Odată, a vorbit la Clubul de Istorie a Religiiilor de la Divinity School. „Ce este religia?“, a întrebat. „De ce oamenii raționali se lasă mereu atrași de ea? De ce există între toate religiile umanității, din toate timpurile, similitudini atât de frapante? „Majoritatea savanților moderni evitau asemenea întrebări frontale și formulări radicale, preferând să abordeze diferențele culturale care influențează anumite credințe. El pretindea însă că tocmai astfel de întrebări globale „au făcut să se nască istoria religiilor ca o disciplină aparte”. Spunea că asemănările dintre credințe constau în „unitatea operațiunilor efectuate de mintea omenească”. Una dintre implicațiile teoriei sale era că orice „schimbare intervenită în sistemul religiei afectează automat toate celelalte sisteme care creează istoria”. Mintea modelează acțiunea, iar religia programează mintea.

Alături de el în dormitorul apartamentului se mai aflau atunci Greg Spinner, un tânăr subțiratic cu părul lung, și Michael Allocca, brunet, cu păr ondulat și barbă. Îl rugaseră pe Culianu să le predea în semestrul acela un curs despre divinație. Spre surprinderea lor, profesorul acceptase, cu o singură condiție: la sfârșitul cursului, *ei* înșiși vor trebui să ghicească viitorul. Așadar, pentru început sperau ca în această seară să aibă ocazia unei demonstrații mai precise, iar petrecerea să devină astfel mai interesantă.

Se începe cu gazda, care e nedumerită. Profesorul o roagă să se concentreze asupra unei chestiuni care i se pare cu precădere importantă, iar apoi să-și aleagă cărțile. Încet, așază cărțile pe podea. Reflectează o clipă, privindu-le cu atenție. „Te preocupă faptul că

OCTOMBRIE 1989. CHICAGO

I

cineva care are influență asupra vieții tale ar putea să-ți facă rău”, spune. „Nu trebuie să-ți faci griji”.

Gazda este extrem de tulburată. Știe exact la care profesor de la școală se referă frazele rostite.

Vorbele lui Culianu sunt pline de înțeles pentru ea.

„Vreau o țigară”, cere tânăra.

El continuă să ghicească și în cărțile altora, cu mai multă sau mai puțină precizie. De exemplu, când dezvăluie panica unui alt student în legătură cu terminarea studiilor, nimeni nu e surprins. Este la îndemâna oricui să „ghicească” asta. Pe când petrecerea se află în toi, o studentă nouă, care stătuse până atunci retrasă, se apropie să-i ghicească și ei. Din nou, profesorul îi spune postulatei să se concentreze asupra problemei care o preocupă cel mai tare. Spinner și Allocca se află de o parte și de alta, privindu-i peste umăr în timp ce el aranjează cărțile. Le cercetează. „Ești sigură că vrei să audă și ceilalți?” o întreabă. Fata ridică din umeri și râde cu oarecare nervozitate.

„Poate ar trebui ca ceilalți să iasă”, adaugă el.

„Nu, nu, nu am nimic de ascuns”, răspunde ea.

„Bine, atunci închideți ușa”. Se întoarce spre ei: Greg Spinner, Michael Allocca, și alți câțiva. „Ceea ce am să spun trebuie să rămână între acești pereți”. Ei zâmbesc cu neîncredere. „Te înjosești”, spune. „Este extrem de dureros, și e din ce în ce mai degradant”.

„Oaa!”

„Ești implicată într-un triumphi amoros, și aceasta îți afectează profund viața. Trebuie să ieși din el”.

Fata devine foarte palidă. Privește panicată înjur. Precizia cuvintelor lui „m-a dăruit”, își aducea ea aminte mai târziu. Greg se apleacă înainte să se uite în cărți. Dar Ioan nu-l lasă să spună nimic.

La sfârșitul petrecerii, Greg îl vede pe Culianu în timp ce se îmbrăca să plece. „Ioan!”, îi strigă. „Haide, spune, cum funcționează?”

„Funcționează așa cum funcționează”.

„Nu la asta mă refer. Ai citit în cărțile acelea de parcă ți-ar fi vorbit”.

„Mintea. Totul este în minte”.

Greg Spinner nu a putut niciodată accepta acest răspuns, cu toate că îl auzise adesea. Profesorul lui îl rostea mereu, însoțindu-l cu

un zâmbet ironic. Odată, pe când se afla în mașină cu Culianu, Spinner

PROLOG

alesese cea mai dură manieră de a-i pune întrebarea: „Uite, Ioan, dacă te-aș împușca în cap, ar fi și asta în minte?”

El a zâmbit. „Păi, și da și nu”.

Nu știa niciodată când se juca și când redevenea ceea ce în fapt era – cercetătorul serios la unul din cele mai mari institute teologice din lume. Își începuse cariera ca urmaș al legendarului Mircea Eliade, unul dintre cei mai importanți istorici ai religiilor din secolul XX. Culianu era pe cale de a deveni un gânditor original recunoscut, chiar dacă controversat, cel care în cărțile sale propunea o schimbare de paradigmă în studiul istoriei și al ideilor. În special europenii îi apreciau demersul ca inedit și de mare relevanță. Alții, chiar și dintre colegii de la facultate, îi criticau metodele și îi „sfătuiau” pe studenți să nu meargă la cursurile sale. Tensiunea era atât de evidentă, încât nimeni n-o mai comenta, observase un student. Iar studenții aflaseră că dacă voiau să-și creeze o poziție bună, nu era recomandabil să lucreze cu profesorul Culianu.

Sigur este însă că, pentru un grup restrâns de studenți, Ioan Culianu întruchipa modelul savantului erudit. Spre a înțelege cu adevărat un domeniu, obișnuia el să spună, trebuie să-l practici. Îl interesa ocultismul, deoarece metodele raționale nu erau suficiente pentru a explica felul cum opera magia. Încerca să înțeleagă de ce lucrurile se petrec astfel, iar aceasta era doar o mică parte din ceea ce dorea să facă. Voia să înțeleagă sistemele logice *aflate în spatele* profețiilor și mișcărilor religioase, cauza dăinuirii lor în spiritul credincioșilor, precum și cea a influenței exercitate de ele asupra evenimentelor. Le reamintea mereu studenților că, la începuturile ei, știința a fost considerată o artă ocultă. De fapt, se putea spune că imaginea despre univers a magicienilor Renașterii, și anume convingerea lor că evenimentele pot fi manipulate prin teoreme, a fost cea care a pregătit scena pentru Galilei.

„Își trăia viața ca pe o permanentă *căutare*”, spunea studenta Karen Anderson. „Și nu una de tip academic, ci una autentic spirituală”.

Dar credea el cu adevărat în ideile pe care le profesa? În *aceasta* consta dilema lor. Sau era numai un simplu joc?

I

Crima: 21 mai 1991

Religia ca sistem

Și așteptam ca la trezire s-o văd pe buna mea mamă la căpătâiul meu, aplecându-se protector asupra mea. Și astfel fi-va până la sfârșit, iar răcoroasa, blinda atingere a mâinii ei va alunga răul chiar și în cel de pe urmă ceas al vieții mele.

I.P. Culianu și H.S. Wiesner, *Jocul de smarald*

Se întâmplă ca din când în când primăvara să ofere în Chicago câte-o zi caldă și strălucitoare ca o piatră prețioasă. Aerul este ușor și impregnat de miresmele bumbăcăriilor, ale vântului din preerie și ale peștelui din marea interioară – Lacul Michigan. Oglinda lacului reflectă razele soarelui ca într-un joc de-a veșnicia, iar umbrele geometrice pe care le desenează pe orizontul sinuos fac ca orașul să prindă în întregime o nuanță suprarrealistă de smarald, ca și cum și-ar fi recăpătat vigoarea de altă dată și s-ar grăbi să ne reamintească marea sa aventură de a fi fost cândva o metropolă a naturii, a gangsterilor, a noilor școli de artă, literatură și economie.

Dacă cineva ar fi căutat un spațiu anume unde acea aventură putea fi regăsită în 1991, ar fi aflat drept cel mai potrivit loc campusul Universității din Chicago. Fondată în urmă cu o sută de ani, Universitatea se lăuda cu cele 64 de premii Nobel, cei 113 membri ai Academiei Americane de Artă și Științe, cu absolvenți ca Philip Glass și Susan Sontag și profesori ca regretații Enrico Fermi și Leon Lederman. Oarecum izolată în sudul orașului, zona din preajma campusului are mai ales o densitate de seminarii teologice nemaîntâlnită în nicio altă parte a lumii.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

CRIMA: 21 MAI 1991

Motivul îl reprezintă Divinity School, Institutul Teologic al Universității – el adăpostise savanți ca Paul Tillich, care a popularizat o nouă viziune asupra credinței creștine în era atomică, sau ca Paul Ricoeur, gânditorul francez specialist în filosofie religioasă; în sfârșit, fusese Mircea Eliade, românul „exilat din eternitate”, după cum îl supranumeau cei de la *New York Times*. Niciun alt gânditor nu studiasă cu atâta seriozitate pierduta putere a „sacruului” sau nivelurile profunde ale vieții moderne, ca autorul extrem de cititelor *Sacru și Profanul* și *Mitul eternei reîntoarceri*.

Ziua de 21 mai era marcată de agitația creată de târgul anual de carte și de atmosfera ce precedă sfârșitul semestrului. În fața clădirii

gotice denumite Swift Hall, studenții din anii terminali stăteau de vorbă în grupuri, așezați pe scările de piatră. La umbra deasă a stejarilor, în locurile verzi din jur, un ghid discuta despre condițiile de securitate oferite de campus cu câțiva elevi de liceu și părinții lor.

În Sala 202 din Swift Hall, Ioan Culianu era pe cale de a încheia cursul de Elemente fundamentale de religie comparată, al cărui subiect fusese în acea zi gnosticismul. Se referea la textele de la Nag Hammadi, redescoperite în era modernă în 1945. „Aidoma unei intrigi polițiste clasice, aceste manuscrise au fost tănuite secole de-a rândul deoarece ofereau *interpretări* ale Bibliei, constituindu-se astfel ca o provocare la adresa ideii de adevăr propovăduite de Biserica Creștină”, spunea profesorul. Gnosticii concepeau viața ca subversiune, revoltă și retragere din fața divinităților ignorante care conduc lumea. „Elementul central al cunoașterii gnostice”, încheie el, „era cerința ca aceasta să fie *folosită*. Era menită să schimbe lumea”. Citi cu voce tare din prologul unuia dintre texte: „Acestea sunt ofrande aduse unei ordini ideale care transcende complet viața așa cum o cunoaștem noi. (...) Oricine află interpretarea acestor texte nu va fi supus morții”.

După curs, Culianu și câțiva studenți se îndreptară spre târgul de carte. Era un eveniment de tip Hyde Park, care atrăgea studenți, membri ai facultăților, profesori pensionați, cercetători savanți, precum și numeroase alte persoane care munceau sau trăiau pe lângă birourile și laboratoarele marii universități. Mulțimea stătea la rând ca să intre în sala de festivități a clădirii Swift, lambrisată cu lemn de stejar, unde teancuri de cărți renegate ca *The Nude* a lui Kenneth Clark sau *One Dimensional Man*, a lui Herbert Marcuse, zăceau pe mese și scaune și pe podea. Din difuzoarele stereo se revărsa ui Ice-T care scutura praful de pe portretele foștilor decani.

La târg, absolventul Alexander Arguelles se apropie de Culianu. În după-amiaza aceea, Arguelles avea prima susținere a tezei sale de licență în fața profesorilor de la facultate, astfel că dorea să se sfătuiască cu cel mai apropiat prieten dintre profesori. „Am emoții grozave”, spuse.

„E doar un rit de trecere”. Culianu zâmbi și-l bătu pe umăr. „N-ai de ce să te temi. O să te descurci bine. Ne vedem peste câteva ore”.

Arguelles îl privi cum se îndreaptă spre scări, încercând să se destindă.

Culianu urcă sprinten scara principală. De mai multe săptămâni

facea și desfăcea vreo duzină de proiecte diferite. Cu câteva zile în urmă, organizase și condusese o conferință internațională despre „călătoriile de după moarte”, prima întâlnire academică pe teme de religie care avusese loc în campus după mulți ani. Intitulată „Alte tărâmură. Moarte, extaz și călătorii în lumea de dincolo în cercetarea contemporană”, conferința prilejuise audierea unor cercetători de la Barnard Collège, Hebrew University, Princeton, Notre Dame, Harvard. Comunicările au avut titluri ca „Ascensiunea vizionarului” sau „Transcendența morții”. Studenții săi Greg Spinner și Michael Allocca au avut în grijă masa de la sfârșit. „Profesorul din Chicago a demonstrat similitudinile pe plan mondial ale călătoriilor în lumea de dincolo și este în căutarea unei explicații”, spunea un recenzent al recentei cărți a lui Culianu care trata chiar această temă. O editură universitară se oferise să publice lucrările prezentate la conferință.

La ora aceea Culianu avea sub tipar trei lucrări – cartea despre călătoriile în lumea de dincolo, o alta despre gnosticism și un dicționar al religiilor. Mai avea câteva contracte pe punctul de a fi perfectate, printre care o enciclopedie în mai multe volume despre magie pentru Oxford University Press. Era titularul a două cursuri, unul despre Călătorii în lumea de dincolo și Experiențe extra-senzoriale, iar celălalt de Elemente fundamentale de religie comparată. Sub îndrumarea lui se desfășurau câteva teze de doctorat. Tot acum voia să facă prima vizită, după nouăsprezece ani, în țara sa natală, România. În sfârșit, plănuia să se căsătorească.

Logodnica lui era Hillary Wiesner, absolventă a Institutului Teologic de la Harvard. Tăcută și distantă la începutul relației lor, ea a înflorit în timpul petrecut împreună. Îi era co-autoare la două din cărțile pe cale de apariție și la numeroase proze scurte ficționale și

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

CRIMA: 21 MAI 1991

dorea să-l însoțească în călătoria în Europa din acea vară pentru a-i întâlni pentru prima oară familia. „Ne vom simți minunat!” obișnuia el să exclame când perspectiva călătoriei îl încânta. Urmau să meargă în București, în Transilvania și la Iași, orașul său natal, unde bunicul și străbunicul său conduseseră cea mai veche universitate din țară. Ioan și Hillary discutaseră mult despre această călătorie încă din 1989, anul în care avusese loc revoluția română.

Noaptea târziu, Culianu vorbea îndelung cu sora lui la telefon.

Ea insista să revină cât mai curând. El se tot răzgândea. Cu trei zile înainte, îi dăduse a înțelege că este amenințat de un grup de extremă dreaptă din țară, cu care un fost profesor de-al lui avea legături strânse. Ea nu realiza primejdia, spunându-i că în România mulți oameni primesc tot timpul amenințări. Așa că el nu renunțase la biletele de avion. Dar era mai îngrijorat decât lăsa să se vadă.

„Nu putem ști *unde* au loc aceste călătorii de după moarte”, spusese el în concluziile la conferință. „Cu toate că noi confundăm încă spațiul mental din aceste povești cu spațiul exterior, suntem pe cale de a învăța că cel dintâi este la fel de *tare* ca și al doilea. Identitatea, puterea și adevărul istoric își au rădăcinile în aceste tărâmurile ale imaginației. Fiecare individ gândește ca parte dintr-o tradiție și este gândit de aceasta, iar în credințele despre alte tărâmurile avem posibilitatea să percepem rădăcini obscure care coboară până în zorii umanității lui *homo sapiens*. Și știm bine că explorarea spațiului nostru mental este abia la început”.

La începutul lunii mai fusese invitatul special al unei conferințe naționale mai relaxante, de *science fiction*, ce se ținuse la hotelul Hyatt din Schaumburg, Illinois. Fusese rugat să vorbească despre Renaștere și participase la o masă rotundă la care discuțiile încercau să răspundă la întrebări de genul: „Este magia în întregime de partea răului? „Profesorul luase apărarea practicilor magice: „Magia nu este un factor de dezordine”, spunea. „Dimpotrivă, este un factor de restabilire a unei coexistențe pașnice între conștient și inconștient, acolo unde această coexistență a intrat în criză”.

Invitatul de onoare al conferinței, autorul de *science fiction* John Crowley, îl rugase pe Culianu să accepte să participe în calitate de invitat special. Crowley citise cartea lui Culianu *Eros și magie în Renaștere* și dorise foarte mult să-l întâlnească pe autor. Cartea era densă și dificilă, dar l-a fascinat pe Crowley. „Sugera posibilitatea unei manipulări în masă prin mijloace pe care renaștenștii le numeau magice, iar noi psihologice, adică prin intermediul unor imagini cu conținut erotic”. Cei doi se cunoscuseră cu un an în urmă și deveniseră prieteni apropiați. „Niciodată n-am încercat un sentiment atât de intens de prietenie”, mărturisea Crowley. Pentru Culianu, care nutrea dorința secretă de a fi autor de literatură fantastică, conferința a fost un prilej de mare inspirație. La fel a gândit și auditoriul comunicărilor sale. Organizatoarea conferinței, Jennifer Stevenson, declara că

profesorul „avea o asemenea forță încât, în prezența lui, lumea părea mai bogată și mai misterioasă decât ți-ai fi putut-o imagina vreodată”.

În ultima seară a conferinței, în premieră în America, Culianu a citit o proză de ficțiune, în fața unui public numeros adunat într-un apartament poreclit Dharma Buns Cafe. Scrisă împreună cu Hillary, povestirea se numea „Limbajul Creației” și urma să apară în revista *Exquisite Corpse* scoasă de Andrei Codrescu, redactor la National Public Radio. În povestire este descris un savant ce seamănă mult cu autorul, „are patruzeci de ani, trăiește într-o clădire înaltă și bine păzită situată pe malul unui lac”, predă la „o renumită Universitate din Vestul Mijlociu” și se confruntă cu stranii coincidențe dintre care cele mai multe, la o analiză atentă, se dovedesc a avea la bază elemente din propria sa viață. Personajul principal al istorisirii ajunge în posesia unei vechi cutii muzicale în care crede că se află tănuită cheia limbii vorbite de Dumnezeu: Limba Creației. Dar trei din foștii posesori ai cutiei fuseseră asasinați.

Naratorul încearcă în zadar să descifreze codul care ar anima mecanismul. În schimb, începe el însuși să se simtă amenințat de întâmplări ciudate și purtător de „charismata”, de „haruri” pe care le pune pe seama cutiei și le bănuiește a avea semnificații mai adânci decât cele de suprafață. „Harismele” includ capacitatea de a prevedea evenimentele – dar e vorba doar de lucruri mărunte, cum ar fi acela că portarul își va rade mustața; includ „harul iubirii nemeritate”, care le stârnește unor studenți pasiuni mistuitoare pentru persoana lui. Culianu citi: „După o vreme, convingerea mea că există o legătură ocultă între haruri și cutia muzicală a devenit atât de puternică, încât am fost ispitit să-i încerc forțele împotriva unui regim politic respingător. (...) Ipoteza că voi împărtăși în mod iminent soarta celorlalți proprietari a început să mă obsedeze”. După o lungă perioadă de nehotărâre, naratorul lasă cutia muzicală la un târg de vechituri și se eliberează de secretul acesteia, devenit o adevărată închisoare intelectuală.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

CRIMA: 21 MAI 1991

La sfârșitul conferinței, Hillary Wiesner a observat că logodnicul ei părea extrem de tulburat. Uitase cheile de la Toyota lor roșie închiriată încuiate în mașină, în timp ce motorul mai mergea. Nu-și putea aminti când urmau să se revadă. Insista ca ea să mai rămână, să

nu plece la Cambridge. Când a condus-o la aeroportul O'Hare, arăta trist cum nu îl mai văzuse niciodată, ca și când ar fi dus pe umeri întreaga povară a lumii. Lucrul de care avea cel mai mult nevoie, se gândea ea, era o vacanță.

La 21 mai, pe la ora unu fără un sfert, Culianu se afla în micul local de la subsolul clădirii Swift, o cantină aglomerată și neaerisită, în care se auzea zumzetul unor discuții înfierbântate și se putea bea din recipiente de plastic o bună cafea daneză Kona. Aici, stătu puțin de vorbă cu studenții, iar apoi urcă, sărind câte două, treptele scării principale ce duceau la etajul al treilea.

Se opri în biroul secretarei sale, aflat la capătul coridorului. Sus era mai liniște. Studenții erau la cursuri, iar ușile sălilor de seminar erau închise. Întrebă dacă avea mesaje, își luă corespondența și se duse spre biroul său, aflat la câțiva metri mai departe.

Secretara Gwen Barnes ședea la biroul ei, ascultând în căști vocea monotonă a unui alt profesor care dicta un capitol de carte. Ea lucra adesea și în timpul pauzei de prânz, deoarece doar astfel putea să se achite la timp de toate îndatoririle. Dintre cei trei membri ai facultății în serviciul cărora se afla, îl prefera de departe pe Ioan Culianu. Crescută în cartierul negru din zona de sud a Chicago-ului, simțise din prima clipă o simpatie instinctivă față de el. O saluta dimineața cu un energic „Bună dimineața, Gwedolyn! „și o trata ca pe o colegă. O luase ca editor asociat la revista trimestrială *Incognito: International Journal for Cognitive Studies in the Humanities*. O invita la prânz și își amintea când era ziua ei de naștere. O încuraja să-și dea masteratul. După ce fusese doisprezece ani secretară în universitate, ea avea suficientă experiență pentru a ști că o asemenea atitudine nu era deloc obișnuită.

În fața ei, o altă secretară îi spunea ceva. Gwen Barnes își ridică privirea și își scoase căștile. „Poftim?”

„Ai auzit?”

„Eșapamentul unei mașini”, spuse o a treia secretară care se afla în încăpere.

„A sunat ca o pocnitoare. Doar că mai ascuțit”.

Profesorul Jerry Brauer se afla în biroul său din colțul coridorului. Purta papion și se pregătea pentru seminar. Deschisese geamul înalt de sticlă plumbuită și privea spre patruleterul însoțit de afară. Fusese decan, era specialist în puritanism; acum își scosese

schițele de curs și le revedea cu atenție. Înainte de ore, trebuia să treacă pe la toaletă. Se hotărî ca mai întâi să termine ce avea de făcut.

Ceasul arăta ora unu și câteva minute când auzi un pocnet puternic. Continuă să lucreze, dar nu mai putea fi atent. Încercă să-și dea seama care ar fi fost cauza acestui zgomot: țeava de eșapament? Nu, nu se poate, strada era prea departe. Împușcătură? Nu. Nu se poate. Doar se afla în Swift Hall și era ora unu la amiază.

Nu trecuseră nici cinci minute când hotărî să iasă din birou ca să meargă la baie. Ieși prin ușile batante și urcă scările de serviciu abrupte. Treptele îi răsunau sub pași. Jos, un coș de gunoi arhiplin se afla lângă ușa care ducea spre hol; sus se mai aflau niște uși batante. Scările erau pustii. Ieși pe palierul de la etajul al treilea, exact vizavi de ușa toaletei pentru bărbați. În față se afla un tânăr înalt și osos pe care Brauer nu-l recunoscuse. Brauer împinse ușa de la baie. Studentul îl prinse de braț. „Nu intrați, domnule profesor Brauer”.

Brauer însă apucase să împingă ușa cât să vadă interiorul încăperii cu despărțiturile albastre, gresia galbenă, lumina fluorescentă. Un student se uita la a doua cabină de la fereastră. Era o liniște mormântală. Dedesubtul ușii atârna o mână cu degetele închircite ieșind din manșeta unei cămăși turcoaz. O baltă de sânge se adunase pe podea.

„S-a întâmplat ceva îngrozitor”, spuse studentul.

„Văd și eu! Trebuie să facem ceva!” răspunse Brauer.

„Am chemat deja ajutoare”.

Studentul se întoarse spre Brauer. Era scund, blond, și foarte înfricoșat. Era Jim Egge. Palid ca moartea. „Doctore Brauer! E mort”.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

„Cine? Cine e mort?”

„Nu sunt sigur”.

Deodată, o mulțime de pompieri, ofițeri de securitate ai campusului și voluntari de la salvare năvăliră pe coridor. La început fuseseră doar vreo cinci persoane, urmate apoi de un alt grup în care se afla un sergent al poliției din Chicago și doi polițiști de patrulă. Totul se petrecu repede. Peste câteva minute un voluntar aduse o targă pe roțile. După câteva clipe apărură și doi detectivi ai poliției din Chicago. În acest moment, în coridor era o forfotă teribilă. Clark Gilpin, decanul în funcție, sosise și el. „Jerry!”, spuse „ce s-a întâmplat?”

Brauer îl împinse spre unul din detectivi. „Este decanul nostru”,

spuse. „Ce se întâmplă? Trebuie să aflăm cine este”.

„Desigur, dar nu chiar acum. Suntem prea ocupați”.

Voluntarii ieșeau în urma lor cu targa. Fața victimei era acoperită cu o mască de oxigen. Clark Gilpin ceru să-i vadă fața. Voluntarul scoase masca, Gilpin se uită într-acolo. Fața victimei devenise cenușie și lipsită de expresie. Arăta ca un om de cincizeci sau șaiszeci de ani. Nu exista nici sânge, nici vreo rană evidentă care să confirme o moarte violentă. Gilpin se întoarse către Brauer. „Nu-l cunosc”, spuse.

„Dar atunci cine îl cunoaște?”

Jerry Brauer reveni în sala de seminar unde îl așteptau studenții, dar nimeni nu dorea să discute despre Renașterea americană. De afară se auzeau pași și un murmur continuu. Târgul de carte continua. Mai târziu Brauer se gândise: „De ce n-a alergat nimeni acolo când s-a auzit împușcătura? De ce a durat atât de mult până când poliția a blocat ieșirile din clădire?” „Dacă nu ar fi așteptat să-și termine de revăzut notițele, poate că l-ar fi văzut pe ucigaș. Nu contenea să se gândească la aceste lucruri.

Gwen Barnes nu auzise împușcătura. Aflase despre ea de la o altă secretară. Cu toate că se aflau la doar câțiva metri de toaletă, nu se gândiseră că putea fi un foc de armă. Un tânăr năvălise în birou spunându-i să cheme paza universității. I se păruse atunci că ofițerii de pază nu au să mai vină niciodată. îi sunase din nou. După ce puse receptorul jos, șovăi o clipă, apoi se duse să vadă. În toaleta

CRIMA: 21 MAI 1991

bărbaților, lumina soarelui intra prin fereastra dinspre curte, scaldând podeaua acoperită cu gresie din anii cincizeci. Sângele se întindea de la cabina a patra, strălucitor în lumina fluorescentă. Câteva clipe privi încremenită scena – gresie colorată în negru și galben, mâna, și un ceas neobișnuit, de opal, care îi părea oarecum cunoscut. Chiar atunci, un zgomot puternic o făcu să tresară – era apa care curgea automat în cubicule. Ieși.

Mai târziu văzu și ea cadavrul întins pe targa. În ciuda îmbrăcăminții – pantaloni kaki, cămașă turcoaz cu dungi, cravată galbuie, șosete brodate cu maro închis – și a ceasului, nu-și dădu seama cine era. Pe la ora două după-amiaza, un polițist din Chicago îi ceru voie să dea un telefon. În timp ce ea vorbea cu o altă secretară, îl auzi cum spune un nume pe litere.

„C-u-l-i-a-n-u!”

Ceva mai presus de ea o ridică în picioare și o făcu să iasă din birou. Alergă pe scările principale cu lacrimile șiroindu-i pe obraji, neauzindu-și vocea care striga: „O, Dumnezeu, o, Doamne. E domnul Culianu! Nu, nu, nu domnul Culianu! Nu domnul Culianu! „Pe coridor se instala tăcerea. Gwen năvăli în biroul decanului Gilpin, în timp ce strigătele ei se transformaseră într-un bocet. „E domnul Culianu! „spuse.

„Nu, nu se poate”.

„Ba da, ba da, el este!”

La trei și jumătate, când avea pauză, Jerry Brauer coborî în biroul decanului. La ora aceea se răspândise deja zvonul că cineva, poate Ioan Culianu, se sinucisese. Majoritatea studenților se arătaseră neîncredători. Culianu? Unul dintre cei mai fericiți profesori aflați aici? Grupuri mici intrau și ieșeau în hol și pe scările din față. Vizitatorii târgului de carte încă mai forfoteau; de la instalația stereo se auzeau anunțuri zgomotoase pentru concertele lunii. Câțiva polițiști patrulau prin clădire, în timp ce detectivii Ellen Weiss și Al McGuire chestionau un student care făcuse greșeala să telefoneze, gâfâind de teamă, ca să afle dacă zvonul este adevărat.

În biroul său întunecos, Gilpin stătea tăcut pe un scaun pivotant. Extrem de palid, încerca să-și tragă sufletul între două telefoane. Îl privea pe Brauer. „Era Ioan Culianu, Jerry, și nici măcar nu l-am recunoscut...”, spuse.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

CRIMA: 21 MAI 1991

— Ce s-a întâmplat?

— Poliția crede că ar putea fi o sinucidere.

— Au găsit pistolul?

— Nu, nu este niciun pistol.

— Dar unde cred ei că este pistolul?

— Spun că poate a avut un prieten... care a luat arma.

— Și s-a implicat într-o asemenea situație? Sinucidere? Tocmai a primit cartea verde, urma să se întoarcă să-și vadă familia, să se căsătorească... Nu era în cabină?

— Ba da.

— Haide, haide, cine ar face așa ceva: intri în toaletă, scoți pistolul și te împuști în ceafă? Tipii ăștia sunt căzuți din lună?

— Da, ar putea fi o crimă.

— *Ar putea?*

Raportul inițial despre sinucidere a apărut în ziare și s-a difuzat la televiziune. Dar peste douăzeci și patru de ore, când medicul legist s-a pronunțat, nu mai era nicio îndoială: fusese asasinat.

— Cine răspândește acest zvon? Tocmai l-am auzit și de la Patty Mitchell. E ridicol. Ioan nu a făcut așa ceva, n-ar fi făcut-o, n-ar fi putut niciodată să-și ia viața...

Pe urmă, însă, Greg se ridică încet și porni să vadă ce se petrece.

Afară în curte aerul de primăvară era molcom, ușor ca un suspin al amintirii.

Mintea începu să-i funcționeze extrem de repede. Fără să-și dea seama, făcu o serie de deducții care, așa cum spunea Ioan, se înlănțuiau aidoma faptelor din istoria unei idei sau a religiei. Unu: Ioan nu s-ar sinucide. Doi: aici se aflau ambulanța și mașinile poliției. Trei: doi oameni îi aduseseră vestea că Ioan a murit. Dacă este adevărat, dacă Ioan este mort, atunci înseamnă că a fost ucis... Dacă a fost asasinat... Cine să-l ucidă pe Ioan? În urmă cu un an, el îi spusese lui Greg că intrase pe un „teritoriu periculos” cu unele din scrierile sale... Despre ce scrieri era vorba? Greg alerga acum. O singură privire spre figura îndurerată a lui Gwen Barnes fu de ajuns ca să-i tulbure raționamentul atât de limpede.

Greg Spinner și Michael Allocca văzură o ambulanță în fața clădirii Swift Hall în timp ce despachetau mâncarea pentru prânzul săptămânal de miercurea la care se întâlneau studenții și membrii facultății. Urmau să discute implicațiile teologice ale serialului televiziunii ABC, *Twin Peaks*. Tocmai terminaseră, când Patty Mitchell se apropie de Greg în fața clădirii.

— Greg? Ai auzit?

— Ce să aud?

— Ioan s-a sinucis.

— Ioan? Nu vorbi prostii. L-am văzut azi dimineață. E ultimul din lume care s-ar sinucide.

Mitchell îi aruncă o privire ciudată.

Greg străbătu curtea umbrită și se îndreptă spre Biblioteca Regenstein, neacordând nicio importanță spuselor lui Patty. Își aminti să noteze în agendă că trebuie să îl sune pe Ioan; făcuseră o înțelegere mai de mult să se întâlnească îndată ce viața agitată a profesorului său

se va mai liniști. După ce se instalase la locul său de lectură, se apropie un alt student de la Institut, Jason Gerber. Ochii lui Jason erau roșii. „Greg”, izbucni el, „Ioan s-a sinucis!”

Spre sfârșitul acelei zile, studenții lui Culianu se adunară pe scările ce duceau la Swift Hall plângând, încercând să se consoleze reciproc. „Stăteam și plângeam unul pe umărul celuilalt. Nu puteam scoate nicio vorbă”, spunea Greg. Soseau și alți studenți, încercând să afle vești. Dar nu se știa mare lucru. Nu se găsisese nicio armă, bani nu se furaseră, nu era nicio urmă de luptă.

Seara, s-au dus cu toții la barul lui Jimmy, foarte frecventat de studenți, unde Ioan obișnuia să meargă cu ei după cursuri. În încăperea din față, întunecoasă și în dezordine, cu mesele împrăstiate și scaunele stricate, ședea Nathaniel Deutsch, redactorul adjunct de la *Incognita*. Nu se alăturase grupului lor, care mereu relua faptele și continua să-și pună întrebări. Mama lui Nathaniel era din Europa de Est și, în parte și din acest motiv, el și Ioan Culianu avuseseră o relație mai specială. Pe întuneric, Nathaniel îi asculta pe ceilalți și își ațintea privirea goală la exemplarele prăfuite ale enciclopediilor de baseball și almanahurilor ținute pe raft pentru a sluji cu argumente eventualele dispute din bar. Își puse capul pe brațe și începu să plângă pentru toate rudele sale care pieriseră în Holocaust. Nu știa de ce.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În Cambridge, Massachusetts, Hillary Wiesner, logodnica în vârstă de douăzeci și șapte de ani a lui Culianu, era cufundată într-un somn adânc de după-amiază. Se întâmpla adesea ca Ioan s-o sune după ce se trezea din somn, ca să-i povestească vreun vis ce era relatarea micilor întâmplări prin care ea trecuse în realitate, sau ca să-i explice vreun amănunt semnificativ legat de un viitor plan editorial sau de vreo cosmologie obscură. Aceste lucruri făceau parte din țesătura intimă a vieții lor împreună. Înainte de a-l cunoaște pe Ioan, experiența lui Hillary în materie de bărbați se rezumase la simple străngeri de mină. Prietenii vorbeau despre ea ca despre o ființă ardentă, aparte; era socotită una din cele mai inteligente femei de la Colegiul Radcliffe. Extraordinar de amuzantă. Dar în privința bărbaților? Nu, nu fusese niciunul până la Ioan.

A fost trezită brusc de sunetul telefonului. Avusese un somn fără vise. Se ridică drept în sus, înghețată de teamă. Era Wendy Doniger, colega lui Ioan, deținătoarea catedrei „Mircea Eliade” la Divinity School

și o proeminentă membră a facultății.

— Hillary? Hillary, te rog să te așezi. Stai jos?

— Poftim?

Urmără câteva momente de tăcere.

— Din nefericire trebuie să-ți spun că... Ioan a fost asasinat.

— Ce?

— Eu... eu... Hillary, poliția întreabă dacă tu cunoști pe cineva care ar fi putut să facă asta. Îmi pare atât de rău...

I se tăie respirația timp de aproape un minut. Sau poate zece minute. Apoi începu să gândească. Lacrimile nu-i veneau. Privi spre peretele acoperit cu fotografiile lui – de la Milano, Madrid, Cairo, din trenul Metra din Chicago, din Roma și Courmayeur și Paris. Îi zâmbea în fața unui steag mare american pe care i-l cumpăraseră ea și care „fluturase deasupra Capitoliului!”, cum îi plăcea să le spună vizitatorilor. Îi dăruia semnul lui preferat, V pentru victorie. Era probabil cel mai mare patriot american... Cu gesturi lente și metodice, ea începu să desprindă fotografiile de pe perete.

Puse receptorul jos, iar apoi o sună pe mama ei, la biroul Consiliului de Administrație al Colegiului Amherst. Aceasta îi spuse că vine imediat, iar pe când punea din nou receptorul jos, se gândea deja să-și facă bagajele. Își scoase valiza, care mai purta încă eticheta

CRIMA: 21 MAI 1991

pe care scria O'Hare, după ultima ei călătorie. Dintr-odată acel lucru i se luminează în minte cu mare ușurință și acuitate, așa cum rezolvi o problemă dificilă de matematică și știi imediat că soluția este corectă și adevărată, mai mult, predestinată. Se mai gândise la aceasta și înainte, încercase să se pregătească, ba chiar discutase despre acest lucru și cu prietenii ei. Trebuie să ai un mit în viață, îi spusese el cândva, o poveste pe care o descoperi și din care trăiești și la care revii în momentele cele mai întunecate ale existenței. După atâta vreme, și chiar acum când totul părea a fi devenit atât de minunat pentru ei, ea își amintise. Niciodată nu-și făcuse timp să găsească acel lucru.

CRIMA: 21 MAI 1991

Urmările

Mnemosyne, spuneau grecii, este mama Muzelor; istoria împlânzirii acestei profunde și misterioase forțe omenеști ne va cufunda în ape adânci.

Frances Yates, *The Art of Memory* în fiecare zi studenții veneau

și lăsau trandafiri, crini, buchete proaspete și presărau petale de flori la ușa biroului lui Culianu. În primele zile, cei doi detectivi din Chicago, Ellen Weiss și Al McGuire, au stat până după miezul nopții, cercetând dovezile și informațiile contradictorii. Se pare că ucigașul trecuse pe lângă cabina în care se afla Culianu, intrase în următoarea, se urcase pe scaunul toaletei și de acolo îndreptase pistolul spre capul profesorului. După rănilor făcute de glonț la intrare și la ieșire, se părea că ucigașul era stângaci.

Departamentul de poliție cunoscut ca Zona Unu, din partea de sud a Chicago-ului, se confrunta anual cu circa patru sute de omucideri, majoritatea provocate de droguri și răfuieli între bande. Aceasta însă nu semăna cu niciuna din cele investigate de poliție. Practic, nu exista nicio dovadă palpabilă. Detectivii au găsit un bilețel pe care cineva scrisese ca ușa de la biroul lui Culianu să nu fie închisă; secretara le-a spus că profesorul ceruse ca încuietorile să fie schimbate. În biroul său au fost găsite trei nuci din grădina familiei din România – probă a strânsei legături afective cu evenimente care aveau loc la mii de kilometri depărtare. La locuința lui Culianu sosi un fax trimis de la biroul regelui României, aflat în exil în Elveția. Faxul spunea: cutia expediată de Dvs. a sosit, dar era deschisă și goală. Ce ați trimis?

Raportul legistului oferea prea puține indicii. Autopsia nu consemnase arsuri provocate de praf de pușcă în jurul orificiului de intrare a glonțului. Astfel, se putea bănui că pistolul neobișnuit care fusese folosit, un Beretta de.25, trăsese de la distanță de cel puțin douăzeci de centimetri de capul lui Culianu. „Nu este ușor să uciți cu o asemenea armă de la distanța asta”, spunea medicul Robert Stein, din Cook County. El a vorbit despre „o împușcătură de expert, ca o execuție de gangsteri”.

La posturile de televiziune și în ziare – de la *Chicago Tribune* la *New York Times* – prietenii și familia lui Culianu susțineau că această crimă era primul asasinat politic al unui profesor comis pe pământ american. Intervievații afirmau că în mai multe articole și povestiri publicate în Italia și America, precum și în emisiuni ale BBC-ului, Culianu comentase revoluția care avusese loc la sfârșitul lui 1989 în țara sa, numind-o un amarnic eșec. El atacase noul guvern român cu o vehemență aproape vizionară. Fusese amenințat cu moartea, aidoma altor jurnaliști și scriitori, și punea aceasta pe seama unei noi extreme

drepte din România, aflate în legătură cu vechea Securitate comunistă.

Dar anchetatorii nu au găsit nicio urmă a acestor amenințări. Culianu nu le declarase niciodată FBI-ului sau poliției. Nu arătase nimănui niciun fel de scrisori. Detectivii i-au găsit neatins rezervările pentru biletele de avion și mașină. În timp ce asasinatul îi uluise pe membrii facultății, îi înfricoșase pe studenți și dădea de furcă poliției, FBI-ul a trimis la fața locului un agent special vorbitor de română, pe Gabriella Burger. Părea să fie vorba de un asasinat, dar nu semăna cu cele cunoscute de FBI. Un ucigaș profesionist ar fi ales o armă cu un calibru mai mare și un loc al crimei mai puțin la vedere. Ar fi tras de mai multe ori. S-ar putea chiar să nu fi fost un bărbat. Pistolul era destul de mic ca să încapă în poșeta unei femei.

Dacă era un asasinat politic, atunci cea mai importantă întrebare era *de ce*? Ioan Culianu devenise binecunoscut într-un cerc special de cărturari din multe țări, dar nu era un actor important pe scena politică. Crima părea să formuleze ceea ce Culianu ar fi numit un *ludibrium*, o ghicitoare din Renașterea târzie care, prin rezolvare, revelează unul din misterele universului. De ce ar fi fost socotit atât de periculos un istoric al religiilor și un posibil scriitor de *fantasy* descins în Statele Unite cu dorința expresă de a ajunge pe listele de *best-sellerst*

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

CRIMA: 21 MAI 1991

În timp ce FBI-ul se concentra asupra ideii de asasinat politic, detectivii McGuire și Weiss încercau alte piste, cum ar fi un student sau coleg nemulțumit, un fanatic al ocultismului, un iubit homosexual, un jaf care nu fusese dus la bun sfârșit sau un negoț cu droguri care eșuase. Au descoperit că din biroul profesorului se vorbise la telefon cu Medelin, Columbia, chiar înainte de comiterea crimei. Convorbirea durase un minut.

Detectivii au mai aflat că Ioan Culianu era un prieten entuziast și devotat, precum și un gânditor original care se specializase în dualism, în religie astrală și în magica artă renescentistă a memoriei, mnemotehnica, perfecționată și rafinată de Giordano Bruno, filosof din secolul al XVI-lea. Oamenii de știință îi lăudau creativitatea, îndrăzneala și abilitățile lingvistice. „Avea harul foarte rar”, spunea decanul Gilpin, „să demonstreze cum lucrările lui și ale studenților săi erau strâns legate de evenimente mai cuprinzătoare din lumea exterioară”. Cursurile sale care atingeau aceste subiecte erau foarte

populare. Studenții îl adora. „Era unul dintre puținii membri ai facultății care vorbea pur și simplu cu studenții”, afirma Karen Anderson. „Ne întâmpina la ușa sălii de seminar și ne saluta pe nume”, spunea Michael Allocca. Greg Spinner a adăugat: „Știu bine că niciodată nu am să mai cunosc pe cineva ca el”. Amintindu-și de felul cum profesorul său îl invita la micul dejun, Nathaniel Deutsch observa: „Era un *mensch*”.

Ca pedagog era deschis, amuzant, iubitor de polemici. Ca prieten era mai rezervat, mai însingurat. Făcea impresia că ascunde ceva. „Era un om foarte complicat, foarte dificil de cunoscut”, zicea unul din membrii facultății, care îl socotea drept prototipul profesorului abil în a-și atrage studenții. Era suspectat că seduce studentele sau că a încercat el însuși experiențele extatice produse de droguri pe care le descria. „Sunt vreo câțiva în facultate care chiar l-au urât”, a spus un student care nu a vrut să-și dea numele. „Tocmai îi fusese acordată cetățenia. Când a fost omorât, primul meu gând a fost – acum or să fie satisfăcuți”.

Criticat ca un „*yuppie* din exil” 1 și un ambițios, în urma lui au rămas impresii contradictorii în legătură cu *adevărata sa personalitate*.

1. *Yuppie* = persoană mobilă profesional, carierist.

Era un tânăr emigrant harismatic de patruzeci și unu de ani, bun cunoscător a șase limbi, care obținuse trei doctorate, inclusiv *Doctorat d'état* al Universității Sorbona. Susținătorii lui îi calificau opera drept scilipitoare, originală, „o contribuție novatoare la istoria gândirii hermetice”, după cum susținea prietenul său, Umberto Eco. Din România în Italia, din Franța în Olanda și până în Statele Unite, viața lui a fost o permanentă căutare spirituală pentru aflarea cheii structurilor universale care ne guvernează viața cotidiană. El pretindea a fi găsit această cheie în imaginație. Decanul de la Divinity School, Clark Gilpin, a rezumat temele crimei în discursul său rostit la comemorarea organizată de Universitate, pe 3 iunie 1991. În fața studenților, prietenilor și a conducătorilor Universității adunați în marea capelă Rockefeller, Gilpin nu a vorbit despre politică sau mobiluri ale crimei, ci despre relația ideilor cu lumea: „Însăși rațiunea de a fi a universității presupune neajutorare în fața unei forțe violente pe care ideile n-au putut-o prevedea, n-au putut-o detecta sau înțelege. (...) Relația stabilită de mintea noastră cu puterea misterioasă aflată în inima creației impune noi exigențe. Există oare vreo legătură stabilă între

ideile omenеști datorită cărora există universitățile și vreo înțelepciune eternă prezentă de la începuturi, de când «duhul lui Dumnezeu se purta deasupra apelor?»”

Crima a stârnit în toată lumea un val de telefoane între prietenii lui Culianu și alți exilați, printre care Andrei Codrescu și Saul Bellow. Principala suspiciune era în continuare îndreptată spre fosta poliție secretă comunistă românească, o forță atât de perversă încât nici chiar omoloagele ei din Europa estică nu aveau încredere în ea. Alții îi suspectau pe fasciștii români, care se pare că pe vremuri îl număraseră în rândurile lor și pe Mircea Eliade, binecunoscutul, blândul mentor al lui Culianu. Numeroși membri ai Gărzii de Fier se refugiaseră după război în Vestul Mijlociu american, refuzând să-și asume responsabilitatea pentru unul dintre cele mai puțin cunoscute holocausturi din lume. Ioan Culianu ținea conferințe în toată lumea despre puterea trecutului și se comporta ca și cum ar fi avut mereu Pe cineva din trecut pe urmele lui. În sfârșit, dincolo de orice mobiluri, asasinarea lui semăna extraordinar cu acțiunea unora dintre Prozele de ficțiune pe care le scria, era tipul de enigmă anticipată în straniu de victima însăși.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Aidoma mentorului său, misticilor sau poeților romantici, Culianu simțea că detaliile existenței noastre, precum și coincidențele care o punctează, oferă un răspuns celor mai profunde întrebări referitoare la propria noastră identitate. Iar vizionarismul scrierilor și comentariilor sale politice a imprimat cazului o dimensiune în plus dintre cele mai stranii. Căci, într-adevăr, Culianu a scris despre evenimente politice care au avut loc peste luni sau ani, despre secte secrete și despre crime extraordinar de asemănătoare cu cea căreia el însuși i-a căzut victimă. Această moștenire oferă indicii tuturor celor care se ostenesc să le caute – referitoare la logica universului nostru, la procesele noastre psihice și poate la identitatea ucigașilor săi.

În ultimele capitole scrise într-o carte a sa înainte de moarte, părea că a notat chiar felul în care vor prolifera speculațiile în legătură cu dispariția sa. În „Games People Play”, din *The Tree of Gnosis1*, el începea cu povestea unui gangster din Chicago care își hotărăște următoarea acțiune dând cu banul. Culianu compara propria sa opinie despre mișcările istorice care se ramifică în mai multe permutări cu deciziile luate de gangster în maniera pomenită. Numea acest proces

„multiplicarea teoriilor”. Considera că fascinația secolului XX pentru „arhetipuri, formalism și structuralism” demonstrează că în momente de criză, cum ar fi o revoluție, putem vedea cu mare claritate procesele care operează în straturile profunde ale istoriei. El scria că asemenea convulsii revelează sisteme de gândire care funcționează, fiecare, aproape ca „un obiect ce ar veni *dinafară* și ar intersecta propriul nostru spațiu într-un mod aparent la întâmplare, ascunzând însă o logică pe care o putem revela *doar dacă suntem în stare să ieșim din spațiul nostru*”.

Ceilalți savanți considerau aceste formulări fie provocatoare și profunde, fie nefondate și bizare. După două luni de investigații, au fost găsiți doi suspecți și, mult mai târziu, un tânăr născut în aceeași zi cu Ioan Culianu oferi probe rezultate dintr-o înșiruire de întâmplări ciudate. Totuși, nimeni nu era capabil să cuprindă în întregime alcătuirea unei vieți care trecuse peste hotarele geografiei și ale timpului, experiența plenară din care a răsărit gândirea lui Culianu.

II

Tinerețea: 1950 – 1972

1. *The Tree of Gnosis*, apărută postum (San Francisco, HarperCollins, 1992), este versiunea americană, mult modificată, a lucrării *Les Gnosés dualistes d'Occident*, publicată în 1990 (Paris, Pion) V. și ed. rom. *Arborele gnozei*, București, Nemira, 1999 (n. red.).

Arta memoriei îi j.

Lumea este un clarobscur: există suficiente urme și semne ale unei prezențe superioare pentru a o face suportabilă.

I.P. Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*

Culianu s-a născut într-o casă odinioară frumoasă, așezată pe o colină undeva într-un oraș din răsăritul Moldovei. Era descendentul celei mai intelectuale spițe a unei familii boierești¹ din Iași, centru cultural și științific aflat lângă granița sovietică. Dacă cel mai frapant lucru în privința vieții sale a fost extraordinara ei unitate, se poate spune că trăsăturile acesteia s-au plămădit într-o regiune „din care purced izvoarele și se varsă pâraiele cu răpejune, șopotind tainic”, după cum spunea scriitorul moldovean Ion Creangă.

Zonă de la frontiera de răsărit a Europei, România este o țară fertilă care s-a aflat mereu sub amenințarea Imperiilor, de la cel Roman la cel Sovietic. „Istoria României”, se spune într-o broșură turistică oficială, „este fără îndoială una dintre cele mai zbuciumate din

istoria Europei". Înconjurată de Bulgaria, Serbia, Ungaria, Ucraina și Moldova, țara este un avanpost al latinității în extremitatea nordică, și al europenității la hotarul de răsărit al continentului. Având o cultură în care se întâlnesc Orientul și Occidentul, românii „se numără printre marii creatori ai (...) artei supraviețuirii”, observa istoricul István Deak.

Aflați sub dominație străină și supuși unei conduceri corupte, întâi străine, apoi autohtone, românii au supraviețuit ca popor

1 în original „*boyar... family*” (n.tr.).

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

nu în ultimul rând prin experiența comunitară a artei povestitului. „Armele noastre de sabotaj erau ambiguitatea, umorul, misterul, poezia, cântecul și magia”, scria Andrei Codrescu. Românul cel mai cunoscut în Occident, Dracula, este un personaj de ficțiune creat după figura domnitorului din secolul al XV-lea, pe drept cuvânt numit *Vlad Țepeș*, pentru că-și trăgea dușmanii în țeapă. Figura simbolică emblematică pentru mulți români este o oaie năzdrăvană, Miorița, care prevede uciderea iubitului ei păstor de către propriii săi tovarăși. În loc să se împotrivescă sorții sale, ciobanul îi spune Mioriței cum să transforme tragedia în triumf cu ajutorul mitului. Ea trebuie să-i povestească „măicuței bătrâne” că „s-a însurat / Cu o fată de crai, / Pe-o gură de rai”. Poetul Lucian Blaga a făcut din păstor un locuitor al „spațiului mioritic”, acesta reprezentând o lume a imaginației care nu poate fi agresată de niciun cuceritor. Mircea Eliade a considerat că păstorul este un evadat din istorie. Un occidental l-ar crede, pe ciobanul cu pricina, nebun.

Iașul, orașul natal al lui Culianu, rămăsese după formarea unui stat unitar, la mijlocul secolului al XIX-lea, o capitală de provincie și devenise, la începutul secolului XX, centru al „sfântului tărâm al naționalismului” – un oraș cu străzi pietruite și tramvaie, cu o sinagogă cu turn, cu multe statui de eroi, în primul rând a domnitorului Ștefan cel Mare (1457 – 1504). Dominat de catedrala metropolitană, de biserica Trei Ierarhi cu pereții frumos sculptați în piatră și de fantasticul, uriașul Palat al Culturii, Iașul adăpostea câteva din cele mai mari instituții de literatură și cea mai veche universitate din țară, condusă în timp atât de bunicul cât și de străbunicul lui Culianu.

Familia Culianu se refugiase din Grecia în România pe la 1720, de teama persecuțiilor otomane. În Iași ei au întâlnit o lume de boieri

și țărani, de privilegii acordate de biserică, o lume cu o profundă diviziune socială; vechea cetate de scaun avea ulițe înguste și desfundate, în jur erau văi ascunse și câmpii întinse și melancolice, nu departe se înălțau munți împăduriți. Aproape patru cincimi din populația ținutului o formau țăranii și majoritatea erau lipsiți de educație. Căruțele lor coborau anevoie din munți, așa cum o făcuseră dintotdeauna, minate de bărbați cu căciuli de blană și straie de lână, în timp ce nevestele stăteau așezate alături, învelite și ele în bunde de lână. Câmpiile din apropiere miroseau iarna a vânt, a zăpadă și focuri de cărbune.

TINEREȚEA: 1950 – 1972

În secolul al XIX-lea, străbunicul lui Culianu, Neculai Culianu, a participat la fondarea Societății Junimea, a tinerilor de orientare conservatoare. Acești tineri dotați și nu lipsiți de privilegii sociale s-au implicat într-o dezbatere aprigă privitoare la modelul cultural pe care țara lor trebuia să-l urmeze: cel răsăritean sau cel apusean. Junimiștii au ales Occidentul, afișând cămăși pariziene cu gulere tari în timp ce mulți dintre părinții lor încă mai purtau straie turcești. Au propus un program democratic care să promoveze valorile nației, ei urmând totuși să-și păstreze privilegiile. În calitatea sa de rector – reales de cinci ori – al Universității din Iași în perioada 1880 – 1898, Neculai („Papa”) Culianu parcurgea ceremonios distanța, de câteva străzi, care îi despărțea casa de Universitate, în trăsura sa trasă de cai, îmbrăcat cu o mantie neagră și purtând melon, demonstrând astfel unei regiuni primitive – și spre veselia membrilor mai tineri ai familiei – prerogativele și puterea conferite de o educație superioară.

Erau așadar vremuri prielnice și era bine să fii boier. De Crăciun străzile se umpleau de ȝigani sau romi care băteau toba, cântau la acordeon și saxofon și mânau din urmă urși ridicați în două labe. O mică ȝigăncușă de șase ani intra în han și-ți cânta un cântec de inimă albastră la o vioară în miniatură. Colindătorii veneau în pâlcuri la uși cântând cântece ca „Moș Crăciun cu plete dalbe”, a căror melodie părea din altă lume. Și mai erau butoaiele uriașe cu varză, ardei și castraveți murați. În Ajunul Crăciunului, zăpada se așternea frumoasă, în timp ce mirosurile de miel și porc fript, ȝuică, tămâie și foc de lemne se ridicau spre ceruri.

La începutul secolului XX, membri ai familiei Culianu figurau în țară la loc de cinste în domenii ca fizica, chimia, matematica și dreptul.

Își trimiteau copiii să studieze la Universitățile din Bonn și Paris. Aveau în grijă domenii confortabile, făceau agricultură, negoț cu cai de rasă, erau senatori sau deputați și participau la edificarea unei infrastructuri moderne în știință și drept. Erau înrudiți sau în relații prietenești cu figuri proeminente cum ar fi criticul literar Garabet Ibrăileanu, Paul Zarifopol, Zizi Lambrino, amanta și apoi prima soție a regelui Carol al II-lea, precum și cu romancierul Mihail Sadoveanu. Chiar petrecându-și copilăria în lumea comunistă, Ioan Culianu a învățat devreme că aparținea unei tradiții generale întemeiate, și uneia familială vechi de cel puțin un secol, care nu trebuiau să se piardă, într-o țară în care intelectualii erau și lideri politici.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU TINEREȚEA: 1950 – 1972

Spre deosebire de ascendența paternă, tatăl mamei, fizicianul și chimistul Petru Bogdan, fusese fiu de țăran, orfan, și își construise cariera pe baza talentului, a riscului și a unei deosebite abilități de socializare. Bogdan s-a căsătorit cu fiica unui preot ortodox din Iași moment în care tânăra, după ce făcuse Conservatorul în țară, și-a întrerupt studiile de pian la Viena. Au crescut șapte copii, și toți au devenit medici, oameni de știință sau avocați. Purtând o mustață albă impozantă și cu un pânțec de patrician, profesorul Bogdan, care avea un doctorat serios la Universitatea Humboldt din Berlin, a urcat și la poziția de rector al Universității ieșene în 1927.

Cel de-al patrulea copil al său a fost o fată ciudată și talentată. Zveltă, oacheșă și grațioasă, Elena Bogdan era extrem de devotată prietenilor și familiei. Își luase doctoratul, preda chimie anorganică și era pasionată de fotografie. Albumele ei cu fotografii au păstrat amintirea unei lumi de picnicuri în poienile din Munții Neamțului sau de pe Valea Jiului, la castelul medieval de la Hunedoara sau pe plajele de la Constanța. Prietenele ei apăreau în poze cu rochii ridicate deasupra genunchilor, la braț cu tineri arătoși ce purtau cămăși de flanel alb. Casa familiei o explorase în fotografii clar-obscură în care se disting lunga balustradă șerpuită a balconului, camerele ca un labirint, toate umbrite de stejari și nuci. Se spunea că locuința aparținuse pe vremuri Veronicăi Micle, iubita poetului național Mihai Eminescu. Și, oricum, grădina în care cuplul se întâlnea în taină, immortalizată în poeziile lor de dragoste, se afla la o depărtare de doar câteva străzi.

Anii douăzeci au fost marcați de libertate, neliniște și acumulare

de bogăție. După destrămarea Imperiului Austro-ungar, România Mare și-a văzut întregit teritoriul cu aproape încă o treime, și era pregătită să joace rolul important pe care îl așteptase de atâta vreme. Oligarhia a ajutat la finanțarea construirii de căi ferate și fabrici, în timp ce țăranii proaspăt împroprietăriți sufereau sub povara creditelor oneroase. Artiști de avangardă precum Constantin Brâncuși, dramaturgul Eugene Ionesco sau tânărul romancier Mircea Eliade au propulsat cultura în secolul XX, păstrând în același timp valorile unice, originale ale trecutului.

Cu toate acestea, tradițiile democratice nu au reușit niciodată să prindă cu adevărat rădăcini. Antisemitismul a început să crească odată cu prezența milioane de membri ai minorităților etnice care s-au alăturat nației prin noile teritorii. La Universitatea din Iași, un tânăr harismatic pe nume Corneliu Codreanu a fondat o mișcare de tip fascist numită Legiunea Arhanghelului Mihail, transformată apoi în Garda de Fier. Una dintre cele mai vechi mișcări de tip fascist din Europa, Garda de Fier susținea necesitatea unei noi politici și a unui „om nou”, pur din punct de vedere moral și etnic. Misticismul naționalist al Gărzii de Fier a atras mulți tineri intelectuali nemulțumiți de corupția socială, printre care scriitorii E.M. Cioran și Mircea Eliade. Devenind ceea ce analistul politic Vladimir Tismăneanu numește „cea mai directă expresie a antisemitismului național din Europa răsăriteană”, Garda de Fier a realizat o fragilă și „temporară alianță dintre mase și elită”.

Ca rector al Universității, Petru Bogdan s-a văzut confruntat cu influența pe care o exercita Garda de Fier asupra membrilor facultăților și a studenților, el încercând să atenueze confruntările tot mai violente dintre adepții lui Codreanu și studenții socialiști și comuniști. Universitatea a trebuit să fie închisă de două ori. În timp ce țara înclina spre o alianță cu puterile Axei, Bogdan combătea politica lui *numerus clausus* și devenise cunoscut pentru felul în care, într-o zi, apăruse câțiva dintre evreii ieșeni amenințându-i pe atacatorii acestora cu bastonul său cu măciulie de fildeș.

În această atmosferă, dominată de teamă, începea relația Elenei Bogdan cu fiul uneia dintre cele mai de vază familii din Iași. Sergiu Culianu avea un fizic fragil, o ținută milităroasă, și purta ochelari cu dioptrii puternice. Absolvise întâi dreptul, apoi se orientase spre matematici; din cauza sănătății precare trebuise să se întoarcă de la

studiile de calcul diferențial pe care le urma la Sorbona. A suferit de astm și, mai târziu, sub regimul comunist, de tuberculoză. În Iași era cunoscut pentru Citroënul său vechi al cărui motor, la oprire, tușea și se poticnea dacă fratele său, Henri, nu sărea să întoarcă manivela. Când ajungeau acasă, Henri sau Sergiu săreau din mers, stârnind păsărețul din curte în timp ce deschideau poarta.

În vara lui 1938, Sergiu și Elena mergeau să înoate într-un lac din apropiere. Într-una din zile îi însoțea și sora ei și au stat mai târziu, așa că au trebuit să ia o trăsură la întoarcere. Era un cupeu și, după nenumărate încercări de a se instala confortabil, Elena a ajuns pe genunchii lui Sergiu. „Sper că nu te-am lovit!” a spus ea râzând.

56 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

„Nu încă!” zise el.

Nu după mult timp, cei doi se căsătoreau.

În 1938 Regele Carol a dispus asasinarea chipeșului și prea influentului Corneliu Codreanu. Reacția maselor a favorizat Garda de Fier. Aceasta s-a aliat cu dictatorul militar Ion Antonescu, care a luat puterea de la Carol în 1940 t). Față cu agitațiile crescânde, peste câteva luni Antonescu, aflat în alianță cu Hitler, a decis că gardiștii reprezentau o forță mult prea instabilă ca să poată fi controlată. Cufundată într-o mitologie de sânge și țarină, Garda de Fier „a adus un cult al morții în politica românească”, scria istoricul Vlad Georgescu. Când gardiștii au ratat încercarea de a-l răsturna de la putere pe Antonescu, în ianuarie 1941, și-au transformat mânia în pogromuri teribile. Ceea ce începuse ca o mișcare idealistă a mândriei naționale a sfârșit prin a fi ceva încă învăluit în tăcerea istoriei. Un ziarist american relatează că în București evreii au fost uciși în abatorul de vite, iar trupurile le-au fost atârinate în cârligele de carne1. În iunie 1941, Garda de Fier a dat curs unui pogrom și în Iași, orașul de constituire a mișcării2. În calitatea sa de procuror al statului, Henri Culianu a fost amenințat în stilul „dur” legionar, de nenumărate ori, de către Gardiștii pe care îi acuza, iar familia rectorului Bogdan a suportat percheziții și vexațiuni.

În atmosfera tulbure din Europa acelor vremuri, holocaustul românesc a rămas necunoscut lumii de afară. După 1942, politica oficială a guvernului condus de Ion Antonescu a provocat pierderi de vieți și mai numeroase: 250.000 – 300.000 de evrei și zeci de mii de romi. Garda de Fier își continuase propriul drum, asasinându-l pe

istoricul Nicolae Iorga, de altfel un fost simpatizant.

La puțină vreme după aceea, sorții războiului se rearanjau în defavoarea Germaniei, iar fiul Regelui Carol, Mihai, încerca diminuarea puterii lui Antonescu.

Mihai avea să schimbe tabăra în august 1944, declarând război Axei. Dinspre Răsărit, sovieticii înaintau deja spre Iași. Petru Bogdan.

1. Aaron Hirt-Manheimer, Introducere la *Jagendorf's Foundry* de Siegfried Jagendorf, New York, HarperCollins, 1991, pp. XXII-XXIII.

2. Autorul revine asupra acestor episoade sângeroase. V. și *infra*, p. 124 (n. red.).

TINEREȚEA: 1950 – 1972

În vârstă de șaptezeci și unu de ani, director al Fundației Culturale „Ferdinand!”, așadar și al Bibliotecii Universitare din Iași, trebuia, în primăvara lui 1944, să își salveze deopotrivă familia și manuscrisele rare ale bibliotecii.

Acasă, fiicele lui urmăreau la radio înaintarea trupelor sovietice, în timp ce Bogdan supraveghea încărcarea pentru refugiu a fondului principal de carte al Fundației. Toate trenurile care plecau din Iași spre sudul și vestul țării era supraîncărcate cu femei și copii nevoiți să fugă din calea rușilor. Când Bogdan sfârși de închis casă, familia se grăbi spre gară. În acel haos, mirosurile de trupuri, moarte și frică se amestecau cu praful. Hoții își desfășurau în voie meșteșugul, printre oamenii siliți să se calce în picioare pentru a se înghesui în ultimele vagoane, unii agățându-se de plasele pentru bagaje. Pe deasupra strigătelor se auzeau zgomotele puternice ale avioanelor de război sovietice. Bogdan și-a urcat soția și cele trei fete în ultimul tren, iar apoi a sărit și el alături de ele.

În prima noapte de refugiu, petrecută într-un mic hotel din Transilvania, Petru Bogdan a murit în somn. Își făcuse datoria; crezuse poate a-și fi pus la adăpost familia de o ultimă furtună a unui secol zbuciumat. Dar numai cu douăzeci de luni mai târziu, Partidul Comunist susținut de sovietici prelua puterea în parlamentul român. Antonescu a fost anchetat și torturat în Rusia, și în cele din urmă a fost condamnat la moarte prin împușcare de către un tribunal militar. Singura speranță a românilor, Regele Mihai, în vârstă de douăzeci și cinci de ani, s-a văzut silit să abdice deoarece Aliții nu l-au susținut. Sovieticii au impus un guvern comunist care a luat de la familii ca Bogdan și Culianu aproape tot ce aveau. Chiar în perioada în care intra

în vigoare legea ce le „naționaliza” casă, pe 5 ianuarie 1950, Elena a dat naștere celui de-al doilea și ultim copil al ei: Alexandru Ioan Petru Culianu.

Apărut târziu în viața părinților săi, Ioan Culianu a fost educat într-un efort conștient de a continua tradiția familiei. Mama lui avea patruzeci și doi de ani, iar sora sa era mai mare cu patru ani. Familia l-a botezat Alexandru în amintirea unei înrudiri, îndepărtate dar faimoase, cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza, erou al mișcării unioniste din secolul al XIX-lea. Din momentul în care a deschis

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

ochii, copilul a fost pus sub zodia unui destin însemnat pe care trebuia să-l împlinească.

Casa de pe strada Sfântul Atanasie (nume luat de la biserica familiei), numărul 13, arăta mult mai sărăcăcioasă decât fusese pe vremuri, dar încă avea un aer impresionant. Ceea ce atrăgea în mod deosebit atenția era balconul lung, șerpuit, cu o balustradă de lemn bogat ornamentată, care dădea spre grădina densă, dominată de doi nuci uriași, plantați de bunici. În spatele acestei case, zid în zid, se afla o alta, mai mare și construită din cărămidă, care fusese tot a familiei, după ce într-însa își avusese sediul loja francmasonică, instituție ce deținuse un rol hotărâtor în formarea națiunii române în secolul al XIX-lea. În Iași se mai găseau și alte imobile foste ale familiei, locuite de rude mai în vârstă care, cu stilul lor de viață, cu obiceiurile și mentalitatea patriarhal-aristocratice, devenite trist-anacronice, ofereau un abundent material pentru un copil cu o imaginație bogată. „Acea casă era un adevărat paradis”, spunea vărul lui Ioan, Miron Bogdan, medic, ftiziolog specializat la Paris. „Acolo, în timpul vacanțelor, noi reușeam să oprim istoria”.

Pentru familie, istoria era ceea ce Stephen Dedalus numea în *Ulysses* „un coșmar din care încerc să mă trezesc”. Statul le redusese spațiul vital la patru camere impregnate de „mirosul amar de tapițerii pe cale să se descompună”, scria mai târziu Culianu¹. Trăiau în sărăcie și cu frica de Securitate, poliția secretă pregătită de sovietici. Erau vremuri în care puteai fi sculat în toiul nopții de bătăi violente în ușă, oamenii dispăreau fără urmă, se înscenau procese, nevinovații erau trimiși în închisori, la muncă forțată și la moarte. Împiedicat mult timp să-și găsească o slujbă, Sergiu Culianu s-a retras într-o altă locuință, iar mai târziu a putut să lucreze ca profesor de matematică. Povara de a

continua numele familiei cădea pe umerii fiului său.

Băiatul a fost crescut de trei femei: mama, sora acesteia, Ana Bogdan – medic, lector pe-atunci la Facultatea de Medicină, îndepărtată din învățământ în 1950 de comuniști – și dădaca lui, aflată în serviciul familiei de treizeci de ani. Copiii îi spunea dădacei lor Manea – de la „Maica”, *maică*, pentru că, oricât ar fi de ciudat, ea

1. În povestirea *The Language of Creation*, publicată în revista *The exquisite Corpse* (1991). V. și traducerea în limba română: *Limba Creației*, în voi. *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, Nemira, 1996, p. 191 (n. red.).

TINEREȚEA: 1950 – 1972

era călugăriță – plecată de la mănăstire și trăitoare „în lume”, deoarece, spunea ea, „în lume e cel mai greu”. Arzând de dorința de a reuși, Ioan a fost un copil sclipitor și amuzant. Pentru că de multe ori nu i se dădea voie să se joace cu alți copii, se distra inventându-și singur jocuri în grădina împrejmuată de ziduri. Viața era grea în absența tatălui. Odată, pe când avea trei ani, băiatul s-a ridicat pe o măsuță din cameră și s-a lăsat într-o parte, arătând spre o fotografie a părintelui său. „Nene!”, îl chemă cu un nume născocit pentru el. „Nene! „Acesta a devenit numele lui de alint.

O admira pe sora lui mai mare, Tess, și o tachina în legătură cu resentimentele ei provocate de pretențiile aristocratice ale mamei lor, și împreună cu ea a trecut de la pasiunea pentru știință a familiei la cea pentru artă și literatură. Se jucau în încăperile în care familia, numeroasă, fusese obligată să se restrângă – bucătăria, biroul, holul cu o sobă uriașă și un dormitor cu tavanul alb boltit. Cu toate că împărțeau casa cu alți chiriași, ea rămăsese încă un loc frumos și misterios, în care se găseau obiecte ciudate și uneori seara ferestrele erau deschise brusc de o pală de vânt.

Deși era penurie de căldură, de Crăciun mama lor nu renunța niciodată la evocarea zilelor de glorie. Aveau întotdeauna oaspeți, din cercul celor apropiați. Susținuți de *soprano*-ul înalt al mamei și de vocea caldă baritonală a „Părintelui”, un vechi prieten al bunicilor, preot, fost profesor la Teologie în Cernăuțiul luat de ruși, adunați în jurul pianului acordat cu câteva zile înainte, pentru sărbătoare, copiii cântau colinde. La pian era „unchiul Bebe cel glumeț”, muzicologul George Pascu. Seara, mergeau pe la prieteni, din ușă în ușă, cântând. Purtau „steaua”, un medalion din mucava pus pe-o sită de brutărie,

fixat la capătul unui băț și decorat cu figuri strălucitoare din staniol și steluțe. Era un obicei religios interzis, dar nu li se întâmpla nimic, pentru că erau doar niște copii.

În centrul medalionului mare se afla o icoană a Nașterii Domnului pe care o păstrau ascunsă în pod de-a lungul întregului an. A urca în Pod în căutarea ornamentelor de Crăciun era o adevărată aventură. Acolo puteau găsi într-o ladă haine mirosind a tutun și levănțică, pe care le transformau în costume pentru piese de teatru. Mai erau fotografiile de la nunți îmbelșugate – femei cu umerii dezgoliți, îmbrăcate cu rochii de tafta, bărbați în uniforme și cu monoclu, în săli de bal luminate feeric.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Odată au dat și peste o veche carte de bucate care adăsta în familia lor de mai multe generații. Era foarte mare și neagră, și mirosea a praf uscat. În interior, printre paginile îngălbenite, au găsit notițe făcute de străbunici, cu cerneală violetă: instrucțiuni ce spuneau servitorilor ce să servească la un banchet, pe la începutul secolului – prăjituri exotice și fripturi de curcan sau purcel de lapte. Paginile conțineau inclusiv instrucțiuni privind sacrificarea animalelor și tranșarea cărnii. Printre prăjiturile de Crăciun erau cele numite *pelincile Domnului*, precum și fursecuri cu lămâie și migdale, patru feluri de biscuiți cu stafide, miere sau nuci luate din nucii din grădină.

Manea era o bucătăreasă măiastră, educată la mănăstirea Văratice, de unde plecase, și unde familia își petrecea verile. Avea frumoși ochi verzi și purta o tocă neagră de catifea ca o cutie de medicamente, care se asorta cu portul ei negru. Acasă ea era cea care se ocupa, în felul ei, și de educația religioasă a copiilor și de gătitul în vremea vacanței. De Crăciun mâncau limbă de vită cu măsline și un sos maroniu de ceapă, mâncare rece de iepure și felul favorit al lui Ioan – curcan cu stafide, struguri și roșii.

În Ajun, copiii erau lăsați la bucătărie ca să-și orneze prăjiturile lor speciale. Casa era plină de parfumul cozonacilor, al nucilor și al merelor coapte. Un adevărat ritual se respecta la pregătirea aluatului, frământat, pus la crescut și modelat în forme înalte, ondulate, de lut. Glazurau prăjiturile și le împodobeau, scriind fiecare pe ele urările de sărbători. Nimeni nu avea voie să se uite când băgau în cuptor tăvile care așteptaseră acoperite cu șervete de olandă.

În rest, familia nu avea bani. Pierduseră totul. Mama și sora lui

Ioan își petreceau ceasuri din noapte prinzând cu grijă firele fugite de la prețioșii ciorapi de nylon. Ca majoritatea oamenilor, părinții erau înfricoșați, astfel că la sărbători vizitele primeau un caracter de taină și pericol – respectarea tradițiilor putea fi un motiv de represiune. Important era însă că tradiția le era *cunoscută*. Ioan și Tess învățaseră că totul are o semnificație sacră, un fel de strat mai adânc încărcat de iubire, că formele existenței proveneau dintr-o lume profundă, ascunsă. Chiar pregătirea bucatelor se putea transforma în ritual, și așa sărbătorile îi învățau că pâinea cea de toate zilele era mult mai mult decât o simplă chestiune de hrană.

Știau că ceea ce li se spunea la școală era fals. De exemplu, dirigintele îl numea pe Moș Crăciun „Moș Gerilă”, iar imaginile lui

TINEREȚEA: 1950 – 1972

trebuiau să fie cu desăvârșire non-religioase. Dirigintele încerca să-i convingă pe copii să nu respecte Crăciunul, Pastele – existau însă și profesori care îi protejau. În fapt, toată lumea trăia pe mai multe planuri.

Câteodată, Manea le spunea fel de fel de istorii, cu rădăcini prin eresuri, prin fabulele lui Esop sau prin *Alexandria* – o relatare imaginară și senzațională a cuceririlor lui Alexandru cel Mare – și mai ales le vorbea despre *Viețile sfinților*. După ce le asculta împreună cu sora sa, Nene înfrumuseța poveștile. Inventă sfinți, cum era cel cocoțat într-un copac, astfel încât picioarele nu-i atingeau niciodată pământul. Tess se amuza pe seama fecioarelor care se ascundeau în peșteri și făceau vrăji ca să-i alunge pe turcii pofticioși. Neluându-le în seamă chicotele, Manea le vorbea despre o fată sedusă de un demon care a lovit-o cu coada sa lungă și solzoasă. Treptat ei se opreau poate din râs pe măsură ce Manea povestea cu toată convingerea cum tânăra a fost alungată în munți împreună cu copilul ei demon, fiind siliți să rățăcească precum niște animale prin păduri. Vocea emoționată a femeii se auzea în întuneric, colorându-le visele.

Într-una din încăperile casei zăcea bolnav un unchi; fusese un tânăr matematician strălucit, își luase doctoratul la Roma și predase la Universitatea ieșeană. Se întorsese de pe front cu scleroză în plăci și agoniza lent. Singura bucurie ce-i rămăsese era un fidel labrador, Dag, care stătea la picioarele sale toată ziua. Familia contactase cunoscuți specialiști în legătură cu boala lui, dar aceasta era incurabilă – abia de-i putea fi încetinită evoluția. Cu desăvârșire lucid, a dat însă lecții de

matematică unor studenți și elevi până în ultimele luni; Ioan îi aducea probleme de matematică trimise de colegii săi, și-i ținea cărțile în față ca să le poată citi. Băiatul avea grijă de Dag, îl plimba și îl hrănea, și se scula în fiecare dimineață să-i perie blana. Într-o zi unul din chiriași a pretins că Dag i-a vătămat niște păsări din curte. A adus o pușcă și a tras în capul câinelui, ucigându-l.

Tess și Ioan erau martori la prăbușirea unei lumi. Tatăl lor suferea de o gravă degradare fizică. Pe măsură ce îmbătrânea, devenea din ce în ce mai dependent de fiul său care venea să-l viziteze în căsuța în care locuia. A murit în decembrie 1964.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

TINEREȚEA: 1950 – 1972

lăsându-i moștenire fiului doar o seamă de caiete în care își notase formulele matematice cu care încercase să înțeleagă universul.

Aidoma ereticilor gnostici pe care Ioan Culianu avea să-i iubească atât de mult, membrii familiei sale păreau a fi învinșii istoriei, iar tradiția lor semăna mult cu cea a Casei Usher. Copilul însă învăța să-și metamorfozeze suferința în voința de a răzbate. Grădina din jur, sobele pântecoase de faianță și podelele de lemn vopsit și ceruit, încăperile ticsite și prăfuite, balconul susținut de stâlpi cu lunga-i balustradă șerpuitoare, toate făcuseră din *acasă* un tărâm prielnic retragerii, reflecției și lecturii în tradiția labirintică a lui Borges și Poe.

Amenințarea care plutea în aer a dat copilăriei lui Ioan prilejul unei izolări pe care nu mulți copii o cunosc. „Am învățat că în viață nu sunt decât puține valori adevărate”, spunea vărul și prietenul său apropiat, Miron Bogdan. „Foarte puține”.

Pe măsură ce Culianu devora povestirile lui Dumas, dar și ale lui Poe și Hoffmann, a ajuns să simtă că evenimentele întâmplătoare puteau oferi răspunsuri celor mai serioase întrebări ale existenței. „Niciodată nu am cunoscut un băiat care să fie mai familiar cu conexiunile dintre lucruri; încă de pe când avea doisprezece sau treisprezece ani, evolua într-un mod total diferit de alți copii”, observa Miron. Această legătură cu un nivel secund al existenței se adâncea în urma verilor petrecute la mănăstirea aflată în munți, unde Ioan a început să țină caiete cu însemnări detaliate de științe naturale, astrologie și astronomie.

Întemeiată în 1808, mănăstirea de călugărițe Văratice era neobișnuită, deoarece maicile participau și la viața de zi cu zi a satului

și primeau familii în ospetie în timpul vacanțelor. Așezate lângă coama uneia din colinele muntoase ale Neamțului, printre alte câteva mănăstiri datând din secolul al XIV-lea, cele trei biserici și chiliile Văratichului aveau – și au – un aer mediteranean, cu zidurile văruițe în alb strălucitor, acoperișuri de șindrilă și ferestre arcuite. Vara, acolo mirosea a brad, a apă de trandafiri și-a tămâie. Căsuțele zugrăvite în albastru deschis ale călugărițelor, răspândite pe dealurile din apropiere, adăposteau familiile aflate în vacanță, iar pridvoarele lor cu ferestre păreau sprijinite de grămezile de lemne de foc înghesuite dedesubt.

Familia venea la Văratich încă din 1908, când Petru Bogdan își petrecuse aici prima sa vacanță. Ca să ajungă acolo, trebuiau să se scoale în zori, să ia un tren cu locomotivă cu aburi de la Iași până la Târgu Neamț, unde se află o stradă principală norioasă numită Eternitate. Acolo se transbordau într-un autobuz, *cursa1*, pentru ca în cele din urmă, la o răscruce, să fie luați în *căruța1* unui țăran care îi transporta cei câțiva kilometri până în munți.

Miron și Nene își petreceau zilele de vară hoinărind prin munți, localizând peșterile în care locuiseră sfinții din povestirile Manei, inclusiv locul liniștit unde cea de la care ea își avea numele de călugărie, Sfânta Teodora, se ascunsese în urmă cu vreo cinci sute de ani, în spatele unei îngrămădiri de stânci, pentru a scăpa din fața turcilor invadatori. Învățaseră pe de rost potecile ținutului, cunoșteau numele florilor – flox, *condurași 3* sau „condurii Doamnei”, cafeluțe, lumânărele și clopoței, precum și pe cele ale pietrelor și stâncilor mari; erau tufe de ienupăr, izvoare, pini și căprioare pe care le speriau. În adâncul pădurii, aflau vechi schituri și sihaștri. Uneori încercau să-și comunice unul altuia gândurile prin telepatie. La vârsta de paisprezece ani ei au trăit și au savurat desăvârșita libertate. Nimic nu putea tulbura sentimentul de mare apropiere dintre copii, nici chiar amenințările care îi nelinișteau pe adulți.

Seara vorbeau cu cei mari, iar aceste discuții le deschideau calea spre istorie. Mulți erau profesori distinși; câțiva erau încă activi, iar ceilalți fuseseră obligați să-și abandoneze posturile universitare; dintre prietenii care se-ntâlneau acolo, unii ieșiseră din închisori sau încheiau un „domiciliu forțat”. Nu se discuta foarte limpede, în fața copiilor, despre aceste lucruri. Dar ei știau. În decursul acestor convorbiri, Miron, Nene și Tess deprindeau mai adânc clarobscurul

vieții sub comunism. Excursiile lor mai lungi de vară erau organizate de mătușa Ana și de un unchi, doctor și el. Mătușa fusese dată afară de la Medicină, în timp ce unchiul era un înalt demnitar al regimului, mai târziu devenit medicul personal al lui Nicolae Ceaușescu. Cu toate acestea, la Văratice, cei doi pregăteau împreună coșurile pentru picnicuri și împărțeau paturile la priciuri, uitând bucuroși diferențele dintre drumurile alese de fiecare.

1 în românește în text (n.tr.).

2 – în românește în text (n.tr.).

3 – în românește în text (n.tr.).

64 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Într-o vară, la mănăstire, mama și mătușa lui Ioan i-au atras atenția unei verișoare care tocmai venise – ea avea șaisprezece ani – că nu trebuia să facă zgomot. „Nene doarme ziua și lucrează toată noaptea”. La micul dejun el a remarcat-o și au început să iasă împreună. În timpul plimbărilor pe cărările mărginite de pini și brazi, îi vorbea despre astrologie și magie și despre filosofi ai Renașterii care știau cum poate fi manipulată mintea omenească. Serile ședeau în pridvorul căsuței, privind apusul și fumul care se ridica din coșurile de la bucătăriile unde se pregătea cina. Prin fumul țigării, băiatul îi vorbea despre visul și ambiția sa secretă, într-o bună zi, spunea el, am să fiu un celebru profesor în Occident, o să am o casă și o mică mașină sport. Într-o bună zi.

După ce absolvi liceul cu notele cele mai mari, ca șef de promoție, el continuă să viseze la evadare.

Studentia: 1967 – 1971

1967 a fost un an bun pentru Beatles, Michel Foucault, pentru mine și chiar pentru Ceaușescu.

I.P. Culianu, *Euforisme* în 1967 Culianu a plecat din Iași spre Universitatea din București unde s-a înscris la Facultatea de Limbă și Literatură Română. Faptul poate să apară ca o alegere destul de ciudată pentru un tânăr provenit dintr-o familie cu vechi tradiții în studiul științei. Literatura română părea un domeniu de interes minor (excepție făcând România), făcut pentru studenți nemulțumiți sau pentru cei care ar fi dorit doar să-și treacă timpul cu ceva. Cu toate acestea, din grupul de 103 studenți ai acestei secții și-a ales Culianu prietenii cei mai apropiați care, la rândul lor, au făcut cariere intelectuale de anvergură.

În București familia avea multe cunoștințe, iar dintre rudele apropiate unii mai trăiau încă în case cândva arătoase, situate în zona centrală a orașului. Cel mai bun prieten al său, vărul Miron, crescuse aici. În ciuda faptului că fusese voința lui să scape din capcanele protectoare ale copilăriei, pentru Culianu mutarea la București s-a dovedit extrem de dificilă. Iașul era un oraș provincial în care, cu toate suferințele îndurate de familia sa, numele de Culianu și Bogdan însemnau încă ceva, purtau de la sine un capital de prestigiu și relații. În București era un simplu anonim. Oraș oriental, chiar dacă la egală distanță din punct de vedere geografic și cultural de Istanbul și Paris, Bucureștiul era murdar, zgomotos, corupt, dezordonat, canicular în timpul verii și geros și umed iarna.

La început a locuit în căminele de la Grozăvești, la multe stații de tramvai de campusul principal. Alcătuit ca un complex de blocuri turn monolitice de tip stalinist, clădirile Grozăveștiului erau foarte

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

TINEREȚEA: 1950 – 1972

asemănătoare cu proiectele urbanistice din Bronx. Camerele erau, luminate de un bec chior atârnat direct din tavan. La fel ca în Londra lui Sherlock Holmes, poluarea și umiditatea creau o ceață deasă care se așternea pe negândite peste orașul lipsit de lumini, făcându-te să nu vezi nici la doi pași. Peste mulți ani, Culianu avea să-și reamintească sentimentul de izolare trăit atunci: „Nu-mi pot explica rezistența și chiar indiferența cu care m-am descurcat rapid, înfruntând medii străine și învățând mereu limbi grele și neștiute, decât prin trauma cauzată la 17 ani de mutarea de la Iași la București. Experiența asta a fost mai cruntă decât oricare alta...” Avea să trăiască mai târziu sfâșietoarea solitudine în adevăratul exil, și este cu totul neobișnuit că s-a simțit atât de singur într-un oraș aflat la o distanță de casă de doar șase ore de mers cu trenul.

La universitate era retras și singuratic, un „fanatic al studiului”, spunea vărul său Miron. În nopțile când stătea să lucreze, își punea pe ușă biletul cu un „Nu deranjați” pe care prietenii au învățat să-l respecte. Pe de-o parte, se poate spune, urma tradiția familială a studiului, pe de altă parte se revolta împotriva ei și a științei pe care aceasta o cultivase. Energia, și-o trăgea din visurile sale ascunse.

La un curs introductiv remarcă doi studenți care, câteva bănci mai încolo, zâmbeau privindu-i grimasele accentuate provocate de

audierea unui lector de mâna a doua. Silviu Angelescu, cu o față de copil și sigur pe sine, deveni rivalul mai vârstnic. Șerban Anghelescu era mai relaxat și mai nepăsător; l-au poreclit Bulă, ca pe un mult îndrăgit personaj clovnesc din folclorul urban comunist. La început, cei doi l-au considerat, pe subțiraticul și pasionatul Culianu, distant și izolat. Apoi, prietenia lor a crescut din aprinse discuții legate de noii autori europeni ale căror texte le aduceau pe ascuns la școală.

Erau exemplare pirat fotocopyate după operele „subversive” ale antropologului Claude Lévi-Strauss, ale istoricului și filosofului Michel Foucault, ale psihologului Carl Gustav Jung. Au avut norocul să-și facă studiile într-o perioadă de relativă libertate, când asemenea cărți se mai puteau găsi. Încurajați de câțiva dintre profesori, ei urmăreau noile curente din gândirea europeană, structuralismul invadator, dar și mai vechiul existențialism, hermeneutica sau arta interpretării, noi teorii literare și psihanaliza mitului, aruncând astfel

1. Ioan Culianu, „Euforisme”, *Lumea liberă*, 16 septembrie 1990, p. 13.

cu hotărâre mănuașa meschinei versiuni a realității pe care o oferea comunismul.

Și mai important a fost că au redescoperit generația precedentă de scriitori și artiști cvasi-interziși până atunci, ca Mircea Eliade, Eugene Ionesco și Constantin Brâncuși. Îmboldiți de „teribila lor voință de a crea”, acești gânditori fuseseră în sincronism cu avangarda europeană a deceniilor trei și patru. Au devenit modele de urmat prin aceea că au creat încredere în capacitatea României de a îndeplini un rol important pe plan mondial, în dubla confruntare cu misticismul oriental și cu raționalismul occidental. Dintre toți radicalii generației dintre cele două războaie, grupul lui Culianu a fost în primul rând captivat atunci de figura luminoasă a celui tânăr care nu ezitase să trăiască în chip aventuros experiențele spirituale, și anume Mircea Eliade.

Eliade și-a dedicat întreaga viață explorării sentimentului pierdut al situării umanității în cosmos, precum și căutării simbolurilor inconștientului sau a modelelor pe care se structurează comportamentul uman. Dar ceea ce îl inspira cel mai mult pe Ioan Culianu era aventura însăși care fusese viața lui – tinerețea petrecută ca scriitor de succes și ca autor de articole de știință popularizată, călătoria în India în căutarea secretelor practicilor yoga și ale

erotismului, munca de atașat cultural la Lisabona, viața de scriitor la Paris și, în sfârșit, cariera de cărturar eminent la Chicago. Culianu și prietenii săi îl citeau pe Eliade în ediții franțuzești care puteau fi găsite rareori la anticariate obscure. Textele includeau și revista pe care o editase, *Zalmoxis*, și studiile despre religie ca *Aspecte ale mitului și Mitul eternei reînțoarceri*. Aceste cărți l-au șocat pe Culianu în felul în care tinerii americani au fost șocați de cartea lui Salinger *De veghe în lanul de secară*, sau de cea a lui Kerouac, *Pe drum*. Eliade nu era doar unul dintre cei mai desăvârșiți și cutezători intelectuali din diaspora românească, dar era preocupat de exact aceleași întrebări care îl frământau pe tânărul său admirator: ce anume este religia? Există o logică profundă în miturile esențiale ale lumii precum învierea sau mântuirea sufletului? Mai existau și ale lucruri care îi interesau și pe unul și pe celălalt – gândirea Renașterii, literatura fantastică, religiile indiene, chiar și modelele comportamentului animal. Dar cel mai mult, studentul bucureștean admira în el pe bărbatul care își trăise ideile; Eliade nu s-a mulțumit doar să studieze misticii hinduși, el chiar a încercat să devină aidoma

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Ior. Culianu a găsit în Eliade singura călăuză care îl putea învăța ceea ce dorea – și, mai mult chiar: „Și-a format propria imagine despre ceea ce trebuie să devină un bărbat din cărțile lui Eliade”, spunea mai târziu prima sa soție, Carmen Georgescu. „Un vizionar, un erou cu destin neobișnuit, descifrând simboluri la care noi nu avem acces. Și-a modelat viața după exemplul unora din personajele de ficțiune ale lui Eliade”.

În primii ani de facultate trăise în tensiunea creată de eșecul tatălui său și de sentimentul acut al propriei lui valori, astfel că ezitase între studiile umaniste și cele științifice. Lectura lui Eliade, explica el mai târziu într-un interviu, l-a ajutat să-și depășească „criza de identitate” și l-a decis să studieze istoria religiilor, cu toate că era un domeniu interzis în România. „Mă leagă de Mircea Eliade, aș zice, toată existența mea...” 1.

Profesorii spuneau despre el că fusese cel mai bun student al universității în ultimii cincizeci de ani, astfel că în anul al doilea i s-a permis să treacă la cerere, în urma unui examen care a durat o zi întreagă, de la Facultatea de Română la cea de Limbi Romane, Clasice și Orientale – secția italiană, unde avea să se ocupe și de studiul religiei

Renașterii, subiect care-l preocupase și pe Eliade în studenția-i îndepărtată. Devenise deja liderul unui grup de studenți eminenți printre care se aflau Miron, Șerban, Silviu, Dumitru Radu Popa, vărul său de-al doilea, un băiat scund și foarte inteligent, al cărui bunic fusese rectorul Institutului de Medicină, precum și neliniștitul Victor Ivanovici care îi era concurent la rolul de mentor al grupului. O persoană care le întregea anturajul era Dorin Liviu Zaharia, autodidact și mistic al rock-and-roll-ului. Cu toate că Zaharia nu urmașe vreodată cursuri regulate, tinerii, inclusiv Nene Culianu, îi solicitau ajutorul pentru a le îndruma discuțiile socratice despre Dumnezeu, viața de apoi, filosofia indiană și zen, discuții invariabil topite finalmente în hohote de râs ce răsunau târziu în noapte.

TINEREȚEA: 1950 – 1972

Pentru ei lumea era un joc gnostic, condus de profesori incompetenți aserviți partidului. La cererea lui Culianu, și-au luat toți pseudonime: Radu cel critic a devenit Rethoricus Ethicus, iar Dorin Zaharia, Chubby, de la Chubby Checker. Onorându-și ascendența grecească, Culianu și-a luat numele de Fratele Elis, de la Helada. Constituiseră o grupare literară numită Atlantida și jucau farse profesorilor, înserând în lucrările lor citate din false referințe bibliografice sau provocându-i să comenteze la clasă texte noi de psihanaliză sau hermeneutică. Într-o zi, unul dintre profesori a răspuns la provocarea lui Culianu. „Nu cunosc această carte de Lévi-Strauss”, a spus. „Vrei să ne relatezi și nouă despre ce este vorba?” „Se numea Ion Coja. Presupusa lui candoare l-a apropiat de grup, așa cum s-a întâmplat și în cazul altor profesori care i-au susținut. Adesea profesorii li se alăturau și la petreceri.

Grupul lor se întâlnea în holul facultății sau la barul studenților, unde conversau, înflăcărați și veseli și își citeau unii altora lucrările, poeziile, povestirile. Făceau schimb de cărți, deoarece operele autorilor străini erau o mare raritate. Au înțeles că niciun regim politic, oricât ar fi de puternic, nu te putea împiedica *să gândești*. Participau la seminarii, cercuri studențești și concursuri, atenți să nu concureze pentru aceleași premii. Când unul din ei câștiga, finanța o petrecere de pomină care se prelungea până în zori.

Culianu era cel mai imprevizibil dintre ei. Era capabil să stea izolat trei sau patru zile, se hrănea doar cu miere și lapte, ca parte a unui regim ascetic hindus, pe care-l urma într-o vreme, și lucra la ceea

ce avea să devină teza sa de licență de trei sute de pagini¹, punct de plecare pentru cartea intitulată *Eros și magie în Renaștere*. Se muta frecvent. După terminarea anului întâi s-a mutat în gazdă aproape de Bulevardul Dacia, unde familia avusese o casă, în Palade 23. Mai locuia pe la vărul său Miron sau în casa întunecoasă a unei mătuși care reușise să scape de naționalizare. În cele din urmă, a găsit locul perfect, în locuința mamei prietenului său Silviu: o minusculă cameră la mansardă, cu o terasă, având intrare separată dintr-o plăcută străduță lăturalnică, strada Turda. Iarna, în odaia sa pe care nu și-o încălzea decât cu un radiator era atât de frig încât se vedea aburul răsuflării. Avea doar puține lucruri, printre ele și un

1. Andrei Oișteanu, „I.P. Culianu – un călător în lumea de dincolo”, prefață la voi. Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, București, Nemira, 1994, p. 9 (ediția a 2-a, 1996, p. 9).

1 Lucrarea, inedită, se intitulează *Marsilio Ficino e Il Platonismo nel Rinascimento italiano* (n. red.).

70 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

putuț de copil încărcat cu cărți și mașina de scris. Dormea pe podea și practica yoga mai multe ore zilnic. Refuza să ia viața vreunei ființe vii, așa că odaia lui devenise un sanctuar pentru șoareci și furnici. A început să învețe sanscrita cu profesorii Sergiu Al-George și P. Vidyasagar din Hyderabad. Cum în fiecare detaliu al vieții sale afla semnificații ascunse, a socotit desigur că nu întâmplător Vidyasagar – singurul profesor hindus aflat atunci în România – studiase la aceeași mănăstire himalayană, Rishikesh, ca și Eliade. „Nu poate fi o coincidență”, îi spunea surorii sale.

În sala de lectură a Bibliotecii Universitare din București, cu ferestrele sale înalte și podele murdare, Culianu îi studia pe filosofi și magicienii renașcențiști precum Marsilio Ficino (cu *Teologia platonicească*) și Giordano Bruno (cu *Arta memoriei*), din cărți pe care regimul nu le interzisese încă. Era oarecum inadecvat să li se spună magicieni și filosofi, deoarece pentru ei nu existau granițe între aceste discipline și cele ale psihologiei moderne sau științei fundamentale. Aici găsea el ocazia să se revolte cu rost – nu în exterior, ci în sine însuși. Ficino și Bruno fuseseră celebriți în Renaștere, curțați de regi, dar persecutați de Biserică, iar de atunci lumea îi uitase aproape cu totul. Ideile lui Bruno despre imaginar și imagini putuseră să influențeze decisiv modelele simbolice ale costumelor la curtea reginei Elizabeta I și chiar

arhitectura Teatrului Globe al lui Shakespeare.

Acești gânditori scriau despre puterea individului de a cunoaște legile lumii naturale și de a le modela după voința lor proprie. Ei au pregătit ceea ce avea să devină asaltul științei asupra credinței. În istorie se ivea astfel o putere nouă, revoluționară, cea a individului, așa cum o formula filosoful contemporan lor, Pico della Mirandola: „Tu... neconstrâns de vreo limită, în consonanță cu libera ta voință, vei depăși limitele naturii”.

Noaptea târziu, când termina lucrul, Ioan se plimba pe străzi, cu pulsul accelerat, privind siluetele mișcătoare în penumbră, încercând să înțeleagă căile înstăpânirii asupra unei lumi metafizice pe care istoria o uitase de mult.

Se întorcea pe urmă în cămăruța de la mansardă, cu fereastra ce dădea spre un ulm uriaș; acolo experimenta el pesemne sistemele

TINEREȚEA: 1950 – 1972

artei memoriei a lui Bruno, construindu-și în minte o structură complexă de simboluri astrologice încărcate cu puteri erotice. Vorbea cu detașare și ironie despre aceste încercări, dar le lua foarte în serios. Dacă prietenul său, Silviu, se întâmpla să se uite la geamul lui la trei sau patru dimineața, vedea că lumina mai ardea încă.

Preocuparea lui Culianu pentru magie nu avea doar un caracter de subversiune a realității comuniste, ci îi oferea și o cale individuală de scăpare. Aidoma lui James Joyce, care în egală măsură fusese fascinat de Bruno și Pico della Mirandola, Culianu a aflat în magie o modalitate potențială de a se elibera de orice formă de putere, chiar și de aceea a timpului și a identității.

Deviza sa din acea vreme, afișată, în diverse caractere și culori, pe pereții mansardei, era joyceană: „Silence, Exile, Cunning”. A încercat fără succes să obțină o bursă pentru studiul Cabalei în Israel; continua să lucreze la ceea ce avea să fie cândva *Eros și magie în Renaștere*, preocupare care în cele din urmă îi va aduce o bursă a guvernului italian.

Făcuse în van cercetări ca să găsească lucrările din studenție ale lui Eliade, datând din anii douăzeci. Avea mare nevoie să se apropie de Eliade – nu doar intelectual, ci și într-un fel mai concret. Și-a luat inima în dinți și i-a trimis, în America, două eseuri despre Renaștere. Unul dintre ele, „Coincidența contrariilor la Giordano Bruno”, corespundea cu scrierile vârstnicului savant dedicate dualismului și noțiunii unui

univers determinat de opoziții binare cum sunt binele și răul, lumina și întunericul. A fost un gest fatal, deoarece în România comunistă orice corespondență era interceptată.

Firește, nu tot timpul „tânărului studios” era închinat lecturilor aride. La petreceri, jocurile astrologice puteau fi folosite pentru impresionarea sexului frumos. Prietena, apoi soția lui Miron, își amintește de-o întâlnire estivală, într-o mică localitate pe țărmul Mării Negre, pe lângă Constanța¹, când „Nene avea trei prietene. Spunea «N-am timp, n-am timp», plângându-se de problemele pe care le avea cu fetele”.

1. Localitatea era 2 Mai, iar perioada – 1969 – 1970 (n. red.).

72 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În cele din urmă s-a îndrăgostit de o tânără extrem de francă, Sanda Ungureanu, despre care colegii știau că nu se machia și nu se parfuma, că umbla fără sutien și că avea gura mare. Ascultau împreună Ray Charles, Beatles și Rolling Stones pe discuri sau magnetofone hârbuite. Căntecele lor favorite erau printre altele „Yesterday”, „Here comes the Sun” și „Yellow Submarine”. A încercat să învețe să cânte la gitară. Foarte mult le plăcea și „The House of the Rising Sun”, pe care o interpretau și reinterpretau ore de-a rândul, cercetându-i înțelesurile ascunse.

A căutat mistici și ȣigani, dintre care mai erau mulți prin cotloanele Bucureștiului. Aceste ieșiri îl duceau în cartierele cele mai vechi, pe străzi pietruite care răsunau de romanțe ale anilor douăzeci ca „Ionel, Ionelule”, cântece nostalgice care povesteau despre fericiri iluzorii și efemere. Odată, pe când se întorceau acasă într-o noapte de iarnă, el și Silviu au găsit în zloata înghețată un ghem mototolit format din bancnote de o sută de lei – o sumă considerabilă pentru acele vremuri. Era un adevărat miracol. Au început să discute ce ar putea face cu mica avere. Culianu a sugerat să cheltuiască jumătate la loterie și jumătate pe cărți despre religiile antice. Dar pentru biletele de loterie, a continuat el, trebuiau să se ghideze după legea labirintului: o iei doar la stânga. Au hoinărit prin Bucureștiul miezului de noapte, oprindu-se să cumpere bilete de loterie la chioșcuri singuratice de pe drumuri prost luminate.

N-au câștigat la loterie, însă marele lor premiu real au fost cărțile, pe atunci neprețuite: *L'art chrétien primitif* (Paris, 1911) de Marcel Laurent, sau *l'univers, histoire et description: L'Égypte ancienne*

(Paris, 1839). Peste douăzeci de ani, cărțile ocupau un loc de cinste pe rafturile din biroul lui Silviu Angelescu, șef al Catedrei de folclor din Universitatea bucureșteană.

De un Crăciun, s-a întâmplat ca Radu Popa, Culianu și Victor Ivanovici să dispună de resurse mai considerabile. I-au invitat pe membrii grupului în oraș, să sărbătorească la restaurantul Select, de pe aleea Alexandru, local prozaic care se află și acum, după un sfert de veac, pe același loc. Festinul a început la două după-amiaza, Victor și Nene toastând cu șampanie ieftină, asortată la *mititei*1 și

TINEREȚEA: 1950 – 1972

ouă fierte. Au urmat salate și *ciorbă*1, supă de vită, apoi morun și sarmale, precum și multe sticle de vin din sticle cu dop de metal. Prinși în petrecere și băutură, comesenii n-au observat că afară începuse să ningă abundent. După ce au devorat aproape tot ce era în meniu, au mai cerut țuică și vin, iar la ora unsprezece au mai comandat mâncare. Afară ninge din ce în ce mai puternic. Când au terminat, după ora unu noaptea, la ieșire au fost întâmpinați de viscolul care ridicase neaua până la acoperișul mașinilor. Orașul se odihnea tihnit sub armistițiul instalat de zăpadă.

Studentii au început să arunce bulgări de zăpadă spre profesori și s-a încins o bătălie în toată regula. Cineva și-a încercat glasul într-o colindă și curând toți cântau cât îi țineau puterile în timp ce-și făceau vânt să alunece pe mijlocul bulevardului pustiu. S-au oprit în față. Ministerului de Externe, cu brațele petrecute pe după umeri. Roșu la față și cu lacrimile curgându-i pe obraz din cauza frigului, profesorul Ion Coja a început să cânte cu voce tunătoare vechiul imn naționalist dinainte de războaie, „Deșteaptă-te, române”, pe atunci interzis. I-a îndemnat și pe ceilalți să i se alătore, arătând și înspre gardianul înarmat cu mitralieră care stătea ghemuit în chioșc, ca și cum zăpada albă și cântecul i-ar fi putut aduna pe toți împreună, studenți, profesori, polițiști – contestatari, conformiști și turnători, împăcându-i într-un rarisim moment „hierofanic”:

Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte în care te-adânciră barbarii de tirani barbarii de tirani.

Acum ori niciodată, croiește-ți altă soartă, la care să se închine și cruzii tăi dușmani și cruzii tăi dușmani2.

Dintre ei toți, cel mai precaut părea Nene. Ceilalți râdeau de tăcerea lui, tachinându-l zgomotos. În cele din urmă începu și el să

cânte cuvintele în latină, uitându-se peste umăr la gărzile militare care le urmăreau mișcările.

O luară voinicește pe bulevardul Ana Ipătescu, spre palatul lui Ceaușescu, cântând din ce în ce mai tare. Strada era complet pustie, nu se auzea niciun zgomot, nu era nicio mișcare. Felinarele aruncau

1. În românește în text (n.tr.).

1 în românește în text (n.tr.).

2 – în românește în text (n.tr.).

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

stele de lumină pe zăpada viscolită, iar artera în mod obișnuit foarte aglomerată se deschidea larg să-i primească. Peste mulți ani aveau să-și amintească, fiecare aflat în alt colț al lumii, de acel moment de euforie.

Apoi, un alt miracol: Culianu găsi în cutia poștală o scrisoare din Statele Unite. De la Divinity School, Universitatea din Chicago. Era mult mai importantă decât orice bursă. Mircea Eliade îi răspundea cu o epistolă entuziastă și încurajatoare.

„Personaje sumbre, foarte inteligente”.

În acea noapte de Crăciun, Culianu era neliniștit deoarece fusese abordat deja de Securitate. Mulți alți studenți fuseseră arestați, interogați și bătuți, ca o „strângere a șurubului” vizând tineretul, în urma marilor mișcări din mai '68, din Occident. Încă din toamna lui 1969, Culianu se distingea ferm ca unul dintre cei mai buni studenți ai Facultății de Limbi Romanice, Clasice și Orientale, specializându-se în limba și literatura italiană. Într-o zi, o secretară a facultății îi spuse că un ofițer de Securitate dorea să-i vorbească.

Cu toate că 1969 era un răstimp mult mai relaxat decât anii de început ai comunismului, dominați de violență brută, precum și – avea să se dovedească – decât anii următori, de îngrozitoare privațiuni, poliția secretă era o instituție atotputernică ale cărei activități

— Atât cele reale, cât și cele exagerate de mitologia populară distrugneau viața multor oameni nevinovați. Brutalitatea României comuniste, în mare măsură ignorată de Occident la acea vreme, a fost pe drept cuvânt comparată cu cea din Anglia cărții lui Orwell, 1984. Copiii celor bănuți de nesupunere erau bătuți pe stradă, prizonierii politici erau torturați și siliți să-i tortureze la rândul lor pe alții, iar oamenii de rând erau subjuogați de „o cenzură totală, precum și un control absolut al vieții de toate zilele de către poliția secretă”, după

cum spunea profesorul Matei Călinescu de la Universitatea din Bloomington, Indiana. În același timp, regimul încerca să-i coopteze pe intelectuali pentru elaborarea unei retorici pseudo

— Naționaliste de sprijinire a guvernului. Nu era de mirare că tânărul Culianu a fost remarcat: în acea perioadă Securitatea se străduia să

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

recruteze talente de vârf din toate domeniile. Iar el tocmai își făurea un nume.

Convocarea îi evocă brusc terori obscure ale copilăriei. Întâlnirea cu agentul avu loc într-o sală de clasă pustie. Bărbatul se prezentă drept Căpitanul Ureche, de la Consiliul de Securitate a statului. Era scund, cu un început de chelie, și purta un costum bleumarin, care nu era ieftin, dar nici scump. Discutară aproximativ douăzeci de minute fără să atingă vreo problemă importantă. Ureche stabili o întâlnire pentru câteva zile mai încolo, în fața unui bloc de locuințe din centru, lângă strada Lipscani.

După ce se întâlniră, Ureche îl purtă de-a lungul mai multor străzi. „Am ocolit mult înainte de a ajunge la locul cu pricina”, scria mai târziu Culianu, „am trecut pe multe alei. Voia să mă impresioneze cu toate aceste ocoluri, ca să mă facă să cred că întâlnirile noastre clandestine erau de o importanță deosebită”. Într-un apartament, Ureche l-a invitat să se așeze și a început să-i pună întrebări mai precise despre ceea ce publicase și despre prietenii săi. Culianu îi dădea „răspunsuri extrem de vagi”. Căpitanul îl îndemna să vorbească mai mult, să fie „mai deschis”, sugerându-i că dacă va colabora, cariera sa profesională se va împlini.

Câteva zile mai târziu, Căpitanul Ureche îl convocă pe prietenul lui Culianu, Victor Ivanovici, cel mai bun student de la secția de hispanistică. Încă de la primele replici fuseseră ferm preveniți să nu discute cu nimeni despre întâlnirile lor – dar bineînțeles că prietenii și-au povestit unul altuia totul, încercând să găsească o modalitate de a scăpa de hărțuială. „Nu ne va lăsa în pace”, spunea Victor. „Dacă refuzăm, va fi și mai rău”.

Istoria poliției secrete din România data desigur dinaintea instalării comunismului, încă de la poliția secretă regală care îl hărțuise pe Mircea Eliade pentru presupusa lui apartenență la extrema dreaptă în anii douăzeci și treizeci, și de la mai vechea poliție a

domnitorilor străini din secolul anterior. Versiunea comunistă, Securitatea, își începuse activitatea în 1944, când Uniunea Sovietică, simțind apropierea victoriei, a început să recruteze agenți dintre prizonierii de război români. Oficial înființată în 1948, Securitatea a format eșaloane „pline de agenți sovietici care deveniseră generali

TINEREȚEA: 1950 – 1972

români” 1. Poliția secretă mai recruta și dintre foștii membri ai Gărzii de Fier aflați în exil în Austria, și au fost mii de cazuri în care aceștia s-au arătat bucuroși să participe la terorizarea unei populații pe care încercaseră s-o înregimenteze cu o generație în urmă.

„Se pare că represiunea din România a fost cea mai cumplită din toate țările satelit ale Uniunii Sovietice...”, scria istoricul Vlad Georgescu, iar Securitatea s-a dovedit o unealtă din cale afară de înrăită și supusă Imperiului Sovietic. La începuturile activității sale îi sprijinea pe comuniștii încă nerodați la putere utilizând teroarea fizică până și împotriva membrilor de partid. Zeci de mii de prizonieri politici au murit la muncă forțată la canalul Dunăre-Marea Neagră. Între 1956 și 1959 teroarea a bătut din nou ca replică la revoltele din Ungaria și Polonia, ajungându-se la aruncarea în închisoare a unui uriaș număr, estimat a fi de „mai multe sute de mii”, de presupuși autori de crime politice, dintre care mulți au murit în condiții greu de imaginat.

Pe la sfârșitul anilor șaiszeci, metodele Securității au devenit mai sofisticate, focalizându-se asupra controlului psihologic al unei populații rurale pe care Ceaușescu a mutat-o la fabricile din orașe. Dar întrucât clasa mijlocie era ca și absentă, cei care reprezentau amenințarea cea mai vizibilă pentru stat erau intelectualii și scriitorii în special. O asemenea amenințare cerea elaborarea unei noi tactici.

Noua tactică a constat în primul rând din supraveghere și manipulare. Pasiunea lui Ceaușescu pentru microfoane și informatori se baza inițial pe eficiența acestora în discreditarea principalilor săi rivali. La începutul anilor șaptezeci, Securitatea supraveghea majoritatea convorbirilor telefonice din țară și pe toate cele internaționale, deschidea corespondența venită din străinătate și utiliza mijloace audio-video pentru a monitoriza oficialitățile guvernamentale. Soția lui Ceaușescu degusta înregistrările video cu agenți și agente care seduceau diplomați, paznici de ambasade și inamici politici.

Contribuția specială a Securității la represiune a fost transformarea unei pasiuni naționale pentru fabulație în nesfârșite și josnice serii de zvonuri și campanii de dezinformare. Disidența nu era tratată ca atare pentru că se pretindea că toată lumea e fericită sub Ceaușescu. În schimb, disidenții erau aduși în fața tribunalelor

Vlad Georgescu, *The Romanians*, Columbus, Ohio State University Press, 1991, p. 237.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

pentru culpe de viol, homosexualitate, deținere de droguri sau alte inventate delikte nepolitice. Poliția secretă „avea predilecție pentru mijloace indirecte, misterioase de convingere”, scria Matei Călinescu, citind „cazuri ale unor copii de vârstă școlară ai disidenților, care au fost bătuti crunt pe stradă”. În anii din urmă, Securitatea a utilizat în mod discret radiațiile pentru a-i îmbolnăvi pe scriitorii pe care îi reținuse. În ultimă instanță, și dacă nu erai supravegheat, îți era teamă că ești. Conform spuselor fostului șef al Securității, Ion Pacepa, „scopul principal al politicii interne a lui Ceaușescu era monitorizarea gândurilor întregii populații”. În acest mod, regimul se specializa fără s-o știe în legăturile psihologice cercetate de magicienii Renașterii, atât de iubiți de Culianu.

În ciuda avertismentelor, studenții și-au continuat activitatea debordantă și farsele, și au înființat chiar un „Institut” de studiu al unei materii nerecomandate la facultate – semiotica, sau limbajul semnelor. La școală au întâlnit un italian, pe nume Mario, fiul unui prosper director de firmă, care circula prin Europa răsăriteană dezamăgit de dar și făcând propagandă mișcării anarhiste. Mario le-a devenit prieten apropiat, și se vedea cu o fată din cercul lor. Îi invita la plimbări cu mașina prin țară, iar pe capota mașinii lui închiriate flutura drapelul anarhiștilor italieni. Aceste întâmplări s-au soldat cu o convocare în biroul decanului. „A fost totul foarte oficial”, povestea Victor. „Când am ajuns acolo, decanul plecase. În scaunul său ședea Ureche”.

Vorbind separat cu fiecare dintre studenți, Ureche le-a dat numere de telefon diferite la care să i se raporteze despre activitățile prietenilor, mai ales ale celor care își exprimau intenția de a părăsi România, sau care criticau guvernul. „Deoarece nu doream să-l contrazic sau să-l provoc”, scria mai târziu Culianu, „peste câteva luni l-am sunat o dată, ca să îi spun că... nu aveam nimic să-i spun”.

Cu fiecare întâlnire pericolul creștea. Dacă refuzai o propunere

puteai fi exmatriculat. În acea vreme, un prieten îi spuse lui Ivanovici că dacă va intra în partidul comunist, Ureche va fi silit să-l lase în pace. Studenții au citit despre o nouă lege care spunea că membrii de partid nu pot fi interogați de către Securitate decât cu acordul secretarului de partid. Era o ispită puternică. Mulți dintre prietenii

TINEREȚEA: 1950 – 1972

lor intrau în partid în acea perioadă. Era ușor să devii membru. Ceaușescu își afișase de curând, în august 1968, independența față de sovietici, iar unii dintre profesorii lor cei mai iubiți îi îndemneau să încerce să schimbe sistemul din interior. Desigur, erau destui care nu intrau. Acest gest presupunea un pact cu diavolul care distrusese generația părinților lor.

Cântărind avantajele, chinuiți de îndoieli, fiind perfect conștienți de implicațiile unui asemenea act, atât Ivanovici cât și Culianu au acceptat să se înscrie în partidul comunist în ianuarie 1970.

Asistau o dată pe lună la ședințele de partid. La ședințe, în băncile din fund ale amfiteatrului, Culianu „studia sanscrită dintr-un dicționar uriaș”. A luat cuvântul o singură dată, în apărarea unei fete amenințate cu exmatricularea pentru că nu declarase că părinții ei fuseseră moșieri înainte de al doilea război mondial. „Am fost doar o prezență fizică în partidul comunist”, scria el în declarația făcută autorităților americane în 1991, către Serviciul de Imigrare și Naturalizare, „și nu am adus niciun fel de contribuție la acesta”. În aparență aidoma lui Faust, despre care atât de mult va scrie mai târziu, Culianu putea lăsa impresia că-i gata să-și sacrifice idealurile pentru a reuși.

Dar planul avea doza sa de risc. În primăvara lui 1970, Ureche și-a făcut din nou apariția și l-a convocat pe Culianu pentru a treia oară. Culianu i-a replicat imediat că acum era membru de partid și Ureche avea nevoie de aprobarea secretarului de partid ca să-l interogheze. Ureche nu s-a lăsat convins. „S-a înfuriat și a replicat că asta nu avea nicio importanță. (...) Mi-a spus să-l aștept peste câteva zile, *seara*, în clădirea administrației universității. (...) A descuiat ușa biroului «de personal», unde erau păstrate dosarele individuale ale membrilor facultății și ale studenților... Angajații biroului de cadre erau controlați de poliția secretă deoarece acest serviciu hotăra care vor fi viitoarele slujbe ale studenților absolvenți”.

Din nou Ureche a încercat să-l convingă pe Culianu să devină

informator. De data asta Culianu a refuzat răspicat, spunând că înțelegea „bunele intenții” ale căpitanului, dar era prea ocupat cu studiul. Ureche l-a îndemnat să se mai gândească.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Înfricoșat, Culianu s-a adresat profesorului său, Cicerone Poghirc. Director general în Ministerul Educației, Poghirc a aranjat ca studentul său favorit să fie și angajat ca bibliotecar la Asociația de Orientalistică, pe care Poghirc de asemenea o conducea. Spunea că împreună vor putea realiza primul dicționar sanscrit-român.

Peste câteva zile, Culianu a primit un telefon de la o secretară a universității care îi spunea că nu va mai fi contactat de Securitate. „Apropo”, a adăugat aceasta, „ai făcut o *mare* greșală”.

Începând cu toamna lui 1970, cariera aflată la început a lui Culianu s-a prăbușit. O revistă literară care îi publicase povestirile și recenziile încă din 1967 i-a refuzat toate ofertele. În iulie 1971, după ce îi acceptase o carte de povestiri fantastice și o prezentase în catalogul de viitoare apariții, Editura Erriinescu i-a respins-o fără a da nicio explicație. Culianu s-a înscris pentru o bursă finanțată de Ministerul italian al Afacerilor Externe. În iulie 1971, când aflase că se plasase primul între candidații selecționați pentru studii la Siena, era în al nouălea cer. Le-a scris bucuros surorii și mamei sale că în vara aceea nu va merge la Văratice. Va fi plecat în Italia!

Pentru a se putea bucura de acea ofertă însă, avea nevoie de o viză de ieșire. Timp de trei săptămâni la rând a mers zilnic la Ministerul Educației, plasat într-o clădire plăcută situată pe o străduță din centru, aproape de casa mătușii lui. De fiecare dată i se răspundea că nu este „niciun răspuns și nu s-a întâmplat nimic” în privința cererii sale. În fiecare zi se trezea cu o neliniște amestecată cu speranță. Încercă chiar să folosească unele din talismanele lui Marsilio Ficino pentru a îndupleca soarta. Priviți, spunea el, lumea se oferă să plătească pentru ca eu să vin acolo! În Italia, locul de naștere al artei renaștentiste pe care el o studiasse ani de-a rândul! În fiecare dimineață se întreba dacă nu va avea, în sfârșit, noroc. Săptămânile treceau. Niciun răspuns. Nu a fost respins. Pur și simplu nu exista „un răspuns”. În august, programul de la Siena a început fără el. A primit răspunsul doar pe la mijlocul lunii, era un formular: „cu regrete”, Ministerul îl anunța că îi refuzase cererea.

Acest refuz nu era doar respingerea unui drept pe care cetățenii

tuturor țărilor libere îl socotesc firesc, sau doar ratarea unei șanse unice pe care și-o *câștigase* împotriva sorții, a profesorilor slab

TINEREȚEA: 1950 – 1972

pregătiți și a condițiilor de lumea a treia în care învățase. Ceea ce îl durea era modul arbitrar și josnic deliberat în care fusese insultat *triumful voinței sale*. Fusese chiar dispus să-și împărtășească prestigiul cu un regim odios. Devenise membru de partid în ciuda persecuției la care fusese supusă familia lui de către comuniști. „Pur și simplu te făceau să clachezi nervos”, spunea Vladimir Tismăneanu, profesor asociat de științe politice la Universitatea din Maryland, despre propria sa experiență. „Nu poți funcționa din cauza totalei *absurdități* a refuzului, și a acelei senzații că te scufunzi și viața nu îți mai oferă nicio șansă”.

Mai târziu în cursul acelei veri, Culianu a plecat la Văratice. M-au refuzat, i-a spus lui Tess. Descurajat, a început să recitească *Ficciones* de Borges, volumul său favorit de povestiri „polițiste”. Printre personajele importante de-acolo sunt evrei din Buenos Aires, apărători ai unei vieți a minții, împotriva terorii distructive și iraționale a istoriei. Culianu se refugia în scrierile unui autor care utiliza aluzii la concepte filosofice, de fizică, arheologie și istorie literară provenite din culturile spaniolă, engleză, franceză și germană. Pentru un visător ambițios și introvertit, textele scriitorului orb care se specializase în universurile multiple erau extrem de revigorante.

Împreună cu prietenii săi de la universitate, Culianu analizase de nenumărate ori complexa povestire „Moartea și busola”, a cărei acțiune are loc într-un Buenos Aires bântuit de spaimile caracteristice totalitarismului anilor patruzeci. Povestirea are ca erou un detectiv ingenios, Erik Lönnrot, care este de acord ca înainte de a se retrage din activitate să mai rezolve un caz. Investigația îl fascinează tot mai mult pe măsură ce înțelege că omorurile urmează un model esoteric, talmudic. Pătrunzând logica asasinului, detectivul are brusc revelația că el însuși va fi ultima victimă a unui sofisticat plan de răzbunare în care celelalte crime au fost doar momeala pregătită Pentru el. În confruntarea finală, ucigașul care ține arma îndreptată spre Lönnrot îi spune acestuia că amândoi au fost prinși în capcană de logica inexorabilă a trecutului. „Am simțit că lumea este un labirint”, observă ucigașul, „din care era imposibil să ies”.

Culianu a scris un lung eseu despre simbolistica povestirii: „În

universul lui Borges, sarcina principală a artei este evadarea de sub
82 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU
tirania unui sistem mental unic pentru a putea intra în cât mai
multe altele care, comparate, vor oferi adevărata libertate de percepție
a lumii”.

Mai scrisese unul: despre poemul *El Desdichado* al lui Nerval.

Paradisul visat

*Umbrele realității în lumea mentală sunt mai aproape de
realitate decât sunt umbrele vieții în lumea de jos.*

Giordano Bruno, *Umbre (De umbris idearum)*

În iunie 1971, Nicolae Ceaușescu se întorcea dintr-o vizită
oficială în China și Coreea de Nord, fascinat de cultul personalității
practicat în aceste țări. Perioada de relativă libertate din țară a luat
sfârșit odată cu instaurarea propriei lui „revoluții culturale”, realizată
după modelul chinezesc care instaurase teroarea împotriva artiștilor și
scriitorilor. Supravegherea intelectualilor s-a intensificat. Domeniul de
cercetare al lui Culianu, istoria religiilor, a devenit și mai tabu.

Încă din copilărie, mama îi sugerase lui Ioan că are un „destin
special”. Iată că acum când tocmai stabilise legătura cu idolul său,
Mircea Eliade, se părea că nu va mai putea ieși din această țară uitată
de Dumnezeu. El se izola treptat de familie, începând să plănuiască
pasul irevocabil al existenței sale. S-a retras din nou în lumile ficționale
labirintice, de data aceasta din scrierile lui Eliade, încercând să afle
dacă povestirile sale fantastice favorite, care tratau dispariții
misterioase, „Secretul doctorului Honigherger” și „Nopti la
Serampore”, se bazează pe realitate, așa cum bănuia el. Culianu își
petrecu toamna la Brașov și Iași, locuri unde se desfășoară parțial
acțiunea celor două povestiri, cercetând documente de arhivă
parohiale pentru a afla modelele reale ale personajelor. Poate simțea
că în curând va pierde definitiv ocazia de a face o asemenea cercetare.

Dintre cele două povestiri, cea scrisă în 1938, „Secretul
doctorului Honigherger”, este cea mai remarcabilă. În ea se narează
Povestea unui tânăr din București care studiază filosofia indiană și la

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

un moment dat este chemat într-o frumoasă casă dintr-un
cartier elegant. Stăpâna casei îi spune că mistica indiană era și
pasiunea soțului său, care încercase să reconstituie și biografia
doctorului Honigherger, celebru indianist sas din secolul al XIX-lea.

Doctorul Honigherger dispăruse în mod inexplicabil și la fel se întâmplase și] cu soțul doamnei Zerlendi. Ea îi cere naratorului să caute printre documentele lăsate de soțul său ca să afle dacă nu poate afla ceva referitor la soarta lor, precum și la descoperirile lor secrete.

Femeia îl face să creadă că Zerlendi a murit în urmă cu douăzeci și patru de ani, dar naratorul află de la fiica ei, nu mai puțin stranie, că tatăl ar fi dispărut recent. După ce își petrece lungi după-amiezi în bogata bibliotecă a lui Zerlendi, naratorul este prins în păienjenișul relatărilor complexe despre mutații temporale și schimbări perceptive. Învăluită într-un nor de fum, fiica doctorului îl avertizează asupra primejdiei iminente: toți cei care l-au precedat în această căutare au avut un sfârșit tragic.

Scrierea are toate calitățile unei povestiri de succes, dar remarcabil la ea este reușita unui experiment în care Eliade a utilizat clișeele literaturii gotice pentru a explora mistere indiene reale cum sunt levitația și omnisciența. Culianu bănuia că Eliade a folosit personaje istorice reale și experiențe personale pentru „a sugera mai mult, și a o face cu mai multă precizie decât ar fi fost posibil într-o descriere strict științifică”. Arhivele Naționale din Brașov nu i-au confirmat decât ceea ce știa: un doctor Honigherger existase și trăise la mijlocul secolului al XIX-lea în Brașov. El avusese și un „asistent moldovean nenorocos” care a dispărut pe la 1867.

După cum nota mai târziu și biograful lui Eliade, MacLinscott Ricketts, din povestire reiese că Eliade își utilizase experiențele personale. De exemplu, naratorul trăiește sentimentul de omnisciență pe care numai meditația hindusă intensă îl poate produce: „Se aseamnă întrucâtva senzația aceasta cu viziunea pe care o poate avea un om privindu-și din colțul unei odăi întreaga casă; nu vede prin ziduri, și totuși vede tot ce știe că se află într-o odaie învecinată, sau în toată casa, fără ca să aibă senzația că privirile lui au trecut prin ziduri”

1. Dacă este confruntată cu însemnările de explorări mistice ale lui Eliade, povestirea pare să oscileze între realitate și ficțiune. Așa cum tânăr-ul erou al ficțiunii este atras de jurnalele doctorului

1. Mircea Eliade, *La Țigănci și alte povestiri*, EPL, 1969, p. 282 (n.tr.).

u; – V... TINEREȚEA: 1950 – 1972 – ...”, 85

Într-o capcană pe care doctorul pare să o fi prevăzut, tot așa și cititorul se pierde în labirintul poveștii, urmărind un personaj care

citește jurnalul altcuiva.

Culianu nu a mai găsit la Brașov și Iași alte urme lăsate de existența personajelor reale. A ajuns la concluzia că mentorul său urmașe o venerabilă tradiție conform căreia poveștile frumoase sunt mai interesante decât cele adevărate. Dar mai mult decât atât, Eliade părea să considere că ficțiunea, aidoma practicii yoga, este o disciplină care te poate conduce spre iluminare. Jucăuș, el a parodiat misterele cosmosului pe care îl cerceta. Peste ani, Culianu își va întări bănuielile că povestirile și studiile erudite ale mentorului său revelă ambiguități de percepție și mai profunde. În plus, spre sfârșitul vieții, Eliade „părea a vedea lumea ca pe o mașinărie mult mai complexă și mai înșelătoare ca până atunci. De-a lungul întregii sale vieți el se confruntase cu iluzoriul în toate ipostazele sale, iar acum privea în urmă la monumentala sa operă ca la o uriașă operațiune hermeneutică ce-și crease propriul adevăr”. Este un lucru pe care și Culianu a încercat să-l facă mai târziu în scrierile sale fantastice.

În 1972, Culianu spune că ar fi învățat pe de rost versuri sanscrite din Samkhyakarika, în timp ce studia și scrierile misticilor evrei care îi inspiraseră pe câțiva din filosofii renașcentiști de care se ocupa. Erau activități care-l pasionau și-l făceau să uite, dar problema cu care trebuia să se confrunte nu mai suporta amânare. Când vacanța se sfârși, se întoarse la iarna sumbră din București și la chestiunile care trebuiau rezolvate.

În iarna lui 1972, în mare secret, Culianu s-a înscris pentru bursa oferită de Ministerul de Externe italian. Nu a spus nimănui, nici măcar surorii sau prietenilor săi apropiați.

În primăvară își predă teza de licență, care avea titlul „Marsilio Ficino și platonismul în Renaștere”. Comparabilă ca dimensiune cu o dizertație de doctorat sau cu o monografie, teza era remarcabilă și pentru că tema ei nu se număra printre subiectele ce se predau în România. De asemenea, aducea aminte de teza de licență a lui Eliade, scrisă în urmă cu patruzeci și patru de ani: „Filosofia italiană de la Marsilio Ficino la Giordano Bruno”. Mai tânărul savant nu citise textul mentorului său. „Cu siguranță că I.P. Culianu avea

86 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

cunoștință de această lucrare și probabil că a și căutat-o, dar nu a găsit-o, pentru că peste câțiva ani va scrie că «s-a pierdut», nota Andrei Oișteanu, antropolog al culturii. Culianu nu știa că manuscrisul

exista în arhivele Universității, înregistrat la vechea Facultate de Litere și Filosofie.

A absolvit Facultatea de Limbi Romanice în iunie 1972, cu cea mai mare notă, 9, 89; teza i-a fost condusă de Nina Facon, unul dintre puținii intelectuali evrei rămași la universitate și care făcuse studii la Paris. Susținut de profesorul său Cicerone Poghiric și de alți profesori, tânărul spera într-un post și într-o bursă de doctorat în cadrul Catedrei de italiană, care i-ar fi oferit ocazia să-și continue studiile „clandestine” asupra istoriei magiei. Însă când sosi perioada „repartiției”, pentru numirea asistenților doctoranzi, Cicerone Poghiric era plecat din țară. Dosarul cu recomandările pentru catedră se volatilizase. În loc de ceea ce sperase, lui Culianu i s-a „dat” o slujbă de profesor într-o școală dintr-un sat mic din nord – se pare că asta era pedeapsa pentru că nu colaborase cu Securitatea.

În ciuda tuturor împrejurărilor, câștigă ceva mult mai important: bursa oferită de guvernul italian, de data aceasta la Perugia. La început, nu spuse nimic nimănui. În timp ce prietenii își continuau jocurile intelectuale, a căror vreme de altfel avea să se termine odată cu studenția, el era în căutarea soluției care putea să-l scoată din țară, a documentului care îl împiedicase să plece cu un an în urmă – viza de ieșire. Dar cum s-o obțină?

Pentru că fusese respins o dată, Culianu se îndreptă spre mai marii universități spre a le cere sprijinul. Din nou fu supus la tortura întocmirii actelor pentru bursă. Acum miza era mai mare nu numai pentru că fusese refuzat o dată, ci și pentru că simțea că aceasta ar putea fi ultima lui șansă.

Securitatea nu renunțase la el. Un colonel îl contactase pe profesorul lui, Ion Coja, pentru a cere informații despre activitatea grupului Atlantida. Era în special interesat de Ioan Culianu.

De astă dată, Culianu solicită viza de ieșire prin intermediul unui savant arabist care îi scrisese și o recomandare favorabilă. În calitate

1. Andrei Oișteanu, *Prefață* la Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, ed. cit., p. 9.

TINEREȚEA: 1950 – 1972

de nou decan, Cicerone Poghiric îi revăzu cererea. Poghiric ținea două dosare – unul profesional, cu recomandări superlative, și unul care conținea comentariile negative ale Securității. Culianu avea noroc.

La începutul anilor șaptezeci, sute de studenți aveau posibilitatea să plece în fiecare vară cu pașapoarte de serviciu, datorită prezenței la cârma Ministerului învățământului a unui ministru neobișnuit de tolerant și sofisticat, pe nume Mircea Malița. Chiar în ziua în care i se aducea la cunoștință repartizarea în postul de profesor de școală generală, Culianu află că a câștigat și cel mai dorit dar din viața sa – viza de ieșire.

Părea un adevărat miracol. De data aceasta ocazia nu avea să-i mai scape. Se întâlnește cu prietenul său italian, Mario, care acum era logodit cu tânăra româncă. Culianu îi înmână un frumos pumnal oriental bătut în aur, primit de la tatăl său, rugându-l să i-l ducă la Roma. Se pregătea nu numai să plece cu o bursă, ci să plece pentru totdeauna.

Se confrunta cu un ultim impediment. Bursa îi asigura suma necesară pentru drum și studiu, precum și cazarea și masa pentru patru săptămâni, dar ca să plece în Occident avea nevoie de bani. Problema era că sub regimul comunist era practic imposibil să economisești. Nu putea să spele pahare sau să facă pe chelnerul. Își cheltuise banii trimiși de mama sa plătind câteva mese și sticle de vin băute cu prietenii. Avea bursa și viza, dar totul se putea dovedi o farsă sumbră în lipsa sumei de pregătire a voiajului.

Cam tot pe-atunci, prietenul său Radu primi un telefon de la profesorul lor, Ion Coja.

— E vorba despre o studentă, spuse Coja. Trebuia să-și predea teza de licență săptămâna trecută, dar n-a putut pentru că nu a scris nimic. Tatăl ei e doar șofer la Comitetul Central, dar locuiește într-o vilă frumoasă. Eu nu pot s-o ajut pentru că este prea primejdios, însă m-am gândit că te-ar putea interesa pe tine. Ajutorul ar însemna o grămadă de bani.

— Care-i termenul de predare?

— Peste cinci zile.

— Ești nebun? Care-i subiectul?

— Liviu Rebreanu în opinia criticilor.

— Cum și-a putut alege un subiect așa de vast? E o treabă serioasă. Ai idee...?

— De aceea te-am sunat pe tine.

88 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

— Ascultă, nu pot s-o fac singur. Nu-i vorba doar de scris teza,

dar mai e nevoie să lucrez și cu fata, s-ajungă să facă față examenului oral. La ce profesor are teza?

Coja îi spuse.

— Dumnezeu! Era vorba despre un faimos critic literar specializat în opera lui Liviu Rebreanu. E o chestiune într-adevăr serioasă. Trebuie... trebuie să-mi găsesc un partener.

După această convorbire, Radu l-a sunat pe prietenul și viitorul său cumnat, Șerban Anghelescu. Cu câteva zile în urmă Șerban îi spusese: „Știi, am douăzeci și șase de ani, și n-am fost niciodată la mare. N-am avut niciodată bani”. Așa că Radu îl trezi pe prietenul său la ora opt dimineața. „Ascultă, Bulă, trezește-te. Sunt la tine în zece minute”.

În camera prietenului său, Radu puse la cale planul de bătaie.

— Iau niște cărți și merg acasă ca să alcătuiesc planul general al lucrării, dar nu știu cu ce o să-l umplu. Tu du-te la bibliotecă și citește, iar apoi adu tot materialul. Ne întâlnim după-masă la șase să începem.

— Dar nu știu să bat la mașină.

— Nu-i nimic. O să combinăm studiul cu discuții, și o să iasă ceva. Eu voi bate la mașină, iar dimineață am să merg la fată să-i vâr totul în cap.

Seara Radu era deja epuizat. Pe la 6, 30 Șerban intră în apartamentul lui împreună cu Nene Culianu. Aveau două sticle de vin, erau veseli și miroseau a alcool.

— Ce se întâmplă? întrebă Radu.

— M-am întâlnit cu Nene la bibliotecă și i-am spus cu ce ne ocupăm. Mi-a amintit că avea deja o lucrare despre Rebreanu! A spus că ne-o dă. Așa că am mers la restaurant. Am mers și la un film, iar apoi am luat lucrarea și iată-ne.

— Ai pierdut vremea, Bulă! Iar eu m-am spetit aici! Radu se întoarse supărat spre Șerban.

— Nu te supăra, spuse Culianu. A fost ideea mea. Lucrarea mea era gata făcută, așa că poate constitui partea centrală a tezei. Eu am nevoie doar de cinci sute de lei ca să-mi cumpăr cele necesare pentru plecarea în Italia.

Trecând peste falsele obiecții „interesate” ale lui Șerban, Radu insistă să împartă banii în mod egal. Au început să lucreze. Nene și Radu scriau repede: Nene dactilografia și Radu compila, și la fiecare

TINEREȚEA: 1950 – 1972

două ore inversau rolurile. Șerban bea și fuma și din când în când mai emitea câte-o observație: „Nu-mi place cuvântul ăsta. Vă rog să-l schimbați”. Lucrul îi amuza nemaipomenit. Au făcut o treabă bună. S-au dus la culcare pe la două dimineața.

A doua zi Radu merse la fată. Ea protestă. „Este prea greu”, zise.

Când realizează că ea nu va pricepe nicicum, Radu găsi soluția: „Uite, când te întreabă despre asta, mormăie ceva de genul «Sunt atât de emoționată, domnule profesor, că mă aflu în fața Dvs., încât nu pot să formulez lucrurile mai bine decât am făcut-o în scris»”.

Au terminat textul în patru zile și jumătate. Așteptau cu nerăbdare data la care ea trebuia să-și susțină teza.

— Este excelentă, i-a spus profesorul. Ai foarte mult talent. Sunt surprins că nu te-am remarcat la cursuri.

— Pentru că sunt timidă, a replicat fata.

— Dar mă interesează în special această chestiune legată de psihanaliză. De unde ai avut textele la care faci trimiteri?

— O, mă simt atât de emoționată în prezența Dvs., încât pur și simplu nu vă pot răspunde. Nu pot să formulez mai bine decât am făcut-o în scris.

El se opri o clipă, privind-o pe deasupra ochelarilor bifocali.

— Păi atunci vrei să vorbești despre romanul realist interbelic?

— O, nu cred pentru că... uitați-vă, tremur de-a binelea.

— Nu e bine. Ar trebui să ai mai multă încredere în tine. Lucrarea ta e excelentă. Cred c-ai putea să te gândești la o carieră de critic literar.

— Chiar?

— Da. Nu te-ai gândit până acum? Ai obținut nota nouă din zece. După asta, tatăl fetei îl chemă pe Radu ca să-i mulțumească și să-i dea banii. „Este prima teză de licență din familia noastră”, spuse el cu mândrie. „Știu că v-ați ostenit mult ca s-o faceți. Spuneți-mi ce vă datorez”.

Culianu și Șerban Angelescu au așteptat timp de două ore ca să primească banii. Fumau și patrulau de colo-colo pe sub galeriile din Piața Romană, privind la un cățeluș legat de un gard, pe care stăpânul părea că îl uitase acolo. Piața era plină de fum înecăcios de la eșapamentele camioanelor. Ioan era atent la fiecare Dacie care

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

trecea. Era ora două. Dacă ea uitase? Ce se va alege de munca

lor, de toate visurile lui? Cum și-a putut imagina că va învinge sistemul acesta care se ridica precum un zid în fața lui? Tot mai adus de spate, cu pumnii îndesați în buzunare, cu gâtlejul ars de atâta fumat, observa mașinile și, printre ele, o căruță încărcată cu gunoi când traversa piața.

Era un tânăr zvelt și neliniștit, brunet, cu o cicatrice proaspătă pe sprânceana stângă: de curând ieșise pur și simplu printr-o ușă de sticlă din cauza mâniei stârnite de refuzul editorului său din București. Avionul îi pleca a doua zi dis-de-dimineață, iar el nu avea nici valiză, nici haine cumsecade.

Văzu doi soldați înarmați cu puști Kalașnikov. Anul ce venea trebuia să facă și el armata. Deodată se auzi strigat de Șerban. Apăruse Radu, trecând val-vârtej printre soldați, traversând în fugă cele cinci benzi de circulație, în mână cu o servietă mare. Radu purta ochelari de soare negri, ca un personaj dintr-un roman cu mafioți. Ioan râse fără să vrea.

— Ce s-a întâmplat? Ce-ai făcut? îl întrebară amândoi plini de nerăbdare.

Radu deschise servieta. Toți trei încremeniră câteva momente, uluiți. Șase mii de lei. O avere. Culianu își reveni primul ca săle! spună că mai avea doar două ore la dispoziție pentru a-și cumpăra haine de drum. L-au chemat pe Miron să-i ducă cu mașina la cel mai mare magazin din oraș.

— Ești sigur că vrei să-i dai două mii de lei lui Nene? glumea Șerban în timp ce se înghesuiau în Fiutul minuscul. A spus că vrea doar cinci sute.

— Nu cred că ești un ticălos atât de mare.

— Nu, nu, zise Ioan. Îmi ajung cinci sute.

— Nici într-un caz. Două mii. Radu luă banii și-i împărți, și cei trei se îndreptară spre raioane diferite ale magazinului ca să cumpere un costum, pantofi, șosete, pantaloni, cămăși și o valiză. Au cheltuit doar o mie de lei. Ioan le-a lăsat restul de bani spunând: „Poate o să am nevoie de ei când mă întorc”.

În acea seară sora lui, Tess, aflată la Iași, avu un presentiment ciudat. Îl sună pe Ioan la casa vărului lor. Voia să vorbească cu

TINEREȚEA: 1950 – 1972

fratele ei. Răspunse unchiul lor. „Au plecat la cumpărături. Sună mai târziu”. Încercă mai târziu, dar unchiul îi spuse același lucru. Ea zise că va suna dimineață.

A doua zi însă nu i-a răspuns nimeni. A sunat din nou după-masă, iar unchiul ei îi zise: „A plecat”. Asta a fost tot. Unchiul veni apoi la Văratice să-i spună mamei.

Ca o ironie a sorții, cu o zi înainte de plecare, un prieten, care se luptase din greu pentru el, reușise, afirma, să-i obțină o slujbă excelentă la *Secolul 20*, cea mai importantă publicație culturală de la vremea respectivă. Dar era prea târziu.

Ioan sosi la aeroportul Otopeni, o construcție ieftină și prăfuită, și se îndreptă spre punctul de control. Toată lumea știa povestea dirijorului de la Filarmonica bucureșteană, care era deja instalat pe locul său în avion, când agenții Securității veniseră după el. „Ți-ai uitat cheia”, i-au spus. „Nu, n-am uitat-o”, a răspuns el. „Ba da”, au insistat ei. „Hai, dă-te jos s-o iei”. Nu s-a mai întors niciodată la avion.

Era atât de frământat de gânduri și sentimente de tot felul, încât aproape că nu observă soarele fierbinte care încălzea pereții de aluminiu, și nici femeia care înjura în gura mare în fața lui. Purta pantalonii de culoare închisă și cămașa simplă pe care și le cumpăraseră în magazinul universal. Își încheșta mâna de valijoara sărăcăcioasă, trecând pe lângă însoțitorii de zbor încruntați. Voia să audă vuietul motoarelor. Voia să fie în avion, realizând în sfârșit visul pe care și-l dorise atât de intens.

La ultimul punct de control, un însoțitor de zbor de la Tarom insistă să-și depună la bagaje și sacoșa ieftină pe care o ținea pe umăr. El protestă; acolo își avea cărțile de Cioran și Eliade, precum și albumul cu fotografii de familie pe care și-l pregătise cu mare grijă. Ei insistară. Una din asistentele de la facultate care pleca în același grup îi spuse să tacă și să urce în avion. În sfârșit, aparatul Poni în viteză pe lângă soldații postați din treizeci în treizeci de metri și intră pe pista de asfalt crăpat. Cu capul dat pe spate și ochii închiși, simți bubuitul motoarelor prin tot trupul, în timp ce avionul Parcurgea în viteză pista de decolare, iar apoi se ridica în aer. Era 4 iulie 1972.

III

„Arriviste”: 1972 – 1986

Mitul Occidentului: Italia, 1972 – 1975

Mă aflu într-un loc liniștit și frumos. Deasupra capului meu zboară rândunele. În asemenea momente de pace nu pot crede că Răul își face lucrarea în lumea noastră.

I.P. Culianu.

Scrisoare adresată mamei, 17 august 1972

Călătoria a durat doar două ore, dar l-a transportat dintr-o lume medievală într-una modernă, de la o familie și niște prieteni iubitori spre totala izolare, dintr-un loc în care erai mereu îngrijorat că te ascultă cineva în altul unde ai fi vrut să fie cineva care să te-asculte. Culianu păstra un aer adolescentin la cei douăzeci și doi de ani ai săi, avea trăsături angulare, purta ochelari cu rame de os negre, era îmbrăcat modest dar îngrijit în pantaloni de culoare închisă și o cămașă albă cu mânecă scurtă. Evadarea lui părea doar cu un dram mai puțin miraculoasă decât revelațiile secolului al XVI-lea pe care le studia.

Pe măsură ce avionul cu reacție al companiei Tarom se apropia cu mare viteză de Adriatică, îndreptându-se spre Roma, băiatul își pierdea din încordare și se întoarse spre companioana sa de drum. Se numea Anca Giurescu. „Nu-mi vine să cred că sunt în avion”, spuse el. „Nu-mi vine să cred că peste două ore voi fi în Italia”.

Era norocos, i-a spus Anca. Singurul an în care bursele italiene s-au nimerit să fie oferite unor studenți merituoși a fost 1972. Ea era la al treilea drum în Italia, iar guvernul o obligase să meargă fără soț și copii, ca garanție că nu va rămâne în Occident. Îl cunoștea și îl aprecia pe Ioan Culianu de la cursuri și încerca să-i dea cele mai bune răspunsuri la întrebările cu care el o asalta. Următoarele

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

nouăzeci de minute au vorbit întruna, trecând de la pronumele de politețe la numele de botez. La treizeci și trei de ani, era o femeie bine pregătită profesional și atrăgătoare, cu păr negru tuns scurt și o siluetă ce atrăgea privirile bărbaților italieni din avion, care se întorceau din dubioase călătorii de afaceri. Culianu insistă să afle amănunte despre viața din Occident. Când răspunsurile ei erau mai rezervate, o ruga să fie mai explicită.

„Ascultă”, zise ea în cele din urmă, privind în jur la ceilalți călători, studenți, oameni de afaceri și câțiva bărbați suspect de bine îmbrăcați. „Nu mă mai întreba atât de multe aici. O să avem timp din belșug în Italia”.

Pe când avionul ateriza în arșița dogoritoare a Romei, Ioan lăsase la departe în urmă pe studentul care doar cu o zi înainte fusese plătit pentru scrierea unei teze de licență. Iată-l, în sfârșit, „dincolo”, în partea aceea de lume la care visase toată viața. Privirile îi alergau

lacome de la reclamele colorate de deasupra punctelor de îmbarcare și cărucioarele sclipitoare pentru bagaje, la barurile și restaurantele îmbelșugate din aeroport.

Înainte de călătoria de două ore și jumătate cu trenul spre Perugia, străbătu periferiile Romei, trecând pe lângă enorme panouri publicitare asemănătoare unor simboluri ale Egiptului antic, asurzit de claxonul violent al mașinilor, uimit de luminile unui cinematograf de mână a șaptea. În Italia era de fapt o atmosferă nu departe de teroare, instaurată de Brigăzile Roșii¹ și de agitațiile anarhiste nepotolite; în această atmosferă, greu de perceput chiar de la primul contact, absolventul Ioan Culianu își făcu intrarea în Occident.

Faimoasa organizație teroristă secretă italiană intitulată Brigăzile Roșii – *Brigatte Rosse* – își propunea să submineze structurile statale, deschizând drumul „revoluției universale a proletariatului”. Unul dintre inițiatorii ei, Renato Curcio (n. 1945), după ce condusese un grup intelectual de stânga, dedicat studierii lui Marx, Mao Zedong și Che Guevara, la Universitatea din Trento, s-a stabilit la Milano, în 1969; Curcio și soția sa, Margherita Cagol, au „inaugurat” activitatea Brigăzilor în 1970, prin atentate cu bombe în spații publice. Din 1971 au început răpirile, din 1974 asasinările. Organizația, compusă din cca. 500 de membri activi permanenți, cam 1.000 de partizani acționând sporadic și alte câteva mii de suporteri ce asigurau hrana, căile de comunicare, armele etc, a fost anihilată abia la sfârșitul anilor optzeci (n. red.).

„ARHIVISTE”: 1972 – 1986

Cocoțat pe stânci, orașelul universitar Perugia oferea vizitatorilor mărturii etrusce sau romane – pe sub Arco Etrusco trecea chiar drumul spre Università per Stranieri –, străzi șerpuitoare pietruite cu piatră cubică, o bibliotecă bogată și o arhitectură pe care artiștii Renașterii o cumpăniseră cu atenție și cu tot respectul față de proporțiile umane și geometria veșniciei. Într-o piață spațioasă din centrul orașului, copiii se jucau în fața unei biserici de un alb strălucitor. La colțurile unde se întâlneau zidurile orașului se înălțau turnuri înalte. Cu o diversificată colecție de artă adăpostită de Galleria Nazionale deU Umbria și o perspectivă cuprinzătoare asupra câmpiilor din jurul localității Assisi, locul de naștere al Sfântului Francisc, Perugia oferea o bună introducere în viața Italiei și a Occidentului.

Din iulie până în august 1972, Culianu profită de bursă pentru a

urma *corsi di alta cultura* (cursuri de specializare în cultura veche). Asista zilnic la cursuri avansate de literatură, filosofie, religie și artă, ținute de savanți renumiți. De exemplu, împreună cu Giurescu, a participat la un curs despre arhitectura Florenței, care se concentra asupra geometriei corpului așa cum era ea reflectată de clădirile orașului. A mai urmat și un curs de studii etrusce. După ore, cerceta textele *autentice* ale Renașterii, înscrise în cărți și în piatră.

Pe de-o parte îngrijorat în privința viitorului, pe de alta atras de fosta lui profesoară, își petrecea mare parte a timpului liber cu Giurescu. Seara cutreierau orașul, se opreau la mici baruri sau restaurante, cumpărau câte o sticlă de Chianti și se odihneau pe parapetele de piatră de pe care puteau admira peisajul. Lui îi plăcea să râdă și să glumească, inventând povești caraghioase despre Sfântul Francisc. Aerul serii era impregnat de mirosurile de fân, cârnați prăjiți și ardei, iar ei dezbăteau problemele literaturii și vieții, bănd vin, împărtășindu-și speranțele și visurile în atmosfera degajată pe care o aduce tovărășia întâmplătoare a doi oameni dedicați studiului. Pe cer, deasupra lor, strălucea Venus, prima stea pe firmamentul nopții.

Dorea din tot sufletul să le scrie alor săi, dar tot ce putea spune era că-i pare rău că nu-și luase rămas bun. Ar fi dorit și mai mult să-i scrie lui Eliade, la Paris, despre sosirea lui în Italia și intenția de a rămâne în Occident. Giurescu îl sfătui să mai aștepte; dintre cei

98 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

aflați în grupul lor, unii fără îndoială îi urmăreau. Se hotărî să meargă la Florența pentru a expedia scrisoarea către Eliade.

În a doua săptămână de la sosire se îndreptă spre faimosul centru renescentist al Florenței. Ajunse devreme dimineața, pe când soarele începea să lumineze Piazza della Signoria. Privi extaziat fațada palatului Uffizi și grupul de statui din Loggia dei Lănci. Expedie scrisoarea către Eliade în care își anunța sosirea în Occident, precum și că încerca să se hotărască dacă să rămână sau nu. Începu să aștepte răspunsul într-o stare de mare neliniște.

Lucra din greu în cadrul programului universitar, cu conștiința că bursa va lua sfârșit în mai puțin de o lună. Dorea să rămână ca să-și împlinească ambiția cea mare, și în același timp îi era teamă. Această decizie însemna să rămână fără acte, fără identitate, și lipsit de orice statut cu excepția celui de refugiat urmărit de justiție. Mama și sora lui vor avea de suferit. Își vor pierde probabil slujbele, în România el va fi

acuzat și judecat *in absentia*. Când bursa nu va mai fi asigurată, va trebui să schimbe viața fără griji a unui cercetător aflat doar în vizită, cu traiul împovărat de sărăcie al unui adevărat exilat: va fi lipsit de bani și complet singur, corespondența îi va fi supravegheată, și nu va mai avea nicio speranță să-și revadă familia. Practic nu va exista nicio posibilitate să-și găsească o slujbă adecvată sau să urmeze studiile necesare obținerii atestărilor academice de care avea nevoie pentru a preda.

Cu toate că nu primise decât câteva scrisori de la Eliade, în țară credea că poate conta pe sprijinul acestuia. Dacă Eliade l-ar ajuta, se gândea, atunci sigur s-ar putea descurca. Dacă nu, atunci mai bine ar renunța. Mai bine să se cufunde în anonim într-o țară uitată de Dumnezeu decât să i se șteargă urma printre alte zeci de milioane de refugiați trăind în iluzia creată de mitul Occidentului.

La 15 august, a mers să asiste la festivitățile dedicate zilei naționale a Italiei la Florența, însoțit de Mircea Marghescu, văr de-al doilea al Ancăi Giurescu, care terminase niște cursuri la Sorbona. Înalt, subțire, cu doi ani mai mare decât Culianu, Marghescu aducea puțin cu Lenin, cu barbișonul și șapca sa de tweed. Cei doi au devenit prieteni și rivali. Într-o seară, pe când se întorceau spre casă pe-un drum pitoresc, văzură un păianjen uriaș care-și țesea

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

pânza deasupra unui șopron aflat într-o vie. În folclorul român și francez un păianjen în fapt de seară înseamnă noroc. I-au numărat picioarele. Avea doar șapte, ceea ce însemna un noroc ieșit din comun. Marghescu îl trase de braț – „Să mergem, vei primi răspuns de la Eliade”.

Iar acasă a găsit într-adevăr scrisoarea. Era lungă, cu multe explicații și câteva adrese. În esență spunea următoarele: Mă bucur că te gândești să rămâi în Occident. Cred că ai luat o decizie bună. Încearcă să-ți faci un nume și pe urmă vom mai vedea1.

Pentru Culianu acest răspuns echivala cu o calamitate. Fusesse gata să-și schimbe întreaga viață bizuindu-se pe încurajările venite din partea acestui om. Eliade îi cunoștea situația, știa cât de strâmtorat va fi în curând. Păruse să-l atragă cu vagi promisiuni de ajutor și cuvinte de apreciere. De ce acum, când tânărul său emul avea cea mai mare nevoie de el, îi răspundea cu atâta răceală? Programul bursei lui Ioan era pe punctul de a lua sfârșit. Era așadar cel mai nepotrivit moment

pentru o asemenea întorsătură.

După câteva zile de profundă depresie, solicită ca bursa să-i fie prelungită. Între timp, prietenii săi se pregăteau de plecare. După o săptămână, Marghescu se întoarce de la Perugia la Paris. Anca Giurescu se pregătea și ea să revină în România împreună cu grupul. Se apropia vremea când trebuia într-adevăr să se hotărască.

Dacă rămânea, urma să fie singur. Fără prieteni, fără familie, în curând fără bani – fără *nimic*. Într-una din ultimele seri înainte de plecare, el și Anca Giurescu meraseră la locul lor favorit, pe unul din parapetele medievale care înconjurau orașul. El adusese cârnați, brânză și struguri. Au rupt pâinea proaspătă în timp ce el desfăcea o sticlă de vin roșu. Au toastat în cinstea prelungirii bursei; guvernul suplimentase fondurile pentru încă o lună – dar i se spusese că e durată maximă ce i se putea acorda.

Ioan îi vorbi despre tatăl său, despre rubedeniile aristocratice care nu mai era de mult decât niște iubite relicve ridicole, despre visul său. Ce-o să fie dacă lua o hotărâre greșită?

— Ești tânăr, spunea ea. Dacă nu i-aș avea pe soțul și copiii mei acolo, aș face la fel. Ai toată viața înaintea ta. Dacă te întorci, lumea nu va auzi niciodată de tine.

1 V. acum textul scrisorii lui Eliade în volumul *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Iași, Polirom, 2004 (n. red.).

100 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

O privi cu atenție.

— Mă aflu într-o situație atât de complicată. Nu mai știu ce e bine, ce e posibil. Crezi că voi reuși și fără Eliade?

Ea tăcu o clipă, privind cum se închea întunericul între crengile răsucite ale măslinilor risipiți în depărtare. Parfumul florilor uscate, al țarinii și al vinului era purtat de briza ușoară a serii.

— Dacă viitorul și cariera ta depind atât de mult de altcineva, atunci nu mai sunt cariera și viitorul tău, nu-i așa?

Urmă o tăcere prelungă scăldată de lumina ce se stingea și de palidele raze ale lunii ivite pe cer.

În agitația ultimelor două zile petrecute împreună, insistase s-o însoțească pentru a cumpăra jucării copiilor; apoi a condus-o la gară la patru dimineața. Era singurul prieten pe care-l avusese în Occident, și a doua persoană din viață căreia îi dezvăluise dorința cea mai tainică.

Și iată că ea a trebuit să plece.

Era încă plecat în mod oficial, încă mai reprezenta cel mai bun produs pe care îl putea oferi o educație de tip comunist sau totalitar. A mai locuit încă patru săptămâni în camera de pe Via CacciatoREAL din Perugia. La examenul de la sfârșitul programului, obținuse treizeci de puncte din treizeci posibile, câștigând premiul întâi oferit de universitate și Bursa de studiu A. Lupatelli. Solicită o a treia bursă de la Oficiul Național Italian pentru dezvoltarea științelor umaniste și îi fu aprobată. Astfel, deocamdată, problema financiară era rezolvată.

Se gândea adesea la familie și la prieteni, simțindu-se extrem de vinovat pentru că plecase fără să-și ia rămas bun. În același timp, savura gândul că se eliberase de presiunile istoriei și ale familiei. Le scrisese scrisori în care cerea vești, dar răspunsurile întârziiau. Astfel, multă vreme nu a știut că Miron suferise o depresie gravă când își dăduse seama că Ioan nu se mai întoarce, nici că fosta lui prietenă, Sanda Ungureanu, începea o luptă sortită eșecului cu o boală psihică. Se oțelea pentru încercările ce îl așteptau, mereu amintindu-și teoria lui Eliade conform căreia epocile și întâmplările existenței noastre repetă, modelează „ordalia destinului”. În ianuarie 1973 îi scria lui Șerban despre această încercare: „Dragă Bombănele [Bombănel era alt nume al lui Bulă], (...) Cum vezi, deși în genunea

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

neagră a Occidentului, tot mai trăiesc încă. Am și revolver1 în buzunar, ca să mă apăr de... prieteni. M-am schimbat mult, Bomb-bănele, de când nu ne-am văzut, am devenit un cinic și un dur.

Viața aici este nemaipomenit de ieftină... – e drept, cu toată ieftineala, ispitele sunt atât de mari că de-abia o scot la capăt. Pe undeva (...), sunt ca-n anul I de facultate, dacă mă mai ții minte, numai ceva mai sărat de stropii vieții și mai prudent. Vreau să scriu cărți și să citesc cărți...”

Se mută la Roma, iar traiul deveni din ce în ce mai dificil. Timp de zece zile a stat în micul apartament ocupat de Mario și soția sa, Dana. Aveau probleme de nebănuț în vremea logodnei lor, în România. Pentru că se însurase cu o străină dintr-o clasă inferioară, familia lui Mario îl dezmoștenise. Nevasta lui româncă nu muncise niciodată. Absolventă de liceu, luptând din greu să învețe italiana, ea se zbătea în propria ei depresie. Pe vremuri avusese multă prietenie pentru Ioan și la început fusese entuziasmată să-l vadă în Italia. Dar

acum ea și cu Mario nu aveau ce să-i ofere, și nici el nu le putea fi de niciun ajutor. Oarecum călcându-și pe inimă, Mario îi ceru să se mute.

Încă nu era sigur că va rămâne în Vest, își mai dădea puțin răgaz. Aflând, la o vizită în țară a Danei și-a lui Mario, cât de critică îi era situația, sora lui îl imploră să se întoarcă. La insistențele ei, revista *Secolul 20* îi menținuse postul. În cele din urmă, el îi transmise că nu poate să accepte ideea întoarcerii – deoarece „Nu pot să revin decât victorios”.

În disperarea lui, încercă să se călugărească într-o mănăstire din Appia. După trei săptămâni, renunță să mai caute iluminarea și să se amăgească în iluzii; avea nevoie de azil politic. Intră într-un mizer post de poliție din Roma ca să-și predea pașaportul românesc. Era un loc extrem de modest pentru acțiunea cea mai semnificativă din viața lui. Băiatul introvertit care crescuse sub pecetea moldovenească a iubirii, a destinului însemnat și a efervescenței intelectuale nu mai exista.

Despre revolver a scris, în glumă, și acasă la Iași (preciza mai târziu că era unul... cu apă). Cum scrisorile erau toate interceptate și citite, la procesul aiuritor intentat *in absentia* a fost acuzat de „port ilegal de armă”. V. și *infra*, p. 103 (n. red.).

102 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Devenit cetățean fără țară, fără acte și fără identitate, el solicită ajutorul profesorului Bruno Manzoni pe care îl cunoștea. Manzoni l-a găzduit o vreme în apartamentul său din Roma. Pe urmă, în împrejurări care rămân oarecum misterioase, Culianu s-a mutat la un tânăr arhitect și soția acestuia. Era o perioadă extrem de dificilă. Nu mai putea să jongleze cu norocul aidoma unui jucător care, după cum povestea mai târziu soția sa, „poate să-l amăgească și pe Dumnezeu”. Era umilit în mod constant. Într-o fotografie din 1973 apare figura unui om hăituit, purtând ochelari, îmbrăcat într-un costum ieftin la două rânduri, prea larg pentru trupul slăbit. Privirea nu mai este pătrunzătoare, ci mai degrabă înfricoșată.

În Italia, refugiații erau internați în lagăre; aveau obligația să declare poliției lagărului toate activitățile pe care le desfășurau; erau tratați cu o brutalitate indiferentă, birocratică. Când bursa luă sfârșit definitiv, rămas fără bani și fără prieteni, Culianu trebui să se interneze în lagărul de refugiați de la Latina.

Situat lângă Marea Tireniană, lagărul de la Latina era constituit din șiruri sumbre de barăci supraaglomerate și murdare, așezate pe un

teren necultivat. Culianu împărtășea soarta tuturor nedoriților și, pentru Occident, a „nespălaților” – în general refugiați din Est, foști condamnați iugoslavi, țigani unguri, refugiați algerieni – toți oameni lipsiți de relații sau posibilități. Putea părăsi lagărul doar în timpul zilei și doar ca să meargă la lucru. A reușit să facă rost de niște meditații de engleză și de o slujbă de spălător de vase, sau „pescuitor de perle”, cum i se mai zicea. Mâncarea îi ajungea cât să nu moară de foame. Își cumpărase un pulover larg de la o piață de vechituri și dosea mâncarea strecurând-o sub el. Noaptea își punea cele câteva lire sub perna de campanie și adormea în zgomotul „camarazilor” care-și ascuțeau cuțitele și spuneau glume grosolane despre hârjo-nelile cu femeile din lagăr.

Cât de departe erau plimbările idilice din serile petrecute cu Anca Giurescu în Perugia! Îi scria lui Șerban: „Dragul meu, îți scriu cu bănuiala că te-ai întors *acasă* [după vacanță – s.n.]. De mult sufletul meu... nu mai cunoaște cuvântul ăsta și niciun cuvânt familiar. [Eu]...am înghețat în tăcerea și frământarea mea... Scriu din perspectiva foarte literaturizantă a unui viitor în care eu, cu prețul sângelui, voi fi «izbândit» în lume, acceptând ispita demiurgului

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

de a-mi da puteri asupra unui domeniu al existenței. (...) Cu toate acestea, zic cu Eminescu, n-am «nici metalul demonilor în vine/ Nici pacinica răbdare a omului de bine». (...) Ce mai face Chubby?... El dădea totul într-un sacrificiu etern. Ultima oară când l-am văzut predica într-un bar – minunată incongruență!... Mi-e tare dor (...), el îmi lipsește cu precădere – mi-a dat tărie vreme de doi ani. Dintre toți, el singur se va pierde în lumină... va dispărea liniștit, firesc... Poate și eu voi obține liniștea pe care o râvnesc...” Dorin („Chubby”) Zaharia va muri tânăr peste doar câțiva ani.

Veștile proaste de acasă aveau să-i accentueze starea depresivă, în țară, urma judecarea și condamnarea la șase ani de închisoare pentru crima de „denigrare a statului”. Din cauza plecării lui, sora sa fusese concediată din postul de asistentă universitară la Catedra de literatură comparată a Universității din Iași. Mama lor se pensionase doar cu puțin timp înainte de a fi și ea înlăturată. Prietenii familiei erau avertizați să rupă legăturile cu ei. Unii jucau desigur rolul de informatori. Ioan îi scria lui Tess, la începutul lui 1973: „Nu te pot sfătui să fii supusă. Știu că nu vei fi. Dar gândește-te la cariera ta. Sunt

un muncitor îndârjit, și știu că în cele din urmă credința noastră, inteligența și bunătatea vor învinge”.

Trebuind să rabde foame și frig, lipsit de bani, simțea că-și pierde însă și ambiția. Nu-i mai păsa dacă este noapte sau zi, rămânea ore întregi culcat în baraca sordidă. Într-o noapte, a regăsit în bagaje pumnalul oriental moștenit de la tatăl său. A purtat lama rece de-a lungul încheieturii de la mâna stângă, a retras-o și apoi a străpuns vena. După cum povestea Mircea Marghescu, și-a făcut tăieturi pe ambele antebrațe. „A fost cumplit. Mi-a arătat cicatricile. Își tăiaze încheieturile și interiorul antebrățelor până la cot cu tăieturi adânci, prelungi. O făcuse temeinic, așa cum îi sta în obicei”. Cu brațele șiroind de sânge, Culianu se întinse pe pat și adormi. Visă o strălucitoare livadă de portocali, și o frumoasă fată blondă care-i făcea semn. Pentru că nu-și turnase apă caldă pe răni, sângele se închegase încet și oprise hemoragia. Se trezi cu mintea limpede și calm. În următorii zece ani, în toate fotografiile în care poartă mânecă scurtă se văd fesele elastice care îi maschează cicatricile. N-a uitat niciodată fata blondă din viziunea sa.

104 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Culianu petrecu opt luni în lagărul de la Latina înainte de a primi statutul oficial de refugiat conform Convenției de la Geneva din 1951. Își cheltui ultimii bani într-o afacere dubioasă pentru procurarea unui pașaport internațional Nansen, „roz și subțire ca petala unui trandafir de mai”. Găsi de lucru într-o echipă de cercetare a legislației muncii pentru Institutul European de standardizare a legislației muncii. Apoi se angaja ca secretar la Universitatea din Roma. Pe când se afla acolo observă un anunț pentru studii postuniversitare și un post de asistent în istoria religiilor la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore” din Milano. Se înscrise la Universitatea Catolică pentru acest concurs.

Îi explică severului șef de personal că nu avea alte documente de identitate în afară de pașaport. Pentru că era refugiat nu avea nicio atestare a pregătirii sale academice. Iar domeniul istoriei religiilor era interzis în țara de unde venea.

Bărbatul clătină din cap. Mai văzuse și pe alții în situația lui Culianu, care încercau să se realizeze în Occident după privațiuni suferite în Est. După experiența pe care o avea, socotea că este inutil.

— Ai plătit taxa de înscriere deja? îl întreabă.

— Da.

— *Poveraccio!* Bietul de tine. Păi, dacă tot ai plătit, intră și dă examenul.

Peste două săptămâni, Culianu primea o scrisoare în care era felicitat și i se oferea postul de asistent și o bursă. S-a întors la șeful de personal.

— Ce se întâmplă? M-ai mințit data trecută?

— Nu.

— Dar ai luat notele cele mai mari!

Luase notele maxime la cinci din cele șase discipline de istoria religiilor.

— Tot nu am acte, spuse. Bărbatul reflectă o clipă.

— Trebuie să vorbești *eu îi profesore*. Este singurul care te poate ajuta.

profesore era Ugo Bianchi, un cărturar vestit mai cu seamă pentru cercetările lui în domeniul gnosticismului.

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

— Sunt foarte impresionat, i-a spus profesorul. Faptul că ai ajuns la asemenea cunoștințe muncind de unul singur este absolut incredibil. Cu toate acestea, nu poți să predai dacă nu ai făcut toate studiile.

— Nu pot să continui studiile dacă nu am bani. Și nu pot câștiga bani dacă nu predau.

Bianchi l-a ajutat pe Culianu să urmeze programul postuniversitar și să lucreze, predând, în regim de colaborator la început, la Departamentul de științe religioase. I-a aranjat o bursă de trei ani pentru a studia teologie biblică și non-occidentală – și indianistică în primul rând –, limbile greacă și ebraică. În multe privințe, Bianchi a devenit mentorul pe care Culianu sperase să-l afle în Eliade. Sub îndrumarea sa, el a învățat metodele și a obținut competențele unui profesionist occidental al istoriei religiilor. Această tutelă a fost poate în același timp o binecuvântare și un pas înapoi, deoarece metodele lui Bianchi începuseră să fie depășite: bazându-se mai mult pe adunarea de fapte esoterice, el dădea prea puțină atenție aspectelor teoretice. Dar Culianu avea să le fie veșnic recunoscător, atât lui cât și decanului de studii al universității, Giuseppe Lazzati, precum și șefului Departamentului de științe religioase, Raniero Cantalamessa, pentru bunăvoința de a-i fi oferit această șansă. Pentru

el, era un dar ceresc. În doar câteva luni, trecuse de la tentativa de sinucidere dintr-un lagăr de refugiați la o bursă care îi asigura postul de asistent universitar la o mare universitate din Occident.

I

Chicago, Paris și Mircea Eliade

...acum îmi dau seama că noi am fost cu toții eroii unei cărți frumoase – voi încerca și eu s-o scriu vreodată, dar nu va fi aceeași, fiecare dintre noi va încerca poate s-o scrie, dar nu va fi CARTEA.

I.P. Culianu.

Scrisoare către Șerban Anghelescu 26 – 27 octombrie 1973

În timp ce în preajmă, în amfiteatre și pe străzi, atmosfera se înfierbântase din cauza tulburărilor studențești, Culianu a plonjat cu aviditate în lectura filosofilor Renașterii, în primul rând a lui Marsilio Ficino, Pico della Mirandola și Giordano Bruno, în bibliotecile cele mai bune ale lumii, inclusiv cea a Vaticanului. Când mergea spre Vatican trecea în fiecare zi pe lângă statuia ridicată pe locul unde, în 1600, Bruno fusese ars pe rug de către Biserică. Acesta devenise locul tradițional de întâlnire a anarhiștilor.

Se concentra asupra magiei Renașterii, și fuma țigară după țigară ca să rămână treaz în lungile nopți petrecute în compania acelui straniu călugăr dominican, defăimat și excomunicat, pe nume Giordano Bruno. Ce emoție să citească din nou tratatele lui Bruno, în versiunile originale, în latină și italiană!

Autoritatea lui Bruno în *mundus imaginalis* – lumea precisă a simbolurilor metafizice – l-au făcut un vorbitor și gânditor harismatic al sfârșitului de secol al XVI-lea. Era specializat în „arta memoriei”, vechea tehnică grecească de memorare a discursurilor lungi prin asocierea părților acestora cu dispunerea camerelor într-o casă bine cunoscută. În vremurile când nu existau telepromptere, oratorul își

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

ținea discursul străbătând camerele din mintea sa și scoțând pasaje asociate cu fiecare imagine.

Însă, în loc de casă, Bruno relatează că memorase mai mult de o sută de simboluri astronomice, astrologice, precum și specific egiptene, pentru a construi o arhitectură complexă, mistică, a memoriei. Cel care învăța acest fel de magie devenea pentru Bruno un „adept”, adică inițiat într-o lume superioară. Folosind această cunoaștere, spunea el, un magician își putea proiecta voința pentru a

seduce o iubită sau chiar pentru a captiva o populație întreagă. *Cum* era posibil acest lucru era misterul pe care îl explora Culianu.

Interzis în Italia, Bruno a influențat viața de la curtea Angliei și arhitectura Teatrului Globe al lui Shakespeare. Culianu compara magia lui Bruno cu activitatea contemporană a agenților publicitari, a firmelor de relații cu publicul, a grupurilor care controlează schimbările politice și a propagandiștilor, explorând astfel resorturile psihologice ale societății mediatice occidentale de care lua cunoștință întâia oară. Acești experți încercau să manipuleze subconștientul colectiv într-o manieră pe care Bruno o studiasse în profunzime. Tehnicile lui Bruno funcționau, sau cel puțin oamenii credeau așa, ceea ce revenea la același lucru; după experiența engleză, Bruno a fost invitat și de regele Franței și în cele din urmă executat din rațiuni nici până astăzi bine cunoscute.

Reîntâlnirea lui Culianu cu lumea de semne a lui Bruno îl cufundă tot mai adânc în studiul relației dintre religie și putere, în cercetarea modelelor care acționează în istorie și-a punctelor de criză pe care le vedea conturate – chiar dacă schematic – în astrologie, precum și în cercetarea extrem de variatelor modalități în care poate fi manipulată o populație. În scrisoarea trimisă lui Șerban la București în octombrie 1973, făcea aluzie la descoperirile sale și la „actuala «reușită» socială... – pentru care am plătit un preț de tulburare mai mare decât un om ca mine putea îndura”. Și continuă, vorbind despre «singurătatea infinită care m-a înconjurat... intrând în mișcarea dialectică a vinei și a libertății și a destinului... Pe de o parte”, spunea el, „mă văd un om ca toți ceilalți, timid, firav, sensibil, suspicios, plin de meschinării. Pe de alta, toate aceste disperări sunt chinul a «ceva» ce zace încă neexplicat, nedesfășurat în mine: o cunoaștere uriașă și o putere asemenea, care nu sunt ale mele...”

Puțini sunt cercetătorii care, înaintea lui, au înțeles valoarea unora dintre tratatele lui Bruno, cum ar fi cel *Despre compunerea*

108 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Imaginilor, semnelor și ideilor. Printre ei, Frances Yates, de la Universitatea din Londra, a scris în *Arta memoriei* câteva texte extrem de interesante, încercând să explice tehnicile lui Bruno. Contribuția lui Culianu va consta, printre altele, în aplicarea artelor magiei și ale „determinărilor” psihologice la statul secolului XX. El consideră statul occidental ca pe un Stat Vrăjitor, fondat și influențat de aceleași

principii de împlinire emoțională practicate de Bruno. Dar studiul magiei renescentiste l-a determinat pe Culianu să se revolte împotriva unui construct *unic* al realului, nu numai de tip comunist, ci și occidental. El a examinat tehnicile publicitare occidentale care penetrează viața imaginativă a indivizilor. Ce este un gând? Întreabă el. Cum sunt manipulate gândurile proprii sau ale altora? Și află răspunsuri uimitoare în textele obscure, vechi de cinci sute de ani, ale unui magician și filosof ars pe rug.

La Milano, Culianu locuia într-o pensiune de pe Via Neechi, împreună cu vreo alți zece sau unsprezece absolvenți cu care se împrietenii. Privirea lui pătrunzătoare nu trecea neobservată, dar nici nesiguranța și neliniștea. Cel mai apropiat îi deveni Gianpaolo Romanato, descendent al unei familii bogate, care avea aceeași zi de naștere cu Miron Bogdan și, mai târziu, Hillary Wiesner – 17 august.

Romanato își amintea „mersul iute și nervos” al lui Culianu, precum și sacoul din pânză subțire care îi era și palton pe vreme rece și haină de costum: „Când ne-am cunoscut, Culianu avea trăsăturile unui om care suferise, și era palid din cauza malnutriției. Nu am întâlnit pe nimeni altcineva care să aibă tenacitatea și capacitatea lui de a îndura suferința, de a o interioriza până la a o transforma în temei al existenței. Era o determinare uriașă, ca în exercițiile sale de yoga, de condiționare mentală... Era în stare să studieze cincisprezece sau șaisprezece ore zilnic fără întrerupere... Nu avea nevoie să-și ia notițe; totul era în mintea lui”.

Din 1973 până în 1976 Culianu și Romanato au locuit împreună, au mâncat împreună în fiecare zi, au glumit și au trăit o viață marcată de fraternitatea care se ivește între doi tineri împărtășind o intensă muncă intelectuală; amândoi studiau cu burse oferite de universitate. La sfârșit de săptămână, Culianu deveni oaspetele obișnuit al casei lui Romanato din Padova. Era adesea invitat acasă și de

„ARHIVISTE”: 1972 – 1986

alți prieteni italieni, cuprinși de mare simpatie pentru un coleg neobișnuit, părând împovărat cu secrete sumbre pe care însă nu le împărtășea nimănui. Culianu era un musafir plăcut, cu un dar special în a-și face gazdele să se simtă bine. Transforma un simplu weekend într-o aventură a descoperirii de sine, minunându-se de ciudate coincidențe și vorbe de duh care pentru el mărturiseau despre logica profundă a universului. Cu toate acestea, nimeni nu putea spune că l-ar

fi cunoscut cu adevărat și nimeni nu știa ce fel de viață lăsase în urmă.

Profesorul Ugo Bianchi era și el extrem de atras de personalitatea sa. „Îmi amintesc de rapiditatea pe care o avea în a-și exprima gândurile în scris în mai multe limbi: în franceză, în română desigur, și în italiană”, spunea mai vârstnicul cercetător. „Gândea, și în același timp scria. Ideile apăreau expuse într-o formă cursivă, absolut ordonate, logice. L-am invidiat întotdeauna deoarece eu însumi scriu cu extremă dificultate”. Adoptând italiana grandilocventă a mentorului său, Culianu i-a adus și în felul acesta un constant omagiu, în tot cursul vieții sale.

Și-a mai făcut mulți prieteni italieni, precum asistenții Giovanni Casadio și Mario Lombardo, care, ca și Romanato, își aminteau de schimbările bruște de dispoziție ale colegului lor. Romanato spunea: „Râdea foarte puțin, cu toate că aveam doar douăzeci și trei de ani și eram încă niște băiețandri. În schimb, îmi aduc aminte de ore întregi de tăcere, de izolare, chiar și când se afla la un bar sau o cafenea. Se retrăgea în sine, cu capul plecat, ușor înclinat într-o parte. Era o tristețe bruscă și profundă, o atât de mare melancolie... atât de neașteptată”.

Faptul că fugise din țară îl făcea să simtă mereu frica. „Sufeream de toate simptomele acelei paranoia care-i caracterizează pe refugiații recenți”, vorbea un personaj al său dintr-o narațiune pseudopolitistă plasată în perioada Renașterii, „și era un fapt comun să aud în spatele meu pașii agenților secreți pe când treceam pe lângă Proxeneți și vânzători de droguri din *stazione* de pe lângă Pensione Cavalari” 1. Prietenii au observat că privea mereu în urmă pe când

Ioan Culianu și Hillary S. Wiesner, *Jocul de smarald*, manuscris nepublicat, 1987, p. 2.

110 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

străbăteau străzile din Milano. îl tachinau: „Giovaninno, nu ești atât de important ca Bucureștiul să trimită pe cineva să te omoare”.

Uneori își petreceau timpul prin baruri, jucând popice, și în muzee, studiind arta italiană. Dincolo de toate acestea, Culianu părea să se simtă mai acasă în secolul al XVI-lea decât în propriul său timp. Printre tablourile sale preferate se numărau *La Vergine delle Rocce* a lui Leonardo da Vinci (despre care a scris în revista *Aevum*) și faimoasa pictură a lui Botticelli, *La Primavera*. Devenise expert în artă religioasă medievală și renascentistă, desfătându-se cu codurile și misterele pe

care le descifra în enigmaticele siluete ale lui Botticelli. îl fascina în special figura Venerei aflată în centrul compoziției *La Primavera*, deoarece semăna mult cu cea pe care o visase în noaptea când își tăiasse venele.

Primul dintre vechii prieteni care vizită Italia, în iunie 1974, fu Radu Popa. Găsi un Nene extraordinar de schimbat – prietenos ca întotdeauna, dar zgârcit cu timpul pe care părea dornic să-l afecteze doar studiului. În timp ce Radu vizita zonele turistice, vărul său de-al doilea citea în biblioteca Vaticanului. Chiar și pe căldura toridă a verii, Nene purta un costum negru și cravată. Bibliotecarii de la Vatican îl numeau respectuoși *Profesore*. Era însă evident că Ioan era extrem de singur. îl îndemnă pe Radu să rămână. „Voia să rămân și eu; spunea că e ușor. Dar i-am observat teama, și faptul că privea tot timpul înapoi peste umăr”.

În 1974, la sfârșitul verii, Mircea Marghescu îi scrisese lui Culianu de la Paris, oferindu-se să-l ducă la Eliade. Aidoma eroului unui poem cavaleresc, Culianu trecuse prin „încercările destinului” și câștigase dreptul de a-l vedea pe maestrul înțelept. În septembrie, Culianu plecă la Paris și îl sună pe profesorul Eliade. Fu invitat la locuința din Place Charles Dullin, unde familia Eliade își petrecea verile încă de la sfârșitul anilor cincizeci.

Eliade îl întâmpină cordial, nu cu căldură, ci cu un interes politic. Era deja un bărbat vârstnic, cu o constituție delicată, cu chelie, cu barbă, purta ochelari cu rame negre de baga, fuma pipă. Rămăsese doar puțin din tânărul Adonis, cutezător și pasionat, al tinereții petrecute în India. îi ceru lui Culianu să-i vorbească despre studiile și scrierile sale. Când vizita luă sfârșit, Culianu îi puse

„*ARRVISTE*”: 1972 – 1986

Întrebarea care îl preocupa în mod esențial: „Domnule profesor, credeți că aş putea veni la Universitatea din Chicago?”

„Da, desigur. Putem aranja”.

În timp ce ieșeau, Culianu se opri la ușa din față. Arăta ca un om căzut în transă. Se legăna înainte și înapoi, și repeta precum o mantră cuvintele: „E un șaman, e un șaman, e un șaman”.

„Ai grijă. Eliade spune întotdeauna mai întâi da”, îl avertiză Marghescu, tachinându-l. „N-o să faci nimic”.

Culianu se întoarse spre el cu o privire goală, neîncrezătoare, ca și cum prietenul său ar fi fost cel mai ignorant om de pe pământ.

După întâlnirea de la Paris, Culianu a revenit la Milano plin de entuziasm și optimism. Peste numai o săptămână, începuse deja să aștepte de la mentorul său scrisoarea care să-i anunțe debutul unei alte ere în existență. Nu numai că-l cunoscuse pe omul care orienta lumea în căutarea sensurilor profunde ale religiei și istoriei, dar acesta îl *invitase* să lucreze la cel mai important institut de studii religioase din lume. Italia era încă doar o țară mică, al cărei mediu academic era dominat de o stingă neprietenoasă și lipsită de o perspectivă mai largă. Statele Unite erau cu totul altceva – un loc plin de energie, duritate, iconoclastism, un spațiu făcut pentru libertate, în care dominau mass-media și banii – un loc pentru care *el era făcut*.

Nu uitase ceea ce îi spusese Marghescu. Dar prietenul lui nu știa că el îl mai întâlnise de-atunci pe Eliade și în alte ocazii. Scânteia, cu totul specială, se produsese. În 16 septembrie 1974, Eliade nota în jurnalul său despre o cină luată împreună cu Ioan Culianu la un restaurant chinezesc din Paris, prelungită în discuții: „Am stat de vorbă până târziu în biroul meu”. Vârstnicul savant era în căutarea unui tânăr urmaș care să-i continue munca, astfel că dorința de a dezvolta relația lor devenise reciprocă. Iar tânărul cercetător începuse, poate, pe de altă parte, să observe fisurile din opera lui Eliade. I se întâmpla deseori maestrului să nu-și argumenteze cu dovezi suficiente teoriile grandilocvente și de mare generalitate, dându-le un aspect speculativ în lumina teoriilor noi. Culianu începuse să bănuiască faptul că opera savantului era pe alocuri mai mult una de popularizare decât fondată pe o gândire originală. Odată cu

112 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

acumularea tot mai temeinică a cunoștințelor de istoria religiilor, Culianu simțea că își poate construi propria poziție. „Eliade deveni doar un om, un om mare, dar pe care Culianu începu să-l înfrunte de pe poziții egale”, își amintea Gianpaolo Romanato.

Săptămâni de-a rândul Culianu așteptă zadarnic. Îi trimise lui Eliade eseul său „Soarele și Luna în folclorul românesc”, un mod delicat de a-i aminti promisiunea. Pentru el era de neînțeles cum cineva poate face o asemenea ofertă ca pe urmă să o uite. Tensiunea așteptării era cu atât mai mare cu cât prima carte pe care și-o proiectase pentru a obține un post de titular la Universitatea Catolică era o monografie despre Eliade, iar aceasta depindea de invitația la Chicago.

Câțiva dintre prietenii săi au afirmat că o vreme Culianu ar fi

adoptat idei de extremă dreaptă în timpul exilului. Era impresionat de Mussolini și Salazar, dictatorul portughez pe care îl admirase și Eliade. Copilăria lui Culianu fusese marcată de educația totalitară care „a fost bună doar pentru crearea de eroi”, îi spunea el lui Romanato; revolta sa împotriva eroilor dubioși de stânga l-ar fi condus poate o vreme spre dreapta. În Milano vizitase, ca mulți alți compatrioți, un centru cultural „național” condus de un personaj enigmatic și bogat pe nume Iosif Constantin Drăgan. Drăgan a fost acuzat în *Panorama*, cel mai important săptămânal italian de comentarii politice, de a fi fost membru al Gărzii de Fier și de a avea legături strânse cu regimul Ceaușescu. Centrul oferea o bibliotecă plină de scrieri gardiste pe care Culianu le-a cercetat spre a înțelege mai bine o perioadă complet străină de educația lui comunistă, însă legată strâns de trecutul familiei sale și al mentorului său.

În acest timp, în Chicago, Mircea Eliade era preocupat de catedra și scrierile care îi creaseră un public mondial. Printre prietenii și invitații săi și ai soției sale se număra și tânărul Mircea Marghescu, venit la universitate ca asistent la Catedra de literatură comparată. Din când în când Marghescu îl întreba pe Profesor când are să-l invite pe Culianu. Eliade spunea că are să o facă în curând. După mai multe săptămâni, Marghescu îi atrase atenția Profesorului că deoarece este prea ocupat, pur și simplu nu are timp să rezolve această chestiune, și se oferi el să aranjeze *pro forma* numirea lui Culianu pentru studii postdoctorale. Eliade își dădu consimțământul.

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

La sfârșitul acelei toamne, Culianu primi scrisoarea la care râvnise atât – era o invitație pentru semestrele de iarnă și primăvară ale anului 1975, în calitate de cercetător la Divinity School a Universității din Chicago. Pentru un tânăr care până recent fusese doar un absolvent lipsit de mijloace, alungat dintr-o țară mică și despotică, era un eveniment extraordinar. Nu numai că era pe punctul de face parte din corpul profesoral din Milano, predând istoria religiilor, dar iată că fusese invitat de eroul său să meargă la Chicago pentru a fi asistentul său special.

Încă o dată avionul îl purta către o lume nouă la care visase ani de-a rândul, ducând cu el acum ceva mai mult decât o valiză veche, niște cămăși și câteva cărți. Sosirea lui la aeroportul O'Hare din 1975 se deosebea radical de coborârea în Roma însorită din iulie 1972.

Avionul ateriza cu mare zgomot, străbătând o pătură de nori negri, izbit de vântul arctic umed și rece. Pe drum nu mai avu norocul să poarte o conversație animată cu o frumoasă profesoară, în schimb fu întâmpinat cu destulă asprime de un Marghescu decis să preia controlul în legătură cu soarta tânărului său prieten, pe care îl ajutase într-un moment atât de important. În loc să ia trenul spre un oraș italian pitoresc, au mers cu mașina închiriată a lui Marghescu până la un apartament aflat la colțul străzilor 57 și Corneli. Iar în locul unei burse guvernamentale, se va trudi aici să economisească fiecare bănuț, într-un decor ce-i părea teribil de străin, din Cartierul de Sud al orașului Chicago.

În Italia găsisese o franchețe și o căldură tipic latine, chiar dacă oamenii nu știau mai nimic despre țara lui. În Chicago află o Universitate înființată de bogătași puritani, rece și preocupată de sine, având ambiția de a deveni prima în lume în privința cercetării și erudiției. „Este extrem de plictisitor”, avea să-i scrie prietenului său Romanato. „Universitatea din Chicago este la ora actuală cea mai bună din SUA. Taxe extrem de mari, profesori care nu se arată, studenți puțini, și toți speriați. Dar adevărul e că *îmi place așa cum este*”. La începutul șederii sale, Chicago fu îngropat sub unul dintre cele mai cumplite viscole din câte se pomeniseră, cu troiene ce atingeau un metru și jumătate și care au întrerupt toate legăturile cu lumea dinafară.

Iată-l așadar în lumea nouă – și în pragul ușii deschise spre cabinetul lui Eliade de la Meadville Seminary de pe strada 57. Bland și iubit, Eliade era numit Maestro de mulți dintre cei care-l cunoșteau

114 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În campus. Nu folosea limuzina pusă la dispoziție de universitate. Cina în fiecare seară la Quadrangle Club al facultății, deoarece soția sa, Christinel, nu gătea. Profita de neatenția ei pentru a-și amesteca păhărelul de scotch cu whiskey de secară. Ajuta pe mai toți cei care-l solicitau, mai ales pe tinerii din țara lui de baștină. Odată, la ușa lui Eliade se ivise un tânăr călător bărbos și murdar, lefter, cu a gitară sub braț. Viitorul editorialist la National Public Radio și scriitor, Andrei Codrescu, fusese astfel luat și el sub aripa protectoare a maestrului.

O asemenea generozitate părea sfântă celor care o cunoșteau, și izvora dintr-o viață trăită în adevărat pelerinaj spiritual. De la călătoria

de tinerețe din India în căutarea misterelor practicii yoga, la exilul și celebritatea din SUA, Eliade și-a construit o carieră care era „un microcosmos al pelerinajului acestui secol printre speranțe extravagante, visuri și teroare”, după cum nota odată un scriitor în *New York Times Book Review*. Obligat să părăsească România din cauza presupuselor legături cu Garda de Fier, Eliade lăsase în urmă tot ce îi era drag și nu a mai avut niciodată ocazia să își revadă mama și tatăl. Această experiență i-a marcat gândirea, așa cum o regăsim exprimată în peste cincizeci de lucrări de istoria religiilor, precum și în eseuri, scrieri autobiografice și ficțiune.

Cu toată evoluția fericită a destinului său, un punct sensibil pentru Culianu era să i se amintească dimensiunile reduse pe care le-aveau deocamdată propriile-i realizări. În jurnalul publicat al lui Eliade referitor la perioada respectivă, Culianu apare menționat de trei ori în descrierea unor cine la care participaseră și alții. O însemnare din 16 februarie explică greutățile pe care tânărul le are de înfruntat: „Lui Culianu i-ar plăcea extrem de mult să îmi urmeze cursurile, dar pentru moment nu am decât seminarul despre indo-europeni...” De-a lungul lunilor martie și aprilie Eliade a notat că s-a întâlnit cu Culianu doar de două ori – o dată la o cină cu mai multe persoane, și altă dată când Culianu îl ajuta „să pună ordine în cărți”. În 10 mai 1975, spre sfârșitul perioadei pe care Culianu o avea de petrecut la Chicago, încrederea lui Eliade era definitiv câștigată: „La ora unu Culianu este deja în camera de zi în mijlocul unei grămezi de dosare pe care le-a înșirat peste tot. S-a apucat să-mi îndosarieze o parte din corespondență. Ne revedem peste trei sau patru ore și sper să avem timp să și discutăm mai mult. A venit la Chicago cu intenția de a lucra cu mine. Ne-am întâlnit deja de

„ARHIVISTE”: 1972 – 1986

multe ori, dar nu am avut încă ocazia să discutăm serios”. După trei luni petrecute la Chicago, Culianu nu avusese încă „ocazia să discute serios” cu omul pe care venise de atât de departe să-l vadă. Eliade nu îl ținea la distanță în mod intenționat, dar faptul că îl invita, iar apoi îl ignora, trebuie să-i fi părut un joc răutăcios.

De mai multe ori în iarna aceea, Culianu i-a scris emoționat lui Romanato despre viața în Statele Unite, relatând despre „experiențe decisive și interesante cum nu mai trăise până atunci”. Cunoscut „oameni importanți”, spunea, iar Chicago i se părea „cu totul diferit de

orașele europene. Acestea par niște biete vizuini față de Chicago. La televiziune sunt 40 de canale, dintre care cinci din Chicago, și cea mai mare bibliotecă, cel mai înalt zgârie-nori, cel mai mare magazin de jucării din întreaga lume, ca să nu mai vorbesc despre tumultul afacerilor cotidiene care depășește tot ce mi-am putut imagina vreodată”.

Firește, viața de zi cu zi nu era lipsită de greutate. Nu putea să viziteze locuri mai îndepărtate deoarece nu avea bani, așa că trudea din greu, „citind până la opt-zece ore pe zi”. Era atât de sărac încât își gătea singur în loc să ia masa în oraș cu Marghescu. Mergea pe jos o distanță considerabilă spre sudul orașului până la un angrosist aflat lângă faimoasele fabrici de conserve din Chicago, economisind astfel câțiva cenți pentru o porție de ficat care nu era întotdeauna proaspăt. Marghescu își luase dreptul să-i dea tot felul de sfaturi mai tânărului său prieten care încă mai avea probleme cu engleza vorbită; se certau adesea din cauza banilor. Una din aceste discuții s-a purtat în jurul unei sticle cu suc de portocale. Culianu îl suspectase pe prietenul său că a luat-o. „Ar fi trebui să fie amuzant, dar nu era”, își amintea Marghescu. „A fost cumplit cum ne-am purtat unul cu celălalt”. În ultima zi, Culianu fu surprins de o aversă de ploaie în drum spre Christinel Eliade de la care voia să-și ia rămas bun. Ea i-a spus să-și scoată hainele ude, și a observat că șosetele și cămașa îi erau rărite și într-o stare proastă. A insistat să le arunce, dându-i niște haine de-ale soțului ei. O ultimă scrisoare, de data asta cam descurajată, către Gianpaolo Romanato, se încheia cu cuvintele: „Am întâlnit doar puțini oameni adevărați până acum, astfel că mă voi întoarce bucuros în iunie cu «gloria» de a fi studiat cu Profesorul Eliade”.

Chiar dacă nu scutită de dezamăgiri, prima lui călătorie în Statele Unite putea fi socotită un succes. Se întoarce în Italia cu material suficient pentru monografia plănuită. Câștigase acces la dosarele

116 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

mentorului său, chiar dacă nu pătrunsese în intimitatea gândurilor sale (lucru cu care nimeni nu se putuse lăuda vreodată), și se făcuse util punând puțină ordine în haosul scrierilor unui autor atât de prolific. Își perfecționase engleza. În comparație cu prietenii săi europeni, reușise să facă multe lucruri într-o perioadă relativ scurtă. Cu toată lipsa banilor, călătoriile îi lărgiseră cercul de cunoștințe în

lumea întreagă, lucru nu ușor de obținut chiar de către savanți mai în vârstă și cu mai multe resurse. Pentru un tânăr de douăzeci și cinci de ani, recent refugiat, aceste triumfuri nu erau de ici de colo.

În mai s-a întors la Milano. În iunie și-a luat primul doctorat; devenea *dottore în lettere* și istoria religiilor la Universitatea Catolică, obținând *summa cum laude*. Ca asistent al lui Ugo Bianchi, renunțase la studiile de indianistică și începuse explorarea unei noi zone în teza sa *Gnosticismo e pensiero contemporaneo: Hans Jonas*. În profesorul Jonas de la New School for Social Research din New York, Culianu a aflat un alt mentor. Acest savant mai în vârstă, iconoclast, dar respectat în lumea academică, era în căutare de aplicații noi într-un domeniu apropiat lui Culianu – rebelele secte gnostice secrete.

După ce și-a petrecut vara la Milano lucrând la cartea despre Eliade, în septembrie Culianu a plecat la Lancaster, în Anglia, ca să țină o conferință la al XIII-lea Congres al Asociației Internaționale de Istoria Religiilor. Era prima dată că un public numeros de specialiști îi audia ideile despre modelele credinței.

Tot în această perioadă, la îndemnul prietenului său Romanato, începu să vorbească despre distrugerea libertății de gândire în România. Astfel, în noiembrie scrisese un eseu intitulat „Exil” și îl publică în *Limite*, importantă revistă a emigrației de la Paris. Satirizând lășitatea Securității, el spunea că nu există cale de întoarcere în România în absența unei schimbări radicale. Acest eseu, împreună cu altele, au fost citate în numeroase atacuri ale lui Arthur Silvestri, scriitor aservit Securității. În 1975 mai scria recenzii despre V. Voiculescu, Constantin Noica sau Mircea Ciobanu – despre cărți care, cu tot caracterul lor subversiv, fuseseră totuși publicate sub regimul Ceaușescu. Criticile sale politice, ca și opera sa savantă, utilizau un limbaj complex și sugestiv, menit unui cititor specializat.

La 10 noiembrie 1975 Eliade i se adresa cu multă căldură în legătură cu doctoratul și succesele recente: „Cele mai sincere felicitări pentru *Summa cum laudei*... Pentru mine este stenic și

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

reconfortant să asist, chiar din depărtare, la un șantier multiform și febril, așa cum îți stă bine Dumitale (și așa cum *trebuie* să fie șantierul oricărui expatriat responsabil, mai ales român!). Mă bucură tot ceea ce faci și ce ai de gând să faci în anul care vine”. „Șantierul multiform și febril” avea în plan trei mari proiecte –

monografia lui Culianu despre Eliade, lucrarea despre rolul religiei în lumea contemporană, și cea despre savantul cercetător al gnosticismului Hans Jonas.

În 1976, șederea în Italia devenise o sursă de permanentă neliniște. Misterioase dispariții ale unor ziariști și judecători, scenarii pe care italienii le etichetau drept *fantapolitica* sau politică fantastică, frecvențele demonstrații studentești, precum și ascensiunea unor forțe de stânga violente înăuntrul și în afara campusurilor îi creau o stare de disconfort. Bazându-se pe reputația sa în creștere, începu să își caute de lucru și în alte părți. La 1 martie 1976, i s-a oferit un contract de patru ani ca lector la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore” din Milano.

În același timp, îi parveniră alte două oferte tentante: o poziție universitară bine plătită în cadrul secției de studii românești la Universitatea din Groningen, Olanda, și o bursă de *visiting professor* la o universitate indiană. Culianu se afla acum în fața unei decizii de o importanță crucială pentru viața sa: alegerea între Orient și Occident. Avea șansa să meargă pe urmele mentorului său – să caute iluminarea în țara misticilor. Sau putea să cedeze în fața tentațiilor realizării profesionale în Occident – care reprezenta bani, confort, siguranță –, într-o instituție birocratică dintr-o țară mică, plăcută, și anostă.

Cu numai doi ani în urmă n-ar fi ezitat nicio clipă în fața tentației de a petrece un timp în mănăstirea indiană în care fusese și Eliade. Acum șovăia. Ceru sfatul tatălui său adoptiv. Eliade îi scria în 16 aprilie 1976: „Dacă postul din Olanda este *sigur*, acceptă-l. Vei putea pleca mai târziu, îndată ce vei primi o propunere mai interesantă. (În locul Dumitale, eu aș fi ales India, cu toate riscurile de a fi izgonit într-o zi...) Important e să nu te lași terorizat de «momentul istoric» – și să-ți continui lucrul. Am impresia că «atmosfera» italiană ți-a ajuns insuportabilă. Deci, dacă vezi că nu ai

118 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Încotro, trebuie s-o părăsești – în Olanda, India, sau ce-o mai fi (mai târziu)”. Spre deosebire de mentorul său, Culianu era mai mult interesat de ceea ce trecutul putea să spună despre viitor, iar pentru el viitorul se afla în tehnologia occidentală și economia de piață. Alese Olanda.

Cu toate că alesese Vestul, nu-și făcea niciun fel de iluzii despre el. Era deja nemulțumit de abordarea excesiv tehnică a „nefericitei...

discipline", cum numise Eliade odată istoria religiilor. Culianu îi scria lui Andrei Pleșu, un prieten din România, care avea să devină ministru al Culturii după revoluție, despre concluzia lui: „«Aici», «în Occident», istoria religiilor... este nu rezultatul unei evoluții individuale către o formă de deschidere ontologică, așa cum a fost, cred, în cazul nostru, ci o disciplină de tip filologic și arheologic, fără nicio implicare existențială. Posibilitatea cultivării ei atrage după sine vanificarea oricărei intenții de cunoaștere mai profundă, ori de deschidere spre ființă". Se pregătea din nou să plece, de data asta spre nordicele ținuturi calviniste ale Olandei.

I

Olanda: un tânăr intelectual în ascensiune, 1976 – 1983

Deschid dicționarul latin la cuvântul „precar” și află că înseamnă „ceea ce se obține prin rugăciune”... Precaritatea... este singura cale de a recupera religia în vremuri seculare.

I.P. Culianu.

Scrisoare către Mario Lombardo, ianuarie 1979

Groningen era al treilea centru universitar din viața lui Culianu. În acest orașel provincial și ploios situat în nord și fondat în 1040, nu a mai regăsit căldura care îl hrănise în Italia și România. Profesorii și studenții străbăteau pe biciclete străzile pietruite. Orologiul unei biserici medievale bătea la fiecare oră. Studenții mai săraci locuiau în case plutitoare pe Vorbindingskanaal care înconjura orașul și era traversat de cinci poduri. Viața orașului se concentra în jurul unei Universități vechi de cinci sute de ani, rămasă o mare instituție publică. Seara oamenii obișnuiau să-și țină draperiile trase deoparte, expunându-se privirilor trecătorilor, ca pentru a dovedi respectabilitatea burgheză a familiei. Acest obicei îl enerva la culme pe Culianu.

Cu toate acestea, se simțea bine într-o țară în care oamenii târguiau mâncarea de la prăvălii de cartier cu hrană dietetică și delicatețe, și se bucurau de unul dintre cele mai perfecționate sisteme de îngrijire a sănătății. Politicoși și rezervați, olandezii păreau să prețuiască mai mult stăruința și soliditatea decât creativitatea sau Pasiunea. Pentru un savant ambițios care fugise de represiunea din

120 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

țara sa și de agitația din Italia, Groningen oferea în fine un refugiu unde putea să-și realizeze în liniște proiectele menite să-i

asigure atenția lumii întregi.

Angajarea lui Culianu a fost rodul unei combinații între întâmplare și destin. Cel care o făcuse se numea Willem Noomen, un romanist specialist *înfabliaux-uri* și romane medievale franceze. Cu o statură impresionantă, înalt, cu părul alb, profesorul Noomen era preocupat în general de folclorul medieval, fapt care îi prilejuise, lui și soției sale, vizitarea României în anii șaizeci și la începutul anilor șaptezeci. Fuseseră cucerțiți de tradițiile spirituale ale românilor și de felul deschis al oamenilor simpli de a-i primi pe străini. În 1976, Noomen crease un post de cultură română la Universitate. Se adresase Ministerului român al Culturii, trimițând o listă cu câțiva oameni de cultură marcanți pe care ar fi dorit să-i angajeze. Nu primi niciun răspuns. îi scrisese atunci și ambasadorului român în Olanda, la 1 mai 1976. De data aceasta, primi în răspuns, ca ofertă, numele unui funcționar comunist cu o activitate academică nesemnificativă. Refuză.

Cunoscuții din Paris ai lui Noomen, precum și prietenul său italian, Ugo Bianchi, îi menționaseră numele lui Ioan Culianu. Culianu a fost invitat de la Milano pentru un interviu. „Toată lumea care îl cunoștea avea doar aprecieri la adresa personalității sale”, spunea Noomen. „Era politicoș, poate... chiar prea politicoș pentru olandezi”. Culianu făcu o bună impresie și majoritatea celor prezenți îi considerau modestia studiată ca pe un fel de ironie la adresa relațiilor de putere din lumea academică. I s-a oferit postul de lector la secțiunea de studii române.

Cu puțin timp înainte ca noul lector să-și înceapă activitatea profesorală la Groningen în toamna lui 1976, Noomen primi vizita unei persoane extrem de indignate, ambasadorul român Traian Pop. „Ați angajat un dușman al poporului român!” spuse Pop. „Guvernul meu solicită să anulați această angajare în cel mai scurt timp”.

Noomen răspunse că solicitase în mai multe rânduri ajutorul guvernului român. Fusesse un gest de curtoazie la care nu primise răspuns. Dar forurile superioare ale învățământului olandez nu luau în seamă ordinele unui guvern străin privitoare la oamenii pe care îi angajau.

Ambasadorul amenință că se va adresa Ministerului Național olandez al Educației. Replica lui Noomen fu aceea că Universitatea

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

din Groningen era o instituție de învățământ superior în

treburile căreia nu putea interveni niciun minister. Culianu fu angajat. Dar în septembrie, Noomen îl chemă în biroul său pe noul protejat și îl rugă cu titlu privat ca, pe cât posibil, să pună surdina scrierilor sale politice.

Culianu se conformă în cea mai mare parte. De fapt, el oarecum evita grupul tot mai numeros al exilaților români aflați în Europa. Neștiind în cine să aibă încredere, și uneori tratat la rândul său cu mefiență, rămase mai curând deoparte. În Italia, abordase subiecte politice deschis în public doar o singură dată. În interviul luat în 1978 de prietenul său Gianpaolo Romanato pentru cotidianul de mare tiraj *// Popolo*, identifica două modalități de revoltă împotriva puterii totalitare – disidența explicită, și retragerea în interior. El adoptase a doua soluție, spunea. Într-o scrisoare expediată ulterior lui Romanato, Culianu nota: „Nu îmi stă bine ca disident, și nu sunt un model. Cu toate acestea, forma pe care ai dat-o interviului l-a făcut interesant și chiar surprinzător pentru mine”.

Odată cu trecerea anilor și înrăutățirea condițiilor de acasă, Culianu luă legătura cu cei mai cunoscuți opozanți ai regimului Ceaușescu și începu să scrie articole în care radicalitatea gândirii îi era încă mascată. Interesul său major în acești ani nu a fost politica, ci profesiunea – stabilirea unui public, mai buna cunoaștere a Occidentului, consolidarea carierei proprii. Scria că România nu produce mari disidenți, ci mari artiști, care în linii mari urmau în Occident aceeași cale de afirmare pe care ar fi urmat-o și în Est, doar că într-un mod nesfârșit mai deschis. Dar aproape inconștient și inevitabil, studiile sale legate de idei și putere îl împingeau spre probleme extrem de incomode pentru un regim totalitar. Și este foarte posibil ca poliția secretă aflată în capitalele lumii să-l fi descifrat cu mai multă perspicacitate decât cititorii săi academici, sau să intuiască evoluția sa viitoare mai precis chiar decât el însuși. Explorarea în deplină libertate a modelelor subiacente istoriei cuprinsă în scrisul său era neliniștitoare pentru oricine deținea putere și avea ceva de ascuns.

Petrecu anii următori în liniște și solitudine, preocupat de predare, cercetare și numeroase apariții în presă și editoriale – douăzeci și șase de studii, șaiszeci și patru de articole și recenzii, și patru cărți de

122 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

specialitate despre religie. După anii duri de adaptare din Italia,

Culianu își găsi tihna și siguranța economică, și reuși să scrie cărțile pe care le proiectase în timpul șederii la Milano. „Sunt bine”, îi scria lui Romanato. „Dar nu știu cât va dura. Sper să dureze măcar atât cât să îmi pot termina cărțile pe care le am în lucru”.

Iarna, Groningenul era pustiu, umed și bătut de vânturi; la opt dimineța era încă întuneric, iar la patru după-amiaza era noapte din nou. Culianu trăia conform unui program detaliat, și-i scria prietenului său Romanato despre o relație pasageră cu o „prietină nemțoaică”, precum și despre dorința de a se bucura de prezențe feminine – nu numai pentru plăcerile erotice pe care le-ar fi putut oferi, ci și pentru că „o femeie ar fi de mare ajutor în privința «relațiilor publice» și în rezolvarea problemelor domestice zilnice”. Practica yoga și era preocupat de obținerea cetățeniei pe care încă n-o primise nici după patru ani de ședere în vest. Într-o zi, în timp ce cita din faimoasele versuri romantice ale poetului național Mihai Eminescu, fu șocat să constate că unul din studenți adormise.

În 1977 își dădu seama că, în Olanda, doctoratul obținut la Universitatea Catolică din Milano nu avea prestigiul necesar pentru a-l propulsa în carieră. Îi scria prietenului său Romanato că și comunitatea academică olandeză, la fel ca și cele din majoritatea țărilor europene occidentale, înclina atât de mult spre stânga încât se simțea „neprotejat, fără prieteni și fără niciun suflet apropiat”. Avea o privire din ce în ce mai critică față de Vestul în care „societatea oferă imaginea prozaică a unei prăvălii unde totul e de vânzare și nimic nu poate fi primit (și nici dăruit)”. Pentru a-și îmbunătăți mobilitatea profesională, în 1978 s-a înscris la Sorbona în vederea unui al doilea doctorat, *doctorat de 3eme cycle en Sciences Religieuses* la Departamentul de Istorie și Filosofie, cu specializare în Antichitatea târzie. Având în spate statura proeminentă a lui Eliade, avu posibilitatea să-și aleagă ca îndrumător pe președintele Sorbonei, Michel Meslin.

Începu să țină conferințe în mai multe țări: la Roma, în 1977, pentru Asociația Italiană de Studiu al Religiiilor, sau la Amsterdam, în 1979, la Conferința Internațională de Studii Române. În fiecare vară îl vizita pe Eliade la Paris, se întâlnea cu editori, și publica în mod constant articole despre gnosticism, demonologie, dualism și magie în reviste specializate ca *Aevum*, *Kairos* și *Neophilologus*. Muncea intens, după exemplul eroului lui Eliade din *Adolescentul*

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

miop, urmând un program care prevedea ore de somn tot mai puține, își respecta agenda de cercetare chiar și atunci când spera să depășească domeniul scrisului academic. Astfel că îi spunea lui Gianpaolo Romanato: „Lucrez fără entuziasm la teza care sper că va deveni o carte despre experiențele extazului. Cred că va fi prima și ultima mea carte în întregime *științifică*”.

Uneori, izolarea sa în cețurile nordice îl făcea să scrie epistole atât de deznădăjduite prietenilor din Italia, încât Romanato și soția lui, de pildă, se hotărâra să-i mai facă o vizită de zece zile cu ocazia Crăciunului din 1977, după ce își petrecuseră și Pastele împreună în același an. „Sincer vorbind... nu era cel mai plăcut loc în care să-ți petreci Crăciunul”, își amintea Romanato. În ajunul Anului Nou a plouat neîntrerupt douăsprezece ore, iar studenții au aprins artificii în zori, au spart geamurile magazinelor și au răsturnat lăzile de gunoi de pe stradă. „Am mers acolo cu soția mea exclusiv de dragul prietenului nostru care ne trimisese scrisori disperate, dintr-o mare singurătate, și de soarta căruia eram îngrijorați”.

Relația cu Mircea Eliade evolua constant și într-un mod care-i dădea siguranță interioară – dar și ajutor efectiv. În 24 noiembrie 1977, de exemplu, savantul îi scrisese entuziast că vrea să-l prezinte redutabilului editor francez Jean-Luc Pidoux-Payot: „Abia aștept să ne revedem. Dar oare când va fi asta? Nu mai devreme de mai 1978. (...) Printre alții, aș vrea să te prezint lui Payot, la modul *oficial*, căci contez pe Dumneata să îngrijești noile ediții din *Traité d'histoire des religions* etc, când eu nu voi mai fi disponibil”. Eliade începuse să îl trateze pe Culianu ca pe urmașul demn să-i continue proiectele pe care el nu mai avea energia să le ducă la bun sfârșit. Se părea așadar că acea colaborare pe care și-o dorise Ioan Culianu începea în sfârșit să capete consistență.

Proiectele se finalizau: monografia lui Culianu despre Eliade trebuia să apară la sfârșitul lui 1977 la Assisi, în Italia, la Citadella Editrice. Urma să fie prima lui carte apărută și prima carte scrisă de un român despre marele istoric al religiilor. Se axa pe scrierile românești ale lui Eliade, necunoscute până atunci în Occident. Culianu își făcea probleme în privința încheierii – nu dorea nici să își offenseze maestrul, dar nici să scrie un panegiric. Mai spera că

Eliade îl va ajuta să o publice și în Franța, care era o piață mai importantă decât Italia.

Pe parcursul studiului însă, apăruse o chestiune care îl frământa din ce în ce mai mult. În urma lecturii atente a textelor lui Eliade și ale Gărzii de Fier, acestea din urmă total necunoscute lui până atunci, găsisese similitudini neplăcute între retorica primului și cea a fasciștilor români. Eliade scrisese despre admirația sa pentru Nae Ionescu, profesor cu vederi de extremă dreaptă, și despre faptul că fusese urmărit de poliția secretă regală, care îl suspecta de a fi fost gardist la sfârșitul deceniului al patrulea. Profesorul învăluise aceste incidente în nostalgia tinereții, utilizând sintagma de *felix culpa* (vină fericită), pentru a descrie cum suspiciunile poliției secrete l-au determinat să părăsească România înainte de instalarea regimului comunist. Ce-i drept, determinativul „fericit” nu se prea potrivea cu Garda de Fier, după cum își dădu seama Culianu.

Culianu a descoperit în cursul cercetărilor sale că după 1937, Legiunea Arhanghelului Mihail s-a transformat dintr-o organizație de tineret antisemită într-o grupare de asasini. Rapoarte asupra pogromului din 1941 arată că mii de evrei au fost uciși în București, și tot cam pe atâția în Iași 1. Reporterul american Robert St. John își amintește despre atrocitățile din București în cartea sa *Foreign Correspondent* (*Corespondent străin*): „Am numărat cadavrele, am constatat mutilările, am vizitat ce mai rămăsese din sinagogile odată atât de frumoase, am notat totul cu atenție...” într-un schimb epistolar stânjenitor, Culianu l-a întrebat direct pe mentorul său despre „istoria obiectivă” a perioadei. În 17 ianuarie 1978, Eliade îi răspundea: „Nu cred că se poate scrie o istorie obiectivă a mișcării legionare și niciun portret al lui [Corneliu Zelea Codreanu]. Documentele la îndemână sunt insuficiente. În plus, o atitudine «obiectivă» poate fi fatală autorului. Astăzi, nu sunt acceptate decât apologiile (pentru un număr infim de fanatici, de toate națiile) sau execuțiile (pentru

1. Statisticile privind numărul victimelor sunt controversate. Autorul le-a putut găsi citate – deși aici nu face vreo trimitere – în ultima ediție americană a *Istoriei românilor* de Vlad Georgescu (folosită și în alte capitole): *The Romanians. A History*, Ohio State University Press, 1991, pp. 221 sq. V. discuțiile și (în special) în ultima ediție românească a cărții: Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a IV-a, Humanitas, 1995, pp. 236,

243 – 244, completate cu precizările lui Stelian Neagoe din *Notă asupra ediției, id., p. 6 (n. red.)*.

„ARHIVISTE”: 1972 – 1986

majoritatea cititorilor europeni și americani). După Buchenwald și Auschwitz, chiar oamenii cinstiți nu-și mai pot îngădui să fie «obiectivi»...”

Eliade pare să sugereze că după descoperirea lagărelor de concentrare naziste (și românești), nu se poate scrie cu simpatie despre Garda de Fier fără a atrage atacuri „fatale” din partea celor care pe bună dreptate deplâng suferințele victimelor. Dar mesajul său putea sugera și că o „istorie obiectivă” a Gărzii de Fier i-ar putea atrage autorului ei acțiuni din partea foștilor adepți. Scrisoarea se încheia pe un ton de scuze: „Îmi pare rău că m-am antrenat în aceste «considerații», sumare și grăbite. Îmi trimit totuși aceste pagini, ca să-ți propun măcar începutul unei lungi discuții viitoare...” La fel cum Culianu îl curta pe mai vârstnicul savant pentru a-i obține sprijinul, și acesta la rândul său spera ca prin cartea sa, tânărul său discipol să-i difuzeze ideile.

Concepută ca o exegeză succintă, cartea lui Culianu, *Mircea Eliade*, ieșită de sub tipar în martie 1978, avansa opinia că ideile esențiale ale operei viitoare a mentorului său se găsesc aproape în întregime cuprinse în articolele și cărțile sale din tinerețe. Ele se vor regăsi până în cartea apărută în limba franceză și intitulată *la nostalgie des origines*, a cărei versiune engleză a fost publicată ulterior cu titlul *The Quest*. Eliade a lucrat de-a lungul întregii sale vieți la dezvoltarea a trei sau patru teme schițate și în această carte și bazate pe experiența sa de tinerețe petrecută în România. Omul modern se simte pierdut și neînsemnat în universul modern, așa cum exilatul e pierdut într-o cultură străină, visând la „mitul eternei reîntoarceri”. Culianu a cercetat atent și opera de ficțiune a lui Eliade, romanele și nuvelele cum ar fi „Secretul doctorului Honigherger”, precum și jurnalele sale, considerând că sunt esențiale în înțelegerea ideilor eliadiene.

Una din contribuțiile cărții la exegeza eliadiană, frecvent folosită de alți profesori care nu îl pomenesc întotdeauna pe Culianu, este identificarea unei lucrări în românește datând din anii treizeci, în care Eliade susținea că nu există continuitate între alchimie și chimie. Chimia nu reprezintă o versiune perfecționată a alchimiei, așa cum încercau să demonstreze unii istorici în sprijinul tezei „progresului”.

spiritual occidental; cele două sunt sisteme de gândire total diferite și fără nicio legătură. Eliade susținea că între metodele științei moderne și sistemele metafizice, mult mai flexibile și mai cuprinzătoare, trebuie făcută o distincție fundamentală. „Culianu a fost primul care a subliniat semnificația lucrării despre alchimie”, observa Sorin Antohi, lector la Universitatea din București, „și acest fapt era de o mare importanță pentru înțelegerea gândirii lui Eliade”.

După ce citise manuscrisul cărții, care nu făcea referiri la politica anilor treizeci, Eliade l-a returnat, însoțit de o scrisoare redactată cu căldură: „Mi-a plăcut, te felicit, și îți sunt recunoscător... (sper ca această carte să apară și în franceză și în engleză). Mi-a plăcut, întâi și-ntâi pentru că, deși te știu «eliadian», n-ai căzut în păcatul hagiografiei. (...) Mă bucur mult că stăpânești deja toate instrumentele care-ți vor permite să «aperi și să ilustrezi» nefericita noastră disciplină”. Eliade a avut numai laude la adresa analizei structurale a lui Culianu, s-a recunoscut în paginile cărții și l-a încurajat pe autor să dezvolte instrumentele menite să-i permită a aborda „provocarea metodologică” cu care se confrunta pe atunci istoria religiilor.

Cu toate acestea, Eliade nu avea să recomande cartea editorului său francez, preferând pentru apariția în Franța un alt text, scris de un american, o carte ce „conținea prea puțină informație”, după spusele lui Culianu. Tânărul savant a fost foarte lovit. În noiembrie 1978 i-a scris prietenului său Romanato că „regreta amarnic” că „venerase învățătura idolului (său)”. Simțea că singurul motiv al aceste trădări îl constituia cercetarea aspectelor legate de politica și istoria personală a lui Eliade: „Sunt vinovat (sau mai bine zis adevărul e vinovat). Și asta deoarece lui Eliade nu i-au plăcut întrebările mele legate de propriul lui trecut și al României, astfel că nu a recomandat cartea mea editorului său (cu toate că nu am inclus în text rezultatul acestor cercetări...). Vei spune că sunt un prost să îl agrez pe Eliade cu curiozitatea mea. Eu îți voi răspunde «Amicus Platon, sed magis amica veritas», și acesta e purul adevăr”. Culianu se plângea și că rolul lui trebuia să fie acela de „discipol cretin care înfruntă orice risc pentru a-l întâlni (pe Eliade), dar care nu are voie să critice nimic”. Pentru că volumul aborda o reală analiză critică a operei lui Eliade. Furios, frustrat și jignit, Culianu se decise totuși pentru o conciliere calculată. „Am înțeles cât de multe depind de el, așa că am adoptat o atitudine

mai atentă și mai reverențioasă"! scria lui Romanato. În viitoarele sale apariții publice, el va deveni un aprig apărător al lui Eliade împotriva celor ce îl numeau fascist.

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

În timp ce promitea „o viitoare discuție mai consistentă”, Eliade părea să prefere a lăsa trecutul cu totul îngropat. Ceea ce nu știa Culianu la vârsta de douăzeci și opt de ani era motivul acestei atitudini. În 1978, Culianu obținuse la Groningen un post stabil de lector, și se declara „un adevărat intelectual burghez”. Și totuși, deja în primii săi ani de prosperitate din Occident avea sentimentul că era antrenat într-un joc de iluzii. Se plângea că în Occident „spațiul de dezvoltare spirituală devine din ce în ce mai îngust”. Desigur, modelul cultural al Estului este și mai rău, scria, „dar din aceasta decurge în mod direct dilema: nu pot vedea nicăieri nici cea mai mică nădejde. Mă simt literalmente azvârlit într-o lume pe care nu îmi este atât de greu s-o înțeleg pe cât să o accept așa cum este”. Nemulțumirea lui era îndreptată împotriva modernității, atât cea de tip estic, cât și cea de tip occidental.

În aparențe, desigur, s-a adaptat; a învățat să șofeze, și se preocupa de zeci de lucruri mărunte care-i făceau plăcere – jocul de popice, *videogames*, luptele profesioniste de la televizor; de asemenea, cumpăra neobosit mărfuri din cataloage. Răspundea tuturor ofertelor de vânzare venite prin poștă, amuzându-se și bucurându-se de credite și cumpărături, eșantioane gratuite, oferte promoționale și alte vrăjitorii ale capitalismului.

Tot în 1978 mama lui a obținut prima viză de ieșire în Vest. A venit la Groningen pentru două luni, locuind împreună cu el în apartamentul spațios care până atunci i se păruse cu mult prea mare. În jurnalul său, el își va reaminti mai târziu sentimentele legate de această perioadă pe care o califica drept una de „extaz copilăresc”.

În 19 iulie 1979, întâlnește în casa unui prieten o femeie atrăgătoare, o româncă brunetă cu ochii de un albastru întunecat. Carmen Georgescu era absolventă de rusă, iar tatăl îi murise când ea era doar un copil. Soțul ei, olandez, cercetător în neurologie, era atât de absorbit de munca lui, încât nu avea deloc timp pentru ea și Andrei, fiul lor de șapte ani. Ioan o salută cu o replică veche de când lumea:

— Noi ne-am mai întâlnit.

— Da, sigur. Femeia râse.

— Ai fost la o Olimpiadă de fizică la Iași, în 1967. Purtaai o rochie albastră, cu un guleraș alb brodat. Era foarte drăguță.

Carmen simți că rămâne cu gura căscată. Rochia și întâlnirea îi erau vii în amintire deoarece fusese prima ei rochie de gală, și fusese prima oară că i se permitea să meargă undeva neînsoțită.

128 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Concursul fiind axat pe fizică, erau doar puține fete, iar ea se bucurase de atenția multor băieți. Dar cine era el? Când Culianu râse, îl recunoscuse. Râsul său o făcu să se gândească la un băiat slăbuț aflat undeva mai în fundul încăperii, cu o buclă rebelă pe frunte și ochi pătrunzători. Fusese timid, liniștit, blând, melancolic. Ea îl tachina pe liderul grupului, răspunzând tare la întrebările despre care spunea că sunt prea ușoare. Își aminti că la sfârșitul zilei el se oferise să îi arate lașul. Ea refuzase.

În timp ce îl privea, amintirile tinereții o copleșiră. Oare cum putuse el să își amintească atât de repede și detaliat cum fusese îmbrăcată în urmă cu doisprezece ani?

În noaptea aceea au stat de vorbă până târziu. Peste o săptămână el i-a trimis nouăsprezece trandafiri pentru a aniversa prima lor întâlnire. Peste alte două săptămâni au început să se întâlnească. Peste alte cinci ea și-a părăsit soțul și s-a mutat împreună cu fiul ei în apartamentul lui Ioan. El i-a explicat că doar cu puțini ani înainte de prima lor întâlnire, tatăl lui murise în sărăcie. În 16 septembrie, la nici două luni după ce se (re) cunoscuseră, Ioan îi scria lui Gianpaolo Romanato că a „întors spatele condiției temporare de burlac fără nici cel mai mic regret”. (După o propoziție despre planurile sale de căsătorie, se grăbise să îl întrebe pe Romanato despre *Religione e potere*, cartea pe care o scriseseră împreună cu Mario Lombardo: „A apărut?”)

În următorii câțiva ani, Carmen și Ioan au fost nu doar îndrăgostiți, ci și apropiați sufletește. Datorită lui, existența însăși devenise un ceremonial extrem de elaborat. De exemplu, în noaptea logodnei, el scrisese în latinește pe un pergament un pact care le lega sufletele pentru totdeauna. I-a înțepat degetul și au semnat amândoi cu propriul lor sânge. „De fi-va încălcat acest pact de vreunul din noi”, scria el parodiind limbajul medieval, „fie ca acela să moară de o moarte fulgerătoare și rușinoasă”.

Îi trimitea nouăsprezece trandafiri în fiecare 19 iulie. Umplu

casa cu talismane magice și pisici de jucărie împăiate. Când ea se îmbolnăvea, pune la cale, cu un protocol amuzant, un adevărat spectacol care-i transforma suferința în iubire împlinită și sacrificiu, comportându-se ca un erou eliadesc. Probabil în cea mai mare parte a timpului, o trata aidoma lui Pygmalion pe tânăra lui iubită. „Voia să mă modeleze după imaginea pe care și-o făcuse el despre o.

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

soție”, își amintea Carmen. „Dar trebuie să spun că m-a ajutat enorm. M-a ajutat să descopăr cine eram cu adevărat”.

Explorau împreună astrologia. El susținea că puterea acestora își are originea în logica gândirii sistematice. Nu trebuia să crezi că poziția planetelor influențează personalitățile pentru a da respectul cuvenit unei vechi arte egiptene care oferea o metodă de previziune a evenimentelor. După spusele ei, n-ar fi fost foarte priceput, deoarece „nu se mulțumea doar să observe evenimentele, dorea să le și influențeze. Era în el o zonă întunecată, puternică, extrem de interesantă, care îl îndemna să se preocupe de studiul magiei”, spunea ea. „Latura lui faustică l-a ajutat să reușească”.

Existența avea momente relaxante, cu petreceri, jocuri de cărți, spectacole; ea îl ajuta să înțeleagă planurile sicofanților care începuseră să graviteze în preajmă-i pe măsură ce avea succes. Ajunsese foarte apropiat de fiul ei. „Și el era ca un copil”, observa Andrei peste ani. „Când jucam un joc ca Monopoly nu trasa un hotar între fantezie și realitate. Și era mult mai apropiat decât tatăl meu adevărat. Era singurul care venea cu mine să jucăm fotbal”. Distracția lor favorită era să urmărească la televizor meciurile de lupte profesionale (*câatch*). Știa că ele sunt aranjate, dar își făcea o plăcere din a ghici cine va fi câștigător și prin ce metode. În melodramaticile bătălii trucate dintre „Uriășul Andrei” și „Hogan Matahală” vedea un univers familiar, guvernat de forțe brute și ignorante care erau manipulate de evenimente din culise.

A încercat – credea ea – să joace după regulile machiavelice și în viața și cariera lui. Se deprinse să menționeze oamenii potriviți în notele de subsol ale lucrărilor și să-și împartă în capitole scurte ideile pentru uzul mai multor publicații. În ianuarie 1980, când se celebră căsătoria cu Carmen în catedrala ortodoxă din Amsterdam, nu-l alege cavaler de onoare pe Willem Noomen sau pe Gianpaolo Romanato. Îl solicită pe un renumit profesor și editor, omul de cultură olandez M.J.

Vermaseren, cu care se afla în tratative pentru publicarea unei cărți. (Aflând că lui Vermaseren și soției lui le plac animalele împăiate, le trimise o mulțime de ursuleți, pisoi și maimuțe.) Vermaseren a întârziat publicarea lucrării de doctorat a lui Culianu: *Psychanodia: A Survey of the evidence Concerning the Ascension of the Soul and Its Relevance*, iar când peste câțiva ani îi refuză un manuscris, fu surprins să vadă că Ioan Culianu se poartă extrem de rece. Dincolo însă de detalii mai mult sau mai puțin

130 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

sigure, își va exprima recunoștința și prețuirea față de Vermaseren în prefața la *Gnozele dualiste*.

Și-apoi, Culianu nu era întotdeauna un bun practician al machiavelismului. Era prea copilăros, își amintea soția lui, cu mult prea uman ca să manipuleze oamenii până la capăt. Carmen îl învăța cum să se folosească de sistemul juridic olandez ca să obțină cetățenia mult visată. „Acel ambasador ți-a făcut un mare serviciu”, spunea ea. „Acum poți cere cetățenia sub incidența literei «A» ca refugiat politic. Ți se va aproba imediat”. Vorbele i s-au adevărit. În sfârșit, odată cu proaspăta lui iubire obținuse mult râvnita cetățenie și o nouă identitate legală, precum și o nouă familie.

Timp de câțiva ani a fost relativ fericit: avea venituri substanțiale, aflase posibilitatea de a-și cumpăra o casă plăcută și o mașină, se căsătorise cu o femeie frumoasă. Și-a susținut al doilea doctorat la Sorbona, cu teza intitulată *Experiențe ale extazului și ascensiunii în cultura elenistică și Islam*, primind calificativul *très bien*. Se hotărî să obțină un al treilea doctorat, cel mai valoros din lume, așa-numitul *doctorat d'état* de la Sorbona. După multe discuții, Meslin acceptă să-i conducă și această teză.

Decizia obținerii unui al treilea doctorat era un indiciu de profundă, nemăsurată ambiție, dar și de mare nesiguranță. În Olanda se simțea prins în capcana studiilor de romanistică, pentru care materialele erau greu accesibile, a orelor de lingvistică romanică și estetica literaturii; avea doar sporadic ore de istoria religiilor. Când la Departamentul de Istorie a Religiilor s-a ivit un post de prestigiu, prezentarea lui Culianu la concurs nu a fost încurajată. Ideea unui emigrant (român!) pe locul lui Gerardus van der Leeuw era greu de suportat pentru *establishment*. Cultura olandeză îi apărea din ce în ce mai arogantă, nedornică de deschidere, îmbâcsită; colegii săi priveau

cu condescendență literatura română și considerau prea speculative și filosofice cercetările sale asupra originii și istoriei credințelor religioase.

Replica lui constă în scrierea unor studii despre religie într-un: ritm aproape incredibil – șapte în 1983, nouă în 1984, care adăugară zecilor de recenzii pe care le făcea anual. Obişnuia lucreze până la trei sau patru dimineața, iar apoi dormea până

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

unsprezece. Era tot mai atras de gnostici. Ținu conferințe despre acest subiect la Paris și Londra, iar în 1983 fu invitat de către Werner Reimers-Stiftung, în Bad Homburg, Germania Occidentală. Mentorul său era mai cu seamă, în domeniul întins al gnozei, eminentul om de cultură Hans Jonas, care explica ascensiunea gnosticilor prin apatia socială și politică a Bizanțului, precum și prin căutarea unei mântuiri miraculoase. Culianu a corespondat intens cu Jonas și l-a invitat să conferențieze la Groningen; începuse lucrul la cartea despre el (pe baza primei lui teze, susținute în Italia). Pe-atunci, cel mai mult îl atrăgea conceptul gnostic al unui univers guvernat sau determinat de zei ignoranți, aidoma unei competiții universale de lupte cu care trebuia să te confrunți în mod constant.

Cursurile, conferințele și articolele nu erau suficiente, îi scria Eliade. „Christinel și cu mine te îmbrățișăm amândoi, și o *implorăm* pe Carmen să te păzească de ispitele articolelor și recenziilor, și să te oblige (*prin farmece*) să pui la punct cărțile”. A replicat reproșurilor prin publicarea într-o formă elegantă a volumului *Iter în silvis: Saggi scelti sulla gnosi e altri studi* (Messina, 1981). Problema profundă a relației dintre religie și putere o aborda în cartea scrisă împreună cu Romanato și Mario Lombardo, *Religione e potere* (Torino, 1981). Pe urmă edita un volum omagial dedicat lui Willem Noomen, *Libra* (Dordrecht, 1983). Aceste activități, ca și munca la catedră și participarea la conferințe, demonstau imensul, prodigiosul său efort de a fi mereu la curent cu tot ce se scria în lume în istoria religiilor, de a învăța limbi străine (a studiat în Olanda copta, cu M.J. Vermaseren și egiptologul Herman te Velde) și de a publica în toată lumea. Cărțile lui Culianu conțineau deja semnale despre noua lui metodologie în domeniu, pe care Eliade îl îndemnase să o dezvolte.

Dincolo de lupta pentru recunoaștere profesională, rămânea singurătatea esențială a exilului. În 1982 sora lui se căsătorise cu un

profesor de liceu pe care îl cunoscuse în perioada studenției lui la Iași. Dan Petrescu va deveni curând unul din disidenții de frunte ai „grupului de la Iași”, publicând în periodicele culturale articole critice la adresa regimului. În 1983, Culianu îi scria surorii sale despre tensiunea și izolarea în care se afla: „Ai grijă și fii răbdătoare cu mama. Am să fac tot posibilul ca s-o aduc aici, poate pentru mai mult timp. Încerc să găsesc un sprijin în amintiri, să nu le las să devină o sursă de nostalgie răvășitoare, demobilizantă...” Până la căsătorie, el respectase în fiecare an un anumit ritual de comemorare

132 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

a morții tatălui său care-i prilejuia întoarcerea meditativă la trecut în ziua aceea nu mânca și nu ieșea din casă.

În 1983, Culianu făcu două mișcări decisive: trecu de la textele științifice de la începutul carierei sale, la ficțiune, și definitivă o carte profetică în care avea să fie cuprinsă întreaga evoluție a gândirii lui ulterioare. „Caut un editor pentru o carte despre eros și magie în Renaștere”, îi scria lui Romanato. După ce trăise succesul în manieră burgheză – lucru pe care îl detesta la culme –, dorea să se adreseze și lumii din afara cercului academic. Era plin de idei pentru un roman, o carte despre vrăjitoria est-europeană, zonă necunoscută de fapt lumii occidentale, precum și o carte despre mântuire. îi scrise lui Romanato despre nemulțumirea lui: „Nu mai sunt în stare să mă retrag complet în studiile mele. Nu există o «soluție» religioasă, acum că am «ajuns» la o condiție materială care nu mai lasă loc surprizei, dar care-i altminteri extrem de nemulțumitoare. Cunosc dinainte întâlnirile pe care o să le am. Totul s-a redus acum la un fel de mașinărie, un joc... Pe scurt, am impresia că viața trebuie *jucată*, dar nu în mod serios”.

10 1484 și 1984

Simțind un irepresibil îndemn al sorții, deschise brusc, larg, ușa.

Leonard Gardner, *Fat City* în 1984, cariera lui Culianu ajunsese la o răscruce. Mizând să devină o autoritate în materie de religie și cultură renescentistă pe plan european, el publică două cărți fundamentale la două importante edituri franceze. Una din cărți era mai degrabă tehnică și se referea la șamani și experiențe ale extazului: *Experiences de l'extase: Extase, ascension et recit visionnaire, de l'Hellenisme au Moyen âge*. Editorul era Payot. Cealaltă carte oferea publicului din lumea întreagă studiul său despre magia Renașterii, început la 19 ani. Apărută la Flammarion, *Eros et magie* à la

Renaissance. 1484 reprezenta ceva total nou în domeniu.

Densă, doctrinară, erudită, opera aceasta propune o nouă metodă de a înțelege relația dintre magie, religie și știință, și anume, după cum se scria în *Spectrum Review*, „prin cercetarea unei perioade care, aidoma celei în care trăim, era preocupată de redefinirea civilizației umane și redescoperirea puterii imaginației și a erosului”.

La treizeci și patru de ani, Culianu își împlinea dorința de a ieși din perimetrul lucrărilor strict specializate, și propunea o nouă teorie asupra modalităților și a motivelor care determină desfășurarea evenimentelor istorice. În *Eros și magie* el sugera că schimbările istorice nu au loc prin evoluție, ci prin mutație și adesea sunt produse de forțe necunoscute actorilor înșiși. Propunea o viziune globală a istoriei în care semnificațiile culturale se construiesc neconținut, fără a fi vizibile până când, brusc, o întreagă cultură explodează. În timpul unei asemenea perioade de criză, liderii politici confundă efectul cu cauzele, vechi concepte ca „dreapta” și „stânga” se

134 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

transformă în opusele lor, iar instituțiile acționează în moduri total necaracteristice.

Însă scopul său principal era de a propune o nouă viziune asupra Renașterii; astfel, originile tehnologiei moderne, ale instituțiilor politice, precum și ale multor nevroze, sunt plasate în timpul Reformei, când cenzura imaginarului și separarea conștiinței de inconștiință au devenit doctrină a Bisericii. El s-a sprijinit și pe operele unor cărturari ca filosoful Paul Feyerabend (*Against Method*, 1979), antropologul german Hans Peter Durr (*Dreamtime*, 1979), și Stephen Toulmin, istoric al ideilor (*The Return to Cosmology*, 1982).

Până și detractorii lui Culianu au considerat *Eros și magie* drept „o carte extraordinară”, după cum stau mărturie cuvintele lui Wendy Doniger de la Universitatea din Chicago. În ea, Culianu s-a ocupat în principal de trei filozofi-magicieni: Marsilio Ficino (1433 – 99), diform și pedant, Pico della Mirandola (1463 – 94), suavul și bogatul său discipol, și enigmaticul și chinuitul Giordano Bruno (1548 – 1600). Le-a cercetat texte aproape uitate pentru a descoperi ceea ce ei cunoșteau despre forțele inconștiinței, erosului și imaginației. Pentru ei *magia* nu însemna un simplu hocus-pocus, ci o lume profundă și desăvârșită a imaginației, care face legătura dintre conștiință și inconștiință, dintre individ și cosmos, într-un mod pe care

lumea modernă nu-l mai cunoaște. Cu toată imperfecțiunea „științelor” din vremea lor, cărturarii-magicieni au făcut o încercare extrem de serioasă de a înțelege operațiile metafizice ale minții. „Culianu a adus două contribuții fundamentale”, spunea profesoara Carol Zaleski de la Smith College după ce *Eros și magie* a fost tradusă în engleză. „Una consta în formidabila sa erudiție. Dar preocuparea lui principală era să înțeleagă felul în care mintea creează alte lumi, care rivalizează întru totul cu realitatea”.

Pentru Culianu, acești filosofi umaniști au fost maeștrii timpurii ai ciberspațiului – tărâmul infinit al gândurilor pe care renașcentiștii le numeau *fantasme*. Și-a început cartea prin trecerea în revistă a călătorilor în lumile mentale, ca Platon și gânditorul mahomedan medieval al-Kindi, care spunea că oamenii sunt legați între ei și de universul lor prin raze invizibile. Redescoperirea de către Ficino și

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

Pico a textelor lui al-Kindi și ale astrologiei egiptene, pe fondul platonismului lor, a dat curs liber fanteziei, misticismului și jocurilor mentale din Renaștere. Pentru ei, lumea *ideală* a imaginației avea aceeași realitate ca și lumea realului, care era doar umbra forțelor spirituale mai profunde. Era lor nu a reprezentat debutul științei moderne, așa cum mulți considerau Renașterea; ei au fost ultimii care, în viziunea lor asupra lumii, au utilizat instrumentul complex al magiei și, după cum nota odată Einstein, „gândirea pură pentru a lua în stăpânire realitatea, așa cum visau anticii”.

Legătura lui Culianu cu manuscrisul și subiectul avea conotații personale. A redactat o primă versiune a cărții în românește, în 1979. Mai târziu a tradus-o în franceză, îmbogățind-o cu sugestii din partea altor specialiști de la Paris, pentru ca în cele din urmă să o predea la Flammarion renumitului poet și critic Yves Bonnefoy. Bonnefoy a dorit imediat s-o publice în seria pe care o coordona, intitulată *Idées et Recherches*, cu condiția să fie prefătată de Eliade. Acesta nu obișnuia să scrie asemenea prefete, dar în cazul lui Culianu fu de acord să scrie cuvinte introductive pentru ambele cărți apărute în Franța. „*Eros și magie* deschide seria operelor cu adevărat importante ale lui Culianu...” , nota el.

Culianu mai avea și alte legături personale cu subiectul. Pico della Mirandola fusese un discipol uneori entuziast, alteori ostil al lui Ficino, așa cum era și Culianu în raporturile sale cu Eliade. În carte,

Culianu subliniază complexa relație dintre Pico și Ficino. Ficino alesese termenul de *eros* pentru a descrie sursa efectelor magiei asupra altor oameni. Pico accentuase o altă nuanță, mizând pe faptul că erosul îl lega pe om de divinitate. Ambii gânditori, scria Culianu, și-au denunțat scrierile de bunăvoie pentru a evita problemele cu Papa.

Dar nu la fel a făcut și Bruno, fostul călugăr dominican, care este figura centrală a cărții. Bruno dorea să ridice vechea artă grecească a memoriei la un nivel de „control emoțional global”, prin crearea unui „computer” mental în care cercuri concentrice se roteau și se recombinau după dorința lui. Culianu afirma că un text mai puțin cunoscut al lui Bruno, *De vinculis (Despre legături)*, prevedea în detaliu mijloacele prin care o populație modernă poate fi controlată prin imagini. Astăzi, spune Culianu, această magie poartă numele de psihologie, propagandă, relații publice corporatiste, control al schimbărilor pieței și reclamă. El afirmă că bugetele de

136 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

miliarde de dolari cheltuite pentru înțelegerea psihologiei consumatorului înfăptuiesc exact ceea ce Bruno înfăptuia prin simbolurile lui astrologice încărcate cu forța erosului – și anume, creează și oferă imagini publice spre a crea „iluzia desăvârșită a satisfacției”.

Examinând *concepte* cum este spiritul universal, sau „pneuma”, pe care filosofii le pot manipula, Culianu a atras atenția asupra teoriilor care-i ghidau pe gânditorii înaintași, și care le-a permis să contureze o legătură mult mai strânsă a lumii interioare cu evenimentele exterioare decât este îndeobște acceptat în timpurile noastre. Ca tânăr intelectual, învățase din proprie experiență cum te poți elibera prin forța gândului de sub controlul exercitat asupra minții de către o cultură modernă; în consecință, explica el, istoricul ideilor poate dezvălui adevărata față a unei culturi doar acordând atenție mișcărilor de idei pe care aceasta le marginalizează. Un om de cultură trebuie „să privească lateral” pentru a vedea „firele ascunse care leagă ideile de voința invizibilă a timpului”.

Așadar, prin cercetarea zonelor „marginale” ale Renașterii, Culianu a căutat să facă mai mult decât o simplă restituire a ideilor uitate ale unor erudiți peste care au trecut cinci secole. El a încercat să mute punctul de răscruce a istoriei occidentale, și anume acela când civilizația a renunțat la credință și a trecut la îndoiala științifică, în

afara Renașterii, fixându-l în perioada Reformei. Reforma lui Luther a subjugat imaginația Renașterii, susține Culianu. Biserica catolică a răspuns cu o Contra-reformă în cursul căreia bogata lume magică a gândirii alchimice și metafizice a fost nimicită. Știința modernă și-a luat avânt ca o consecință *accidentală* a acestei transformări profunde a psihicului colectiv. Culianu constata că Galilei și-a însușit ideea universului infinit de la Bruno și de la filosoful nominalist din secolul al XV-lea, Nicolaus Cusanus. Cu toate acestea, Renașterea încă a mai fost o eră dominată de metafizică, imaginație și credință religioasă – iar știința modernă nu se născuse încă.

Cartea lui Culianu a făcut valuri în cercurile intelectuale franceze și italiene, devenind „bibliografie obligatorie” pentru studenții din epocă. Revista *History of Science* a considerat-o drept „o încercare fascinantă de a demonstra că revoluția științifică nu a alungat magia din știință, ci a încorporat-o”. *Bibliothèque d’Humanisme et Renaissance* recomanda ca „toți studenții să citească această carte”, iar *Christian Century* prevedea: „O să mai auzim multe despre profesorul Culianu în anii care vor urma”. Alții s-au referit la felul

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

cum prelucrase materialul original: „În mâinile lui religia și știința au devenit puternice fantasme fără trup”, se plângea un recenzent în *Church History*, „manipulate după bunul său plac de magicianul Culianu”. Scriitura era dificilă, dar aceasta făcea parte din metoda lui Culianu. Inspirându-se din controversatele scrieri ale lui Paul Feyerabend, el sugerează că discursul academic trebuie discret subminat, astfel că cele mai importante idei ale sale sunt plasate în pasaje obscure, greu de detectat. Plină de informații despre lucruri vechi, cartea frizează pe alocuri parodia metodei savante pe care o detesta din multe puncte de vedere. După cum formula Mary Winkler de la Universitatea din Texas în cronică sa din *Sixteenth-Century Journal*: „(Cartea) este și uluitoare și ofensatoare. Este extraordinară pentru că profesorul Culianu oferă cititorilor săi un adevărat foc de artificii de erudiție și creativitate intelectuală. Este ofensatoare, cred, din aceleași motive”.

La sfârșitul cărții, Culianu se depărtează de istoria religiilor și face apel la știința modernă cognitivă pentru a examina relația ideilor cu puterea. Cartea lui nu tratează doar magia sau istoria, ci și relația dintre gândire și cosmosul pe care îl reflectă. În România, cercetătorul

Sorin Antohi a apreciat *Eros și magie* drept „triumful gânditorului original asupra învățatului” 1.

Dincolo de ocean, la Chicago, se petreceau evenimente care urmau să schimbe cursul multor vieți. După operația de hernie suferită de soția sa, Mircea Eliade s-a hotărât să înceapă aranjamentele pentru cedarea cărților și a arhivei sale personale către Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago, Biblioteca particulară Meadville și Biblioteca Academiei Române din București. Pentru un savant în vârstă, pregătit să se retragă, aceasta reprezenta un efort uriaș și deprimant, care îl proiecta în trecut și îi impunea o muncă extrem de pedantă. Artrita de care suferea îl împiedica să scrie, iar scrisul era pentru el, după cum spunea colega sa Wendy Doniger, viața însăși.

1. Sorin Antohi, „Imaginarul Renașterii și originile spiritului modern. Modelul Ioan Petru Culianu”, postfață la Ioan Petru Culianu, *Eros și magie în Renaștere. 1484*, Nemira, 1994, p. 436. V. și *ibid.*, Nemira, 19992, Polirom, 20033 (n. red.).

138 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În jurnalul său, Eliade nota dificultățile întâmpinate în colaborarea cu Adriana Berger, funcționară în biroul său, care îi rearanjase de mai multe ori cărțile cu care lucra și se certase cu custozii de la Biblioteca Regenstein. Încă în 28 ianuarie 1984 consemna că era „prea trist, prea deprimat și prea obosit” ca să poată nota episoadele și aventurile din saga donării bibliotecii sale. Berger stătea în biroul său până noaptea târziu îndosariind cărțile și corespondența. La 6 aprilie, constatând că documentele fuseseră rearanjate într-o manieră irecognoscibilă, Eliade nota: „Ca să nu izbucnesc, mă întorc acasă (...) Mă doboară seria de ghinioane (nenorocul pe care mi l-a adus Adriana)”. Mai târziu în cursul aceleiași luni, neliniștea îi este sporită de insistențele prietenului și fostului său student MacLinscott Ricketts, în legătură cu „aluziile la «nazismul» (antisemitismul) meu...” Adăugă: „Încerc să mă explic”.

Ceea ce Eliade nu putea bănuî era că mai târziu Adriana Berger va da curs unui atac public referitor la presupusa sa apartenență la Garda de Fier. În aprilie, el scria doar: „Mă simt mai obosit ca niciodată, melancolic, deprimat”. Unul din puținele momente mai senine notate în jurnal este prilejuit de primirea volumelor omagiale editate de prietenul lui Culianu, Hans Peter Durr din Germania, în care era inclus și textul curajos deși oarecum întortocheat prin care Culianu venea în

apărarea mentorului său.

În iunie, având urgentă nevoie de odihnă și îngrijorat în privința ducerii la bun sfârșit a celor treisprezece volume ale *Enciclopediei religiilor* care urma să fie editată de Macmillan, Eliade și soția sa, Christinel, sosiră la Paris unde în iulie li se alăturară Carmen și Ioan Culianu. La o zi după sosirea tinerilor, cei patru au mers împreună la o petrecere. „Vorbind întruna, ne-am rătăcit de mai multe ori în acel cartier fascinant, Le Marais”, scria Eliade. Peste câteva săptămâni isprăvi prefața cerută de Jean-Luc Pidoux-Payot la cartea lui Culianu *Experiences de l'extase*. „Sper să am cândva răgaz să scriu tot ce gândesc despre Culianu. (...) Admirația mea pentru el este sinceră și nelimitată”, scria savantul în jurnalul său.

Această a doua carte importantă a tânărului cercetător este predominant științifică, pregătind terenul pentru studiul de mai târziu al lui Culianu, *Out of this World. Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*. Textul se concentrează asupra „șamanului”, membrul cel mai înțelept al tribului, care călătorește pe tărâmurii necunoscute – cu ajutorul transei, drogurilor, extazului sau al magiei

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

și se întoarce pentru a conduce grupul conform noii cunoașteri acumulate. Construindu-și demersul pe precedentă sa monografie, *Psychnodia* (1983), Culianu compară șamanii din diferite religii și schițează diagrame ale schimbării în timp a credințelor, aidoma unui om de știință care caută modelul sau formula prin elaborarea diagramelor comportamentului particulelor subatomice.

După o călătorie în Italia, familia Eliade s-a dus în august la Groningen să-și petreacă vacanța atât de necesară. În compania lui Culianu, Eliade începu să se simtă treptat revigorat de „plăcerea pură de a nu avea un program, de a nu face nimic, de a conversa despre toate subiectele posibile”. El solicită ajutorul tânărului la editarea *Enciclopediei*, și îi propuse să devină coautor la un alt proiect pentru care avea un contract în curs, *The eliade Guide to World Religions* (*Ghidul Eliade pentru religiile lumii*) 1. Bucuros de acceptul lui Culianu, Eliade se întoarce la Chicago într-o dispoziție minunată.

În toamna lui 1984, la Groningen, Culianu trebuia să facă față însă propriei sale crize. Universitatea era confruntată cu reduceri drastice de buget. Departamentul de limbi romanice și, în cadrul lui.

1. *The eliade Guide...* va fi titlul ediției americane, din 1992, a

cunoscutului *Dicționar al religiilor*. Proiectul lucrării reprezenta un vechi deziderat al lui Eliade, împlinit de Culianu după dispariția maestrului său: „În mai 1975, la capătul a două trimestre petrecute ca student la Chicago, Mircea Eliade mi-a vorbit prima oară de proiectul acestui dicționar...” – astfel își începe Culianu *Cuvântul înainte* la *Dicționar* (v. ediția românească, Eliade/ Culianu, *Dicționar al religiilor*, Humanitas, 1993, p. 9). În corespondența Eliade-Culianu, proiectul este schițat în mai multe rânduri, primele referiri apărând încă din 25 iunie 1975: „Aș vrea să te văd scăpat cât mai repede de teză și examene; între altele, și pentru a-ți face o propunere de colaborare. Și anume: un *Dictionnaire d'Histoire des Religions*, la care mă gândesc de mult. (...) Volumul, nu prea mare (poate, ca cel al lui König), va fi semnat Eliade-Culianu – și sper că va deveni indispensabil, va fi tradus în multe limbi (...). Trebuie anunțat destul de curând (...) și semnat contractul iarăși repede, astfel ca, *orice surpriză mi-ar rezerva viitorul, Dumnezeu să-l poți duce la capăt*” (s.n.; fragmente dintr-o scrisoare adresată de Eliade, de la Paris, tânărului Culianu, de curând reîntors și el de la Chicago, aflat la Milano – Via Neechi 9; v. textul în *Dialoguri întrerupte...* ed. cit., pp. 67 – 68) (n. red.).

140 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

mica secție de cultură română urmau să fie probabil primele atinse. Cu toate că postul său era asigurat, exista totuși riscul de a-și pierde din ore. În plus, universitatea i se părea mai mică acum și, în loc să-i creeze un sentiment de siguranță, simțea mai degrabă apăsare și sufocare. Solicită o bursă la Harvard și-l rugă pe Eliade să-i confirme chemarea ca *visiting professor* la Chicago. Aceasta avea să le ușureze colaborarea, și în plus va fi o bună ocazie pentru el de a cunoaște viața universitară și posibilitățile de publicare din Statele Unite.

În septembrie, vărul său Miron Bogdan obține pentru prima dată o viză, pe termen scurt, pentru Europa Occidentală, și aranjară să se întâlnească timp de douăsprezece ore la Düsseldorf. „Doream cu atâta ardoare să-l văd”, își amintea Miron. „Dar se schimbase. Cu toate că era foarte politicos și sigur pe sine, părea oarecum... retras. 1 Printre altele, la vremea respectivă Culianu începuse să se simtă încordat și nefericit în căsnicie, cu toate că muncea atât de intens încât abia observa aceste lucruri.

Poate cel mai neobișnuit aspect al anului 1984, marcat de succesul său în Europa, a fost faptul că în *Eros și magie* se găseau atât

de multe aluzii la acesta. 1984 – „anul Orwell” – va marca, într-adevăr, spune el, începutul unor perioade de salt global la fel cum se întâmplase cu o jumătate de mileniu în urmă, în 1484. Pentru a înțelege de ce a utilizat și ce anume înțelegea el prin *istorie profundă*, termenul antropologului Clifford Geertz, trebuie să cercetăm cu atenție cartea, viața lui și evenimentele care au loc în lume.

„O:

Abuzurile interpretării

Există nevoia de lege și o anumită armonie între elementele lumii... chiar și în societatea tâlharilor.

Marsilio Ficino, *Scrisori*

Un fundal amenințător al vieții în exil îl reprezentau curente radicale ale secolului XX, fascismul și comunismul. În 1980, Culianu publicase o recenzie la opera poetică a unui membru al Gărzii de Fier, care l-a introdus fără voie în lumea obsesivă a mișcării fasciste aflate în exil. Concomitent, se simțea amenințat de poliția secretă comunistă, cu toate că era curtat, aidoma celorlalți exilați cu carieră, de către noul ambasador din Olanda. În ambele situații, Culianu a avut dificultăți mai ales din pricina unor interpretări greșite ale operei sale. Ca și prietenul său Umberto Eco, care venise să-i audieze la Groningen cursurile despre magia Renașterii, Culianu era fascinat de ideea că interpretarea defectuoasă a textelor poate conduce la un adevăr supraordonat care nu a stat nici în intenția autorului, nici într-a cititorului. El considera acest lucru cu interes, ca pe un joc spiritual creat de puterea ficțiunii, dar ceea ce i se întâmpla în viață nu mai era o glumă.

În anii patruzeci, mulți membri ai Gărzii de Fier reușiseră să se refugieze în Occident. Ei s-au stabilit la Milano, la Madrid sau Freiburg, în Germania Occidentală, dar marea majoritate au ajuns în America și Canada – unii solicitați de serviciile secrete americane care doreau să-i folosească împotriva comuniștilor. Cele mai numeroase comunități se găseau la Chicago, Detroit, Windsor și Toronto. O serie de relatări apărute în *Windsor Star* constatau bogăția precum și influența politică pe care o exercitau aceste persoane în anii optzeci, în 1984, la Detroit, arhiepiscopul ortodox român Viorel Trifa – care

142 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

oficiase slujba în senatul american în timpul administrației Nixon-a fost în sfârșit expulzat, după ce activitatea sa legionară din trecut a fost dezvăluită prin eforturile stomatologului newyorkez

Charlie Kremer! 1.

Primele contacte ale lui Culianu cu Mișcarea avuseseră loc cu mulți ani înainte. În 1977 fusese rugat să recenzeze, cum spuneam, opera unui mai vârstnic poet român pentru *Journal of Roumanian Studies* din Amsterdam. Poetul Horia Stamatu se bucurase și de admirația lui Eugene Ionesco. Culianu a descris ceea ce a urmat în două versiuni ale unei povestiri – una nepublicată, intitulată *Romanian Fears*, iar cealaltă publicată în revista newyorkeză *Lumea liberă românească* în octombrie 1990, cu titlul *o șansă unică*². Amândouă se bazau pe experiența trăită, dar cu modificări de nuanță, ca și cum ar fi dorit să scoată în evidență semnificații diferite.

Versiunea publicată se referea la Stamatu doar cu inițialele „H.S”. Personajul îi povestise lui Culianu cum fusese internat în lagărul de concentrare de la Buchenwald, iar Culianu crezuse că poetul este evreu. Fusese oricum foarte dornic să scrie o recenzie favorabilă, dacă ar fi fost să găsească măcar un vers pe care să-l considere bun în cărțile sale. Cu toate că s-a străduit „precum Diogene cu lampa, în căutarea omului adevărat”, n-a aflat niciun poem care să-i placă. „Din fericire”, scria el despre o nouă, pe-atunci, preocupare pe care o împărtășea cu Eco, „semiotica a fost inventată ca să ne permită să depășim elegant asemenea ocazii”. Astfel, Culianu scrisese o recenzie extrem de abstractă „pe care n-ar citi-o nimeni, sau, dacă ar face-o, șansele de a înțelege ceva ar fi minime”. Mândru de soluția găsită, nedându-și seama că fiecare rând era impregnat de aluzii la ceea ce gândea el cu adevărat, Culianu trimise recenzia atât revistei cât și poetului. Se întoarse la monografia despre Eliade, la care lucra: „Pe când tocmai găsisem niște locuri obscure în biografia lui [Eliade], sosi o primă scrisoare (de la Stamatu), prima din ceea ce avea să devină o serie fără sfârșit... Alarmat, am constata că era furios. Îmi citise recenzia ca pe o expunere ironică, ceea ce nu era departe de intențiile mele. Atâta doar că legătura sa fusese făcută într-o cheie despre care nu aveam atunci reale cunoștințe: istoria politică a

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

1. V. Howard Blum, *Wanted!* New York, Quadrangle, 1977.

2. Textul se află inclus în volumul Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, București, Nemira, 1999, pp. 134 – 140 (n. red.) –

României în anii treizeci și patruzeci!”, în povestire, H.S. considera recenzia nu ca pe un atac la poezia lui, ci ca pe o acuză

subtilă la adresa faptului că fusese pe vremuri gardist. Trimise scrisori „incredibil de lungi, ca niște coșmaruri, numai că mult mai frecvente”, făcând și tentativa de a-l recruta pe Culianu. O vreme, Ioan corespundea cu el, încercând să înțeleagă mișcarea naționalistă care debutase în orașul său natal. Când lucrurile îi deveniră mai limpezi, refuză avansurile lui Stamatu. Drept consecință, poetul începu să trimită diatribe lui Eliade, editorului revistei și altor membri marcanți ai exilului, atacându-l mânios pe Culianu. Ironia sorții făcea ca Ioan Culianu să nu fi intenționat defel a-l acuza pe Stamatu de apartenența la ceea ce el numea „cea mai secretă, mai arogantă, mai mistică și prost organizată organizație fascistă din Europa antebelică”. Abia spre sfârșitul povestirii, discursul furios al poetului lasă să se înțeleagă că fusese membru al Gărzii! 2.

Această revelație l-a obligat pe Culianu să se întoarcă la cărțile de istorie pentru a înțelege cum a ajuns un fascist la Buchenwald. „Nu știam nimic adevărat pe-atunci despre trecutul României”, nota el pe un ton crispat, „deoarece fusesem născut și educat în România comunistă”. Descoperi că la Buchenwald locuiseră în condiții (oarecum) confortabile, într-o secție separată, circa patru sute dintre membrii importanți ai Gărzii, ostatici păstrați în rezervă de germani pentru situația în care Ion Antonescu ar fi avut ezitări în privința alianței cu Hitler.

Mai era un lucru grav pe care Culianu nu îl știa, și anume că în Chicago și Vestul Mijlociu american, gardiștii aveau cuiburi și încă își mai recrutau membri. Fiica adoptivă a lui Corneliu Codreanu, ultima membră a familiei care l-a văzut pe harismaticul lider în viață înainte de a fi executat în noiembrie 1938, se stabilise în Chicago. Se spunea că unul dintre legionarii implicați în complotul care a dus la asasinarea lui Nicolae Iorga locuia undeva lângă Detroit. În Chicago, cel mai marcant susținător al Gărzii din America, Dr. Alexander Ronnett, edita un ziar și a scris o carte publicată la Loyola University Press, intitulată *Romanian Nationalism: The Legionary Movement* (*Naționalismul românesc: Mișcarea legionară*) (1974). Numele lui adevărat este Rahmistriuc. Ronnett povestește

Ioan Culianu, *Romanian Fears*, manuscris nepublicat, p. 5 2. *Ibid.*

144 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

cum a încercat el personal să-l atace pe primul ministru Ion

Antonescu în ianuarie 1941, în timpul rebeliunii legionare sângeroase care a urmat îndepărtării de la putere a mișcării¹. Ronnett a fost medicul personal și dentistul lui Mircea Eliade timp de aproape douăzeci de ani; el susținea insistent că pacientul său fusese un membru marcant al Gărzii. Eliade păstra tăcerea în legătură cu trecutul, cu toate că această tăcere și refuzul de a condamna holocaustul petrecut la el în țară ar fi putut sugera, după cum spunea prietenul său, Saul Bellow, că „Mircea avea un secret”. În perioada în care Culianu îi scria lui Eliade despre campania de discreditare dusă împotriva lui spre a-l împiedica să primească Premiul Nobel pentru literatură, Eliade îi trimitea o scrisoare, scrisă în 24 martie 1978, unde se referea doar la Nae Ionescu, profesorul său din anii treizeci, adept al extremei drepte: „Legenda Premiului Nobel e simplă: întotdeauna am declarat că dacă voi primi această «distincție», voi pleca imediat în România ca să-mi proclam identitatea de *scriitor român*. Nu am spus nimănui ce voi face în București. Ți-o spun ție: voi merge la cimitirul Bellu și voi acoperi cu florile lor preferate mormintele tatălui, mamei, fratelui meu și pe al lui Nae Ionescu”.

În concluzie, aventura declanșată de redactarea acestei recenzii a permis să se întrevadă primejdiile inerente scrisului său, mai ales când era citit la niveluri pe care nu le intenționase conștient. Din acest moment, ideile sale cele mai personale vor apărea în opere de ficțiune care vor accentua, cu ironie, riscurile fatale implicate în creația și critica literară.

În anii aceștia, membri marcați ai exilului au început să fie extrem de supravegheați de Departamentul de Informații Externe, secția pentru străinătate a Securității. DIE avea agenți atașați practic pe lângă toate ambasadele din lume, și mulți oameni de știință care lucrau în străinătate acționau ca informatori. Ceaușescu îi considera pe exilații români drept o „a cincea coloană”, supuși supravegherii și recrutării aidoma cetățenilor României. Pe bună dreptate nu putea avea Culianu încredere în majoritatea concetățenilor întâlniți în cursul periplurilor sale.

1. Interviu personal cu Alexander Ronnett, 31 oct. 1995.

Securitatea acorda o atenție deosebită celor ale căror comentarii publice se puteau dovedi primejdioase. În 1977, Monica Lovinescu, comentatoare la Radio Europa Liberă și prietenă cu Ioan Culianu, a fost atacată sălbatic în fața casei sale din Paris de către

teroriști palestinieni angajați de Securitate. În 1981, la München, cei de la DIE au încercat să îl asasineze pe Emil Georgescu, editorialistul Europei Libere, care a supraviețuit, cu toate că a fost înjunghiat de 22 de ori. Conform raportului Ministerului de Interne german, „atacătorii au refuzat cu încăpățănare să dezvăluie numele celor ce îi angajaseră. După eșecul primei tentative de asasinat, se spune că alți membri ai serviciilor secrete române au primit această misiune...” în cartea sa *Orizonturi roșii*, fostul general de Securitate Ion Minai Pacea a confirmat organizarea de către Securitate la New York a unui accident rutier în care-și găsisse moartea un organizator de proteste anticeaușiste.

Tensionarea atmosferei l-a îndemnat pe Culianu să scrie mai frecvent articole pentru reviste ale emigrației, cum ar *Limite* (Paris), *Ethos* (Paris) și *Revista Scriitorilor Români* (München). În 1985 și-a deschis o rubrică permanentă în revista din Germania *Contrapunct* și a funcționat ca vicepreședinte la secția religioasă a Centrului Cultural român din Paris, o organizație culturală și anticomunistă fondată în 1949. I-a spus lui Carmen că fusese „atenționat” în legătură cu scrisul său. În Italia un agent a formulat atacuri pornind de la un articol care lega refuzul de a se întoarce acasă sub regimul comunist de bărbăția unui erou eliadesc. „Sciam la un nivel simbolic”, îi spunea el soției sale, „dar m-au înțeles literal”.

Culianu află și mai multe despre deteriorarea situației din România cu ocazia vizitei efectuate în 1984 în Vest de către Andrei Oișteanu, scriitor specializat în antropologie culturală. Viza lui de ieșire fusese înadins întârziată ca să-l împiedice să participe la Seminarul de studii americane de la Salzburg, în Austria, dar el profitase de ocazie pentru a vizita Germania și Franța. În octombrie, îi telefona lui Culianu în Olanda și acesta îl invită să-i facă o vizită la Universitatea din Groningen.

„Era extrem de suspicios”, își amintea Oișteanu. Au discutat despre opera lui Culianu și despre Eliade, despre mitologia

146 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

românească ș.a. În final, Oișteanu ceru permisiunea să publice acest dialog în țară. Culianu acceptă, spunând că nu crede că sunt multe șanse de succes.

În anul următor, Culianu reuși să încheie învingător bătălia pentru o nouă viză de ieșire a mamei lui. A fost o întâlnire dificilă și

extrem de emoționantă pentru un băiat care își adorase mama. O iubea, dar în același timp era iritat de intruziunea ei în noua lui viață, astfel că în răstimpul vizitei plecă pentru mai multe zile la o conferință a Asociației Europene pentru Istoria religiilor. „Nu părea capabil să-și arate dragostea”, spunea fiul său vitreg. Singurele momente când relația dintre ei devenea mai blândă era când jucau canastă, iar ea începea să cânte vechi cântece românești cu o voce înaltă și limpede care îi amintea de tot ceea ce lăsase în urmă.

Ea îi spuse că Ceaușescu adoptase o serie de legi restrictive. Bunurile de consum dispăreau de pe rafturile magazinelor. Securitatea nu mai era doar un aparat de represiune, ci un mijloc de guvernare. Circulau zvonuri că disidenții sunt în mod secret iradiați. Soțul surorii sale, Dan Petrescu, era deja cunoscut ca o figură incomodă și erau îngrijorați că de curând, când fusese convocat la Securitate, în clădirea verde cu aspect de spital de pe dealul Copoului din Iași, fusese lăsat să aștepte ore întregi fără a i se da nicio explicație. Ofițerii îi chestionau în legătură cu activități pe care le cunoșteau în detaliu. Cu toată teroarea, mulți elevi de la liceul unde fusese profesor Dan afirmă că doresc să devină agenți de Securitate. „Vom avea venituri sigure și bune, vom fi plătiți ca agenții KGB”, spuneau băieții.

Subiectul predilect al conversațiilor lui Ioan cu mama sa era cariera lui. El îi arăta fotografii de la vizita familiei Eliade. Eliade făcea demersurile necesare ca el să poată merge în America, spunea. Se va interesa de posturile de profesori de acolo. „Salariile și libertatea de creație sunt mult mai mari”. Elena Bogdan își dorea însă ca fiul ei să nu plece atât de departe.

Nu-i povesti mamei sale nici despre o experiență ciudată trăită în timpul conferinței din mai 1985, la Centre Français de Recherche Imaginaire et Creation de la Chambéry. Trei autointitulate vrăjitoare avuseseră obiecții la lucrarea lui, care, spuneau ele, accentua prea mult aspectele teoretice ale temei tratate. Lui și colegului său Hans Witte, africanist, precum și mai multor persoane din public, li se făcuse extrem de rău. Asemenea conferințe, scria ulterior în prefața

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

ediției americane a lucrării *Eros și magie*, sunt „aventuri de la care mă voi abține pe viitor”.

După plecarea mamei sale, fu cuprins de neliniște. Se simțea încătușat într-o căsnicie cu o persoană capricioasă și care părea să nu

fie mulțumită niciodată. De asemenea, cu tot succesul său internațional, în Olanda se simțea ignorat. Viața îi devenise sterilă și ireală. Era din nou dornic de libertate.

O invită pe Carmen să îl însoțească pe timpul șederii ca *visiîing profesor* la Chicago. Când ea refuză, avu un sentiment de ușurare. Dorea să ajungă în America solitar, fără frâna legăturilor cu familia, prietenii sau trecutul.

Evenimentele aceluia an au readus în el mai puternic sentimentul de pericol care nu-l părăsise de când fusese copil în Iași. Prietenul său Gianpaolo Romanato își amintea: „Îmi spunea uneori, mai în glumă, mai în serios, «Am să mor tânăr». Această premoniție explică furia cu care dorea să spună totul cât mai curând, să scrie repede și să devină celebru, pentru că știa sau se temea că viața nu avea să-i fie prea lungă...”

Cariera: 1985

Totul se repetă, în cerc. Istoria e adevăratul maestru, deoarece ne învață că nu există. Singurele care au sens sunt permutările.

Umberto Eco, *Pendulul lui Foucault*

1985 a însemnat pentru România debutul celor mai dificili ani ai regimului Ceaușescu. În efortul de a plăti datoriile externe ale țării, „conducătorul” a obligat populația să îndure cele mai severe privațiuni la care fusese supusă vreodată. În cele mai multe orașe electricitatea se întrerupea la ora opt seara, iar apa caldă și încălzirea erau cu totul insuficiente. De pe rafturile magazinelor lipseau până și cele mai banale articole. Femeile căsătorite erau silite să nască până la cinci copii, pentru a spori populația țării. Pentru intelectuali, cărțile deveniseră extrem de greu de obținut sau de publicat.

De la plecarea lui Culianu, nimeni din România nu scrisese despre el, nimeni nu citase din operele sale. În noiembrie 1984, la întoarcerea în țară, scriitorul Andrei Oișteanu încercă să publice interviul luat lui Culianu. Aborda trei reviste de cultură (*Vatra*, *Viața Românească* și *Etimologica*) și fu refuzat de tot atâtea ori. În timp ce făcea aceste demersuri, primi un telefon ciudat. „Sunt de la Secția de Pașapoarte”, spuse bărbatul de la celălalt capăt al firului. „Doresc să vă vorbesc”.

Oișteanu fusese și în Olanda, deși avea viză de ieșire numai pentru Germania și Franța, și credea că aceasta era problema. „Care este scopul întâlnirii?” întrebă. Interlocutorul său nu-l lămură cu nimic,

cerându-i să se întâlnească la un restaurant. Oișteanu refuză, în cele din urmă, căzută de acord să se vadă pe stradă.

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

A doua zi dimineață, Oișteanu se trezi înainte de ora cinci, îngrijorat, frământându-se în legătură cu motivul întâlnirii.

Bărbatul avea între treizeci și cinci și patruzeci de ani, era îmbrăcat într-un costum de calitate îndoielnică. Avea un anume fel de cravată, o anume înfățișare. Era cu certitudine agent de Securitate. Insistă din nou să intre într-un restaurant, dar Oișteanu refuză. Merse totuși la o cafenea. Ușa din față era închisă. Ofițerul ciocăni și arată o legitimație. „Trebuie să vorbesc cu dumnealui”, spuse.

Au intrat, s-au așezat, au comandat cafele. Agentul îl întrebă despre cercetările sale legate de istoria religiilor. Sistemul trecuse de mult de la retorica comunistă la naționalismul mistic studiat de Culianu, revendicându-și strămoși iluștri, precum Eminescu însuși. Religia fusese unul din cele mai prodigioase domenii de interes înainte de instalarea comuniștilor, într-o țară unde ortodoxia orientală și ideea de „nație” fuseseră strâns legate încă din secolul al XIX-lea. Bărbatul începu să vorbească despre Mircea Eliade. Oișteanu încerca să afle ce urmărește interlocutorul său, dar acesta evita să-i răspundă direct.

— Nu suntem atât de proști, spuse el. Și eu am absolvit o facultate. Am făcut cursul de filosofie cu Grunberg. Știu despre ce scrii. Cunosc cărțile lui Eliade. Sunt foarte interesante.

Se aplecă înspre Oișteanu.

— În 1983 ai vrut să mergi la un congres științific. Nu te-am lăsat. În 1984 am acceptat, dar cu întârziere de o săptămână. Știu că ai avut probleme cu obținerea permisiunii de a călători. Știu cum să te ajut să călătorești. Cât de mult dorești. Mai mult decât dorești.

— Cum vine asta?

— Te lăsăm să călătorești și tu ne aduci informații despre intelectualii români din străinătate.

— De ce nu faceți voi asta? E treaba voastră, nu a mea.

— Pentru mine ușile sunt închise. Nu am niciun fel de relații. Tu ai. Tu cunoști intelectuali. Așa cum este Ioan Culianu.

— Nu, îmi pare rău.

— Fratele tău din New York cunoaște și el multă lume. Fratele lui Oișteanu, Valéry, era un poet *underground* din East

Village, New York, și ținea o rubrică lunară de artă numită „Wall Patrol”, semnată Valéry Gallery. Îi ura pe comuniști. Ideea că el ar putea prezenta interes pentru Securitate ca eventual colaborator era total ridicolă.

150 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

— Nu, spuse Oișteanu. Nu, nu pot face asta. Bărbatul se ridică să plece.

— Mai gândește-te. Te voi suna, spuse.

Oișteanu mai rămase puțin la masă. Se gândi că nu poate lăsa lucrurile neclare. Dorea să refuze categoric, o dată pentru totdeauna. Alergă spre ușă și îl zări pe ofițer – traversase deja strada și intra într-o clădire, despre care știa că adăpostește Departamentul pentru cultură al Securității.

Agentul telefona după o săptămână. Oișteanu îi refuză din nou propunerea. Îl mai sună cu destulă insistență în decursul celor câteva săptămâni și luni care urmară. Soției lui Oișteanu începu să îi fie frică. Îi era teamă că nu vor mai putea călători niciodată. Că n-o să scape de acel om. El mai insinuase că dacă Oișteanu nu colaborează, nu va mai putea publica. Ba chiar și-ar putea pierde slujba.

În cele din urmă hărțuiala a încetat. *Revista de Istorie și Teorie Literară* a acceptat interviul cu Culianu și, după ce în ultimul moment cenzura încercă să-l oprească, editorii reușiră să treacă peste ea.

Incidentul cu agentul de Securitate fusese ceva obișnuit, una din multele întâlniri ciudate pe care toți le suportau în acei ani. Securiști, îi spusese odată un prieten, sunt toți niște mistici. Oișteanu nu crezuse asta niciodată.

Jocul cu smaralde: 1986

Mircea Eliade mi-a spus că în zece ani am să fiu cel mai bun istoric al religiilor dintre contemporani, și nu glumea, îi cunoștea pe toți.

I.P. Culianu.

Scrisoare către Hillary Wiesner, 14 octombrie 1986

În martie 1986, Culianu se întoarce la Universitatea din Chicago nu ca un absolvent lipsit de mijloace materiale și singuratic, ci în calitate de profesor, invitat de onoare pentru acel semestru. Pesemne, simțea în sfârșit că „succesul social pe care îl plătise atât de scump” devenise realitate. Nu mai era în situația ucenicului în ascultare față de maestru – profesorul Mircea Eliade, care la prima lui vizită din urmă cu zece ani îl ținuse oarecum la distanță. Acum era invitat chiar de către

cel mai marcant istoric al religiilor din lume să țină cursuri și conferințe și să colaboreze cu el la câteva din cele mai importante opere ale sale. De astă dată, profesorul de șaptezeci și nouă de ani era cel care depindea de *el* ca să îi sorteze corespondența, să-l ajute și să ducă la bun sfârșit proiectele neterminate ale unei cariere aflate la final.

În primăvara lui 1986 finalizarea acestor proiecte devenise presantă. Situația se agravase în decembrie 1985, când focul mistuise o parte din cărțile lui Eliade adăpostite la Meadville Theological Seminary de pe Strada 57. Fusesse declanșat, se pare, de scrumul de la pipa lui Eliade, și distrusese, se spunea, texte rare adunate din Orient și India, ca și prețioasele ediții personale ale celor cincizeci de cărți ale sale, adnotate cu noi sugestii pentru aprofundarea teoriilor, precum și o mare cantitate de hârtii personale. Eliade fusese avertizat

152 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

de acest holocaust într-un vis, iar pentru om care-și petrecuse întreaga viață încercând să dezlege tainele viselor, semnificația focului era că „nemurirea pe care o căutase prin opera scrisă era supusă distrugerii materiale”, scria colega sa Wendy Doniger, „exact cum fusese nemurirea pe care cu mult timp în urmă o căutase în experiențele sale yoghine”.

Cărțile deteriorate de fum și apă ale bibliotecii lui Eliade erau încă împachetate în cutii când Culianu sosi din Olanda la mijlocul lui martie. El și Eliade se confruntau cu trei proiecte urgente, între care plănuitul, important, *Dicționar al religiilor lumii*, ce trebuia scris de Culianu, semnat de amândoi și publicat de Harper San Francisco. Tânărul adusese de asemenea mai multe articole pentru gigantica *Enciclopedie a religiei*, care cuprindea șaisprezece volume și urma să fie publicată în 1987 de Macmillan. Eliade îi încredințase tratarea unor subiecte în care îl considera *expertul*, printre care „Ascensiune”, „Astrologie”, „Gnosticismul: din Evul Mediu până în zilele noastre”, „Magia în Europa medievală și renescentistă”, „Ritualuri sexuale în Europa”, „Bolta cerească: cerurile ca hiero-fanie”, sau mai multe articole despre divinități ale tracilor, scrise la Paris, în colaborare cu fostul său profesor, atât de drag, Cicerone Poghiric.

Eliade mai avea o sarcină pentru Culianu. El lucra la al patrulea și ultimul volum al *Istoriei ideilor religioase*, în care încerca să afle modelele de gândire ce stau la baza gândirii mitice, și simbolurile

universale pe care le considera integrate în conceptele religioase. În ultimele două capitole ale volumului, extrem de sintetice, Eliade plănuise încă din 1984, după cum îi scria lui Culianu, să prezinte „creațiile religioase (câte or fi) *pe întreaga planetă*, de la Iluminism la «God-is-dead theology». „O bună parte din acest *finale*”, continuă Eliade, „l-aș scrie eu. Ți-ai lua răspunderea pentru rest? (Nu uita că am citit *Religione e Potere...*)” (scrisoare din 27 martie 1984).

O extraordinară, profundă colaborare se consolidase între savantul considerat a fi revoluționat domeniul istoriei religiilor și un tânăr și ambițios gânditor care îl privea cu respectul și admirația cuvenite unui părinte. Încă de pe băncile facultății, ambele personalități fuseseră inspirate de ideea renașcentistă de *coincidenția oppositorum*. Colaborarea lor, între un om aflat la sfârșitul carierei și altul la

„*ARRIVISTE*”: 1972 – 1986

1. V. volumul *Dialoguri întrerupte...* ed. cit., pp. 249 – 250 (n. red.).

Începutul ei, oferea acea *coincidenția oppositorum* la care Culianu aspirase dintotdeauna.

În această perioadă Culianu își dădu seama cu claritate că postul din Olanda era doar o treaptă în drumul său, „până când se va ivi altceva” în orizontul aventurii sale intelectuale, după cum îi scrisese pe vremuri Eliade („Olanda, India sau ce-o mai fi (mai târziu) „...”). La Universitatea din Groningen mica secție de studii românești părea condamnată să dispară din cauza reducerilor de buget. Și alți profesori neolandezi de origine, care dăduseră în ultimii zece – cincisprezece ani strălucire Universității din Groningen, se vedeau împinși să părăsească țara lalelelor – așa s-au petrecut lucrurile, de exemplu, cu profesorul Alessandro Briosi, eminent dantolog și estetician, bun prieten cu Ioan Culianu, care s-a reîntors în Italia natală. Eforturile lui Culianu de a se exprima ca un gânditor și cercetător original în istoria religiilor, disciplina în care se specializase cu atâtea eforturi și care îi era în primul rând proprie – și nu lingvistica romanică, estetica sau teoria literară, deși le prețuia și le predase mai mult decât corect –, se loviseră mereu de îngustimea birocratică și de „protecționismul” ciudat practicat în *establishmentul* neerlandez. Acum îi scria zilnic soției sale despre șansele pe care le oferea America. Andrei, fiul său vitreg în vârstă de paisprezece ani, a întrevăzut urmarea: „Mereu

vorbea despre America, bea Coca-Cola și mă ducea la filme făcute la Hollywood; dorea *să fie american*".

Așadar, ce tensiune grozavă și ce emoție trebuie să fi simțit atunci când, ajuns la aeroportul O'Hare, se putea gândi că în curând postul lui Eliade de la Divinity School avea să fie liber, iar Eliade îl propusese *pe el* decanului Chris Gamwell ca succesor. Culianu avea două cursuri: Gnosticismul și maniheismul, și Introducere în magia Renașterii. În sălile de clasă de la Swift Hall nu mai intrase un profesor care să-i semene. Ioan Culianu, care fusese atât de mult ajutat de Eliade în construirea carierei sale, putea în sfârșit să-și dea măsura.

În primăvara anului 1986, absolventa Hillary Wiesner se afla Pentru al doilea semestru de activitate în „grupul de studii pentru lumea antică mediteraneană” de la Universitatea din Chicago. Absolventă cu distincții a Colegiului Radcliffe, se specializa în

154 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

civilizația păgână târzie. La douăzeci și doi de ani, venise pentru prima oară în Vestul Mijlociu, crescută fiind în orașelul Slingerlands din nordul statului New York.

Blondă, cu un aer copilăros, Hillary semăna cu figura Zeiteidin *primăv era* lui Botticelli – rezervată, plină de mister, cu tenul de culoarea perlei. Tatăl ei era evreu și, ca și tatăl lui Culianu, murise tânăr, la doar cincizeci și cinci de ani, pe când ea avea optsprezece. Moartea sa prematură îi accentuase înclinația naturală spre solitudine. Prietenii spuneau despre ea că este extrem de inteligentă, dar naivă și oarecum înfricoșată de bărbați. „Judeca totul și pe toți”, spunea Erika Schluntz, o prietenă de la Radcliffe. „Despre mine credea că îmi plac prea mult petrecerile. Când împrumutam de la ea notițele de la cursurile la care nu fusesem, vedeam că este mai organizată decât profesorii. Cu toate acestea, paginile de curs erau acoperite pe margini cu figuri din benzi desenate”.

În opinia lui Wiesner, Divinity School nu era la înălțimea așteptărilor, în Chicago, iarna părea să dureze la nesfârșit, iar vântul umed te pătrundea până la oase. Profesorii se interesau prea puțin de studenți. Campusul cu arhitectură gotică modernă, izolat în zona de sud a orașului, o deprimea. De asemenea, programul de lucru era inutil de încărcat. Cu gândul să se întoarcă la Cambridge, după cum o îndemneau câțiva din foștii ei profesori, Wiesner începu pregătirile pentru a participa a doua vară la rând la săpăturile arheologice

organizate de Cambridge la Sardis, în Turcia.

Își făcuse totuși câțiva buni prieteni în campusul din Chicago. Unul dintre profesorii marcanți, Hans Dieter Betz, îi sugerează să se adreseze profesorului Culianu în legătură cu munca ei. Nu putea să urmeze cu regularitate niciunul din cursurile sale, dar asista din când în când la ele și curiozitatea îi fu trezită treptat.

Culianu era altfel decât toți ceilalți întâlniți în Chicago. Cu cămășile sale europenești și accentul de Inspector Clouseau, oferea deschideri atât de uimitoare înspre magie, încât ea începu să-și ia notițe cu un fel de furie pe care n-o mai simțise la niciun alt curs. Era atrăgător desigur, avea un chip cu trăsături mobile și ochi care păreau să privească dincolo de tine, dar ceea ce îi reținuse atenția erau ideile lui. El susținea că un cărturar, ca și un mare om de știință, trebuie să aibă calmul și modestia necesare înțelegerii lumii așa cum este ea. Când studiezi miracolele medievale trebuie să-ți lași deoparte neîncrederea și să cauți până și în cele mai neobișnuite și

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

Inexplicabile evenimente o logică sau un model tainic. Această pasiune de a penetra procesele minții unui subiect el o asemăna cu erosul. Din cuvântul grecesc antic pentru iubire, *eros* sau îmbrățișare-a-lumii, noi avem cuvinte ca *erotic* sau *eroic*. El considera erosul ca o forță reală care putea dezlega misterele universului, fie ele științifice sau religioase.

Era cu deosebire preocupat de jocurile mentale ale Renașterii care culminaseră în operele unor filosofi ca Marsilio Ficino și Giordano Bruno. Puterea lui Bruno, sugera profesorul, se trăgea din aceea că *încărca* imaginile magice cu forța iubirii, a erosului. „Aceasta a fost latura sa tainică pe care noi nu am înțeles-o niciodată cu adevărat”, spunea el. Culianu compara magia lui Bruno cu cea a reclamelor moderne, a firmelor de relații cu publicul și mai ales a celor ce controlează schimbările politice, precum și cu controlul asupra minții exercitat de regimurile de la sfârșitul secolului XX.

Din nefericire, mai adăuga Culianu, astăzi suntem niște analfabeți din punct de vedere metafizic, iar imaginația noastră este reprimată de triumful științei și al tehnologiei. Reforma și distrugerea de către biserică a magiei sunt responsabile de triumful rațiunii și de multe din nevrozele timpurilor moderne. Culianu își trata subiectul cu „îndrăzneală, rigoare și o extremă bogăție a limbajului”, după cum

scria un recenzent, construindu-și demersul pe cunoștințele enciclopedice câștigate de-a lungul anilor de exil petrecuți în Italia. Însă noutatea cea mare, i se părea tinerei, consta în maniera obsesivă în care utiliza trecutul pentru a înțelege prezentul și nenumăratele feluri în care spunea că mintea *noastră* poate fi manipulată.

Intrigată, Hillary Wiesner merse la bibliotecă și găsi în englezește cartea lui Culianu *Psychnodia*, publicată la Editura Brill din Olanda, în 1983. Textul ataca metodele prolixo utilizate de anumite școli de istoria religiilor, care puneau „influențele” exercitate de culturi unele asupra altora pe seama deschiderii unor noi drumuri comerciale. După ce demonstra că asemenea teorii nu puteau explica mituri atât de răspândite cum ar fi reîncarnarea, Culianu își schița propria teorie: procese sau jocuri ale psihicului colectiv, care acționează în profunzime și urmează legi ale unei logici diferite de cea a evenimentelor istorice cotidiene, modelează întâmplări omenești la un nivel mai adânc decât cel cunoscut de noi. Ideea sa că istoria este ordonată, revelatoare, chiar predictibilă, i-a șocat pe unii savanți ca o bizarerie, cu toate că se inspira în parte din teoria jocului a lui

156 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Wittgenstein și din noua știință a complexității. Hillary reflecta la toate acestea nopți de-a rândul.

Ea studia la vremea respectivă o veche civilizație mesopotamiană, sabeenii din Haran¹, un popor pe care îl credea depozitarul unor vechi surse ale gândirii renașcentiste. Sabeenii, dimpreună cu filosofii lor ermetici, astrologii și templele închinat planetelor, fuseseră înghițiți de istorie – pur și simplu dispăruseră de pe suprafața pământului –, iar ea dorea să știe de ce. Se hotărî să-l întrebe pe Culianu.

Ioan Culianu locuia într-un cămin cunoscut sub numele de McGiffert House. Îi scria soției sale Carmen despre singurătatea lui, spunându-i că-și găsisese doar puțini prieteni printre colegi. Zilele îi treceau între orele de clasă și timpul necesar pregătirii celor două conferințe pe care trebuia să le prezinte în calitate de invitat, precum și cel dedicat perfecționării limbii engleze. Cu ajutorul lui Eliade își revizua traducerea la *Eros și magie* care urma să apară la University of Chicago Press. Spera că apariția cărții în Statele Unite îi va facilita o angajare la Universitate. Dar acesta era un subiect delicat, deoarece Carmen era mulțumită în Olanda. Pentru a o liniști, îi scrisese despre

dezamăgirea provocată de aprecierea economică mai realistă a unei cariere universitare în America; își dăduse seama ce modeste erau, prin comparație, lucrurile pe care și le putea permite un profesor.

Penuria financiară relativă, dar în primul rând o mai veche și profundă dorință, au fost motivele pentru care s-a reapucat de scris ficțiune. Culegerea sa de povestiri urma să fie acceptată curând de o editură specializată în texte savante din Italia, Jaca Book, editura lui Eliade. Eco scria o recenzie favorabilă despre *Eros și magie* în

1. Haran – cetate mesopotamiană, la cca. 400 km NE de Ninive, mare centru comercial pe drumul spre Mediterana, ultima capitală a asirienilor (612 – 609 a. C.) înainte de cucerirea de către babilonieni. Terah și Avraam, Nahor, Iacov și alte personaje biblice au trecut prin Haran. Divinitatea protectoare era Sin, zeitate lunară. Istoria așezării (astăzi Haran este un sat arab) este cunoscută din câteva inscripții, pe stele funerare, descoperite abia în 1956 (n. red.).

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

versiunea italiană. El și Culianu se aflau în corespondență, discutând și despre proza lui Culianu. Începuse să înregistreze pe dictafon un thriller bazat pe un mit medieval cu mare semnificație pentru el. Era vorba despre povestirea unui tânăr care suferă trei morți rituale, salvat de fiecare dată de o femeie, și prin aceasta se înalță la trei niveluri superioare ale ființei pentru a-și afla șinele adevărat. Acțiunea era copilărească, plină de crime și conspirații neverosimile. Mai era și problema caracteristică exilaților: dificultățile legate de scrierea literaturii într-o limbă străină. O altă era faptul că trebuia să deprindă mai bine meșteșugul genului pe care-l aborda.

Ca și în atâtea alte privințe, modelul carierei sale duale rămânea Eliade.

Pentru ei, legătura dintre literatură și munca de savant era mai importantă decât cerințele scriiturii propriu-zise și viza relația dintre imaginație și viață. Aidoma misticilor și poeților Orientului, ei priveau viața ca pe o poveste a cărei semnificație profundă putea fi citită în detaliile și coincidențele cele mai neînsemnate. Trăgându-se amândoi dintr-un popor adesea subjugat, supraviețuitor prin poveste, cunoșteau bine puterea dătătoare de speranță, miraculoasă prin asta, a istoriei individuale transformate în ficțiune „trăită”. Doar un pas despărțea felul în care un povestitor își manipula auditoriul de magia folosită de Bruno pentru a manipula o populație.

În comentariile lor la opera științifică a lui Culianu, criticii se referiseră la modul în care el confunda adesea atitudinea detașată a savantului cu implicarea în subiect a practicianului. Prietenii săi știau de ce se întâmpla acest lucru: nu se mulțumea doar să îl studieze pe Bruno, el dorea să *fie* Bruno. Dacă erai dispus să crezi în aceste lucruri atunci da, Culianu era priceput în magie și profeție. Era un bun joc de societate. Dacă nu, atunci el părea ridicol și plictisitor. Era oare această pendulare între erudiție și practică o formă de personalitate scindată sau doar entuziasmul îndreptat spre un *hobby*, care favoriza cercetarea? Eliade răspunsese odată acestei întrebări în cadrul unei conferințe ținute la Universitatea din Chicago: «Unele din creațiile mele literare au contribuit la o înțelegere mai Profundă a anumitor structuri religioase... Uneori... imaginația mea literară a utilizat materiale sau sensuri pe care le-am studiat ca istoric al religiilor”.

158 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În 14 aprilie 1986 temerile multora s-au adevărat: Mircea Eliade suferi un atac de inimă și fu dus de urgență la Bernard Mitchell Hospital. Ioan Culianu a stat la căpătâiul său; a notat într-un jurnal manifestările de emoție profundă și mesajele de sprijin venite de la prieteni și colegi din toată lumea, de la oameni care îl cunoșteau pe Eliade de zeci de ani. Timp de câteva zile se crezu că Eliade își va reveni. Ceru cărți (își notase mai demult în jurnalul său cât de atent își va selecta lecturile când își va simți sfârșitul). Apoi căzu în comă. Mulți prieteni și totodată figuri marcante sosiră la spital: printre ei Edward Levi, fost procuror general al Statelor Unite, Nathan Scott, potențial candidat pentru rangul de arhiepiscop de Canterbury, Chris Gamwell, decanul de la Divinity School, care stătu șapte ore pe coridor fără să spună nimănui de teama de a nu crea agitație, și mulți alții. „Încălcând toate regulile unei secții de terapie intensivă, spre disperarea personalului”, nota mai târziu Culianu, prietenii lui Eliade își ofereau sprijinul. La 22 aprilie 1986, în vârstă de șaptezeci și nouă de ani, Eliade se stinse în prezența lor.

În timp ce lumea întreagă era îndoliată și multe persoane, printre care și Saul Bellow, umpluseră până la refuz Rockefeller Chapel, Culianu se afla alături de Christinel Eliade pentru a o ajuta la pregătirile de înmormântare. Când fu citit testamentul, află că Eliade îi încredințase o ultimă sarcină. Dorea ca Ioan Culianu să supravegheze publicarea postumă a întregii sale opere. Această onoare se adăuga

unui număr crescând de probleme cu care se confrunta: postul din Olanda, cărțile aflate în lucru, soarta căsniciei sale, și făcea să rezoneze secretul cel mai profund pe care-l împărtășiseră cei doi.

O săptămână mai târziu, la 30 aprilie, Hillary Wiesner intră în biroul lui Culianu. îl găsi într-o stare ce părea a fi una de șoc. Cravata îi era strâmbă, fața cenușie. O privea ca și când nu putea să-și amintească nici cine e el însuși. Arăta complet epuizat.

— Să vin altă dată? întrebă ea.

— Nu, nu, spuse el. Despre ce e vorba?

Îi explică cercetările ei. Orașul Haran fusese o ultimă citadelă a păgânismului care-și trimisese mesaje în lumea occidentală. De la

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

Începuturile istoriei, în îndepărtatul lor colț de lume din nordul Mesopotamiei, locuitorii Haranului practicaseră o religie astrală care o avea ca figură centrală pe zeița Lunii. Adorarea Lunii continuase în oraș până la distrugerea acestuia în secolul al XI-lea. Ea era de părere că religia sabeenilor fusese înregistrată în texte ermetice care, redescoperite în vremea Renașterii, au putut juca un rol major atât în dezvoltarea creștinismului, cât și în cea a religiei islamice. Ce părere avea el despre aceste lucruri?

Da, răspunse profesorul, cercetarea ei era inspirată, și îi recomandă niște texte despre istoria astrologiei grecești și din Orientul Mijlociu. Se gândi că într-adevăr era o persoană cu totul *diferită* de ceilalți. Cărțile se dovediră folositoare.

În perioada următoare Culianu fu ocupat cu predarea cursurilor și rezolvarea problemelor ridicate de succesiunea lui Eliade. Cele două conferințe programate au fost dedicate omului care i-a „schimbat viața”. A vorbit despre persecuția vrăjitoarelor din Europa secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, atacând opinia convențională conform căreia persecuția încetase datorită „progresului” civilizației. De fapt, atrăgea el atenția, vrăjitoare au mai fost arse pe rug chiar și într-o țară relativ avansată ca Germania sfârșitului de secol la XVIII-lea. De ce au fost oprite persecuțiile? Ca să aflăm, trebuie să știm ce anume le-a declanșat. De ce, în această isterie, *admiteau* oamenii că există vrăjitoare?

Pentru a da un răspuns, făcea apel la o nouă metodă de studiu, aplicabilă și istoriei, numită *complexitate* de către teoreticianul francez Edgar Morin. Pe când cercetarea tradițională acționa retrospectiv,

comparând numeroasele variante ale unui eveniment și propunând un singur „adevăr”, teoria complexității se mișcă *înainte* cu ajutorul a ceea ce antropologul Clifford Geertz numea „descriere totală”, luând în considerare toți actorii și toate instituțiile – biserica, statul, justiția, medicina, folclorul și literatura –, urmărind toate căile posibile și considerându-le, într-un fel, ca fiind în mod egal adevărate.

Bine informat în urma scrierii studiului său despre Bruno, Culianu era de opinie că trebuie să evaluăm puterea exercitată de minte și memorie – atât cele individuale, cât și cele colective – asupra percepției.

160 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Voia să expună exemple ale unor oameni care mărturiseau crime pe care nu le comiseseră. Dar îi era greu să găsească dovezile necesare, în parte și pentru că în 1986 subiectul „memoriei regăsite” nu era încă la modă. Viziunea lui despre vânătoarea de vrăjitoare era, se pare, ambiguă: avansa atât ideea că vrăjitoria funcționa, cât și opinia comună că persecuțiile erau un caz de psihoză colectivă.

La sfârșitul semestrului, Ioan Culianu oferă petrecerea obișnuită studenților săi în cele două minuscule odăi aflate lângă seminarul Teologic din Chicago. Hillary Wiesner mergea foarte rar la petreceri, dar de data asta acceptă invitația unei prietene. Culianu îi aștepta cu *spaghetti cartonară*. Seara târziu, toată lumea își spuse ziua de naștere. Când veni rândul ei și spuse 17 august 1963, el se întoarse și o privi atât de lung încât se simți de-a dreptul neliniștită.

În seara aceea statură împreună în timp ce el ghicea în cărțile de Tarot unei studente care nu se putea hotărî dacă să continue sau nu studiile postuniversitare. El îi dădu lui Hillary o pernă pe care să șadă. Unul dintre studenți purta un tricou cu cap de mort și o haină de doc brodată. Ioan îi ceru să explice fenomenul Grateful Dead. „Nu văd craniile”, spunea el. „Uită-te la jacheta băiatului”, șopti ea. Mai târziu, își notă în jurnal: „Ce mai noapte! Cărți de Tarot și discuții. Dar am fost prea timidă; mi-a părut foarte rău că am plecat”. Somnul nu-i venea. Își luă din nou jurnalul. „Două dimineața: ce se întâmplă cu mine? Mi-a spus ceva, dar este oare o profeție care își ajunge sieși? Cuvintele lui îmi arată drumul prin labirintul care e viața mea; sunt ca o sămânță gata să încolțească din nou”.

În dimineața următoare el sună ca să o întrebe dacă nu dorește să viziteze împreună centrul orașului Chicago. Acceptă fără să știe de

ce. Se răsuci în așternut și văzu că era opt dimineața. În timp ce lua micul dejun, el îi spuse zâmbind că cei mai apropiați prieteni ai lui, vărul său din România și cel mai bun prieten din Occident, care era istoric în Italia, aveau aceeași zi de naștere ca și ea. Orice ar crede lumea în legătură cu studiul său despre magia în Renaștere, în ceea ce-l privea, el trăia după preceptele acelea. Purta o cămașă verde închis și o scurtă de piele de culoare deschisă. Făcea grimase dese, de parcă ar fi avut un tic nervos. Fuma Marlboro. Au vorbit despre felul cum înțelegeau Weber și Marx religia. El spunea că indivizilor le lipsește liberul arbitru, că oamenii sunt toți programați ca niște roboți, că și ea avea creierul spălat. Fata și-l reprezenta ca pe un

„ARHIVISTE”: 1972 – 1986

personaj de benzi desenate cu un nor negru deasupra capului. Masa a agitat-o, iar țigările fumate de el i-au provocat o durere de cap.

Sugeră să viziteze Sears Tower. Ea fu ispitită să refuze dar, în ciuda cinismului afișat, era atât de drăguț și amuzant și interesant, încât acceptă. În încăperea de sticlă de unde se puteau vedea cartiere dezolante dispuse ca spițele unei roți, simți deodată că i se face rău. Palmele îi deveniră ca gheața, și i se puse un nod în stomac. El o ajută să coboare, ținând-o să nu cadă și alergă într-o farmacie Walgreens să-i cumpere un medicament. Nu mai avusese niciodată rău de înălțime, iar mai târziu observă că i se întâmplă doar când era cu el.

În seara care a urmat s-au întâlnit și-au discutat îndelung la o cafea, iar ea arăta mare interes în legătură cu ceva ce afirmase la curs: „Deoarece magia renescentistă este un mijloc de a controla masele pe baza unei cunoașteri profunde a impulsurilor erotice personale și colective, putem afirma că pentru ea nu există șinele, sau conștientul individual, ci doar părți ale inconștientului universal”. Spunea că cine îți controlează imaginația este stăpân și pe destinul tău. Ea spuse că asta era o prostie. Nimeni nu-ți poate controla imaginația. Scrise în jurnal: „Este o Enciclopedie a Religiei ambulante, dar știe totul în afară de adevăr”.

Se gândea că poate suferă de depresie clinică. În ciuda acestor considerațiuni, ținu la ea *Psychanodia* peste termenul de restituire, cu toate că fusese deja rezervată de altcineva. Scrise în jurnal: „14 mai, 1986: Bietul Culianu cu scepticismul lui. Fumează și bea și îmi spune mie că am probleme. Dar mi-a plăcut cartea lui. Cartea e strălucită, el e smintit”.

Se întâlnește din nou peste câteva zile la un restaurant. Ea îi spune că s-a hotărât să se întoarcă la șantierul arheologic de la Sardis ca epigrafistă. La afirmația lui că arheologia e prea terestră pentru ea, îi arată înspre fereastră: „Nu crezi că și toate acestea vor fi într-o bună zi praf și pulbere?” Observația îi plăcu. În prefața la versiunea engleză a cărții sale *Eros și magie în Renaștere* a amintit despre „întrebarea pusă mie de o tânără arheologă în timp ce admiram formidabilele clădiri din Chicago”, sugerând că edificiul științei se va prefăce într-o bună zi în praf și pulbere sau măcar se va transforma, la fel cum magia a dat naștere științelor iluministe ce au urmat Reformei. El mai scria că încercase câteva din tehnicile lui Bruno și constatase că funcționau.

162 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Era absolut strălucit, de acord, cu siguranță însă – cea mai torturată și amară ființă pe care-o întâlnise vreodată. Hillary avea prea puțini prieteni apropiați. Era deja o călătoare prin lume, la vârsta ei trecuse prin Turcia și Grecia, unde Parthenonul și celelalte albe ruine o subjugaseră; descifra siriaca, greaca și latina, copta; la Chicago muncea din greu la akkadiana babiloniană. Era inteligentă cât și alți studenți buni din campusul acela întins, dar prietenii și colegii o considerau retractilă, închisă în sine.

Prietenia cu Ioan Culianu era interesantă, chiar fascinantă, numai că știa că nu poate continua. Curând ea trebuia să plece din Chicago. Voia să fie lucidă, dar îi deveni treptat din ce în ce mai dificil să-și dea seama care îi sunt simțămintele. Merseră împreună la filmul *Brazii*, care o răvăși atât de tare încât tremura fără să se poată opri. El o cuprinse cu brațul. Ea se retrase. Apoi se gândi că poate totul e doar în mintea ei. Dorea doar s-o protejeze... „matern”. Dar era *căsătorit*. „Străinii”, scrisese ea în jurnal. „După cum spunea mătușa Mary Ann, trebuie să evit străinii rezidenți”. Mătușa ei se căsătorise cu un ucrainean care o părăsise după șase săptămâni, când își rezolvase actele de cetățenie.

„Suntem cu toții programați”, spuse el în seara aceea. De ce a început din nou cu chestia asta? se gândi ea. „Și tu ești programată”, spuse. De data asta ea se înfurie și se certă. Discuția se transformă într-o dispută aprigă ce demonstra mai mult ca orice cât de apropiați deveniseră. Într-un fel, se decise ea în timp ce urca scările acasă, se simțea ușurată. Notă în jurnal: „18 mai, 1986: Bine, mi-am făcut datoria. Am încercat, și am fost admonestată. Acum am scăpat. Nu mai

trebuie să încerc să ajut această persoană”.

Își scoase telefonul din priză.

Ultima dorință a lui Mircea Eliade, și anume ca Ioan Culianu să fie și executorul testamentar al scrierilor sale științifice nepublicate, se dovede o sarcină dificilă. Arhiva număra mii de pagini de documente, datând din 1950 până în prezent. Trebuiau catalogate și traduse. Multe dintre ele erau valoroase și aproape gata de tipar. Dar exista o problemă extrem de dificilă: cercetătorii, mai ales cei italieni, susțineau acum în mod deschis că Eliade avusese un secret, în anii treizeci Eliade scrisese o serie de articole fasciste ce sprijineau

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

Garda de Fier. Acum, în 1986, Culianu trebuia să se confrunte din nou cu posibilitatea ca tatăl său spiritual să fi fost membru al Gărzii.

Scria zilnic până la treizeci de scrisori de răspuns la întrebările de rutină și chestionarele referitoare la succesiunea lui Eliade. Îl cunosc pe MacLinscott Ricketts, fostul student și actualul biograf al lui Eliade, care cercetase cu atenție originalul articolelor lui Eliade. Cât de grav era secretul mentorului lor? Era un om atât de respectat încât în Israel se propusese ridicarea unui monument în cinstea lui. Saul Bellow vorbise, alături de Culianu, la înmormântarea lui. Andrei Codrescu, care era evreu, se ivise neanunțat la ușa lui Eliade și fusese primit cu brațele deschise. Mai târziu (13 mai 1987), Culianu îi scria lui Ricketts: „În sfârșit mă aflu în posesia mult râvnitului dosar referitor la simpatiile politice ale lui Eliade din anii 1938 – 40. Eram prea supărat ca să-mi mai amintesc cuvânt cu cuvânt ce am discutat atunci despre acest lucru¹... dar am rămas cu impresia că și Dvs. considerați că articolul acela² nu era scris de el. Poziția mea a rămas aceeași: Domnul Eliade nu a fost niciodată antisemit, *membru* al Gărzii, sau pronazist. Dar înțeleg în orice caz că era mai apropiat de GF decât mi-ar fi plăcut să cred”.

În recenzia la cartea lui Ricketts, *Mircea Eliade: The Romanian Roots, 1907 – 1945* (1987), Culianu sugera că două mari dispute ale criticii literare erau ilustrate de cazul mentorului lor: în ce măsură este scrisul un produs al epocii și în ce măsură este actul lecturii influențat de lentila deformatoare pe care propriul său timp o pune în fața ochilor cititorului? O atare sinteză era imposibilă în 1986 pe când lupta cu noianul de documente, supus terorii de a cotrobăi prin

1. În scrisoare este evocată o discuție din 1986 cu Ricketts. V. și *infra*, p. 186 (n. red.).

2. Articolul în chestiune este răspunsul lui Eliade, intitulat *De ce cred în biruința mișcării legionare?* la o anchetă organizată de ziarul legionar *Buna Vestire* (nr. 244, din 17 decembrie 1937). Eliade a afirmat în repetate rânduri, față de Culianu ca și față de Ricketts, că textul ca atare nu-i aparținea; acceptase să răspundă la anchetă, dar întârziind cu articolul, Mihail Polihroniade, prieten și ziarist la *Buna Vestire*, l-ar fi scris în locul său – folosind ideile în circulație și ampla producție publicistică a lui Eliade privitoare la mișcare (*Vremea, Buna Vestire* etc). Pentru un comentariu mai detaliat despre paternitatea textului, v. Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” În România anilor '30*, Humanitas, 1995, pp. 144, 232 – 233, și Z. Ornea, *Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, 1995, pp. 205 – 206 (n. red.).

164 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

viața secretă a celui pe care îl considera ca pe un părinte al său. Și poate că nu era nimic adevărat. Un savant care se specializase în „furiile amarnice ale complexității” istoriei era atras spre ceea ce o carte de interviuri cu Eliade, de Claude-Henri Rocquet, numea „proba labirintului”.

În tot acest timp Culianu a fost și alături de văduva lui Mircea Eliade, încurajând-o și ajutând-o efectiv să se descurce cu avocații, cu casa din Chicago, cu cea din Paris. În ce privește cariera lui de savant, era aproape de situația pe care și-o visase încă din momentul când, adolescent fiind, descoperise cărțile lui Eliade. Mai mult, găsisese o tânără femeie care putea deveni obiectul sentimentelor lui mistic-cavaleștești, o figură pe care era sigur că o mai văzuse undeva.

Ultima lor dispută fusese atât de aprigă, încât Hillary Wiesner își ținea telefonul deconectat. Nu putea fi sunată nici chiar de mama ei. Studia pentru examenele de absolvire și se pregătea să părăsească Chicago pentru totdeauna. Nu-l văzuse pe Culianu timp de o săptămână și se simțea extrem de ușurată. Își nota în jurnal: „20 mai 1986: Telefonul este încă deconectat. Nu mai doresc și alte suferințe. Dar ce straniu e universul în care m-a lăsat să intru. E ca și cum aș fi fost într-o altă lume... A fost ca și cum aș fi luat contact cu o persoană de pe o altă planetă, dintr-un univers total diferit. Pe acest om, nici limbajul, nici timpul nostru nu au loc să îl încapă”. Asta era tot ce putea

scrie. Iar în ziua următoare: „Sunt plictisită. Mă simt ca și cum m-aș fi prăbușit peste marginile pământului. Dar după ce ai trăit pe muchia prăpastiei, totul pare extrem de neinteresant”.

Peste două zile își repuse telefonul în funcție. Culianu o sună la ora opt în dimineața următoare. „Nu poți să abandonezi pur și simplu”, îi spuse. Se întâlneau, iar el o învăța cum să citească în palmă urmărind liniile lui Marte și ale Soarelui dintre degetul mijlociu și inelar. Palmele ei trădau o natură ascetică, îi spuse. I-a propus să meargă împreună la Paris la sfârșitul lui septembrie. Ea refuză. El o sună din nou ca să o roage să se vadă încă o dată înainte de plecare. Ea puse receptorul jos și scrisese: „Am stat închisă în cameră și am numărat clipele. Mi-am dorit mult să mă sune. Mă întreb dacă soția lui știe cât e de nefericit”.

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

Se întâmpla ceva straniu cu visele ei. În primul rând deveniseră mult mai vii. De mai multe ori se trezi în toiul nopții cu inima bătându-i puternic. Încă nu povestise nimănui despre aceste lucruri, pentru că nu aveau niciun înțeles exprimabil. Și nu era pentru că ar fi *crezut* în magia Renașterii. Dar el zicea că Eliade îi spusese întotdeauna că nimic nu era întâmplător. Dacă mintea își crea propria-i realitate, atunci ocultismul, ideologia sau chiar ideea de „întâmplare” erau metafore la fel de puternice cu ajutorul cărora oamenii își explicau existența.

În ultima săptămână din mai se pregătea să plece la Sardis. Într-una din ultimele zile petrecute în oraș au vizitat împreună Field Museum din Chicago. În holul magnific dominat de faimosul schelet de *Brontozaur us* și siluete reconstituite de mamuți, el i-a spus că obiectele obișnuite erau purtătoare de sensuri care evocau și alte modalități de a vedea lumea, deschizându-se spre noi și nesfârșite interpretări. Arheologia nu reușea să atingă decât suprafața lucrurilor, în timpul dioramei, i-a atras atenția la formele și culorile ciudate ale animalelor – gazele, zebre, girafe, papagali –, animale imitând plantele, imitându-se unele pe altele sau părând a fi decorate de un artist extravagant care le pictase atât de variat și le modelase după configurații stranii, evanescente. Hillary simțea că uimirile lui aveau conexiuni culturale mult mai largi. I-a vorbit despre o teorie dragă lui, elaborată de zoologul scoțian D’Arcy Wentworth Thomson, care demonstra că un animal se putea transforma în altul printr-un șir de operații matematice – de exemplu, craniul unei vulpi se modifica în cel al unui rinocer prin doar câteva calcule. „De ce aceste culori și nu

alte?” întreba el. „De ce pentru noi animalele par alcătuite atât de ciudat și neobișnuit? E ca și cum un artist ar face glume”.

Se opriă în fața smaradelor din vitrina cu pietre prețioase. Erau patru piese care aruncau o lumină șovăielnică. Ea îi spuse că smaraldele erau cea mai importantă imagine din viața ei. De copil avusese un vis recurent cu smaralde. El se arătă extrem de interesat de acest lucru, dar nu explică de ce.

Se înțelesesă să se întâlnească pentru ultima oară la un restaurant polinezian numit House of Tiki, un local faimos și extrem de amuzant-kitsch din Hyde Park. În timp ce mâncai, din tavan te priveau pești-balon în burta cărora se aprindeau becuri. Decorul era dominat de ghirlande de mărgelă și împletituri de bambus, iar băuturile – 166 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

servite în pahare pe care erau pictate nuduri de fete din Hawaii. El îi dădu o cutie și o rugă să nu o deschidă decât după ce pleacă.

— Azi-noapte am visat un magician care îmi turna ceva într-o cupă, spuse el. Mi-a dat-o și am băut.

— Mă întreb ce-o fi însemnând.

— Ei bine, mi-a mai apărut și altă dată, dar doar în momente importante ale existenței. Orice ar fi, este semnificativ.

Din aeroportul O'Hare, Hillary îi expedie propoziția ce fusese înscrisă pe răvașul din prăjitura mâncată la cină: „În viața ta se scrie un capitol nou”. Nu trebuia să fie epigrafistă ca să înțeleagă că *ceva*, printre atâtea lucruri de aparențe copilărești, într-adevăr se petrecea.

Cartea vieții

Cu puțin înainte de a pleca spre Turcia, Hillary Wiesner i-a telefonat unei bune prietene de la Radcliffe, Erika Schluntz, și i-a povestit despre noua ei relație. „A apărut un bărbat”, spuse. „Cine?” „Întrebă plină de curiozitate Erika. Dar Hillary a rămas extrem de evazivă, ca și cum n-ar fi vrut să recunoască ceea ce i se întâmpla, sau i-ar fi fost teamă să nu se facă de râs sau să nu influențeze întâmplările.

După un zbor transatlantic extrem de obositor și o zi de mers cu autobuzul, au ajuns la câmpia aridă și îndepărtată unde fusese vechiul oraș lidian, capitala lui Cresus. Urcat pe colinele verzi ce mărgineau malurile râului Pactol, situat în „grânarul Turciei”, anticul Sardis părea complet izolat, fără telefoane și televiziune. Săpăturile scosese la suprafață un complex de clădiri din calcar cu vedere spre podgorii bogate și câmpuri cultivate cu tutun. Simți imediat că e locul ideal

pentru a se regăsi în calmul unei munci de rutină. Își despacheta hainele în cameră, și deschise cutia pe care i-o dăruise Ioan. Înăuntru se afla o culegere de povestiri de Jorge Luis Borges, intitulată *Ficciones*, și o cutie de bomboane Fannie Mae.

Zilele următoare și le petrecu dezgropând și curățând cu periuța fragmente minuscule de urne și vase de lut pe versantul acropolei vechiului oraș. Își perfecționa cunoștințele de turcă și consultă *Ghidul Fodor* pentru adresele unor restaurante bune din Istanbul, unde puteai ajunge cu un autobuz de noapte sau după o scurtă călătorie cu avionul. Noaptea, străvechea câmpie respira sub lumina tremurătoare a stelelor – umbrele ideilor în care credeau filosofii Renașterii. Pentru a trăi ceea ce cărturarii numeau „sacral”, spusese Ioan, trebuia doar să privești cerul noaptea. Calea Lactee era un lințoliu sfâșiat de stele căzătoare peste ruinele templului zeiței

168 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Artemis. Privind în sus spre cer, Hillary se simți o persoană extrem de umilă cu probleme modeste, într-o țară mică, pe o planetă pitică aflată la marginea unei galaxii oarecare dintre alte milioane. Ideile lui Ioan o afectaseră într-adevăr, chiar dacă el rămânea un personaj bizar.

Pe șantier întâlneau oameni noi, dar niciunul nu-i părea interesant. Cazarea era rustică, iar obiceiurile semănau cu cele de pe vremea dominației britanice: ceai la ora patru, cocktail la ora opt. Clădirea adăpostea o cameră de zi răcoroasă și întunecată care mirosea a eucalipt de la vechile cărți din bibliotecă. Aveau la dispoziție bucătari, îngrijitori și femei din sat care spălau rufe. Din când în când găseau scorpioni la dușuri.

Când îi sosi prima scrisoare de la Culianu, alergă pe verandă și se așeză să o citească. „Dragă Zeiță a smaraldelor”, suna începutul, „la Muzeu mi-am dat seama că ești altfel decât semenii mei. Acum știu că ești cea care speram să fi”.

Pulsul i se accelera. Puse scrisoarea în buzunar, apoi în sertarul de la birou; făcu totul ca să nu se mai gândească la ea. Era... nebun. O vreme ieși cu tinerii de pe șantier, încercând să se implice în activitățile grupului. Dar pe când se aflau la din bar în oraș, își aduse aminte că era ziua când Ioan pleca din Chicago să se întâlnească cu soția lui. Ca să uite, luă la întâmplare un exemplar din *International Herald Tribune*: pe prima pagină se anunța încetarea din viață a lui

Jorge Luis Borges.

Până în acel moment nu deschisese cartea. Darul o iritase, semăna cu fazele dintr-un film cu Woody Allen – era ca gestul unui profesor mai vârstnic care încerca să o educe pe tânăra sa studentă. Totuși, acum, în timp ce ședea întinsă în pat în lumina blândă, se lăsă treptat cuprinsă de țesătura acestor povestiri care o intrigau. Află în ele legături directe cu teoriile susținute de Culianu. De exemplu, în povestirea *Tlon, Uqbar, Orbis Tertius* naratorul găsește din întâmplare un ciudat articol de dicționar într-o ediție nouă, din 1917, după *Encyclopaedia Britannica* din 1902. Articolul descria o planetă inventată, alcătuită poate din pornirea unei uriașe glume. „Oamenii de pe această planetă concep universul ca pe o serie de procese mentale”, observă naratorul, „a căror desfășurare poate fi înțeleasă doar ca o secvență temporală”. Aceasta era viziunea lui Culianu asupra istoriei religiilor. Într-o altă povestire, *Moartea și busola*, un detectiv din Buenos Aires urmărește o serie de crime a căror

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

determinare încearcă cu disperare să o priceapă. Când descoperă în sfârșit adevărul, îi mai rămâne doar atâta răgaz cât să constate că el este ultima victimă.

Peste câteva zile, Hillary primi prin poștă un inel cu smarald. Îl trimise înapoi, însoțit de o replică mânioasă: Ești un bărbat căsătorit care urăște lumea și merită tot ceea ce i se întâmplă. Oamenii trebuie să aibă un ideal.

Urmă o dispută prin corespondență care dură săptămâni în șir. Treptat, simți asupra-i greutatea unei presimțiri adânci. Erau nopți când sentimentul sfârșitului i se contura atât de clar încât se transforma într-un fel de conștiință ostilă ce o împresura din toate părțile. Plecă de pe șantier în august și făcu escală, cu o prietenă, la Istanbul. În biserica Sfintei Sofii, centrul creștinismului ortodox, transformată ulterior în moschee, realizează că niciodată nu se mai simțise atât de ciudat, ca în transă. Rătăci prin oraș, și lacrimile nu-i lăsau timp să admire atracțiile turistice sau bazarul medieval. În fiecare dintre locurile vizitate abia avea puterea să stea jos. Îmi distrugi toată vacanța, se plânse prietena ei. Dar indiferent ce făcea, se simțea pierdută, ca și cum l-ar fi transformat pe Ioan într-un dușman care acum se afla pe urmele ei. Avea senzația că s-a ratat complet ca om. Își notă un vers dintr-un cântec al lui Elvis Costello: „Eram o idee

bună când va acum sunt doar o greșeală genială”.

Plecă să petreacă câteva zile cu niște prieteni la München. îi comunică numele familiei pe care o vizita.

Pentru Ioan Culianu, săptămânile ce-au urmat revenirii sale în Olanda au fost cumplite. îmbrăcat cu un tricou cu emblema Universității din Chicago, se întorsese total schimbat la casa lui din Groningen, pe care părea că o găsește foarte strâmtă; nici el nu mai semăna cu sine însuși. Fața i se buhăise; abia mai recunoștea odăile mici ale propriei sale locuințe. Lăsă cutiile nedespachetate în camera de zi. Carmen își dădea seama că ceva nu era în regulă, dar când l-a întrebat, n-a primit niciun răspuns clar. Se întreba dacă erau consecințele morții lui Eliade.

După trei săptămâni simțea că nu mai poate să îndure. Exasperată, începu să se joace cu computerul lui. La prima încercare nimeri într-un program care începea cu o însemnare. „Dragă Hillary”.

170 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Continuă: „Am înțeles că în ultimii treisprezece ani am trădat acea lumină din interiorul meu, lumina pe care o păstrasem pentru a face față circumstanțelor potrivnice. Iar dacă acum mă întorc la acel fel de viață pe care încercam să-l duc pe când eram doar puțin mai tânăr decât tine, înainte de-a pleca de-acasă, aceasta ți se datorează”. Încerca să pună în balanță exilul său politic cu vreo jună copilă pe care o impresionase la curs! Când Carmen îl aborda, prima sa reacție fu de mânie: cum de îndrăznise să încalce codul secret al computerului său personal? Ar fi putut să-i distrugă vreun fișier. Apoi se apără spunând că nu trimisese mesajul, că între el și Hillary nu se întâmplase nimic, că singurătatea îl împinsese la gânduri ciudate. Dar tonul vocii lui nu mai avea inflexiunile iubirii, ci ale fricii. îi era teamă de Carmen, pe care de altminteri o suspecta că are o relație. Ea îi dădu răgaz o zi ca să plece din casă.

Ceea ce o supăra cel mai tare era că în toți acei ani în care muncise fără vacanță, își calculase fiecare mișcare a carierei lui, călătorise pentru a ține conferințe și cursuri, așadar în tot acest răstimp el crezuse că poate mișca lumea. „Își păstra fiecare particică din viață într-o încăpere separată de parcă ar fi vrut să fie Giordano Bruno”, spune ea. „Nu că nu ar fi simțit iubire sau remușcări: doar că nu se lăsa cuprins (de iubire sau remușcări), dacă aceste emoții îi stăteau în cale”. Avea sentimentul că își trăia viața ca pe o poveste, că o

putea rescrie când îi convenea. De pildă, aflat în Statele Unite, nu le vorbise nici celor mai apropiați prieteni despre trecutul său românesc, despre familia care suferea pentru că el plecase. Nimeni, în Olanda sau Italia, în Franța sau America, nu știa cu adevărat ce sacrificase el pe altarul ambiției sale. Carmen se întreba dacă el însuși era conștient de acest lucru.

Ioan Culianu a sunat-o pe Hillary Wiesner la München, întrebând dacă o poate vizita, pentru ultima oară – spunea că are posibilitatea să vină până acolo. Între timp se precipitau și alte evenimente. Sora sa, Tess, trebuia să sosească în Olanda și poate, se gândea el, îi aștepta ajutorul pentru a părăsi România, ba chiar pentru a o scoate și pe mama lor. Dar în 1986 soțul ei, Dan Petrescu, se afla de mult în „atenția” puterii în calitate de disident cunoscut; fusese anchetat cu duritate de câteva ori la sediul Securității din Iași. Securitatea o silise pe Tess să plece singură din țară, astfel încât dacă ea rămânea în Occident, el și mama ei vor rămâne ca ostatici. Culianu îi ajutase în felurite moduri; acum, cu siguranță că nu se putea găsi o soluție

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

Imediată. Și în același timp părea că se simte vinovat și iritat. La fel se purtase și cu mama lor în timpul vizitei pe care aceasta i-o făcuse în urmă cu un an, arătând un fel de ostilitate care îl surprinsese pe fiul său vitreg. „Era ca și cum ea reprezenta pentru el toate acele lucruri pe care le ura... Părea că nu-și îngăduie să manifeste prea multă dragoste pentru ea”.

În august se întâlnește cu Hillary la München și-i spune că-i ceruse soției sale să divorțeze. Se aflau în salonul apartamentului, stătea în picioare, rezemat cu cotul de polița căminului, și încerca să afișeze un aer indiferent. Era cât pe ce să dărâme ceasul. Ea îi întinse mâinile, și în acele câteva momente el o intrigă mai mult ca oricând. Nu rostiră multe cuvinte, dar pentru ea devenise clar că se afla pe punctul de a se îndrăgosti, iar dacă nu era asta, atunci era ceva care o făcea să se simtă așa.

De-a lungul toamnei i-a scris, uneori două-trei scrisori pe zi: „Împreună putem fi o forță formidabilă, mai puternică decât îți imaginezi”. Cariera lui care cu o lună în urmă era în ascensiune, spunea, acum se prăbușea. Postul lui din Olanda urma să fie desființat. „Dar știi că tu vei face ca orice să fie posibil”.

Își petrecu toamna la prestigiosul Netherlands Institute for Advanced Studies din Waasenaar, într-un concediu neplătit pe care și-l plănuise de mult. Se simțea liber, înfricoșat și mai singur decât în oricare alt moment de la expatrierea și refugiul în Italia. Frământările lui se transformară într-o carte, astfel că în opt săptămâni scrise versiunea originală în franceză, *Les Gnosés dualistes d'Occident*, a volumului *The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism*. Textul cuprindea teoria sa, argumentată cu dovezi istorice, conform căreia procesele mentale universale modelau evenimentele istorice. Dovezile sale proveneau din evoluția sectelor gnostice, de la maniheiștii antici la nihilisții secolului al XIX-lea. „Gnoza” se constituia ca o serie paralelă a credințelor iudeo-creștine: unele povești erau cele din Biblie, dar în interpretări diferite – cum era de pildă povestea lui Adam și-a Evei spusă de către șarpe, sau o interpretare a unui Cristos care nu fusese niciodată crucificat, deoarece nu se încarnase niciodată.

Mulți gnostici credeau într-un univers dualist în care binele și răul erau la fel de puternice. Alții simțeau că forțele întunericului le egalau pe cele ale luminii doar datorită ignoranței omenești. Pentru un om care reușise să-și dividă șinele, ideea că universul era

172 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

fundamental divizat era atrăgătoare. Cuvântul însuși, *gnoză*, înseamnă „înțelegere” sau „cunoaștere”. A te cunoaște pe tine însuși, pretindeau ereticii gnostici, înseamnă să cunoști natura umană și destinul omenesc.

Gnosticii îi plăceau lui Culianu tocmai pentru că niciodată nu avuseseră puterea. Astfel că istoria ideilor lor era „pură”, nemutilată de disputele politice, război sau alte distorsiuni. Ei ofereau ocazia perfectă de a examina o doctrină ce se desfășurase de-a lungul a douăzeci de secole. Culianu mai susținea că ideile lor se ramificau asemenea crengilor unui copac și că de aceea puteau fi figurate prin diagrame. Orice religie sau știință se pretează la această interpretare, însă mai important decât conținutul religiei era *procesul* binar de bifurcare și ramificare; acest model reprezenta vectorul fundamental al istoriei. Lucrarea sa era o operă crucială, de răscruce în cariera lui ce începea să se miște pe un teritoriu întins deja dincolo de istoria religiilor. Manuscrisul, bazat mult pe seminarele lui, fu întâmpinat cu un comentariu laudativ din partea lui Umberto Eco, și nu prezenta atât

gnosticismul, cât o nouă viziune asupra istoriei.

Îi scrise prietenului său Gianpaolo Romanato despre evenimentele petrecute în ultimele luni. Fusesse un „an de grele încercări și moarte” – moartea lui Eliade, a vechiului său post, a vechiului său eu. Intrase acum într-o perioadă de renaștere și reîntinerire, scria el. Ca parte din încercările la care fusese supus, mărturisea, pierduse din vedere chiar ceea ce gnosticii considerau a fi mai prețios în om: „Din păcate, uităm totul, chiar și ceea ce e important, pentru a ne duce la bun sfârșit sarcinile și... a supraviețui... în viața asta fără opriri, fără răgaz, sfârșești prin a-ți deveni străin ție însuși”. Și-a întâlnit prietenii în Paris, iar ei au observat că fumează mai puțin și poartă cămăși în culori mai deschise. În timp ce se plimbau prin Tuileries noaptea, înconjurând Luvrul, Ioan pomeni de noua lui poveste de dragoste. „Pentru prima oară”, zise, „simt că viața nu m-a înșelat”. Mai avea încă obiceiul de a privi în urmă la fiecare câțiva pași, ca și cum i-ar fi fost frică să nu fie urmărit. Dar acum putea cel puțin să glumească pe seama acestui lucru.

Revenind la Cambridge, Hillary Wiesner nu dezvăluia prietenelor sale decât prea puțin în legătură cu noua ei relație. Lor nu le venea

„ARRIVISTE”: 1972 – 1986

să creadă. Erika murea de curiozitate. Era căsătorit? Cine *era* acest bărbat, singurul pe care cea mai bună prietenă a ei îl luase vreodată în serios? Care erau motivațiile lui? Înțelegea ce persoană deosebită este ea? Da, cred că da, își spunea.

Primea scrisori de la el în fiecare zi: „Te iubesc, iubesc fiecare părticică din tine, eul tău vizibil și cel invizibil. (...) Crede-mă că mă apropiu de tine cu venerație și respect, cu teamă că aș putea distruge această apariție. Lumea și-a recăpătat din nou misterul”. Găsea zilnic în cutia poștală scrisori cu decupaje ciudate, scrise în stilul poeziei de dragoste renaștentiste. El crea o religie pornind de la ea, dar ceea ce scria avea uneori un ton ciudat de morbid: „Voi pregăti un loc unde moartea nu ne va putea despărți. Acest loc există și noi îl putem crea. Este o insulă și este foarte frumoasă. Dar nu avem mult timp la dispoziție”. Rareori scria o formulă de încheiere care să aibă un ton definitiv. De obicei sfârșea conversațiile cu „bine te-am găsit”. Îi scrise despre noile lui cercetări de fizică modernă și despre teoria că timpul nu există, că trăim în ceea ce Borges numise „amintirea vagă sau reflectarea palidă, neîndoielnic falsă și fragmentară, a unui proces

irevocabil”.

În noiembrie se întâlniră la Cambridge, iar apoi de Crăciun, la Paris, doar puțin mai târziu față de cum îi propusese el întâia oară în mai – dată care amândurora li se părea extrem de îndepărtată. La Paris ploua în fiecare după-amiază, iar ei alergau de la un adăpost la altul, intrând în cafenele tocmai la timp ca să se ferească de o aversă, apoi stând și privind luminile reflectate în bălțile de pe caldarâmul pietruit. Ei îi plăceau nespus covoarele pe care parizienii le puneau afară pentru a face apa să se scurgă, la fel cum făcuseră și în Evul Mediu. El umpluse apartamentul în care stăteau cu talismane, animale împăiate și cărți de joc. Odată ea găsi un bilețel pe care scria: „Zeița vă invită la jocul cu smaralde” și, alături, un alt inel cu smarald.

Se hotărâră să meargă cu mașina la Florența să vadă *Primavera* lui Botticelli și multe locuri care îl uimiseră și îl salvaseră pe când era doar un refugiat, în 1973. De Anul Nou poposiră la un mic hotel din Zürich. În timp ce luau cina, ea ridică ochii și îl surprinse privind-o cu o asemenea sumbră intensitate încât se opri din mâncat.

— Ce e? Întrebă. Ce s-a întâmplat?

— Există niște lucruri pe care trebuie să le știi despre mine.

— Ce anume?

174 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Îi povesti despre un om inteligent care fusese lovit până se surpase în interior. A fost singura dată când i-a vorbit despre tatăl lui care murise când el avea paisprezece ani. Nu-i pomenise nici măcar numele, nici pe cel al mamei sau al surorii. Discuția dură mult după ce urcară scara cu covor roșu care ducea la camera lor. La moarte, spuse Ioan, tatăl lui i-a lăsat o mulțime de caiete cu însemnări. Erau o coplesitoare moștenire conținând formulele matematice elaborate de un om excepțional a cărui viață fusese distrusă. Timp de un an, aceste caiete îl striviseră. „În cele din urmă am reușit să scap”. Îi zâmbi. „Am spus «Gata, nu mai vreau, doresc să am propria mea viață.» Le-am aruncat”.

Îi vorbi despre poveștile cu aristocrați, uneori caraghioase, alteori triste, pe care i le spunea mama lui și despre senzația de pace, frumusețe și siguranță trăită acasă chiar în cele câteva camere unde cu toții stăteau strâmtorați de către comuniști. Îi mai povesti despre verile petrecute la o mănăstire, unde cu adevărat știuse că misterele universului i se pot dezvălui; despre noaptea de groază când cineva

din familie fusese dus la închisoare. Hillary nu știa ce să mai creadă. „Suferise abuz sistematic și alienare”, spunea, „ca o persoană care este călcată în picioare de nenumărate ori”. Începu să înțeleagă că preocupările lui pentru gnosticism și magia Renașterii nu erau doar subiecte alese pentru împlinirea unei cariere ambițioase; mai degrabă subiectele îl aleseseră pe el.

În ceea ce o privea, ceda treptat celor ce li se întâmplau, simțea că era ceva ce-i depășea. Era într-o călătorie magică, un vârtej amețitor de idei cum nu mai trăise niciodată, ca un copil aflat pe un leagăn ce se avânta sus în țările cerului. Și era, după cum își dădea seama, doar începutul.

IV

„Gustul gloriei”: 1987 – 1991

„Lumea și-a recăpătat misterul”: 1987

În zilele din urmă multe lucruri mi-au devenit clare, cu toate că nu le-aș putea explica, nici altora, nici mie însumi. Ele au de-a face cu viitorul pe care l-am contemplat, iar tu te afli acolo într-o asemenea măsură, încât nu mai știi cine ești tu și cine sunt eu.

I.P. Culianu.

Scrisoare către Hillary Wiesner, 27 octombrie 1986

Hillary Wiesner și Ioan Culianu au petrecut o săptămână la Florența, bucurându-se de splendorile orașului. În timpul zilei, se alăturau turiștilor care se perindau prin fața lui *David* al lui Michelangelo, a *Madonnei* lui Rafael din capela Pitti, precum și a luminoasei fațade a bisericii Santa Maria Novella. Au vizitat bineînțeles mormintele lui Michelangelo, Machiavelli și Galilei din biserica Santa Croce. El îi arăta cu mândrie harta umanistă a orașului pe care o descoperise în urmă cu cincisprezece ani, la prima sa ieșire în Occident. La rândul-i, ea trăia întâlnirea cu bogățiile Lumii Vechi cu toată prospețimea și emoția unei minți tinere. Noaptea alegeau mereu alte restaurante și gustau vinuri noi înainte de a se retrage în intimitate la *pensione*.

Lui Culianu călătoria îi oferea o binevenită relaxare după tensiunile la care fusese supus – unele de natură personală, cum erau renunțarea la căsătorie, casă și vechea sa viață, altele pe care nu le putea controla, cum erau nesiguranța postului sau moartea mentorului său. Vizita la Florența îi dădea adevărata măsură a evoluției sale în cei cincisprezece ani trecuți de la plecarea din România. Mai

mult, Florența întrupa multe paradoxuri importante pentru el. În acest oraș, cel mai puternic centru al Renașterii, notase el în *Eros și magie*, se făurise imaginea noastră despre mereu neliniștitul artist-erou aflat în căutarea adevărului. Artiștii florentini cochetaseră însă și cu politica puterii – prin onorurile aduse membrilor familiei conducătoare Medici, ale căror nume aveau să fie binecunoscute în mare parte datorită imnurilor închinete, cu sinceritate sau fără, de către beneficiarii generozității lor. În istoria recentă, în secolul nostru, Florența fusese orașul în care luase naștere mișcarea naționalistă și fascistă europeană modernă. După cum nota Christopher Duggan în *New York Times Book Review*: „Un neasemuit paradox al orașului este că acest uriaș creuzet cultural a devenit periodic sediul unor acte de o înfiorătoare sălbăticie”.

Pentru Culianu, Florența era în primul rând orașul lui Sandro Botticelli – artistul ale cărui sculpturi și picturi o celebrau pe zeiță. Ioan și Hillary reveneau mereu la galeria Uffizi ca să vadă mult comentată pictură a lui Botticelli, *La Primavera*. Terminat pe la mijlocul deceniului al optulea al secolului al XV-lea, acest tablou complex, ca un vis, pare să spună o poveste care nu și-a trădat niciodată în întregime semnificația, în ciuda eforturilor a numeroși istorici de artă aflați sub vraja ei.

Pictură lungă de trei metri, *La Primavera* urma să fie plasată deasupra unui pat de zi, *lettucio*. În ea sunt reprezentate nouă figuri semimitice într-o livadă de portocali. Pânza pare a invita la o lectură de la dreapta spre stânga. În partea dreaptă un mânios zefir înaripat urmărește o nimfă, care se îndreaptă înspre prim-planul luxuriant, în centru”, zeița Venus sau poate o Madonă zâmbește enigmatic, cu capul aplecat ușor într-o parte și ochii fixați asupra privitorului. La dreapta ei sunt trei fecioare adunate în cerc. Aceste „Trei Grații” semnificau în astrologie Soarele, Venus și Jupiter, spunea Ioan. Una din ele aruncă o privire plină de adorație unui frumos Mercur aflat în colțul stâng, pe când Cupidon o țintește cu săgeata sa. Mercur însă îi întoarce spatele, înălțând caduceul spre un norișor sau o urmă de fum de pe cer.

În ciuda multor încercări, nimeni nu a reușit să ofere o explicație satisfăcătoare tabloului. Fusese concepută viziunea ca un omagiu adus lui Marsilio Ficino și Academiei neoplatoniciene din vremea lui Botticelli, așa cum au avansat unii, sau a fost alcătuită ca un

avertisment dat tânărului Lorenzo, Magnificul, pentru că nu se

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

căsătorise cu fata visurilor sale, care a și murit la un an după ce pictura a fost terminată? Se referea oare tabloul la vreo formulă alchimică, după cum susțineau alți comentatori? Lipsa unui răspuns face ca fascinația exercitată de pictură să nu se diminueze. Singurul lucru clar este că oferă o viziune tulburătoare, înlănțuitoare, a puterii erosului în universul omenesc.

Culianu împărtășea obsesia lui Botticelli pentru *figura* zeiței deoarece simțea limpede că această alcătuire de linii, forme, culori, proporții îi stimula creativitatea, și, pe de altă parte, o lega de salvarea lui în momentul tentativei sale de sinucidere. Iar Hillary semăna cu Venus și din *Primăvara*, și din cunoscuta *Naștere* a zeiței și, oricâte zâmbete cenzurătoare punea între el și această convingere, știa că ea fusese femeia blondă pe care o văzuse în viziunea sa.

Notase în *Eros și magie* că utilizarea de către Botticelli a subiectelor mitologice îi permisesse ca artist să facă „studii incredibil de îndrăznețe asupra nudului feminin”. Toți cei care s-au extaziat la misterul ei estetic par a fi invitați să speculeze pe marginea acestei picturi. Hillary și Ioan vedeau în ea un *ludibrium*, o ghicitoare complexă care, întocmai ca și „farsa” rozicrucienilor (mobilizatoare, la începutul secolului al XVII-lea, a marilor spirite ale vremii, gravitând în jurul nascocitorului ei, Johann Valentin Andreae), oferea o cheie de înțelegere a lumii. Ei hotărâra că ar fi un subiect excelent pentru o povestire polițistă localizată în timpul Renașterii, scrisă în stilul lui Umberto Eco. Ar fi putut constitui și o carte de succes pentru Ioan. Aveau să o scrie împreună în vara următoare, locuind într-un sat pe care-l admiraseră pe drum la venirea de la Paris. Dar mai întâi fiecare trebuia să se întoarcă la treburi urgente – dintre care unele, pentru el, erau și teribil de neplăcute.

Hillary reveni la studiile de la Harvard, iar Ioan la apartamentul provizoriu din Groningen. Își predase a treia și ultima teză la Sorbona, astfel că în 10 ianuarie avea programată susținerea lucrării la Paris. Îndrumătorul lui, președintele Sorbonei, Michel Meslin, îi admira lucrarea, dar avea și unele rezerve. „Culianu avea într-adevăr cunoștințe enciclopedice – și preocupări în toate domeniile. Teza lui despre miturile gnostice era o extraordinară operă de erudiție”. Cu toate acestea, Meslin nu era total convins de concluzii și de

acuratețea anumitor idei, intuind faptul că Ioan Culianu fie ascundea în mod deliberat ceea ce gândea, fie manevra uneori fără convingere metodele de cercetare. „O vreme părea că doar adună note... iar apoi, aidoma unui computer, apăsa pe un buton și se clarifica totul”. „Ca om”, spunea Meslin, „era foarte complicat, extrem de rezervat, aproape chinuit. Era însă și foarte ambițios, cu instincte de *ariviste*”. Culianu se străduia să nu tensioneze relațiile cu profesorul de la Sorbona, pe care-l prețuia sincer, dar față de a cărui operă nu putea să nu-și exercite caracteristicul său simț critic foarte dezvoltat. Meslin, cu politețea-i impecabilă, îi sugerase să *nu concureze* pentru ocuparea unei catedre la Sorbona – deși era limpede că, de-ar fi dorit, ar fi avut *toate* îndreptățirile profesionale ca s-o facă. Amărăciunile condiției sale de străin peste tot erau, fără îndoială, nesfârșite.

În ciuda rezervelor lui Meslin, Culianu și-a susținut teza cu succes. Da, era într-adevăr „cea mai înaltă distincție academică din lume”. Avu loc și o recepție oficială. Întors la Groningen, a continuat să lucreze la transformarea tezei în cartea *Les Gnosés dualistes d'Occident* pentru Editura Pion. Compara credințele gnostice în evoluția lor cronologică, stabilind modelele dezvoltării lor. „În timp ce colegii săi europeni și americani”, scrie un comentator, „făceau fie comparatism, fie urmăreau evoluția tradiției unei anume religii, el se ocupa de ambele aspecte. Metodologia lui unică, chiar dacă încă discutabilă, îl consacră acum ca pe un veritabil enciclopedist comparatist” 1.

Cartea lui însă reprezenta mult mai mult decât o simplă trecere în revistă și o comparare a credințelor caracteristice unor mișcări extrem de diferite precum manicheenii secolului al VIII-lea sau nihilistii secolului al XIX-lea. El era în căutarea unui principiu ordonator universal al religiei și istoriei. În primăvara lui 1987 începu să facă lecturi cuprinzătoare într-o nouă știință care se afirma, cea a ecuațiilor fractale, și care confirma ideile avansate de el referitoare la teoria haosului aplicată evenimentelor istorice. Fractalii funcționau ca ramificații de soluții binare, construite într-o arhitectură complexă, similară unuia din sistemele mentale ale lui Bruno. Cu ajutorul acestora, oamenii de știință încercau să prevadă evoluția vremii, cutremurele și forma coroanei copacilor. Dacă astfel puteau

„Mind Games”, *Lingua Franca*, septembrie-octombrie 1992, îl deslușite până și structuri ale unor fenomene atât de sofisticate ale naturii, atunci, raționa el, de ce nu s-ar putea proceda întocmai și în privința unor creații ale spiritului omenesc cum sunt religiile și revoluțiile?

Spre deosebire de Eliade, Culianu nu căuta o soluție de ieșire din istorie. Mai mult, își pusese în gând să integreze istoria printr-o „cartografiere” a ei, demers care îi va permite să o controleze. Precum Ficino și Bruno, el concepea gândul ca pe o formă sau structură desfășurată *în timp*; și era de acord cu Einstein că măsurătorile științifice pot reda schimbările în timp ale structurilor morfologice. Toți acești gânditori împărtășeau afirmația că timpul istoric e maleabil. Marsilio Ficino a încercat să dovedească acest lucru cu ajutorul poțiunilor magice și al talismanelor, iar Einstein cu ecuațiile sale care demonstau că timpul se desfășoară mai rapid sau mai lent. Culianu a creat o punte între cei doi conectând știința, care prevedea viitorul, cu imaginația, care modifica prezentul, și cu memoria, care modifica trecutul.

În apartamentul său pustiu din Groningen își aranja fotografiile de familie în perechi, alăturând imagini din tinerețe și de la bătrânețe ale mamei și ale Manei. Aceste perechi erau pentru el dovada concretă că există o logică a personajelor care transcende timpul. Alcătui un sanctuar pentru Hillary deasupra biroului, punând fotografia ei de absolvire alături de un prim-plan al fecioarei din *La Primavera*. Juxtapuse, cele două prezentau o asemănare uluitoare.

Majoritatea oamenilor ar fi socotit acest lucru drept o pură coincidență. Dar Culianu voia să știe dacă însăși „coincidența” nu era o reflectare a unei structuri mentale mai profunde. Încerca să exploreze știința cognitivă pentru a înțelege modul în care mintea percepe și creează lumea. Teoreticieni ca matematicianul Rudy Rucker reluau concepția platoniciană conform căreia universul nostru este doar umbra unor eterne procese mentale sau matematice. Culianu începu să citească textul lui Rucker, *Mind Tools*, care debuta astfel: „Matematica este studiul structurii pure și totul în cosmos e un fel de structură”. Rucker atrage atenția asupra relației strânse dintre religiile timpurii și matematică, dând exemplul arabilor care exprimau divinitatea cu ajutorul simbolului zero sau infinit. Autorul face de asemenea referință la arhetipurile culturale ale lui Jung, construite

1 în orig. *pattern* (n.tr.).

182 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

pe figuri cvadridimensionale denumite „tetrade” sau „cuaternități”, precum cele patru anotimpuri, cele patru direcții spațiale sau cele patru stadii ale cunoașterii: percepția, gândirea, simțirea și intuiția. Rucker sugera că până și subiectivitatea umană poate fi cuprinsă într-o formulă matematică. Studiile îi dădeau prilejul lui Ioan Culianu să arunce o punte între viața lui personală și cea profesională, între spiritul în care fusese crescut, matematicile superioare care fuseseră domeniul tatălui său și propriile-i studii erudite asupra religiei.

În primăvară el constată că publicul interesat de opiniile sale în domeniul cognitiv nu se reducea doar la cititorii cărților sale. Un redactor întâlnit la o conferință îi aranja un contract cu postul de radio BBC din Londra pentru a vorbi despre istorie, știință și religie unui auditoriu din Europa Răsăriteană. Dacă până și savanții se arătau nepregătiți pentru ceea ce Lawrence Sullivan de la Harvard avea să califice mai târziu drept „uimitoarele juxtapuneri...” ale lui Culianu, era desigur greu să anticipezi reacția conaționalilor săi, supuși celei mai complexe cenzuri pe care veacul nostru o cunoscuse.

Tot în primăvară, Culianu reveni la Divinity School din Chicago, unde își predă cursul și avea de ținut două conferințe. Prietenul său Anthony Yu abia îl mai recunoscuse pe tânărul întâlnit prima oară la începutul lui 1975: „Atunci, în locuința lui Eliade, practic abia vorbea engleza. Acum vorbea bine, cu aplecare spre vorbele de duh. Devenise un savant cu o bună reputație ale cărui cărți le citisem în versiunea franceză și le admiram. Aria de cuprindere a cunoștințelor sale de istorie a religiilor, confruntarea permanentă cu referințe de ordin cultural și literar, mă atrăgeau extrem de mult. În plus, avea vervă și spirit, lucru care nu era deloc caracteristic scrierilor lui Eliade”. Obligat de exil să-și creeze legături internaționale și să învețe să vorbească în mod curent limbi străine, Culianu ajunsese acum să se descurce mai bine și să aibă mult mai multe relații academice internaționale decât majoritatea intelectualilor americani de vârsta lui. „Era un intelectual european în ascensiune, extrem de fermecător și extrem de ambițios”, îl caracteriza David Brent, editorul său de la Chicago University Press. De asemenea, Brent observa că metoda lui Culianu era tributară unei

alte epoci, când un savant intra într-o librărie obscură, citea toate cărțile despre un

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

anume subiect, și pe urmă se apuca să scrie ceva mai bun. „Erudiția sa era atât de vastă, încât erai oarecum intimidat în prezența lui”. La sugestia mai veche a lui Eliade, Brent era pe cale de a publica prima carte a lui Culianu în Statele Unite; *Eros and Magic in the Renaissance* urma să apară în noiembrie 1987.

Profesorul ținu o prelegere în Hyde Park despre unul dintre subiectele sale favorite, legenda lui Faust. După ce trecu în revistă versiunile mitului, sublinie că povestitorii au impus doar după Reformă pedeapsa morală pentru cel care conlucrase cu diavolul spre a-și împlini dorințele. Variantele precedente prețuiau cutezanța lui în a-și regăsi iubita. Culianu ar fi putut adăuga că povestea era foarte asemănătoare cu mitul propriei sale vieți.

În primăvară a început lucrul la proiectul *Dicționarului religiilor*, așa cum îi promisese lui Eliade. Pentru a se verifica, le-a cerut colegilor să examineze câteva din articole. Yu l-a revăzut pe cel despre taoismul chinez. „Distilarea era încântătoare”, spunea Yu. „Nu putuse citi textele originale în chineză, însă oferea o sinteză în cel mai înalt grad competentă asupra cercetărilor europene în domeniu”.

Culianu se ocupa și de arhiva Eliade; o însoțea pe Christinel Eliade în plimbări și gătea cu mare plăcere când primea oaspeți ca Saul Bellow și soția lui. „Era fermecător”, își amintea Bellow, „extrem de delicat, îndatoritor și amuzant. La fel ca și Mircea, el considera totul ca un joc”. Însă ceea ce îl preocupa în mod special pe Culianu era găsirea unui post ferm în Statele Unite. Locuia din nou în McGiffert House unde îl cunoscuse pe Alexander Arguelles, un absolvent care-și continua studiile, originar din California. Descoperiră că amândoi folosesc același tip depășit de computer european. Când imprimanta lui Arguelles încetă să mai funcționeze, Culianu îl lăsă să lucreze cu a lui. „Purta un halat roșu pepit”, își amintea Arguelles. „Am crezut că este student. Îmi spunea că America e locul unde arta și erudiția sunt în permanentă mișcare”.

Ioan Culianu parcursese spirala întreagă ce-l despărțea de băiatul visător și ambițios care se lăudase verișoarei lui în balconul unei mici căsuțe dintr-o mănăstire românească. În mai, aceeași verișoară îl invită să vorbească despre Eliade la Indiana University,

unde ea se afla acum în calitate de lector. Imaginea băiatului care șofa în viteză pe străzile din Bloomington era aidoma celei descrise de el cu optsprezece ani în urmă – un universitar din Vest, realizat profesional, conducând o mașină sport roșie. Ea comentă râzând succesul lui.

184 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Cu toate acestea, conferința fu o dezamăgire. Nu o pregătise și a fost superficial. Citi dintr-un articol de ziar și oferi prea puține observații cu adevărat pătrunzătoare cu privire la opera mentorului său și la semnificația acesteia. După aceea a explicat că era „obosit de toată povestea asta cu turnee Eliade”. N-a stat decât puțin în oraș, întorcându-se la prestigiosul său post de *visiting profesor* de la Divinity School, Universitatea din Chicago. Mașina lui sport roșie, ar fi putut adăuga, era închiriată.

În sfârșit, în primăvară Culianu le dezvălui prietenilor săi divorțul, susținând că principalele cauze erau călătoriile lui precum și refuzul lui Carmen de a se muta în America. În aprilie 1987 îi scrisese lui Romanato: „Îmi cer scuze că oarba selecție naturală m-a împiedicat să-ți scriu până acum. Anul trecut am plecat în martie, am revenit în iunie, am plecat din nou în august, și acum mă întorc iarăși în SUA. A urmat un deznodământ aproape firesc: divorțul... Nu mi-am mai putut asuma responsabilitatea pentru alte două persoane și protecția cuiva care e mereu nemulțumit”. A fost ultima scrisoare pe care a scris-o celui mai apropiat prieten al său din Vest.

După terminarea cursurilor, Sorbona și Academia Româno-Americană au sponsorizat împreună un colocviu internațional care sărbătorea ceea ce ar fi urmat să fie a optzecea aniversare a lui Eliade. Era un moment delicat pentru Culianu, deoarece printre participanți urmau să se numere mulți dintre membrii facultăților Universității din Ghicago: fostul decan Jerry Brauer, teologul catolic David Tracy și indianista Wendy Doniger. Știa că în curând își vor căuta un nou coleg. Dorea să se prezinte în mod strălucit. Vorbi la diferite secțiuni, inclusiv cea intitulată „Hommage a Mircea Eliade” și participă la o masă rotundă cu subiectul „Istoria religiilor după Mircea Eliade”. De asemenea, aranja publicarea unei selecții a textelor colocviului pentru *Journal of the Romanian-American Academy*.

Ca pentru a-i complica situația, în Paris își făcu apariția o rudă apropiată. Cumnatul său, Dan Petrescu, primise viza de ieșire pentru a

participa la colocviul la care chiar Culianu îl înscrisese, fiindcă își dăduse licența cu o teză despre proza fantastică a lui Eliade și plănuia o carte cu acest subiect. Acasă, viața membrilor familiei

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

devenise extrem de tensionată; erau supravegheați strâns de Securitate, șicanele curgeau, „li se dădea a înțelege” în mod dur că ar fi fost mai bine să se expatrieze. Numai că ei nu doreau deloc s-o facă – și Dan era dispus să lupte, cât putea.

Întâlnirea, începută în Olanda și continuată la Paris, dintre Petrescu și Culianu, nu se poate spune că a fost o reușită. Culianu îl abandona frecvent pe cumnatul său, anulând întâlnirile în ultima clipă pentru a putea alerga pe la editori. Părea să-l trateze ca pe un fel de povară.

Cu un simț al absurdului alimentat de activitatea sa de disident, Petrescu fu conștient de lipsa de atenție a rudei sale, dar nu se manifestă în niciun fel. Avea motive cu mult mai grave decât această aparentă răceală a unui om pe care, în fapt, îl întâlnea prima dată, ca să fie extrem de dezamăgit de Occident. De exemplu, participarea la colocviu i-a fost condiționată de către Academia Româno-Americană de rămânerea în Occident; refuzând târgul, nu i s-a permis să-și țină comunicarea. „Am fost mai cenzurat la Paris decât la București! „i se plângea el lui Carmen.

La sfârșitul lui iunie manifestările publice luară sfârșit, iar formalitățile legate de divorț se încheiaseră și ele. Ioan lucra la *Dictionnaire des religions* și însera în prefață aluzii la propria sa teorie conform căreia toate religiile reprezentau o hartă a minții omenеști. Discutase cu Eliade despre dicționar – proiect, bibliografie – până în ultimele zile înainte de manifestarea fulgerătoare a bolii profesorului, dar acum apărea clar că de fapt textul propriu-zis, redactat după dispariția maestrului, cu începere din 1987, se subordona unei concepții care nu mai era a lui Eliade în întregime. „Era o uzurpare”, se plângea Meslin. Dicționarul era însă destinat unui mare succes de public: apărut în ianuarie 1990, avea să fie distins cu Premiul pentru cea mai bună carte a lunii în Franța și reeditat imediat ea», *Grand livre du mois*”, iar de-atunci încolo tradus și mereu reeditat în mai toate limbile de cultură din lume.

În iulie 1987, Culianu ținu prima din cele două emisiuni pentru World Service în care se ocupa de controversa tot mai aprinsă

suscitată de trecutul lui Eliade. În primăvară, fusese contactat de Profesorul Vittorio Lanternari de la Universitatea din Roma, care Pretindea că în 1938 Eliade ridicase în slăvi Garda de Fier într-o

186 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU „GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

publicație de extremă dreaptă numită *Buna Vestire*. Lanternari invoca și un document atestând antisemitismul lui Eliade, care îi parvenise din România. Era probabil jurnalul inedit al unui bun prieten al lui Eliade, un romancier evreu cu pseudonimul Mihail Sebastián. Culianu replică mândru că părerea lui Sebastián era partizană, era părerea unui prieten rănit, nu se putea construi o *acuzatie* pe ea. Apoi îi solicită lui MacLinscott Ricketts copii ale articolelor incriminante din anii treizeci pe care acesta le descoperise în arhivele naționale române.

În prima sa emisiune, Culianu a pus controversa pe seama admirației pe care Eliade o purta profesorului său de la universitate, Nae Ionescu, care „îndeplinise rolul unui Mefisto, atrăgându-l într-o aventură politică cu consecințe extrem de grave”. Culianu susținea și aici că Eliade nu a fost niciodată antisemit, dar admitea că a simpatizat cu Garda de Fier. Cu instinctul unui romancier, își încheia articolul cu o serie de întrebări incitante: „Ce s-a întâmplat mai târziu când Nae Ionescu a alunecat tot mai mult spre mișcarea legionară? Ce s-a întâmplat mai ales în timpul campaniei electorale din 1937? Este oare adevărat că Eliade ar fi fost pronazist? Vom încerca în curând să revenim pe îndelete asupra acestor întrebări” 1.

Doar la sfârșitul lui iulie au reușit Ioan și Hillary să plece în dorita călătorie la Courmayeur, un sat de munte din nordul Italiei care îl atrăsese și pe Nietzsche. Se apucară de mult discutata lor carte intitulată *Jocul de smarald*, un roman istorico-esoteric cu tentă polițistă. Cartea începea cu prefața scrisă de un tânăr care, ca și Culianu, în 1972 plecase din România în Italia „sub presiunea evenimentelor”. Apoi se vorbește despre un misterios manuscris renașcentist pe care naratorul îl găsește în bagajele lui. În timp ce îl traduce, observă că este supravegheat, apoi urmărit. Într-o noapte.

1. Citat din *Mircea Eliade și Nae Ionescu*, textul emisiunii din iulie 1987 de la BBC, aflat în arhiva familiei Culianu. Pentru o prezentare mai detaliată a problemei, v. excelenta postfață semnată de Sorin Antohi la volumu’ *Mircea Eliade* de Ioan Petru Culianu, intitulată

Culianu și Eliade. Vestigiile inițieri (Nemira, 1995, pp. 295 – 316), în special partea a 3-a: *Dosarul politic al lui Eliade* (pp. 301 – 308). V. și *supra*, pp. 163 (n. red.).

manuscrisul îi este furat, iar el rămâne doar cu traducerea „inexactă”, dând doar „mesajul documentului într-o limbă modernă” – adică textul romanului.

„Dezvălui poate aici un mare și nebănuit secret al unor vremuri extraordinare”, sună cuvintele de început ale naratorului, pe nume Thomas Anglicus. Este un englez venit în Florența anului 1494, fără să vrea amestecat în desfășurarea unui lanț de crime legate de *La Primavera* a lui Botticelli. Anglicus se întreabă: „Era crima care mă obseda rezultatul propriei mele voințe, sau al destinului meu? „În cursul aventurilor sale apar figurile istorice ale Renașterii florentine, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Sandro Botticelli, ba chiar și cartograful Amerigo Vespucci. Romanul prilejuiește un periplu însuflețit printre opiniile renascentiste despre artele divinației, ale astrologiei și memoriei, purtându-l pe Anglicus printr-o Florența întunecată și contradictorie, guvernată de un păienjenis de relații și rețele de putere secrete care pot fi înțelese doar cu ajutorul metaforei, cu alte cuvinte, cu ajutorul manuscrisului său sau cu ajutorul magiei. Urmărind cu atenție mulțimile antisemite, sectele masochiste ale flagelanților și pe membrii luminați ai Academiei lui Ficino, Anglicus devine în același timp suspect de crimă și detectiv amator, ajutat de blândul Doctor Altavilla și de o frumoasă prietenă. Cei trei, folosindu-se de cunoașterea ocultă a lui Altavilla, încep să prevadă următoarele omoruri. Crima cu care culminează narațiunea romanului are loc într-o marți, ziua lui Marte. Cu toate că mobilul pare a fi trimiterea unui mesaj către ceilalți, Thomas îi spune preaiubitei sale Vittoria: „Făptuitorii direcți ai crimei... sunt prea puțin importanți. Cel care contează este păpușarul nebun”.

Culianu și Wiesner au lucrat cartea scriind capitolele alternativ de-a lungul a cinci săptămâni, într-acea vară idilică și plină de bună dispoziție. Se trezeau dimineața și dactilografiau – unul în camera din față, iar celălalt pe balconul însorit de unde se vedea piscul înzăpezit al Mont Blanc-ului. Când Thomas vorbește despre armonia naturii, vorbele sale reflectă probabil simțământul de calm și bucurie încercat de autori în prima lor vară trăită împreună.

În plus, romanul încalcă primejdios granița dintre realitate și

ficțiune. În cursul investigațiilor sale, Thomas întâlnește numeroase Personaje modelate după profesorii Universității din Chicago. De exemplu, figura bunului, înțeleptului Doctor Altavilla se inspiră din Persoana lui David Tracy; iar sinistrul comisar de poliție din figura

188 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

lui Allan Bloom. Portretele unora din membrii facultății nu sunt creionate cu trăsături prea favorabile. Pentru un savant care aspira la un post într-o instituție atât de exclusivistă, acest exercițiu ficțional părea mai degrabă un joc potențial autodistructiv sau talismanic, într-o vreme când își asumase rolul prietenului și colegului fără cusur.

Cu toate că finalul aduce în prim-plan numele asasinului, mobilul ultim implică magia și știința la un nivel mult mai profund decât poate înțelege însuși ucigașul. Soluția crimei nu poate fi obținută decât cu ajutorul astrologiei și al geomanției, astfel că desfășurarea practicilor oculte aplicate de-a lungul investigației devine însuși rostul de bază al povestirii. Nu are nicio importanță că motivul inițial se dovedește a fi aproape ininteligibil sau că *La Primavera* este un fals menit să transmită o formulă alchimică mortală prin felul în care sunt poziționate personajele sale. „Conceptul de fals și autentic era relativ nou pentru lumea Renașterii”, observa mai târziu Culianu, „și încă nu se putea aplica în întregime nevoilor noastre”.

După ce-au revăzut manuscrisul, Culianu și Wiesner îl oferiră unui agent literar. Ar mai fi avut nevoie de puțin răgaz ca să-l finiseze, dar mama lui Hillary urma să se recăsătorească, iar ei au fost chemați la Amherst.

Au revenit în Statele Unite la sfârșitul lui august pentru a asista la nunta lui Dorothy Wiesner cu Kurt Hertzfeld, trezorierul de la Amherst Collège. Era una din puținele ocazii în care Culianu îi întâlnea pe mulți dintre cei mai buni prieteni ai lui Hillary, astfel că prezența lui fu subiectul unui atent examen. „Părea, nu știu cum, mai scund decât mi-l imaginasem”, spunea Erika Schluntz. „După tot ce auzisem despre acest om minunat, cu greu îmi puteam imagina cum un trup atât de firav poate adăposti atâta dragoste”. Lui Ioan îi plăceau la nebunie ceremoniile în care se putea desfășura ca regizor al unei piese în care era și actor. Prezența lui pe gazonul însoțit al casei victoriene din Amherst fu un adevărat succes. „Exista în el un mult mai accentuat sentiment de familie decât aveam eu”, își amintea Wiesner. Le-a plăcut tuturor. „Eram fericită, deoarece Hillary avea pretenții atât de mari

încât nu știam dacă își va găsi vreodată pe cineva”, spunea sora ei Nikki, cu doi ani mai mare și mult mai sociabilă decât Hillary. „Au fost relativ discreți referitor la faptul că

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

el era căsătorit atunci când s-au cunoscut”. Kurt Hertzfeld s-a atașat de Ioan ca de un membru al familiei, care se străduise să creeze relații bune între copiii săi și cei ai soției sale.

În toamna anului 1987, Culianu predă din nou două cursuri la Chicago în calitate de *visiting profesor*. Acum miza era de-a dreptul dramatică. Divinity School anunță oficial un post de profesor titular. Era postul la care Culianu visase toată viața.

El începuse deja să-și creeze discipoli printre studenți. Colegii săi mai creativi, cum era Lawrence Sullivan, îi recomandau cu entuziasm cursurile și cartea *Eros și magie*. Deoarece opera lui cuprindea lucrări în numeroase limbi, comitetul de validare îi ceru să prezinte șase scrisori de recomandare și nu doar tradiționalele patru. El aduse în favoarea sa recomandările lui Umberto Eco, Michel Meslin, Hans Jonas, și ale colegilor de la Divinity School, Joseph Kitagawa și Lawrence Sullivan. „Europenii îl ridicau în slăvi”, își amintea Anthony Yu. Mai aduse o scrisoare și din partea lui Matei Călinescu, profesor de literatură comparată la Universitatea din Indiana: „Mă fac purtătorul unui gând pe care Eliade însuși l-a exprimat în multe conversații pe care le-am purtat de-a lungul ultimilor săi ani de viața – și anume că Profesorul Culianu a devenit cel mai important continuator și emul... al abordării hermeneutice a religiei, practică de Eliade”. Lista bibliografică a lui Culianu cuprindea unsprezece cărți precum și traduceri în patru limbi, publicate sau sub contract. Lista articolelor și studiilor era de asemenea uluitoare pentru un gânditor de doar treizeci și șapte de ani.

Membrii facultății se împărțiră în două tabere. Vechea gardă vedea în Culianu nu doar un continuator al marii tradiții eliadiene a școlii, ci și o nouă voce, prolifică și creatoare. Unii din membrii mai noi însă puneau întrebarea dacă școala avea într-adevăr *nevoie* de un alt eliadian, ba chiar dacă Culianu era la drept vorbind un istoric al religiilor. „Obiecțiile nu erau legate atât de competența lui în domeniu”, își amintea Anthony Yu, „ci exprimau mai degrabă întrebarea dacă era *genul* de profesor potrivit cu momentul respectiv”. Dintre cele zece preocupări de ordin didactic pe care Culianu le înșiruisese pe lista lui

până în 1987, doar două erau legate de istoria generală a religiilor sau creștinism. Cum se va descurca cu cursurile generale de care studenții aveau nevoie pentru masterat? (Nu-i plăceau cursurile și la început nu prea a fost la înălțime.) în spatele unora dintre obiecții se ascundeau rezerve mai serioase referitoare la calitatea

190 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

numeroaselor sale publicații. „Nimeni nu știa prea multe despre el, și în această situație nu se mai găsea niciunul din profesorii facultății”, spunea Wendy Doniger.

În cele din urmă cei care îl acceptară au fost mai mulți. Într-o zi geroasă de 5 ianuarie, ziua de naștere a lui Ioan, telefonul sună în micul apartament din Cambridge al lui Hillary. Era decanul Chris Gamwell. Suna pentru a-i oferi lui Ioan un post de profesor titular. „Exprim entuziasmul celor de la facultate... și profunda speranță că vei accepta oferta noastră”, spuse Gamwell.

Culianu acceptă, îi mulțumi, puse receptorul jos și începu să sară în sus prin apartament. În sfârșit! Reușise! În ciuda piedicilor de tot felul, a terorii, a muncii epuizante, a foamei și a torturii de sine, câștigase!

Toate limbile pe care le învățase, nopțile în care îi lăcrimaseră ochii de atâta citit, toată indiferența și disprețul – le învinsese pe toate! I-au telefonat mamei lui Hillary la Amherst, au dansat și au strigat de bucurie. Hillary a spart o sticlă de șampanie pentru a sărbători.

În acea seară ea a trebuit să iasă în oraș. El se închise în camera nemobilată. Luă poziția de meditație yoga pentru a contempla ce înseamnă aceste lucruri pentru el. Făcuse ceea ce tatăl său nu putuse să facă, se gândea. Și era doar *la început*.

Îmbrăcat în halatul său pepit, simți deodată cum îl străfulgera spaima. Niciodată până acum nu avusese ceva – cum era acest post sau Hillary –, ceva atât de prețios încât să nu suporte gândul că l-ar putea pierde.

Religie și știință a patra dimensiune: 1988

Oamenii ca noi, care cred în fizică, știu că deosebirea dintre trecut, prezent și viitor este doar o iluzie care stăruie cu încăpățănare.

Albert Einstein

Decanul Chris Gamwell îi oferise lui Culianu posibilitatea de a începe să predea fie în semestrul de primăvară, fie în cel de toamnă al

anului 1988. Când Hillary obține o bursă de cercetare în Spania, Egipt și Israel, el profită de ocazie pentru a o însoți. Se simțea un alt om. Cu siguranță, dacă oponenții săi de la Paris sau Groningen l-ar fi putut vedea, nu le-ar fi venit să creadă că renunțase într-atât la complicata sa natură maniheistă.

În 1988 deveni din ce în ce mai preocupat de teorii și ipoteze privind structura universului. După ce și-a încheiat cea de-a doua emisiune la BBC apărându-l vehement pe mentorul său, Culianu a trecut de la subiecte politice la știința teoretică, la comentarii intitulate *A patra dimensiune*, *Pisica lui Schrödinger*, *A cincea dimensiune*, și altele. Savanții sunt șamanii timpurilor noastre, iar el dorea să exploreze „opinia tot mai fermă a fizicienilor lumii, printre care și a câtorva premianți Nobel, că universul poate să existe cu adevărat într-un spațiu multidimensional”. Era la curent cu recente teorii ale „hiperspațiului” din cărți de popularizare și reviste științifice, comunicându-și noile descoperiri despre evaziunea în interior unui public receptiv, foștii săi concetățeni.

În România anului 1988 înrăutățirea accentuată a condițiilor de trai atinsese pragul insuportabilului. Dispăruseră și puținele mărfuri

192 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

care mai erau pe rafturile magazinelor. Nu se mai găsea nimic, de la alimentele de bază până la obiectele de imediată necesitate. Orașele, oricum cenușii, murdare, nu erau luminate, în mizerabilele blocuri socialiste nu era căldură, familiile își pregăteau mâncarea noaptea, căci în restul timpului nu era gaz. În ciuda acestor realități, un grup de barzi oficiali ridicau în slăvi virtuțile Marelui înțelept al Carpaților, Nicolae Ceaușescu, în termeni care și pe Stalin l-ar fi făcut să roșească. Mândră cândva de reputația sa de independență, țara căzuse acum într-un fel de gaură neagră în care la ordinea zilei erau spionajul reciproc, trasul cu urechea și trădările personale lipsite de sens.

Pe măsură ce Ceaușescu își pierdea popularitatea, trebuia să recurgă tot mai mult la Securitate pentru a-și menține dictatura. Grupul de tineri intelectuali din Iași care îndrăznise să-și manifeste libertatea de gândire, scriind texte nonconformiste la revistele *Dialog* sau *Opinia studentască*, se afla în atenția „organelor”. Dan Petrescu, ca și Liviu Antonesei, Alexandru Călinescu, Mihai Dinu Gheorghiu sau

Luca Pițu erau interogați în mod sistematic la sediul din Iași al Securității. Chiar la începutul lui 1988, în ziarul *Liberation* din Paris apăruse un interviu al lui Petrescu – dat unui ziarist francez intrat clandestin în România –, în care ataca regimul comunist. Data publicării coincidea cu ziua de naștere a lui Ceaușescu, 26 ianuarie. După acest interviu, Petrescu începu să publice în presa franceză articole în care demasca, de exemplu, încercarea propagandiștilor lui Ceaușescu de a folosi naționalismul românesc. În ultimii săi ani, regimul a recurs la sumbra retorică liricoidă a naționalismului mistic pentru a-și susține cauza. De exemplu, o mișcare numită protocronism pretindea supremația României în domenii întinse de la știință la literatură¹. Anti-occidentală, împotriva rațiunii, mișcarea făcea apel la cele mai primitive instincte ale subconștientului național.

Dacă iubirea și succesul îl făcuseră pe Culianu să devină un alt om, acum era momentul să-și facă simțită prezența. Promisiunea de a se autocenzura făcută lui Willem Noomen nu mai era actuală, iar o atitudine politică deschisă din partea lui n-ar mai fi reprezentat încă un risc pentru cei apropiați din țară. Cu un an în urmă el îl

1. Se pare că însuși Mircea Eliade îndemnase câțiva savanți să se ocupe cu stăruință de mișcarea protocronistă. V. Norman Manea, „Happy Guilt” *New Republic*, 5 august 1991, p. 35.

sunase, pentru a-i ura bun venit în Statele Unite, pe poetul Dorin Tudoran, actualmente redactor la Voice of America, unul din cei mai proeminenți disidenți români. Tudoran îl invită pe Culianu să facă parte din consiliul editorial și să scrie comentarii pentru noua și influenta sa revistă internațională, numită *Agora*, fondată de Foreign Policy Research Institute din Washington. În 1987, Culianu a trimis articolul *Păcatul împotriva spiritului*, în care folosea imagistică religioasă pentru a ataca guvernul țării sale – articol care avea să-și pună pecetea pe toată publicistica sa politică ulterioară. „A cuteza să formulezi o idee înseamnă viață”, le scria el conaționalilor săi. „Aveți curajul de a spune NU, și veți învia a treia zi... Căci nu există altă moarte decât moartea spirituală, și nu există altă înviere decât aceea în fluviul ideilor”¹.

Nu spunea însă nimic precis despre durerile de acasă.

În primăvara lui 1988 a mers la Chicago pentru a le întâlni pe Hillary și pe prietena ei din copilărie, Cathy O’Leary. Culianu rezervă un mic apartament cu chichinetă în clădirea numită

Flamingo-on-the-Lake, care oferea locuințe pensionarilor și pe care femeile o porecliseră „Flaming O”. Într-o seară fu inițiatorul unei cine memorabile în care utilizavimine, o lingură de plastic și un fel de furculiță, luate toate de la magazinul de delicatese din vecini, precum și farfurii de hârtie. Adăugă o bucată de pâine, o feliuță de slănină și o sticlă de Asti Spumante. „Stați puțin, încă nu ați văzut felul principal” spuse el. În piscină Hillary și Ioan înotau în cercuri, vrând să experimenteze conștiința modificată a șamanului care se rostogolește. Serile ședeau împreună pe scara de incendiu de unde admirau Lacul Michigan.

Ioan îi scrisese o ultimă scrisoare lui Carmen, în care își exprima remușcările în privința eșecului căsătoriei lor, acceptând, elegant și generos, să suporte în continuare toate cheltuielile legate de casa din Groningen: „Îmi dau seama acum că poate ți-am schimbat cum nu trebuia viața; nu crezi că asta mă umple și pe mine de mâhnire? Nu mai puteam rămâne în Olanda. Trebuia să mă mișc înainte într-un

A

V. Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, București, Nemira, 1999, p. 16 (n.red.).

194 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

mod pe care nu îl pot explica, nici ție și nici mie însumi”. Era poate cumva înfricoșat de legământul pe care îl făcuseră când o ceruse în căsătorie în 1979?

În lunile verii care a precedat preluarea postului de la Divinity School, Culianu a călătorit împreună cu Hillary la Cairo, Ierusalim, și în mai multe orașe din Spania. Pe calendarul său aceste luni au fost marcate cu talismane de noroc și cuvântul „Liber!”, căruia îi dădea o atenție cu totul specială. Scrisorile sale către prieteni erau pline de reflecții asupra libertății, uneori cinice, alteori lirice sau umoristice. Înainte de a se culca obișnuia să răscrolească și să îndepărteze cearșafurile, glumind: „Trebuie să fiu liber!”

Hillary și Ioan s-au întâlnit la Cairo, unde au petrecut cinci săptămâni într-un mic hotel. Diminețile, el mergea la biblioteca Universității Americane citind rafturi întregi de cărți despre Spania musulmană. După-amiezile ședea acasă pe balcon, încercând să se deprindă cu arabă vorbită dintr-un dicționar și din ziare, în timp ce Hillary lucra la dizertația ei despre misticul medieval al-Kindi,

păstrătorul unei mari părți din tradiția magiei pe care Bruno și Ficino aveau să o resuscite. Tot cercetând, începu să-l suspecteze pe al-Kindi de plagiat și de faptul că sursele sale cele mai importante ar fi fost niște falsuri. Ioan fu încântat de descoperirea ei. Ceea ce conta, spunea el, era că magicienii renascentiști *credeau* în autenticitatea textelor lui al-Kindi.

Au vizitat Alexandria, Piramidele și Sfinxul. Peste tot pe unde mergeau el încerca să converseze, ba chiar reușea să facă glume în arabă. Îi plăcea nespus natura matematică a limbii, care funcționa prin permutări de grupuri de trei litere. În biblioteca Universității din Cairo și-au imaginat o intrigă bazată pe un incident real de fals academic despre care tocmai se vorbea la cursul de egiptologie de la Chicago. El și Hillary au transformat incidentul în povestirea *The late Repentance of Horemheb* (*Căința târzie a lui Horemheb*). Era construită pe convingerea lui tot mai fermă că un soi anumit de inovații, din cele numite „falsuri”, nu sunt simple contrafaceri, e* veritabile atentate, ducând la denaturarea trecutului și, prin aceasta, a viitorului.

Au făcut o escală la Universitatea Ebraică din Ierusalim pentru a se întâlni cu noul prieten al lui Ioan, profesorul Moshe Idel, exilat din România, expert în Cabala mistică. Cei doi deveniseră foarte apropiați încă de la prima întâlnire, ce avusese loc cu aproape un an în urmă în Chicago. „A fost primul român cu care vorbeam în cei douăzeci și șapte de ani de exil”, își amintea Idei. „Ne-am împrietenit extraordinar de repede. Am petrecut toată noaptea vorbind românește, împărtășindu-ne amintirile și nostalgiile”. Idei era din Târgu Neamț, orașelul în care, copil fiind, în fiecare vară, Culianu lua autobuzul spre mănăstirea Văraț. „În cele din urmă am hotărât să nu mai vorbim despre România sau în românește”, spunea Idei. „Ne întrista prea mult pe amândoi”. În ceea ce-l privea, Culianu era extrem de atras de acest om pe care îl considera drept dublul său spiritual. Nu numai că erau originari din aceeași parte a lumii, dar Idei dăduse curs cercetărilor pe care și Ioan le-ar fi continuat dacă în loc să meargă în Italia, ar fi obținut bursa pentru studiul Cabalei și ar fi plecat în Israel. Erau amândoi fascinați de misticii evrei și de concepția conform căreia universul putea fi cunoscut prin parcurgerea unor etape mistice și matematice. În Europa secolului al XV-lea, Pico della Mirandola tradusese din cabaliștii ale căror texte, împreună cu cele ale lui al-Kindi, aprinseseră scânteia teoriilor magice ale Renașterii.

La Nerja, în Spania, Ioan își însemnă calendarul cu imaginea unui leu pe ziua de naștere a lui Hillary, punând la cale scrisori cabalistice pentru datele de 1 și 14 septembrie și adăugând cuvântul „Idee! „pentru a-i da greutatea misticismului evreiesc. Au închiriat o casă pe plaja de la Nerja, de unde vizitau ruinele maure de la Granada, Córdoba, Valencia, Madrid și Sevilla – aici el a făcut cercetări despre Inchiziție, ajungând la concluzia că fusese o cruciadă mai puțin distructivă decât persecuțiile comuniste din propria lui țară.

În septembrie au revenit în Statele Unite, unde Ioan și Hillary, împreună cu prietenele ei Erika și Cathy, asistară la o nuntă în Lexington, Massachusetts. Ioan și Cathy O’Leary au ajutat-o pe Hillary să se mute într-un apartament mai spațios aflat pe Harvard

196 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Street în Cambridge. Într-o zi, au mers la o prăvălie cu leacuri naturiste din Cambridge, numită Arsenic and Old Lace. Vânzătoarea i-a socotit un preț mult mai mic pentru niște prafuri de dormit. Când i-a atras atenția, femeia s-a și înfuriat. Ieșind, el i-a arătat râzând lui Hillary bonul recalculat.

„Puterile ei au fost mai slabe decât ale mele, uite că mi-a socotit din nou greșit prețul”. În graba ei, casiera omisese de astă dată alte medicamente de pe chitanță.

Afară în stradă, Ioan șovăi o clipă, apoi se întoarse brusc spre prăvălie. „Dacă nu plătesc”, îi spuse lui Hillary, „atunci nici ierburile și nici prafurile nu vor avea efect”.

În toamna lui 1988 s-a întors în triumf la Universitatea din Chicago ca profesor asociat, având dreptul la titularizare – faimoasa *tenure* a universității americane – îndată ce documentele de emigrație vor fi fost rezolvate. Ținea două cursuri despre subiecte pe care le cerceta în vederea publicării la edituri americane importante – HarperCollins, Harper San Francisco și Shambhala. Unul din cursuri, intitulat *Religia ca sistem*, expunea teoria lui asupra istoriei religiei văzute ca o lungă secvență de alegeri binare. Cursul constituia materia primă pentru noua *Introducere* la versiunea engleză din *Dicționarul religiilor*. Dar cursul care încheie un veritabil grup de discipoli în jurul lui era cel mai ambițios la ora respectivă: *Religie și Știință: a patra dimensiune*.

Cursul trata știința dimensiunilor multiple, căutând în literatură și teorie explicații ale unor străvechi istorisiri despre călătorii după

moarte, miracole și experiențe extatice. Nu era ceva absolut nou în această abordare; chiar și Lenin se referise la ea în *Materialism și empirio-criticism* (1908). Dar Culianu a imprimat subiectului o cu totul nouă seriozitate teoretică, îndrăzneală, precum și buna cunoaștere a mai multor limbi, culturi și a ocultismului. Interesul său era stimulat și de miza acestui curs care urma să devină materia capitolului introductiv ale volumului *Out of this World: Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, o carte care spera să îl propulseze spre următorul pas al carierei sale: succesul de public în America.

La prima oră, își întâmpină cei zece studenți în pragul sălii de cursuri, salutându-i pe fiecare pe nume. El anunță că „o mică dinastie

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

de ființe omenesti a schimbat fața lumii”, iar ei urmau să le exploreze secretele. Printre cei care asistau la curs erau studenții săi cei mai apropiați: Greg Spinner, fiul unui negustor evreu de pantofi din Tennessee, Michael Allocca, originar din Brooklyn. Nathaniel Deutsch a trecut în revistă clasa. Mai participau și Margaret Amdt-Cadiggan, Stephanie Stamm, Beatrice Briggs, Julia Dulocq.

Revoluțiile științifice nesocotesc mereu simțul comun, i-a avertizat el, așa că trebuie să fie pregătiți pentru o „vătămare a creierului”. Lista bibliografică includea titluri ca *The Fourth Dimension* de Rudy Rucker, *Flatland* de Edwin Abbott, *Through the Looking-Glass* de Lewis Carroll, precum și cărți de Einstein, Asimov, Borges și alții, în timp ce alți savanți considerau „sacru” sau supranaturalul drept noțiuni – și realități – de ordin interior sau mistic, el sugera că o nouă viziune ar putea fi rodul unor cercetări în fizica superioară a energiei și în știința cognitivă. Aceste cercetări, chiar dacă păreau neobișnuite, puteau simplifica și explica multe fenomene inexplicabile sau chiar evenimente supranaturale.

Pe scurt, spunea el, cele patru dimensiuni erau considerate cândva a fi lungimea, lățimea, înălțimea și timpul, în timp ce acum, noile teorii ale hiperspațiului susțin că noi trăim într-un univers ale cărui dimensiuni variază între unsprezece și douăzeci și trei. Teoriile hiperspațiului sugerează că trăim ca peștii într-un iaz, supuși unor forțe din lumi paralele pe care le percepem la fel de confuz precum înțeleg peștii lumea de deasupra iazului. Culianu avansa ideea că dacă hiperspațiul simplifică observarea lumii fizice, atunci în el se vor putea afla și sursele artelor metafizice, cum sunt magia Renașterii, astrologia

și mistica. Orice metaforă ai alege – hiperspațiul sau „eterul” cosmic medieval –, fiecare conține indicii pe care dacă le urmezi vei descoperi noi mistere ale cosmosului.

La prima întâlnire cu studenții, le citi cu voce tare din povestirea lui Borges *Tlon, Uqbar, Orbis Tertius*. Se narează acolo despre un ținut imaginar numit Uqbar, joc mental al unor savanți care au inclus articolul „Uqbar” într-o ediție restrânsă din *Encyclopaedia Britannica*. Toate poveștile și legendele din Uqbar se referă la locuri imagine ca Tlon și Mlejnias. În Tlon, *mintea* este un „sinonim pentru cosmos”, iar cosmosul – o ghicitoare uriașă care se rezolvă în mintea fiecărui locuitor din Tlon. Cu toate că în 1941 naratorul știe că Tlon este pură ficțiune, în 1942 află că în apartamentul unei prințese, în orașul Poitiers din Franța, s-a descoperit un obiect cu inscripții

198 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Într-unul din alfabetele folosite în Tlon. Peste câteva luni, în America de Sud se descoperă o bucată de metal necunoscut, originar tot din Tlon, în buzunarul unui tânăr ucis, iar în 1944, patruzeci de volume ale *Primei Enciclopedii din Tlon* sunt găsite în Memphis, Tennessee.

Culianu spunea că povestea era o ghicitoare intelectuală care oferea un adevăr ocult referitor la puterea minții de a crea lumea, într-o tradiție care îl avea pe Poe ca predecesor, Borges își construise povestirea din 1941 și ca pe o alegorie politică precisă ce viza puterea propagandei fasciste de a crea imagine doctrine ale urii, atât de reale încât să le motiveze fasciștilor acțiunile ce implicau milioane de oameni.

În următoarele zece săptămâni, studenții au participat împreună la cine improvizate, au făcut lucrări de seminar, și-au continuat discuțiile după orele de curs. „Ieșeam de la ore cu mintea înfierbântată”, spunea Spinner, „nu mai voiam să ne oprim”. Nu numai subiectul îi pasiona, dar și relația cu profesorul lor era de o natură cu totul specială. Culianu vorbea cu ei mai mult decât oricare alt profesor, îi ajuta mai mult, îi asculta, glumea, ba chiar își amintea zilele lor de naștere. La rândul lor, ei îl invitau la petrecerile lor, îl tachinau pe seama accentului și a garderobei al cărei stil era încă italianesc. Îi plăcea să poarte o jachetă sport cu pete galbene și aurii, peste o cămașă în culori pastel. „Gulerele cămășilor sale erau întotdeauna un pic prea mari”, își amintea Alexander Arguelles. Uneori purta o eșarfă

de mătase sau o cravată M.C. Escher pe care Greg i-o dăruise de Crăciun. Încălțăminte sa favorită avea tălpi moi, era de un brun catifelat, dar lui îi plăcea mai ales numele mărcii: Mephisto.

La a doua întâlnire care avu loc acasă la Michael Allocca, Culianu le găti *pasta carbonara* și începură prima din cele două discuții referitoare la *Flatland* de Edwin Abbott Abbott. Publicată inițial în Anglia în 1884, sub pseudonimul A. Square („A” de la Abbott, la pătrat), această satiră politică ocultă a rămas un best-seller în toți anii ce au urmat. Abbott a inventat o lume cu două dimensiuni – Flatland, „Platlanda” –, ai cărei locuitori se pot mișca doar pe orizontală, nu și pe verticală. Dacă o creatură tridimensională își vâra lingura în lumea lor, locuitorii din Flatland o percep ca pe un

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

super-cataclism natural care le afectează universul precum un cutremur de pământ. În romanul lui Abbott, ființele cele mai de jos pe scara socială sunt femeile, care sunt doar linii unidimensionale; într-o poziție superioară îi găsim pe bărbații aparținând clasei de mijloc, în mod adecvat denumiți Pătrate – „Squares”; în sfârșit, deasupra se află înalții Preoți care, ca sfere tridimensionale, au posibilitatea de a vedea a treia dimensiune, nevăzută pentru ceilalți.

După ce un Pătrat ajunge în mod accidental în a treia dimensiune, la întoarcere el susține inevitabil cauza unei mari schimbări necesare, a revoluției. Care se și declanșează.

Evenimentele urmează un model cunoscut: Dl. Square este socotit criminal, este închis și torturat. Când femeile răsculate sunt pe punctul de a-și câștiga un statut superior, conducătoarea lor este discreditată printr-o acuzație de viol. Când alte personaje devin prea puternice, Marii Preoți îi admit „îndată în sânul claselor privilegiate”, și astfel îi transformă în „cetățeni perfect Normali”. Marii preoți admit o oarecare schimbare, dar în cele din urmă îl marginalizează pe eroul care, abandonat de susținători, nu mai are decât posibilitatea de a-și scrie cartea pentru posteritate.

Faptul că romanul clasic al lui Abbott a fost retipărit în nouăsprezece ediții și încă se mai bucură de popularitate pare a fi consecința felului cum analizează modelul desfășurării revoluțiilor de-a lungul istoriei. Culianu atrase atenția asupra unui element neobișnuit din carte – abordarea iubirii. Ar putea oare „iubirea” în accepțiunea grecească de *eros* să fie o cale de înțelegere a celei de-a

patra dimensiuni? – se întreba el. Abordarea prudentă, delicată, intuitivă a lumii i-a caracterizat pe marii savanți ai istoriei de pretutindeni, spunea. Iar imaginația romantică a fost dominată de metafore ale extazului și ale pasiunii carnale, care ofereau similitudini remarcabile cu cele ale experiențelor agonice sau de dincolo de moarte. În timpul celui de-al doilea curs dedicat lui Abbott, cineva lansă o glumă despre urmarea filmului *Vânătorii de fantome*, care rula de puțină vreme în Chicago. Hotărâră să se ducă să-l vadă împreună.

În cea de-a patra săptămână, Greg Spinner a prezentat o lucrare despre Edward Hinton, matematician de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care se bucurase la rândul-i de o mare popularitate.

200 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Printre altele, Hinton inventase mașina de aruncat mingi din baseball-ul modern, dar contribuția lui semnificativă era un set de cuburi asemănătoare cubului lui Rubik. Rezolvarea problemei cuburilor lui Hinton presupunea mișcarea lor în spațiu și în timp. În copilărie, Borges se jucase cu aceste cuburi, iar ideea proiectelor modulare ale lui Frank Lloyd Wright, pentru vestitele „case ale preeriei” 1, a fost inspirată de unele asemănătoare.

Următoarea discuție fu purtată pe marginea cărții *Through the Looking Glass* 2, concentrându-se asupra acuzelor de supraintelectualizare aduse de Lewis Carroll colegilor săi de la Cambridge – modele pentru personajele Pălărierului nebun, Tweedledee și Tweedledum, ale Reginei nebune și curtenilor ei.

Aidoma lui Hinton, subiectul celui de-al șaselea curs, misticul și șarlatanul rus P.D. Ouspensky (1878 – 1947) sugera că fantomele erau apariții reale dintr-o a patra dimensiune. Culianu demonstra că aceste teorii au avut importante consecințe politice, chiar sinistre, întrucât Lemn a lansat o campanie violentă împotriva unui grup spiritualist din partidul bolșevic care accepta teoriile dimensiunilor superioare.

În seara ce a urmat discuției despre Ouspensky au mers cu toții la localul lui Jimmy. La o halbă de bere, Culianu le-a povestit despre mama lui care o ajuta pe doică să pregătească cele mai incredibile mese de Crăciun, în ciuda privațiunilor pe care le suferea familia, înainte de a se așeza ea însăși la masă, mama lui se ocupa cu atenție de fiecare oaspete, asigurându-se că se simte bine. A fost prima oară că le-a spus studenților săi din Statele Unite că este român.

De Thanksgiving, Hillary a venit în apartamentul lui din

McGiffert Hall, însoțită de prietena ei Cathy O'Leary care urma studii avansate de științe politice la o facultate din Chicago. În seara următoare, Culianu o duse pe O'Leary să vadă filmul *Colors*. Îi plăceau

1. Frank Lloyd Wright (1869 – 1959) – mare arhitect american, creator încă din 1895 al „caselor preeriei”, caracterizate prin planul în forma aripilor unei mori de vânt, un nou raport interior-exterior și voința integrării în peisaj. După 1945, realizează casele numite „usoniene”, bazate pe elipsă și spirală în plan. Construieste în sau influențează arhitectura din Chicago, New York (Muzeul Guggenheim), dar și Europa, Japonia (n. red.).

2. Cartea lui Lewis Carroll tradusă în românește cu titlul *Aventurile Aliciei în Țara oglinzilor* (n. red.).

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

filmele de acțiune, deoarece îl ajutau să-și limpezească gândurile prea concentrate pe cercetările sale; ea, la rândul ei, era încântată să scape de stresul cursurilor. Pe drumul spre casă el întorcea mereu capul și glumea: „Ah, ar trebui să avem grijă. Cred că suntem urmăriți”. Transformă în joc atmosfera dominată de paranoia a filmului. Tremura din cauza frigului, dar nu-i plăcea să poarte decât sacou. Iar când i se întâmpla să se îmbolnăvească minimaliza toate simptomele. „Trăia din idei”, spunea Allocca, „așa că nu era un om care să se simtă prea bine pe stradă”.

Scopul final al cursului, spuse el în timpul ultimei prelegeri despre Religie și Știință, este înțelegerea faptului că autorii creează lumi ficționale pentru a-i dezvăța pe oameni să vadă cu ochii obișnuiți cum arată lumea aceasta. Imaginația este un mod de percepție. Nu e vorba atât de faptul că realitățile fantastice se află în interiorul minții, ci de acela că lumea reală ea însăși e una fantastică și multidimensională. Incapacitatea noastră de a percepe acest lucru este cauzată de limitele mentalului nostru. Cursul s-a încheiat cu *The Return to Cosmology*, cartea din 1982 a lui Stephen Toulmin, care susține că știința modernă este ea însăși, sub anumite aspecte, un mit.

La sfârșit, studenții l-au apreciat entuziast pe Culianu. Dar cu toată popularitatea lui – sau, mai curând, chiar din pricina ei –, existau membri ai facultății care recomandau studenților să nu lucreze cu el. „Nu mă deranja că nu erau de acord cu metodele lui”, spunea un student, „ci faptul că o făceau pe ascuns”. După semestrul de iarnă urma să înceapă prima parte a cursului general despre tradițiile

religioase occidentale. Lucra enorm, ardea de nerăbdare să încheie cele trei cărți pentru care avea contracte, pentru ca apoi să se poată dedica celeilalte mari pasiuni a lui, proza de ficțiune. Punând în mișcare mecanismul creației, putea înțelege mai bine mecanismele lumii care-l înconjură.

Profeție: 1989

În iarna și vara lui 1989, Culianu și Wiesner au călătorit din nou, de două ori, în Italia, unde el a ținut mai multe conferințe la Universitățile din Siena și Roma, la Stensen Institute din Florența, la Assisi sau Rimini. Planificate de mai mulți ani, călătoriile au fost o întoarcere triumfală în țara care fusese martora celor mai sumbre momente ale trecerii lui spre Occident. Fusese invitat de doi oameni de cultură eminenți, Grazia Marchiano și Elemire Zolla. Zolla îl remarcase și începuse să-l admire pe Culianu încă de la primele articole din anii șaptezeci, apoi fusese entuziasmat citind o recenzie pe care acesta o publicase la cartea *saArchetipi*. Îi scrisese invitându-l în Italia; Marchiano îi propunea o bursă de *visiting profesor*. Șefă a catedrei de estetică a Universității din Siena-Arezzo, Marchiano conducea o organizație internațională numită LORO Group, care urmărea ambițiosul țel de „a atrage atenția asupra moștenirilor de importanță vitală ale filosofiilor occidentale și orientale ale frumosului și intelectului”.

Și iată că, în 1989, dictaturile comuniste din Europa de Est începură să se năruie cu o ușurință aproape incredibilă – în Cehoslovacia, Ungaria și Polonia. În timpul conferințelor sale italiene din februarie, Culianu nu putea ști încă ce se va întâmpla cu cel mai odios regim din Europa de Est, dar avea bănuieli și speranțe. La acea vreme, România lui Ceaușescu semăna mai degrabă cu monoliticele China și Coreea de Nord decât cu alte țări ale bătrânului continent. Culianu și Wiesner au stat în Italia până pe 3 martie, iar el a ținut prelegeri cu subiecte extrem de diverse, de la feminism și modă până la magie și gnoză, de la ereziile dualiste ale Evului Mediu la Mircea Eliade și metodologia istoriei religiilor.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Cei doi erau oaspeții frecvenți ai lui Marchiano și Zolla, în locuința lor stranie, cu un hol de culoarea carminului, împodobit cu măști înfricoșătoare din Asia și Africa. La micul dejun, Culianu și Zolla citeau ziarele încercând să descifreze mesajul implicit al știrilor despre

căderea uimitor de rapidă a regimurilor comuniste. Zolla îl întreba ce crede că se va întâmpla cu România.

Răspunsul lui era deja cuprins în prima selecție de povestiri pe care o alcătuisese, publicată de editura milaneză Jaca Book și dedicată lui Hillary. Intitulat *Colecția de smaralde*, acest prim volum conține o satiră a regimului ceaușist și o previziune a căderii sale, pe care Culianu o scrisese încă din 1986.

Farsa politică *l'intervenzione degli Zorabi în Jormania* (*Intervenția zorabilor în Jormania*) utiliza *science-fiction*-ul pentru a diseca adevărul politic într-un mod asemănător cărții lui Abbott. Precum *Tlon, Uqbar, Orbis tertius* a lui Borges, Culianu creează o țară imaginară, Jormania, condusă de un dictator de tip oriental numit Gologan. „Populația nevoiașă și chinuită visa să scape de el, dar nimeni nu avea forța și curajul să organizeze o mișcare coerentă de revoltă”. Imperiul Maculist, alias cel Sovietic, și poliția sa secretă, BDKR sau Bedeker, se decid în cele din urmă să-l submineze pe Gologan, deoarece lipsa lui de popularitate le pune în pericol însuși controlul în regiune. BDKR creează două pisici domestice care se metamorfozează în „zorabi”, animale asemănătoare tigrilor, având nu numai puterea de a-și anihila victimele instantaneu, dar și înmulțindu-se într-un ritm fabulos.

Planul maculist debutează sub auspicii favorabile când pisicile îi anihilează rapid pe dictator și pe soția acestuia. Se declanșează o revoluție. Izbucnesc revolte populare, sunt înăbușite, apoi izbucnesc din nou, în aparență dezordonat. Lideri ai partidului de guvernământ preiau întreprinderi ale statului la prețuri de nimic. În replică, poliția secretă controlată de maculiști încearcă să ocupe televiziunea, conform planului: „Scenariul prevedea eșecul, dar nimeni nu li se împotrivi. Atunci schimbară planul, ocupară televiziunea pentru a putea comunica populației că reprezentau un grup înarmat de /maculiști, a căror intenție era să scoată Jormania din sfera de influență a Imperiului”. Demonstrațiile se amplifică în momentul când câțiva lideri guvernamentali fug din țară, având bani asigurați în conturi secrete din

204 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Elveția. Se spune că ministrul energiei s-ar fi sinucis, dar în realitate a fost ucis. Cu toate condițiile nefavorabile, Jormania reușește să implementeze o reformă reală a economiei de piață, și „pentru

prima oară... zâmbete mai mult sau mai puțin autentice apar pe fețele comercianților”.

Urmează o a doua serie de tulburări sprijinite de maculiști, reacții ce au loc sub pretextul unor așa-zise atacuri împotriva „democrației”, în consecință, foștii lideri instalează un nou regim care permite o oarecare libertate a presei, inclusiv „autorizații pentru apariția revistelor pornografice indigene, ceea ce pare să le stimuleze enorm spiritele”. Jormania sfârșește prin a fi guvernată de grupuri de corupți și intriganți sprijiniți de detașamente ale morții.

Satira conținea nenumărate indicii ale evenimentelor care aveau să se petreacă. Iar impresia generală, la o lectură posî-evenimente, mai ales, va fi că autorul doar face aluzii la alte lucruri, mai multe și mai precise, a căror dezvoltare o lasă eventual pentru mai târziu. După un scurt turneu de prezentare a traducerii cărții sale despre gnoze, / *miti dei dualismi occidentali*, apărută la același editor, Culianu aranja să revină în Italia în iunie.

Întors la Chicago, puse la cale împreună cu Wendy Doniger alcătuirea unui volum cu articolele lui Eliade din anii treizeci, însoțite de o descriere a întregului context istoric și toate lămuririle necesare. Spera ca textele, în fine publicate în Vest, să potolească suspiciunile referitoare la mentorul său. Discută proiectul și cu Dorin Tudoran, care era dornic să publice o asemenea carte. Dar, din pricina opoziției vehemente a lui Christinel Eliade, Culianu fu nevoit în cele din urmă să abandoneze proiectul.

Trimestrul de primăvară începu la sfârșitul lui martie 1989. Studenții insistau să le spună ce va trata următorul său curs intitulat *Religie și Sistem: Moda*. Tot ce le dezvoltă fu că prelegerile se vor concentra asupra tocurilor înalte. Cursul prezenta diferitele stiluri de îmbrăcăminte ca simboluri ale unor structuri de putere profunde, și atrase și mai mulți studenți în grupul său. În programă el își explica metodele, spunând că va vorbi despre „istorie, «fapte» și teorii care nu formează în general obiectul nici unei programe analitice. Vom vorbi despre (...) religie dintr-un unghi inedit”. Cursul trecea în revistă o seamă de realități, de la modalitățile de

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Înfășurare a piciorului la chinezi până la coafuri și la corsajele adânci din Renaștere. El expuse și teoria despre „măturile” vrăjitoarelor a prietenului său Hans Peter Ducrr. Acesta susținea că în

triburile europene matriarhale stările de extaz erau provocate prin frecarea vaginului cu ierburi halucinogene. Doar mai târziu, propaganda bisericească a răstălmăcit aceste practici, creând figura bătrânei vrăjitoare hâde și nebune.

Ceea ce dădea unitate cursurilor sale era dorința de a crea o țesătură, un năvod care să cuprindă cât mai multe forme și structuri subiacente prezente în religie. El credea că evenimentele au întotdeauna un subtext ascuns. „Acel curs”, spunea Liz Wilson, care a devenit specialistă în religie și studii asupra diferențierilor culturale la Universitatea Miami din Ohio, „mi-a hotărât mie cariera”.

În vară, Ioan și Hillary au călătorit împreună în Italia pentru un turneu de conferințe cu teme din cele mai variate. Seria vorbirilor a avut un ritm extrem de alert, astfel că în zece zile Ioan a ținut șapte prelegeri. La prânz, Zolla și Culianu treceau în revistă toate teoriile despre conspirație din istorie, de la rozicrucieni și francmasoni la răpirea și asasinarea lui Aldo Moro. Culianu era cu deosebire interesat de cazul lui Gheorghi Markov, diplomatul bulgar asasinat în 1986 cu vârful otrăvit al unei umbrele, în timp ce aștepta într-o stație de autobuz în Londra. Markov fusese amenințat cu moartea din cauza scrierilor sale politice, dar cazul nu fusese niciodată elucidat. Prima ediție americană a cărții sale, *The Truth That Killed*, fusese publicată în 1984.

De ziua lui Hillary, au ieșit împreună cu Zolla și Marchiano la un prânz magnific oferit de Culianu într-un patio cu vedere spre câmpiile Toscanei. Între antreuri și salată s-au topit două sticle de vin. Ioan supraveghea masa cu douăsprezece feluri și au reușit chiar s-o păcălească pe Hillary, făcând-o să mănânce carne de mistreț. După ce o ceruse în căsătorie, Ioan îi declară dragoste veșnică. A doua zi, cei doi se îndreptară spre Roma, și de aici spre Statele Unite.

O dată întors la Chicago, doar cu puține zile înainte de începerea semestrului, Ioan îi întâlnește pe Michael Allocca și Greg Spinner.

206 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Allocca respiră adânc. „Greg și cu mine ne întrebam”, spuse, „dacă nu ai putea să ne ții un curs special de divinație”. Știa că în mod normal profesorii nu se angajează la cursuri de interpretări de texte, fiindcă asta presupunea muncă în plus fără plată. Dar erau dispuși să accepte condițiile lui Culianu, oricare ar fi fost ele.

Da, era de acord să predea cursul, cu o singură condiție: la

examenul final trebuiau să prezică *ei* viitorul. Aprecierea va fi nu în funcție de corectitudine – pentru că nu avea cum s-o judece –, ci va depinde de calitatea interpretărilor. Puteau opta pentru oricare dintre practicile studiate: geomanție, Cabală, Tarot, astrologie etc. Și în plus vor trebui să ghicească nu numai răspunsul, ci și întrebarea potrivită.

„Era ferm în opinia sa că aceste arte nu trebuiau doar studiate, ci și practicate”, spunea Allocca. „Și a fost singura persoană pe care am cunoscut-o care ne-a cerut să ghicim și întrebarea și răspunsul”.

Allocca și Spinner se întâlneau săptămânal cu profesorul în sălile de lectură ale Bibliotecii Regenstien, petrecându-și timpul liber în cercetarea cărților obscure, a manuscriselor și a textelor uitate în care se ascundeau referințe la aceste arte. Primul lucru pe care trebuiau să-l învețe era faptul că aceste sisteme nu aparțineau domeniului ocult sau al Răului. Comparabile mai degrabă cu un computer analog, aceste arte creau o logică transparentă, perfect constituită și urmărită până la ultimele consecințe, care nu oferea atât preziceri, cât permutări. Fiecare era un sistem închis care funcționa prin cuantificarea rezultatelor posibile ale unei anumite situații, alegând dintre ele pe cele mai probabile.

În octombrie, Culianu a participat la petrecerea de început de an, făcând demonstrații de geomanție pentru mai mulți studenți, în prezența lui Allocca și Spinner. Allocca știa destul de multe despre Tarot, astfel că îi era mai ușor să urmărească cursul decât lui Spinner. Acesta din urmă se străduia din răspuțeri să nu mai opună rezistență, să-și curme îndoilele. Cu fiecare săptămână care trecea, ei se cufundau tot mai adânc în practicile oculte, descifrând texte din ce în ce mai obscure, pe care le găseau uneori chiar în timpul frecvențelor pelerinaje la marea librărie de științe oculte din Chicago, situată lângă intersecția dintre Clark Street și Belmont Avenue. Culianu nu diferenția magia înaltă de cea minoră, atâta vreme cât sistemul își respecta logica interioară. Însă cea mai mare parte a materialelor

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

exista doar în ediții latinești originale; după trimiterile profesorului, unele puteau fi găsite fie la Biblioteca Newberry din Chicago, fie în sala cu aer condiționat și umiditate controlată a secției de Colecții Speciale a Bibliotecii Regenstien.

Într-o seară, Allocca și Spinner l-au invitat pe Culianu la o petrecere de Halloween. El refuză. Dar în săptămână următoare,

Allocca îi dădu o mantie neagră și colți. „Te deghizezi în Dracula, neapărat”, spuse.

Astfel, oarecum împotriva voinței sale, Culianu merse la un eveniment înregistrat pe zeci de fotografii. Dansa ca un personaj din benzile desenate. „Și eu eram îmbrăcată ca vampir”, spunea o altă studentă și prietenă, Karen de Leon Jones. „Se plimba printre oaspeți și le spunea, întărindu-și accentul său românesc, că le va suge sângele”. A ghicit din cărțile de Tarot pentru mai mulți dintre participanții la petrecere. A prezis că Jones, fiica unui general panamez, care la petrecere își purta părul legat cu o eșarfă cărămizie, „va întâlni peste puțin timp un bărbat înalt și blond cu care va fi pe punctul să se căsătorească”. Exotica brunetă, curtată fără prea mare succes de mulți bărbați, era sceptică.

„Știți”, își amintea ea mai târziu, cu accentul ei oxfordian impecabil, „s-a întâmplat exact cum a spus”.

Însă în toamna lui 1989, departe de sălile de lectură ale bibliotecii și de petrecerile din Hyde Park, lumea trecutului lui Culianu era pe cale să explodeze. În noiembrie 1989, Nicolae Ceaușescu urma să fie (a și fost) ales pentru a patra oară Secretar General la al XIV-lea Congres al Partidului Comunist. În vârstă de șaptezeci și unu de ani, el condusese Partidul Comunist Român timp de douăzeci și cinci de ani. Înaintea Congresului, cumnatul lui Culianu, Dan Petrescu, adunase semnături la o scrisoare deschisă în care protesta împotriva acestei alegeri. Pe urmă, în casa părintească din Iași, Petrescu începu o grevă a foamei în semn de protest împotriva realegerii președintelui.

În 9, 10 și 11 octombrie evenimentele atinseseră un punct culminant.

Cu câteva luni în urmă, Securitatea o expulzase din România pe Anna Alassio, lector de italiană la Universitatea din Iași. Motivul, politic, nu era altul decât repetatul ajutor pe care Alassio îl dăduse

208 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

grupului disident, permițându-i contacte salutare cu lumea liberă¹. La ultima ei călătorie spre Vest înainte de expulzare, Alassio scosese din țară, ascunse într-o... pudrieră, cinci benzi de casetofon cu textul înregistrat al unei cărți scrise de Petrescu împreună cu un alt „tânăr furios”, Liviu Cangeopol (mai târziu emigrat, devenit redactor la *Lumea liberă românească* din New York); textul se intitula *Ce-ar mai fi*

*de spus. Convorbiri libere într-o țară ocupată*².

Lațul solidarității avea să funcționeze mai departe: un cunoscut al lui Petrescu, om de curaj și de bună-credință, și-a pus la dispoziție telefonul, știind pertinentemente că nu era înregistrat în permanență și că noaptea în general existau mari șanse pentru convorbiri neascultate, astfel încât grupul să poată fi contactat din străinătate. Condiția era, desigur, ca acest număr să fie transmis cuiva din exterior, și data conversației să fie precizată. Din Italia, Alassio suna săptămânal la Iași, încercând să afle ce se petrecea acolo, de la diferiți prieteni; i s-au transmis numărul din Chicago al lui Culianu, și numărul la care Petrescu putea fi sunat în nopțile de 9, 10 și 11 octombrie, începând cu ora 24. Tânăra a acționat prompt: l-a înștiințat pe Culianu la Chicago; acesta a alertat posturile de radio Europa Liberă, Vocea Americii, ziarul *Liberation*, alți prieteni răspândiți prin lume.

Pe 9 noaptea, Dan, Tess și câteva persoane apropiate lor se aflau – veniți pe rând, cu precauții – într-un apartament necunoscut dintr-un cartier muncitoresc al Iașului. La miezul nopții, Nene a sunat – începuse 10 octombrie, ziua de naștere a lui Tess. Nu mai vorbiseră din vară, căci telefonul lor de-acasă era practic scos din funcțiune. (Din când în când primeau câte-o înștiințare – telegrafică! – „*Din motive tehnice*, vi s-a schimbat numărul de telefon, din... în...”. În decembrie 1989, familia din Iași nu mai știa ce număr de telefon are.)

Ceva din vorbele lui de-atunci, rămase clare în memoria lui Tess, i-a uimit tare. „Nu vă fie teamă”, spunea el, „*totul se va termina cu bine într-o lună sau două*. Mergeți înainte, cu încredere”. Și încă:

1. Despre expulzarea Annei Alassio au apărut mai multe articole. V., de ex... Bruno Crimi, „O spia o via”, *Panorama*, 2 apr. 1989, pp. 100 – 102 (n. red.).

2. Textul a apărut în revista *Agora*, Philadelphia, vol. 3, nr. 1, febr. 1990, pp. 45 – 259; a fost publicat în volum în România, la Editura Minerva.

București, 1990 (n. red.).

„Dan va fi în curând în conducerea țării”. În tensiunea lor de-atunci – trebuiseră să se obișnuiască, încet-încet, cu gândul sacrificiului, al dispariției –, totul suna straniu. Nu părea o simplă încurajare, ci o comunicare precisă. Dar asemenea mesaje (mai puțin

ultima parte), ca și „Se va face dreptate. Ticăloșii își vor lua pedeapsa”, primiseră de la el încă de la începutul lui 1988, prin singura formă de corespondență care mai ajungea din întâmplare până la ei – ilustrate simple, expediate din America, Italia, Spania, Egipt.

După apelul lui Nene, au urmat ceilalți: Dorin Tudoran, Gilles Schiller de la *Liberation*, Neculai-Constantin Munteanu de la Europa Liberă, prieteni din Paris și München. În noaptea următoare, interviurile lui Dan – în direct, cu Europa Liberă și Vocea Americii – s-au repetat. Dan era slăbit, după unsprezece zile de greva foamei. În noaptea de 11 octombrie, Tess și Dan au fost urmăriți. S-au întors acasă, prin întunericul compact al orașului. Începând de două zi până pe 22 decembrie s-a instalat, pentru Dan, arestul sever la domiciliu. Orice comunicare a fost tăiată. Erau păziți de mașinile poliției cu echipe de patru-opt agenți care se schimbau la opt ore. Circulația a fost deviată, pietonii, câți mai îndrăzneau să se aventureze prin Sf. Atanasie, erau legitimați și riscau s-o pățească rău. În casele vecine au fost introduse aparate de înregistrat (în interior, familia se obișnuise demult să comunice prin bilețele). Îi înconjura o ridicolă desfășurare de forțe – totul, pentru a împiedica glasul unui om, rostind adevăruri simple și evidente, să se facă auzit.

Pe Tess n-o opreau de tot să iasă din casă; mergea la Institutul de filologie unde lucra, la întoarcere intra într-o alimentară pentru cumpărături; dar era tot timpul sub escortă, insultată, amenințată cu moartea. Escortanții erau uneori polițiști înarmați, alteori agenți în civil. Nimănui nu i se permitea să-i adreseze cuvântul; cei care au îndrăznit s-o facă au fost urmăriți, bătuți, amenințați în felurite chipuri.

Din Hyde Park, Ioan Culianu, disperat de *black-out*ul total de care se lovea în țară, a dat curs unei petiții internaționale care solicita eliberarea familiei sale. Rugă familiile Wiesner și Hertzfeld să declanșeze o campanie de trimitere de cărți poștale pe adresa familiei. Sute și sute de cărți poștale au fost astfel expediate din

210 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

America, din Franța și Olanda. Niciuna n-a ajuns la destinație. „Ce-or fi făcut cu ele?” se întreba mai târziu Culianu. Îl sună pe Dorin Tudoran care reuși să depună mărturie în Congres despre această situație și despre starea de neliniște și de protest înăbușit tot mai accentuată din România.

Într-o seară, după întâlnirea săptămânală la cursul de divinație,

Michael observă aerul deosebit de preocupat al lui Ioan. îl întrebă dacă se întâmplase ceva. Ioan le spuse celor doi studenți ce se petrecea cu familia lui. „Nu știu nici măcar dacă Dan și Tess mai sunt în viață”, zise. îi rugă pe Michael și Greg să semneze o scrisoare deschisă către *New York Times* sau *New York Review of Books*. Pe 5 noiembrie, s-a dus la New York pentru a-i asculta pe Umberto Eco și Moshe Idel vorbind despre *Pendulul lui Foucault* la American Academy of Science. Aflând că Ioan Culianu este în sală, Eco îl invită pe scenă să vorbească despre roman. Culianu explică ideea prietenului său, și anume că, atunci când mai mulți oameni cred în ea, o interpretare eronată devine o realitate mai reală decât adevărul. „Nimic nu ilustrează acest principiu în mod mai grăitor decât Holocaustul”, spuse el. „Când mințile demente acționează sincron, ele creează o realitate alternativă; *ucid din motive inventate*; considerându-se drept un punct fix în univers, își găsesc justificarea de a acționa” 1.

De la New York, a luat avionul împreună cu Hillary la Los Angeles, la conferința anuală a American Academy of Religion. Au vizitat Disneyland și Getty Museum din Malibu. La întoarcere, după absența de opt zile, și-a găsit ușa de la apartamentul din Chicago scoasă din balamale. Camerele erau devastate. Se mutase doar de câteva săptămâni în locuința de la intersecția Străzii 60 cu Woodlawn Avenue. În raportul poliției se spunea că îi fuseseră furate televizorul, computerul, imprimanta, dischetele, o cruce de argint și trei sticle de vin. Era o clădire care nu oferea siguranță, spuneau cei de la poliție. Părea o infracțiune tipică pentru centrul orașului. Culianu era vizibil supărat; li se plânse lui Allocca și Spinner că cei de la universitate nu-l preveniseră că în clădire mai fuseseră semnalate asemenea spargerii.

Numai că, lucru neștiut, furtul intervenise chiar în timpul arestului la domiciliu al lui Dan Petrescu, când Culianu încerca să-și facă

1. Ioan Culianu, „Umberto Eco și Biblioteca din Alexandria”, *Lumea liberă*, 20 octombrie 1990, p. 6.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

publică petiția. Nu le pomeni prietenilor săi nimic din suspiciunile sale, dar primise și o scrisoare ciudată expediată din România: „Nu te lăsa implicat în chestiuni politice care îți consumă timpul prețios. Nu acționa într-un mod care să-ți umbrească personalitatea” 1. Scrisoarea îl acuza pe cumnatul său că se ocupa cu

afaceri necurate, că trăiește din pachetele pe care i le trimite Ioan, și refuză să muncească pentru a o întreține pe sora lui. Culianu fu astfel determinat să scrie, în noiembrie, primul său articol pentru *Lumea liberă românească*, revistă a emigrației cu redacția la New York. Textul prevedea iminenta prăbușire a comunismului în România – la vremea aceea afirmațiile nu mai păreau șocante, dar el preciza că evenimentele vor avea loc „în cel mult câteva luni”, iar cumnatul său, precum și vechiul său prieten din anii studenției, Andrei Pleșu, vor fi în curând miniștri. Aceste lucruri chiar *erau* de necrezut la finele lunii noiembrie 1989.

I-a vorbit despre spargerea din apartamentul său lui John Collins, profesor de istoria religiilor la Notre Dame. „Nu erau niște hoți oarecare”, își amintea Collins. „Credea că cineva vrea să-l înfricoșeze. „Culianu le spuse lui Greg și Michael că necunoscuții veniseră probabil ca să îi fure informațiile de pe computer. Cei doi tineri nu prea l-au luat în serios.

Față de Dorin Tudoran fu mai explicit.

— Au fost interesați de dischetele mele, spuse. Au verificat totul și mi-au lăsat materialele legate de cercetare.

— De ce nu declari la poliție suspiciunile pe care le ai?

— Poliția nu mă va crede.

— Dar e bine să se înregistreze.

— N-am avut încredere în polițistul care a făcut raportul.

Întotdeauna i se întâmplaseră lucruri ciudate, astfel că lui Hillary continua să-i spună că spargerea nu a fost decât un incident banal, tipic pentru o zonă urbană centrală. Odată primise un cec de douăzeci de mii de dolari de la compania sa olandeză de asigurări pentru un accident minor de bicicletă. Altă dată, într-un magazin olandez, vânzătoarea golise casa de bani și insistă să-i dea toate bancnotele și monedele. (În ambele cazuri returnase respectivele sume.) în ceea

1. Ioan Culianu, „Scrisoare deschisă către Ungureanu Florica”, *Lumea liberă*, 9 decembrie, 1989, p. 9 [în realitate, Ungureanu FLORENTINA – n. red.].

212 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

ce privește previziunile sale, era extrem de priceput în a-și convinge interlocutorii de exactitatea lor. „Ioan avea pur și simplu ceea ce eu numesc Magnetul Straniului”, a fost concluzia lui Greg Spinner.

La începutul lui decembrie, sosise vremea examenului final al cursului de interpretări. Spinner, prea emoționat, l-a dat peste cap, primind un B +. Apoi a venit rândul lui Allocca. Michael a ales geomanția. A trasat cu grijă liniile și cercurile pe o foaie de hârtie, așa cum îl învățase Culianu. A legat punctele, apoi a desenat cercurile, urmate de triunghiuri. A analizat rezultatele, apoi a luat-o de la capăt.

— Mergi într-o călătorie și vrei să știi ceva despre ea, spuse.

— Bine, zise Culianu și se aplecă să vadă mai de aproape.

— Vrei să știi dacă va fi un succes.

— Foarte bine.

Allocca începu din nou expunerea. De data asta se opri înspăimântat.

— Da, va fi în cea mai mare parte un succes. S-ar putea să ai ceva necazuri, dar va fi o călătorie reușită.

— Nu cred. Ai dreptate în toate privințele, cu excepția finalului. Allocca primi un A.

În seara examenului, Culianu și cei doi studenți au mers să cineze la localul Thai Twin de pe Strada 53. Culianu le-a spus că era din ce în ce mai îngrijorat de soarta cumnatului și a surorii sale. „Ioan, de ce nu aduci scrisoarea de protest la petrecerea de Crăciun care se ține la Stephanie?” îi sugerară ei. „O să obții o mulțime de semnături”.

Fără prea mare tragere de inimă, a fost de acord să își întrerupă pregătirile de plecare pe care le făcea în vederea unui nou sejur didactic în Italia. Pe 18 decembrie 1989, Culianu a participat la marea petrecere oferită de Stephanie Stemm în Hyde Park. A adus scrisoarea, a obținut semnăturile, și a ghicit din nou în cărțile de Tarot pentru câțiva invitați foarte curioși. Le-a spus atunci lui Michael și Greg să fie atenți la evenimentele din România. Nu este exclus să fi văzut cu două zile în urmă știrile despre demonstrațiile care izbucniseră la Timișoara, dar nu le-a vorbit băieților despre asta. „Ceva important se întâmplă”, le spuse.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Câteva zile mai târziu, aflat acasă în vacanța de Crăciun, Michael stătea în camera de zi a părinților săi din Brooklyn, mâncând iaurt și urmărind știrile televiziunii locale. Văzu harta României apărând în spatele comentatoarei. Se întinse să dea mai tare. „Ciocniri neexplicate în București”, spunea prezentatoarea. „Aeroportul e închis... Ceaușescu a dispărut...” Lui Michael i se tăie respirația.

Cu siguranță că Ioan știe de fapt mult mai mult decât am crezut, se gândi.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

„Revoluția”: Crăciunul 1989

Doar când instanțele aparent haotice încep să se multiplifice este posibil să înțelegem structura lor ascunsă, „logica „computațională care le organizează în mod secret.

I.P. Culianu.

Introducere la The eliade Guide to World Religions

Scânteia se aprinsese la mijlocul lui decembrie în Timișoara, unde pastorul reformat László Tökes refuzase un ordin de strămutare într-o parohie mai mică. După ce permisesse studenților să recite poezii provocatoare în timpul slujbei, pastorul a fost hărțuit luni de zile și n-a avut voie să părăsească orașul. Grupuri mari de oameni s-au adunat să protesteze în fața casei sale. Când Tökes, aflat neîndoielnic sub presiune, a apărut pe verandă cerând mulțimii să se risipească, s-au auzit primele strigăte de „Jos Ceaușescu! „rostite vreodată în țară.

Atâțată de mânie și disperare, revolta s-a extins. Trupe ale armatei au tras în demonstranți, dar mulți s-au sustras ordinelor date, astfel că în câteva zile rebelii au ocupat cea mai mare parte a orașului. Ceaușescu ordonă trupelor sale loiale de Securitate să masacreze răsculații – nu pe toți, doar atâția cât să îi convingă și pe ceilalți să se liniștească. Apoi făcu gafa vieții sale. Părăsi țara pentru câteva zile, plecând într-o călătorie mai demult plănuită la Teheran.

La întoarcerea precipitată, se afla în fața unei revolte naționale de proporții, atât prin curajul participanților, cât și datorită poziției ambigue a armatei, care nu dorea vărsare de sânge pentru a salva un dictator nepopular. Fiind prea târziu ca să mai organizeze obișnuitele tactici de subversiune, Ceaușescu a convocat o manifestație „spontană” de sprijin la 21 decembrie 1989, ținută în Piața Palatului, în fața sediului oficial al partidului din București. Relatările nu concordă în privința declanșării evenimentelor. Unii spun că răsturnarea accidentală a unui stâlp de felinar a făcut o femeie să țipe, iar în mulțime s-au auzit strigăte că Securitatea trage în ei. Alții susțin că strigătele de protest fuseseră înscenate de o facțiune a Securității care dorea să îl îndepărteze pe Ceaușescu. În loc de urale, oamenii începură să strige „Timișoara! „și „Jos tiranul! „Dacă strigătele de la început fuseseră eroice și autentice, scria mai târziu Culianu în povestirea sa *Jormania*

liberă, apariția prea promptă a pancartelor cu inscripții anticeaușiste și conectarea difuzoarelor (de obicei folosite la amplificarea uralelor mulțimii) pentru a amplifica strigătele de ocară au părut acțiuni la fel de premeditate ca și discursul însuși. Toți sunt însă de acord că imaginea de neuitat a revoluției rămâne zâmbetul stupefiat, rigid și strâmb al lui Ceaușescu, în timp ce-și flutura mecanic mâinile spre mulțimea care se întorsese cu mânie împotriva lui. În cele din urmă, Elena, soția lui, îl trase afară din balcon. Fugiră pe acoperișul clădirii, reușind în ultima clipă să scape cu elicopterul de furia mulțimii.

În toată țara, ecranele televizoarelor nu mai avură imagine timp de trei minute. Unul din redactori difuză muzică patriotică, dar răul se întâmplase. Dictatorul era vulnerabil. Cu o populație furioasă, care avea exemplul celorlalte răsturnări de regim din Europa Răsăriteană, precum și cu un grup de opozanți din interior, prima revoluție televizată din istorie începuse.

La casa lui Culianu din Iași, pe 22 decembrie, nimeni nu știa ceva precis despre evenimentele din București; auziseră cu o zi înainte strigătele, incredibile, de „Jos Ceaușescu!”, la radio. Dan izbucnise: „Dacă Bucureștiul rezistă peste noapte, «comunismul» în România e terminat”. În timpul nopții, au pândit mișcările de afară. Dimineața, pe la ora 9, în fața casei s-a produs o uriașă forfotă de mașini și agenți. Totul a dispărut într-o trambă de praf; au rămas doar doi securiști la poartă – pe unul îl știau, îl numeau „killer”-ul, era cel mai rău, de la „antitero”, un tip cu evidente porniri sadice, dezechilibrat; îi bătuse și-i urmărisse pe Liviu Antonesei și Luca Pițu, o lovise pe Tess. Amândoi agenții erau agitați și purtau pe umăr niște sacose enorme – probabil așteptau ordinul ca să tragă.

216 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

N-au tras. Peste două ore a năvălit mulțimea, scandând „Ceaușescu a plecat, eliberați-l pe Dan Petrescu! „Ceaușeștii, strigau oamenii, fugiseră.

Cei care fuseseră pe punctul de a-i asasina dispăruseră într-o secundă; Dan Petrescu, purtând sandale și haine de casă, ieși în prag și fu luat pe sus pentru a fi dus la primăria orașului, de unde, peste o săptămână, fu chemat la București pentru a ocupa un post de ministru adjunct al Culturii în noul guvern. Țara toată era cuprinsă acum de un val de bucurie violentă.

Multe din cele ce au urmat au semănat întocmai cu ficțiunea

scrisă de Ioan Culianu în 1986. Ministrul Apărării din timpul lui Ceaușescu „s-a sinucis” după ce fusese acuzat că înscenase „acțiuni provocatoare” în țară. Protestele se înteteau. Dictatorul și soția lui au fost prinși și judecați în grabă în fața unui tribunal parcă ieșit din literatura lui Ionesco, din care nu lipseau generalul Victor Stănculescu și bărbosul „ocultist”, personaj ciudat răsărit nu se știe de unde, Gelu Voican-Voiculescu. Pe lângă acuzați, procurori și trei judecători, „Stănculescu, Voiculescu și însoțitorii acestora erau singurii martori independenți ai așa-zisului proces”, nota Edward Behr în cartea sa *Kiss the Hand You Cannot Bite*. Procesul a fost filmat de adjunctul lui Voican-Voiculescu, colonelul Baiu Ion – organizatorii procesului și ai execuției au fost așadar și cei care au furnizat mediilor faimoasele casete transmise și retransmise în întreaga lume. Într-o serie de articole publicate în ziarul *Dimineața*, Stănculescu și Voican au pretins că deznodământul pripit al procesului, execuția celor doi după mai puțin de o oră, a fost motivat de teama participanților față de forțele porceașiste care s-ar fi adunat în țară, provocând „gherile urbane”. Cu toate acestea, brutalitatea și asemănarea evidentă cu desfășurarea unui proces-reprezentatie de tip stalinist au fost condamnate de liderii altor țări și de mass-media. Peste tot în țară oamenii mărșăluiau, demonstau, luptau sau erau pur și simplu martori la evenimente din ce în ce mai ireale. Unii erau revoluționari adevărați, alții – instigatori având misiunea să determine tocmai „gherile urbane” despre care se vorbea. Mulți fură victimele nevinovate ale luptelor dintre facțiunile rivale ale Securității și Armatei, din preajma Televiziunii naționale, de la Comitetul Central

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

de unde fugise dictatorul și unde, spuneau mediile în mod asurzitor, s-ar fi aflat „teroriștii” ceaușiști, precum și din alte locuri, cu toate că – probă evidentă a minciunii, a înscenării grosolane – clădirile propriu-zise ale televiziunii și ale Comitetului Central nu au fost deloc avariate, lucru pe care și Culianu îl scrisese în povestirea sa.

În 22 decembrie, la sediul Partidului Comunist a avut loc o ședință extrem de ciudată, păstrată pe bandă video de către un student furios, care încerca să surprindă înalți funcționari complotând pentru alcătuirea unui nou guvern. Printre cei prezenți, așa cum prevăzuse povestirea lui Culianu, se numărau foști demnitari comuniști, ca Ion Iliescu, precum și nou-numitul ministru al Apărării, generalul Nicolae

Militaru. Nimeni nu-i alesese conducători și nu le dăduse dreptul de a forma un cabinet, dar din păcate videocaseta păstrează imagini luate numai *după* ce atribuțiile fuseseră stabilite. (S-a spus că una dintre facțiunile Securității refuzase să sprijine revolta dacă în noul guvern nu vor fi incluse și personalități din vechiul regim.) Grupul căuta o denumire: „Păi, oameni buni, Frontul Salvării Naționale acționează de șase luni! „izbucni Militaru cu de-acum celebrele cuvinte care sprijineau afirmațiile opoziției că revoluția *a slujit doar unei lovituri de stat*.

Nicio altă răsturnare de regim din Europa Răsăriteană nu a avut loc atât de rapid, nu a provocat atâtea victime și nu a rămas astfel învăluită în ceața zvonurilor și a mistificărilor. Noii conducători au pus omorurile pe seama unor teroriști din Orientul Mijlociu, dar spusele lor nu sunt sprijinite de nicio dovadă – niciun „terorist” nu a fost prins (se spune că oameni care trăgeau au fost prinși, dar, „ca prin minune”, au dispărut). Dimpotrivă, funcționarii Securității (?) avuseseră ideea macabră de a aduce cadavre de la morgă în piața centrală a Timișoarei pentru a da impresia că luptele au fost *mai aprige* decât în realitate. Numărul oficial al victimelor – dovadă a luptelor crâncene între „teroriști” și revoluționari – a scăzut în mod misterios de la 60.000 la 996. Ceea ce începuse ca o autentică revoltă populară a fost însușit rapid de acea facțiune a Securității care hotărâse că Ceaușescu este cel care trebuie să piardă.

De Crăciun, la casa familiei Herzfeld din Amherst, Massachusetts, luminile au ars toată noaptea în timp ce Culianu nu se mai desprindea de CNN, își suna prietenii din Paris, și aranjase două convorbiri

218 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

telefonice cu țara prin intermediul unor emisiuni BBC. Încearca să-și sune familia la Iași, dar liniile nu funcționau. Alergând dintr-o cameră în alta, comunica surescitat știrile lui Dorothy și Kurt Hertzfeld, și le chema pe Hillary și Nikki să se uite la televizor. Făcea semnul Victoriei, un obicei pe care l-a păstrat până la moarte. „În sfârșit”, striga el, „sunt mândrul că sunt român!”

Cu toată bucuria, s-a arătat *imediat* sceptic în privința imaginilor de la televizor. „Era extrem de surescitat”, își amintea Nikki Wiesner, „dar spunea că în spatele evenimentelor se ascunde cineva, și că ceea ce va urma nu va fi, un timp, foarte diferit de trecut”.

Noul guvern îi reținuse timp de două zile pe cei doi Ceaușescu înainte de a anunța capturarea lor; de asemenea, au trecut douăzeci și patru de ore înainte ca execuția lor să fie anunțată. Nimeni nu știa cu exactitate ce se petrecuse în sala de judecată, cu toate că acea casetă video cu înregistrări parțiale a fost difuzată în ziua de Crăciun de către televiziunea română. Se puteau auzi doar vocile judecătorilor, dar fețele nu se vedeau. O versiune integrală a acestui așa-zis „proces” a fost difuzată doar peste câteva luni, în aprilie 1990, de către televiziunea franceză. Numai atunci s-a putut afla identitatea judecătorilor. La un moment dat un interlocutor nevăzut întreabă: „Știți cine vă reține?”

„Da”, răspunde Ceaușescu. „Securitatea”.

Moartea cuplului Ceaușescu nu a survenit în urma execuției de către un pluton de execuție, așa cum fusese anunțat, ci prin împușcarea cu un singur glonț în ceafă. Pe baza interviurilor luate celorlalți membri ai tribunalului militar, printre asasini apare că au fost „Virgil Măgureanu, profesor de filosofie la Școala de Securitate, și Gelu Voican-Voiculescu, geolog și astrolog amator”, scria Andrei Codrescu¹. În cele din urmă Voican-Voiculescu a mărturisit ziarului *Dimineața* „A fost ideea mea să îi ucidem pe cei doi Ceaușescu. Iliescu a spus că a fost un gest abominabil”². Indiferent a cui fusese ideea sau punerea în fapt a asasinării lui Ceaușescu, este clar că nu a existat un

1. Andrei Codrescu, *The Hole in the Flag*, New York, William Morrow, 1991. p. 47.

2. Cotidianul *Dimineața*, 4 mai 1990.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

proces real. Așa cum, la instalarea lor la putere, cei dintâi comuniști și-au subminat credibilitatea prin execuția lui Ion Antonescu, la fel și post-comuniștii din 1989 au deturnat o revoltă autentică prin încheierea pripită a ceea ce Culianu avea să numească un proces contrafăcut.

Biblioteca Universitară din București a ars în condiții misterioase, incendiul fiind cauzat de ceea ce pare să fi fost o diversiune pentru a abate atenția de la disputele dinăuntrul sediului Partidului Comunist. După ce Iliescu s-a autodesemnat președinte, prima sa acțiune oficială a fost contactarea ambasadei sovietice. A promis alegeri libere, dar la scurt timp, deținând întreaga putere, și-a transformat peste noapte formațiunea provizorie în partid (cu dorința

de a-l lăsa partid unic), a promis și a împiedicat apoi legi reformiste cum ar fi oprirea foștilor activiști de partid de a se implica în politică, asigurarea restituirii proprietăților confiscate sub regimul comunist, precum și accesul la dosarele secrete ale Securității. Nesiguranța a determinat noi demonstrații și tulburări de stradă în următoarele optsprezece luni, așa cum prevăzuse Culianu în povestirea lui. În cele din urmă, observa fostul director al Europei Libere, Nestor Ratesh, evenimentele „lasă impresia de paradox șocant, anume al unei revoluții fundamental anti-comuniste care a produs un regim dominat de foștii comuniști”.

În ianuarie 1990, Ioan Culianu s-a mutat pe East Fifty-sixth Street din Chicago, într-o clădire înaltă, extrem de bine păzită. Locuința sa era un studio admirabil, strălucitor, cu două camere, aflat la etajul nouă, luminat din plin de soarele care se reflecta în Lacul Michigan. Și-a împodobit pereții cu o copie după iubita sa *Primavera*, câteva reproduceri după mai multe *trompe l'oeil* ale lui M.C. Escher, un Victor Vasarely autentic, fotografiile lui Hillary, precum și un crucifix medieval de lemn pictat, înalt de aproape 1, 5 m, din Assisi. A împărțit spațiul celor două odăi cu paravane chinezești negre cu auriu și și-a așezat canapeaua din piele albă în dreptul unei ferestre pictate. Ceea ce îl interesase în mod special era că imobilul avea portar douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, sistem de alarmă și uși de acces din oțel, care stăteau mereu încuiate. „Era foarte entuziasmat, deoarece era o clădire de maximă siguranță”, spunea Greg Spinner.

220 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Culianu întreținea o foarte specială relație de prietenie cu Frances Gamwell, soția decanului de la Divinity School, Chris Gamwell, și la câteva săptămâni o dată luau neapărat prânzul împreună, iar el îi povestea despre noile proiecte și preocupări în legătură cu situația din țara lui. Ea la rândul ei îi povestea despre munca de la Native American Educational Services Collège și cea de consultant pentru grupurile nonprofit de autoajutorare din Chicago. Fără ca Frances să știe, el contribuise cu însemnate sume de bani la ajutorarea acestor grupuri. Negresă, cu un caracter deschis și refuzând în mod explicit rigiditatea academică a celor din Hyde Park, ea găsisese în Culianu un spirit înrudit. La începutul lui 1990, Culianu îi spusese că nu considera oportună participarea cumnatului său la un guvern infiltrat cu cele mai nocive elemente din vechiul regim.

Culianu își lansă noua revistă de studii internaționale, numită *Incognito: International Journal for Cognitive Studies in the Humanities*. Îl rugă pe Nathaniel Deutsch să fie redactorul adjunct al revistei, iar pe secretara sa, Gwen Barnes, o angaja ca secretară de redacție. La recepția inaugurală, le spuse prietenilor și studenților: „Această revistă este suma a tot ceea ce nu știu. Așa că va acoperi o problemă foarte largă”. Cuvântul introductiv la primul număr al revistei explica filosofia care stătuse la baza alcătuirii ei: „Istoria este o interacțiune secvențială de sisteme care prezintă trei caracteristici: derivă dintr-un set fundamental de norme logice; există în propria lor dimensiune, care nu este cea a istoriei; sunt activate de mințile umane într-o secvență imprevizibilă”. Umberto Eco și Lawrence Sullivan făceau parte din consiliul redacțional.

Încercând să unifice „revoluția cognitivă din știință” cu studiul disciplinelor umaniste, revista se afla „unde la frontiera exterioară a cercetării științifice”, spunea un coleg, dar reprezenta în același timp „ceva extrem de pasionant pentru viața intelectuală”. Era încă o activitate a unui savant care avea trei cărți în curs de apariție, demonstra o dată în plus ambiția lui Culianu de a depăși sfera obișnuită a cercetării științifice și a influența lumea – cu ajutorul cărților, al discipolilor printre studenți, iar acum cu o revistă internațională dedicată noilor sale teorii.

În ianuarie 1990, haosul de acasă l-a determinat pe Culianu să publice două articole în *Lumea liberă*, ziarul newyorkez al emigrației

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Primul text se intitula „Viitorul României în 11 puncte” și avea ca subiect ceea ce sugerează titlul: un adevărat program politic. Ca premise ale edificării unui stat nou, democratic, cerea îndepărtarea poliției secrete, instituirea unei puteri judiciare independente, privatizarea televiziunii și recunoașterea deplină a tuturor minorităților etnice. În timp ce românii dezbăteau problema modelului pe care să îl urmeze în refacerea instituțiilor naționale (la fel cum făcuseră străbunicul său și alți membri ai Societății Junimea cu mai mult de un secol în urmă), el reliefa avantajele democrației de tip american: libertatea totală a unei televiziuni și presei incisive și o justiție independentă. Cea mai mare parte din măsuri nu au fost adoptate niciodată în România – sau nu până în momentul apariției acestei cărți.

Culianu mai publică și o scrisoare deschisă redactată cu o lună înainte de revoluție, la solicitarea BBC-ului. Într-un post scriptum, îi provoca pe prietenul său Andrei Pleșu și pe cumnatul său să își prezinte demisiile în caz că noul guvern nu va face pași repezi spre o adevărată libertate. (Petrescu a demisionat peste două luni; Pleșu a fost îndepărtat peste optsprezece luni, în urma unei lovituri de forță care a separat o grupare mai reformistă de cea neocomunistă mai conservatoare.) Sugerând că oamenii „nu sunt atât de liberi pe cât pretinde guvernul”, Culianu îi îndemna pe concetățenii săi să-și ia soarta în propriile mâini. El formulă întrebări neliniștitoare în legătură cu caracterul național, combinând imagini religioase cu o condamnare a trecutului recent. „De ce am acceptat atâta suferință fără a rosti niciun cuvânt de protest? De ce am permis să fim jefuiți mai mult decât oricare alt popor de către un dictator mediocru și dement? De ce am meritat să fim rușinea lumii...? Această pată este mult mai greu de șters decât cea a păcatului original”. Publicat pe 27 ianuarie, textul l-a situat pe Culianu printre cei dintâi scriitori care au acuzat noua putere că pusese la cale o lovitură de stat. (Și alții au formulat aceste acuzații, dar pe un ton mai reținut și în termeni mai puțin vehemenți.) El a fost singurul care, în atacurile sale politice, a îmbinat imagistica religioasă și acuza necruțătoare cu o clarviziune neobișnuită.

După o zi, în 28 ianuarie 1990, mii de mineri din Valea Jiului au sosit cu trenurile la București pentru a-i ataca pe sprijinatorii partidelor de opoziție care protestau împotriva ritmului lent al reformei precum și a renunțării la unele legi reformiste. Prima dintr-o serie de atacuri orchestrate de Securitate împotriva propriului popor, această acțiune a întrerupt brusc dezbaterile despre reformă și democrație.

Lumea liberă: 1990

Aceasta a fost marea greșală a generației noastre, că... am rămas în afara vieții politice.

Mircea Eliade

La începutul lui ianuarie, Hillary reuși să plece împreună cu sora ei, Nikki, într-o călătorie în Caraibe. În timp ce acasă logodnicul ei nu-și putea lua gândul de la politică, ele vizitau Pine Cay și insulele Turks și Caicos. Culianu se certa la telefon cu sora lui de la București, spunându-i că este o naivitate din partea ei să creadă că se instalase o democrație reală sau că „minerii” acționaseră fără a fi provocați.

„Formațiunea de la conducere trebuia să *garanteze* alegerile libere, iar ei au acaparat puterea și candidează – nu, *se impun*, de pe poziții de forță! Nu vedeți?” izbucnea el, indignat. Tess era de acord, dar era prea agitată ca să dea vreo urmare spuselor lui. Împreună cu Dan și prietenii lor, scăpați brusc, ca și ei, dintr-o incredibilă încheștare, savurau pentru prima oară libertatea, deja contrariată de modalitățile în care concetățenii lor înțelegeau s-o folosească, făcând însă, cu speranță, planuri de viitor. Îl îndemna pe fratele ei să vină acasă. El refuza. I-a povestit, destul de învăluit și pe un ton glumeț, despre spargerea din apartamentul lui din Chicago. „Nu se plângea, nu voia să dea importanță acestor lucruri. I s-ar fi părut că-și acordă *lui însuși* prea mare importanță și, în discreția și eleganța lui, mai ales asta nu dorea”, își amintea Tess.

Pe 18 februarie, în timp ce România se pregătea pentru primele sale alegeri parlamentare și prezidențiale libere, „minerii” i-au atacat din nou pe demonștranți, au devastat sedii de ziare și sedii ale partidelor de opoziție. Guvernul a pretins că existaseră suspiciuni că se pusese la cale o lovitură de stat, dar nu a oferit niciodată numele conspiratorilor, după cum nici nu convocase forțe de ordine legale.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

În februarie, Ioan Culianu și Hillary Wiesner au plecat din nou în Italia. Grazia Marchiano îi mediase un contract de trei luni ca profesor invitat, la Facultatea de Educație a Universității din Siena, din 1 martie până în 1 iunie. A întreprins un turneu de prelegeri și conferințe cu teme ca dualismul medieval și analiza mitului la Universitățile din Siena-Arezzo, Salerno, Roma. Era bine cunoscut în Italia, iar *La Repubblica* îl califica drept unul dintre „maestri del pensiero contemporaneo”, alături de Edgar Morin, Gadamer sau Jean-Pierre Vernant¹.

În Italia, atunci, Culianu a vorbit mult și deschis despre România și revoluție în presa centrală, scriind între altele un articol publicat la 8 februarie în *Panorama*, importanta revistă de comentariu politic, intitulat „Regele a murit. Atenție la urmaș”. Făcând observația ca „toate evenimentele care se petrec în biata noastră țară sunt repetiția unor arhetipuri prezente în istoria noastră religioasă”, analizează celebra videocasetă în care noii lideri autoprocamați își caută un nume pentru partidul lor: „Umberto Eco spune că totul depinde de felul cum sunt utilizate simbolurile. Cazul României demonstrează că are dreptate.

Nici nu reușise bine populația să-l alunge pe sângerosul dictator din palatul prezidențial, că guvernul care s-a format a și luat numele de Frontul Salvării Naționale. Nu ar fi putut alege o denumire mai nefericită: numele îndeamnă la o comparație cu Frontul Renașterii Naționale, de orientare fascistă, care a fost partidul unic creat de Carol al II-lea în 1938 după ce a dizolvat parlamentul și s-a proclamat dictator”.

Exasperat de atașamentul României pentru dictatori, autorul examina pericolele „confuziei de simboluri” reprezentate de reînvierea simbolismului Gărzii de Fier (mai multe partide de extremă dreaptă își însușiseră retorica Gărzii). Culianu plănuia să studieze utilizarea eronată a simbolurilor mistice într-o carte pe care dorea să o scrie împreună cu Vladimir Tismăneanu, politolog la Universitatea din Maryland.

Prognoza sa era sumbră chiar într-o perioadă când cumnatul său era ministru adjunct al Culturii. „Cu câteva excepții notabile”, scria el, „România încă nu are cu adevărat o elită intelectuală care să asigure realmente tranziția spre un viitor pluralist, normal. În absența unei ferme decizii de a ieși din izolare, România nu va putea să evite prăbușirea într-un abis chiar mai adânc decât cel din care tocmai a ieșit”.

1. Simoneta Fiori, „Nel gran salloto di carta”, *La Repubblica*, 3 martie 1990.

224 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Vorbele lui Culianu se adeveriră. La 2 martie 1990, copia nemontată cu durata de trei ore a videocasetei ce prezenta procesul lui Ceaușescu a fost vândută televiziunilor franceză și română. În aceeași zi, Georgică Popa, judecătorul principal al procesului, s-a sinucis, la București. Acest gest nefericit se adăuga unei liste tot mai lungi de „sinucideri” ale unor personaje-cheie ale revoluției – începuse cu unul din generalii de frunte ai lui Ceaușescu, și continuase cu aceea a fratelui dictatorului, Marin, găsit spânzurat în apartamentul său din Viena, al cărui seif fusese golit.

Demonstrații începuseră să aibă loc regulat în Piața Universității din București și în alte locuri, cerând o televiziune independentă, alegeri libere și demisia președintelui. Au apărut câteva formațiuni de extremă dreaptă. Dintre acestea, cele mai importante erau PUNR și Vatra Românească. Ca organ de presă care să servească interesele

acestui amestec de național-comunism și extremă dreaptă, vechea unealtă a comunismului numită *săptămâna* reapăru sub numele de *România Mare*. Unul dintre principalii propagandiști ai lui Ceaușescu, Corneliu Vădim Tudor, a devenit directorul acestui săptămânal, utilizând frecvent dosare ale Securității pentru a-și discredita adversarii.

Spre deosebire de aceștia, Vatra Românească se declara exponenta unei politici a „mișcării culturale”. Fostul profesor al lui Culianu, Ion Coja, ajunsese „ideologul ei șef”, după cum spunea politologul Vladimir Tismăneanu. După spusele lui Coja, „popularitatea Vetrei se răspândește ca focul” când formațiunea se opuse cererilor minorității maghiare de a-și dezvolta învățământul în limba maternă. Cu toate acestea, pe la jumătatea lui martie, „mișcarea culturală” se trezi implicată în incidentele de natură etnică din Târgu Mureș, când provocatori înarmați au incitat grupul destul de mare de minoritari maghiari care asistau la o festivitate cu caracter național. Guvernul a sprijinit gărzile publice, sosite în camioane să-i potolească pe „demonștranți” cu aceleași bâte, furci și răngi „care fuseseră folosite și împotriva celor din București”, nota Andrei Codrescu. Mulți dintre atacatori erau beți. Incidentul l-a determinat pe Dan Petrescu, aflat la Budapesta împreună cu alți intelectuali români, unde discutau despre reconcilierea istorică dintre cele două popoare, să demaște șovinismul și isteria Vetrei Românești; guvernul, împotriva căruia nu era prima dată când se pronunța, l-a admonestat în ziare. Cât

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

despre Vatra Românească, un fost colonel de securitate, citat de Norman Manea, o caracteriza drept „un braț al Securității în toate intențiile și scopurile sale”.

În ianuarie 1990, vicepremierul Gelu Voican-Voiculescu fusese numit în fruntea unui serviciu de informații provizoriu. Pretindea că organizase instituția în departamente separate, independente de influența Securității. Însă tulburările de la Târgu Mureș au oferit un bun pretext pentru înființarea unui nou serviciu de securitate, subordonat Ministerului Apărării, dotat cu mijloace de interceptare telefonică și protejat împotriva eventualelor hărțuiri. Securitatea a fost astfel reorganizată sub titulatura mai benignă de Serviciul Român de Informații (SRI), sub conducerea lui Virgil Măgureanu. Se pare că Voican și-ar fi constituit o arhivă personală semnificativă, cu multe din

dosarele fostei Securități. Conform relatărilor din *Jane's Intelligence Review* (ianuarie 1995), reorganizarea s-a făcut în secret, printr-un decret prezidențial care nu a apărut niciodată în Monitorul Oficial. Conform propriilor sale rapoarte, serviciul a reangajat circa 6.000 din foștii lucrători ai detestatei Securități. Serviciul extern, DIE, a rămas aproape intact, după cum spune Ion Mihai Pacepa, sub conducerea unuia dintre spionii de frunte ai lui Ceaușescu, Mihai Caraman, care întreținea legături deosebit de apropiate cu fostul KGB. După cum nota reporterul de la *Nation*, Paul Hockenos, comentând tulburările provocate și reacțiile guvernului, „Securitatea revenise, iar complotul său reușise din plin”.

În aprilie 1990, după ce Dan Petrescu își începuse atacurile împotriva puterii, *Românul, România Mare* și alte publicații scoaseră la iveală o poveste referitoare la o condamnare pentru viol de pe vremea când fusese student la București. Cu mulți ani înainte, în 1970, Petrescu fusese judecat și condamnat pentru un delict pe care nu îl comisese, de către sistemul judiciar al lui Ceaușescu, pe fondul unei violente campanii de presă orchestrate de Eugen Florescu, un apropiat al familiei prezidențiale¹. Reîncepură telefoanele și scrisorile de amenințare. Evenimentele au urmat o desfășurare care părea ieșită direct din *Flatland* a lui Edwin Abbott; Petrescu și-a înaintat demisia.

1. Acest dosar penal mai fusese speculat și în 1988, îndată după ce Petrescu luase atitudine contra regimului Ceaușescu; atunci fusese prevenit, Securitatea spunându-i limpede că dacă nu se astâmpără, îi face public dosarul penal; Petrescu acceptase „târgul”, și nu se „astâmpăraseră”.

226 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Mai târziu în cursul acelei luni, pe 24 aprilie, o mare mulțime pașnică de demonstranți anticomuniști se îndrepta spre postul de televiziune din București. După ce au fost atacați de forțele de poliție cu bastoane de fier, manifestanții s-au retras în Piața Universității pe care au declarat-o „zonă liberă de neocomunism”. Demonstrațiile au continuat de-a lungul lunii următoare, în timp ce țara se pregătea pentru alegeri generale. În mai, Frontul Salvării Naționale aflat la putere a câștigat aceste prime alegeri „libere” cu un procentaj de aproximativ 85%, fiind însă acuzat de hărțuire, violență și de o masivă fraudă electorală. Aceste alegeri vădit falsificate au determinat Statele Unite să își retragă ambasadorul.

Ioan și-a petrecut Pastele împreună cu Hillary la Londra și Canterbury, făcând șapte emisiuni despre religiile lumii difuzate de BBC în România. A vorbit la Trinity College din Dublin, iar la School of Hebrew, Biblical and Theological Studies conferințele sale au fost intitulate „Religia între spiritualism și fizica cuantică” și „Religia ca sistem”. Reputația sa internațională de cărturar era bine consolidată.

Wiesner și Culianu s-au întors apoi în Italia, unde au rămas până în iunie, bucurându-se de soare, căldură și de extrem de plăcuta companie a lui Marchiano și Zolla. Au găsit timp și pentru a cutreiera plaiurile italienești, degustând vinul și mâncărurile din Umbria și petrecând diminețile de vară timpurie în lungi discuții pe veranda încântătoarei reședințe secundare a familiei Zolla. Culianu a întreprins un nou turneu rapid, ținând în 3 mai o conferință intitulată „Curente dualiste medievale” la Universitatea din Salerno, în 4 mai o prelegere despre imaginar la Istituto Suor Orsola Benincasa din Neapole, și încă una despre opera lui Elemire Zolla.

În iunie 1990, îi apăru în *Panorama* un articol despre manipularea al cărei rezultat fusese îndepărtarea cumnatului său; el critica un guvern controlat din ce în ce mai mult de foștii comuniști. Începu să primească amenințări atunci, în Italia, dar nu le dezvălui gazdelor sale, pomenindu-i despre telefoane doar lui Hillary. Atacul se întetă printr-o scrisoare, astfel că vechile sale temeri de represii politice îi reveniră. Împreună cu Hillary, s-a apucat să scrie din nou proză de ficțiune; medita la – și știa că, scriind, avea s-o înțeleagă mai bine – multipla realitate a evenimentelor trecute care nu încetează să reverbe

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

reze în prezent. Povestirea pe care au scris-o atunci se intitulează *The Late Repentance of Horemheb* (*Căința târzie a lui Horemheb*), și a fost publicată prima oară în revista trimestrială *Harvard Review* din Massachusetts (nr. 15 – 16, 1990) 1. Bazată pe un caz real de fals arheologic, povestirea împletea firele vieților și preocupărilor lor, precum și pe cele ale evenimentelor curente.

În povestire, egiptologul profesor Doktor Gr. găsește o relicvă care confirmă tocmai revoluționara sa teorie despre cultura Egiptului antic. Adversarii săi susțin că relicva e o mistificare. Naratorul povestirii replică: „Conceptul de fals, așa cum îl cunoaștem noi acum, nu a existat înainte de Renaștere, care a fost ea însăși o perioadă de

falsificări spectaculoase... Pentru prima oară Renașterea a stabilit o secvență riguroasă de «înainte» și «după». Noi trăim încă în această secvență”. Într-o răsturnare de situații asemănătoare cu cea din *Tlon, Uqbar, Orbis Tertius* a lui Borges, în toată lumea încep să-și facă apariția obiecte care confirmă „autenticitatea” relicvei. Numai că unii savanți îi atribuie fabricarea acestor obiecte lui Dr. Gr. Însuși – „Colegii manifestă un nivel scăzut de toleranță când este vorba de coincidențe...” –, care nu reușește să scape de suspiciunile tot mai amplificate și de investigațiile „spiritelor mărunte” decât când „își plăsmuiește propria sinucidere, murind într-un accident de mașină”.

Mergând pe urmele cercetărilor lui Gr. și ale misterioasei sale sorți prin răscolirea unor obscure reviste academice, naratorul povestirii se întreabă dacă trecutul se mai „întâmplă”, se mai „petrece” încă. El menționează farse cum a fost aceea cu pretinsa teorie sofisticată de interpretare a viselor, descoperită la tribul malaezian senoi (chiar Michael Allocca îi arătase texte care confirmau că aceasta fusese gluma unui antropolog din anii treizeci). Naratorul devine din ce în ce mai curios, gândind că însuși Gr. ar fi putut fi fără voia lui „manipulat de o înscenare pusă la cale de un trecut care voia să se schimbe”. În cele din urmă, naratorul speculează asupra existenței unor universuri sau dimensiuni alternative în care victimele istoriei sunt învingători, iar cei puternici sunt victime. Este tot mai înfricoșat, la gândul că și propria lui curiozitate poate ascunde „conspirația insidioasă a trecutului, folosindu-se de mine pentru a-și

1. În traducerea lui Mihai Moroiu, povestirea a apărut în românește, inclusă în volumul: Ioan Petru Culianu, *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, Nemira, 1996, pp. 173 – 180 (n. red.).

228 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Împlini țelurile sale obscure, țeluri care vor continua să se modifice la nesfârșit, chiar și după iluzoria mea dispariție”.

În iunie, Culianu s-a întors împreună cu Wiesner în Massachusetts pentru a definitiva *The eliade Guide to World Religions* pentru Harper San Francisco și *The Tree of Gnosis* pentru HarperCollins. Lucra de asemenea la *Other Realms: Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, carte bazată pe cursurile sale despre a patra dimensiune și șamanism. Ioan și Hillary își petreceau timpul atât la locuința lor din Cambridge, cât și la Amherst, în spațioasa și confortabila casă în stil victorian a mamei și a tatălui ei

vitreg. Casa îi aparținuse lui Robert Frost și avea coridoare șerpuitoare cu lambriuri înalte de lemn și dormitoare despre care legenda locală spunea că sunt bânuite de stafii.

De la Washington, Dorin Tudoran îl încuraja pe Culianu să colaboreze în mod regulat la revista emigrației *Lumea liberă*. Era momentul lor în istorie, spunea, și România avea nevoie de perspectiva lui Culianu dacă dorea să progreseze și nu să parcurgă drumul invers, înapoi la aceleași vechi conflicte și pericole. Culianu șovăia.

„Poate că nu este cel mai potrivit loc pentru noi”, spunea, referindu-se la circulația extrem de restrânsă a publicației.

Cu toate acestea, Culianu publică în *Lumea liberă* un articol intitulat „O lecție de politică”, ce explora provocarea pe care evenimentele în curs o reprezentau pentru exilați. Era o întinsă recenzie la cartea lui Andrei Codrescu *The Disappearance of the Outside* (*Disparația lui „afară”*), în care autorul spunea: „Mitul exilului a fost imprimat în mod arhetipal în cultura noastră” 1. Culianu analizează ideea lui Codrescu conform căreia românii au fost siliți să-și construiască un „înăuntru”, adică un eu lăuntric sofisticat și tainic precum „spațiul mioritic” al lui Blaga. Codrescu reda cu finețe voluptățile țeserii unei astfel de tactici, precum și consecințele

1. „O lecție de politică” a apărut și ca prefață la ediția românească a cărții lui Andrei Codrescu: *Disparația lui „afară”, un manifest al evadării*. Univers, 1995, pp. 5 – 8, și a fost inclusă în volumul Ioan Pentru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, ed. cit., pp. 75 – 79 (n. red.).

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

pierderii sale în Occident, unde înăuntru și în afară dispăruseră. Necazul era că, acum că venise vremea să se implice în destinul țării lor, tactica subversiunii devenise mai degrabă o piedică decât un ajutor. Vorbele lui Codrescu atinseseră o coardă adâncă în Culianu. „Am trăit această experiență”, scria el în *Lumea liberă*.

În vreme ce Culianu investiga logica ascunsă a istoriei, se părea că acasă evenimentele chiar începuseră să se desfășoare accelerat pe o spirală inversă. În 1990, „obstacolul crucial (al democrației) era o criză în relația dintre stat și societate”, sugerau cercetătoarele Katherine Verdery și Gail Kligman. „Organele de guvernare erau măcinate de lupte interne pentru putere, în timp ce populația părea relativ negu-vernabilă”.

În timp ce noi instituții, ca presa liberă, luptau pentru libertățile fundamentale, Verdery, Kligman și alții minimalizau ideea că ar exista un unic responsabil pentru hărțuială, corupție și violență. Luptele pentru putere continuau; niciuna dintre forțe nu părea a fi câștigat definitiv controlul. Însă în viziunea lui Culianu și a altor observatori, fosta Securitate continua să manipuleze evenimentele prin influența exercitată asupra singurului post oficial de televiziune, singurul care putea fi prins pe tot teritoriul țării, asupra ziarelor proguvernamentale (cele ale opoziției se confruntau cu crize de hârtie provocate de existența unei surse-monopol), prin provocarea tulburărilor de la Târgu Mureș, supravegherea telefoanelor și a corespondenței, precum și prin dezinformare. Mario Possamai, în cartea sa *Money on the Run: Canada and How the World's Dirty Profits Are Laundered* (*Scurgerea banilor: Canada și felul cum sunt spălate profiturile murdare ale lumii*), nota despre țară: „Telefoanele sunt ascultate în continuare, sunt recrutați informatori, iar adversarii regimului sunt amenințați și (uneori) bătuți”. În publicații ca *România liberă* sau *Harper's*, apar relatări despre noi acțiuni de intimidare ale Securității, în țară și peste hotare. Publicația franceză a emigrației numită *Lupta* reda spusele unui fost general de Securitate care se

1 Katherine Verdery and Gail Kligman, „România after Ceaușescu: Post Communist Communism?”, în *Eastern Europe in Revolution*, ed. Ivo Banac, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1992, p. 142.

230 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

lăuda că nimeni „nu va afla vreodată ce facem”. Într-un exemplu umoristic privind activitățile securiștilor, Vladimir Tismăneanu povestea mai târziu despre vizita sa la Cluj în 1992, pentru a participa la o conferință. La trei dimineața, el și colegul său de cameră s-au trezit din somn la auzirea propriei lor conversații din camera de hotel, care era redată cu volum maxim undeva într-o cameră de dedesubt.

Culianu vedea cum evenimentele urmează un model – dar la un nivel mai profund decât puteau sesiza actorii. I-a spus lui Gwen Barnes că cei de la putere pur și simplu înfăptuiesc ceea ce ar fi dorit Ceaușescu. Comenta față de Hillary Wiesner că România aluneca într-o situație arhetipală, similară celei din țările Americii de Sud, conduse de o oligarhie coruptă și depravată. Iar studenților săi le spuse că nu fusese nicio revoluție, ci doar o reacție flexibilă la evenimentele unei

lumi în schimbare. Mai vedea încă multe altele, dar aceste lucruri nu le putea dezvălui decât scriind despre ele.

În dimineața ceoasă și rece a zilei de 14 iunie 1990, în zori, în București tinerii demonstranți erau pe cale de a se risipi dezgustați și dezamăgiți. Deodată mii de mineri și agenți de poliție îi atacară, omorând fără alegere, demonstranți sau simpli trecători; au năvălit barbar în Universitate, distrugând cărți, laboratoare, întregi săli de curs; au distrus sediile celor două importante partide de opoziție în următoarele două zile. Eroul protestelor studențești, Marian Munteanu, un bărbos cu figură ascetică, a fost bătut, batjocorit, iar apoi arestat de pe patul de spital. Când președintele Iliescu mulțumi „din inimă” minerilor și-i acuză pe protestatari în limbajul vechilor comuniștr numindu-i pe studenți fasciști și golani, se stârni o reacție internațională.

Protestul a inclus numeroase articole publicate în *New Yorker*, *Newsweek*, *Time*, *New York Times*, *Washington Post*, *Stern*, *Paris-Match* și alte reputate publicații europene. Intervenția minerilor părea a confirma fără putință de tăgadă larg răspândită opinie referitoare la existența unei lovituri de stat în România. Ce aveau *minerii* de-a face cu studenți care demonstau pașnic la o universitate aflată la sute de kilometri de ei? Întrebau reporterii. Dacă un guvern legitim voia să replice, de ce nu a folosit poliția sau armata? Dacă acuzațiile protestatarilor erau nefondate, atunci de ce au mai fost atacați? Aceste întrebări fără răspuns au condus la alte îndoieli formulate în legătură cu revoluția: de ce au fost uciși atâția tineri? Cine i-a ucis?

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Cine l-a ales pe Ion Iliescu? Protestele au avut consecințe catastrofale pentru un guvern aflat în nevoie disperată de infuzie de capital străin și de recunoaștere internațională.

Atacul minerilor ca și reacția internațională au provocat „explozia latentă” a lui Ioan Culianu, ca să folosesc termenul lui Norman Manea care caracteriza astfel angajamentul politic întârziat al exilului intelectual românesc. Culianu realizează că țara avea o șansă, numai una, pentru a se alătura celorlalte nații civilizate. Până acum opoziția de acasă își irosise energiile și fusese manipulată. Simțea nevoia să vorbească direct cu alți oameni care înțelegeau lumea, din afara României. Solidari, cu avantajul cunoștințelor acumulate, ei erau *singurii* ce puteau sprijini o opoziție care să devină cu adevărat

eficientă.

Scrisese povestirea *Jormania liberă*, publicată în iulie 1990 în *Agora*, revista de largă audiență a lui Dorin Tudoran. Readucând în atenție personajele din *Intervenția zorabilor în Jormania*, povestirea combină ficțiunea și realitatea, textul și metatextul. Un fost colonel de Securitate numit Boba, silit să se refugieze undeva în străinătate, publică o carte despre revoluție căreia i se face o primă recenzie¹. În Jormania, își amintea „recenzentul” un amănunt din povestirea lui Culianu din 1986, majoritatea numelor se termină în – *an* – la fel ca, în realitatea din 1989, multe din numele personajelor-cheie ale revoluției (Brucan, Roman, Voican etc).

Cartea lui Boba socotea revoluția o lovitură de forță, completată cu cadavre exhumate ca să se simuleze moartea în timpul luptelor, și cu pancarte pregătite ca și pentru discursul lui Ceaușescu. Evenimentele fuseseră înscenate, se înțelege, de aceleași mâini care dirijaseră mișcările din Uniunea Sovietică împreună cu KGB-ul. Boba furniza de asemenea și „numele colonelului care a făcut planurile, precum și o listă a participanților din Jormania”. Despre noii conducători, ale căror identități au fost dezvăluite doar la difuzarea videocasetei cu mascarada de proces a dictatorului, „Boba sugera că toți cei

1. Colaboratorul cel mai apropiat al lui Ceaușescu era un anume Bobu. În timpul plecării grăbite din București a cuplului prezidențial cu elicopterul, Bobu a ajuns să stea pe genunchii lui Ceaușescu.

232 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

unsprezece prezenți în guvernul inițial știau că sunt sprijiniți de Maculburg [Rusia], dar nu cunoșteau detaliile planului. Astăzi, însă, cei care nu au murit tragic în confruntarea cu masele – și au rămas doar trei – știu exact de la cine și prin cine au primit ordinele”. Criticând reapariția mișcării de extremă dreaptă numită „Garda de Lemn”, ce oferea un camuflaj convenabil vechilor „maculiști”, recenzentul vorbește despre pensionarea confortabilă a lui Boba (în Statele Unite?), unde se bucura de partea lui din averea dictatorului (faimoșii bani câștigați prin activități ilegale ale Securității și depozitați în bănci elvețiene) și un abonament pe viață la *Penthouse*. Ca și în cazul povestirilor fantastice ale lui Borges, cititorul lui Culianu se simte prins într-un fel de laț al „istoriei” și al memoriei care lasă impresia că autorul știe mai mult decât spune. „Dacă ipoteza lui Boba este corectă”,

conchide recenzentul, „înseamnă că poporul a fost tras pe sfoară”. După cum spune următorul dictator (din povestire): „Dar nu asta e funcția esențială a poporului?”

Peste câteva luni, în România, mai mulți conspiratori din Frontul Salvării Naționale *au fost siliți* să se retragă, eventual la pensie. Nicolae Militaru și Dumitru Mazilu susțineau că revolta spontană a fost folosită de complotiști pentru a da curs unei lovituri de stat demult plănuite. Foști protagoniști de frunte ca Brucan și Mazilu, mai târziu Iliescu, au început să-și scrie propriile cărți, aidoma personajului lui Culianu. Ficțiunea pare a viza mai mulți oficiali din guvern. Aluziile la dispariția treptată a protagoniștilor direct implicați în revoluție fac ca povestirea să se constituie într-o profecție a evenimentelor care au urmat.

Cel puțin una din figurile de marcă ale guvernului de atunci s-a interesat de scrierile lui Culianu de-a lungul anilor, și anume vice-prim-ministrul Gelu Voican¹. „L-am cunoscut pe Nene Culianu în 1972, pe când își termina studiile la București”, își amintea Voican. Pe vremea aceea lucra la revista literară *Viața românească*. Voican spune că acceptase articolele foarte tânărului Culianu, iar peste ani urmărise aparițiile sale editoriale despre Eliade. „Era mai mult decât un prieten sau un coleg de breaslă”, spunea Voican despre preocuparea lor comună pentru societățile secrete. „Era un suflet cu care aveam multe afinități”. În cursul lunilor tumultuoase ale lui 1990.

1. Voican-Voiculescu era numele întreg utilizat în actele de stare civilă. În societate folosea numele mai scurt de Voican.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Voican afirmă a fi regretat că rolul său public, mai întâi de șef al Securității, apoi de viceprim-ministru, l-a silit să părăsească activitățile intelectuale pentru a face „lucruri pe care nu doream să le fac” 1.

În vreme ce România se îndrepta spre mai multă violență, Culianu vorbea cu redactorii de la *Lumea liberă* despre posibilitatea de a ține o rubrică fixă. Ei au fost încântați.

1. Interviu personal prin telefon, 5 aprilie 1996.

„Sceptophilia”.

Un termen grecesc vechi utilizat de Freud, sinonim pentru voyeurism, dar care înseamnă pur și simplu „plăcerea de a vedea”.

I.P. Culianu, *Lumea liberă*

Realizat într-un subsol de pe Alderton Avenue din Queens,

săptămânalul românesc *Lumea liberă* era în 1990 o publicație importantă a exilului, cu un tiraj de zece mii de exemplare. Revoluția proiectase publicația în atenția generală, atrăgându-i colaborări eminente. Una dintre cele mai bune surse independente de informații despre România în perioada dintre 1989 și 1991, revista a avut o influență care a depășit cu mult aria de circulație a tirajului său.

Cele douăzeci și șapte de articole publicate săptămânal de Culianu au fost intitulate „Scoptophilia” și au apărut timp de opt luni, până la aniversarea unui an de la revoluție. Atât gândirea sistematică a autorului*, cât și imagistica religiei ortodoxe, inconștientul și magia Renașterii, ba chiar și distanța de România, s-au aflat la baza acestor parabole sau expuneri care s-au concentrat mai ales asupra forțelor ce dirijau evenimentele. Fiecare articol era o chemare la acțiune similară propagandei din presa subversivă contemporană, sau pamfletelor unui Thomas Paine, sau, de ce nu, unor texte ale lui Giordano Bruno. Stilul lui Culianu era „complex, nonliniar, subtil”, spunea prietenul său Mircea Sabău de la Universitatea din Chicago. „Puneți laolaltă toate piesele și veți vedea că rezultatul este cutremurător, devastator”. MacLinscott Ricketts observa asemănarea lor cu publicistica lui Eliade din anii treizeci, apreciindu-i stilul drept „cu adevărat remarcabil... un amestec de ură crâncenă și umor negru”, în multe situații sensurile nu-i parveneau cititorului numai după o

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

singură lectură, și nici după citirea superficială a câtorva fragmente. Articolele ar fi putut avea ca motto general o frază din textele scurte intitulate „Euforisme”: „Cineva ar trebui să-i iubească într-atâta pe români încât să le facă un portret nimicitor...”

Seria începea pe o tonalitate umoristică, cu „Filme de groază”, un articol ce compara Securitatea cu monștrii medievali sau cei din filme. La Hollywood, poveștile se termină cu bine, scria Culianu: „În România, situația e de așa natură, încât puținii oameni rămași ar putea fi ușor exterminați. Nu le rămâne decât să se caute unii pe alții, să se strângă laolaltă, să se organizeze. Dar cel mai important lucru este să nu le mai fie frică”.

În primele treisprezece săptămâni, textele sale s-au constituit în cele mai vehemente atacuri întreprinse la adresa Securității, incluzând și un articol în două părți intitulat „Dialogul morților”. Autorul utiliza străvechile forme de dialog platonice, atât de familiare lui și din

frecvența lor folosire la Bruno, pentru că din confruntarea a două puncte de vedere opuse să rezulte o cunoaștere de tip superior. Aidoma lui Bruno, care își scrisese satirele mușcătoare în limbaj dialectal italian, el a folosit o română extrem de răutăcioasă, plină de imagini dintre cele mai vii. În „Dialogul morților”, Partea I, președintele Iliescu îi decernează fantomei lui Ceaușescu „Diploma de Erou al Revoluției”, deoarece moștenirea lui este cea care a făcut posibil succesul noului guvern. Prin observația că în cadavrul lui Ceaușescu există „o rană de glonț acolo unde nu ar trebui să fie nicio gaură (în tâmplă)”, articolul subliniază că dictatorul a fost asasinat și nu executat în mod legal. Când Iliescu raportează că a câștigat alegerile, Ceaușescu spune: „Sper că ai îndesat bine urnele de vot! „Nu a fost necesar”, răspunde Iliescu. „Cel mult 30%, să spunem 35 %... dar chiar și așa, rezultatul a fost copleșitor: toți ne-au votat!”

Iliescu lămurește că adevărata obediență este în *mintea* oamenilor. Atacurile minerilor au demonstrat că Ceaușescu avea dreptate: *oamenii* nu doreau libertatea. „Nu contest – a fost și Securitatea printre ei”, spune Iliescu, „dar sub 20%, sau poate 30, hai să fi fost chiar 40%... Dar cel puțin 60% au fost mineri”, cărora le era frică de dezordine și apreciau creșterile de salarii garantate de guvern. Adevăratul „geniu” al regimului Ceaușescu nu a constatat în supravegherea telefoanelor sau închiderea opozanților, ci în „legăturile” sale psihologice, acele *vincula*, pe care Giordano Bruno le cercetase cu cinci sute de ani în urmă.

236 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În următoarele săptămâni, Culianu aduse în discuție teme pe care le explorase întreaga sa viață, după cum spunea Mircea Sabău: „Cum poate fi aflat adevărul? Cum se poate distinge binele de rău” – într-o lume în care cele două sunt legate atât de strâns? Într-un articol intitulat „4 iulie”, relatează un vis înfiorător pe care-l avusese, observând că „visele i-au comunicat întotdeauna semnificații mai profunde decât starea de trezie”.

Visa că se întorsese acasă, găsim majoritatea oamenilor cufundați într-o sărăcie abjectă, și pe mulți dintre ei îmbrăcați în mineri sau polițiști. Un prieten îl duce la cartierul general al Bisericii ortodoxe, aflat într-un subsol întunecat. Acolo sunt întâmpinați de trei „mineri-preoți” în straie negre. Minerul-preot de rang superior are o cască cu trei lămpașe rânduite vertical; cei mai mici în rang au câte

două sau unul. Preotul superior îi urează bun venit, remarcând că este un discipol al lui Eliade, pe care „îl stimăm foarte mult”. Dorește să-i ofere lui Culianu postul de director al unui Institut, dar întâmpină „obiecții”. N-ar vrea el oare să-și exprime sprijinul pentru ei? În acea noapte la televizor se văd doar mineri, scandând cu violență împotriva „străinilor care ne fură țara” și invocând „pe Dumnezeu și pământul strămoșesc”. Prietenul îi sugerează să facă o declarație publică, ținând în mână un lămpaș de miner ca „simbol al luminii”.

Cu decorul său ciudat, subteran, de sorginte religioasă, povestirea sugerează labirintul subconștientului. De asemenea, oferă o explicație pentru rezerva persistentă a lui Culianu de a se întoarce în țară: el considera că acest gest ar fi reprezentat un sprijin simbolic acordat noii puteri.

Cam își acea vreme, la Cambridge, într-o noapte, după ce lucrase cu o mare cantitate de note și articole de-ale lui Eliade și Culianu acesta redacta *Dictionnaire des religions* –, Hillary Wiesner avea un vis cu Mircea Eliade. Eliade se îndrepta spre ea, i-a spus lui Culianu în dimineața următoare, întinzându-și mâna într-un gest de împăcare. „Te verifică”, spuse Culianu, „și ai fost îndeajuns de sensibilă ca să simți acest lucru. Îți spunea că e bine, că nu este un om rău. Nu a fost membru al Gărzii de Fier”.

Culianu a mai scris încă un articol dur în două părți, „Cea mai proastă inteligență”. Satirizând mișcarea culturală numită proto-cronism, care în anii optzeci afirma peremptoriu că o mare varietate de noutăți intelectuale proveneau din România, Culianu a confirmat un domeniu în care mica lui țară fusese în fruntea celorlalte: „Se

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

poate afirma fără nicio ezitare că România se află pe locul întâi în ce privește prostia Inteligenței sale”. El susține că Securitatea a continuat să manipuleze evenimentele și după revoluție: „Este clar că, sub Iliescu, Securitatea se simte îndreptățită să conducă mai departe țara, ea singură cunoscându-și rolul de prim ordin în înlăturarea lui Ceaușescu”.

Utilizând expresii ca „idioți cu creierele spălate”, „cretini diabolici” sau „cel mai imbecil serviciu de inteligență”, articolul afirma că rezultatul acțiunilor acestuia a fost furtul a „miliarde de dolari (din ajutoare), o mizerie indescriptibilă, frig, foame și SIDA... și o rușine

nețărmită față de lumea întreagă". Era partizanul unei distrugerii planificate a moștenirii ceaușiste, precum și „a începutului cinstit, de la zero”. „Ceea ce se face acum este fără îndoială exact opusul”, observa el. Aceiași birocrați care au fost în fruntea terorii ceaușiste conduc acum România spre un „iminent și catastrofal faliment”. Cel mai mult deplângea faptul că, deși Securitatea „cosmetizase” rezultatele alegerilor, se părea că oamenii țineau la vechile figuri, nu erau capabili să se debaraseze de ele.

În articolul ce urmă, se referi la viitor pe un ton mai optimist. În „Dialogul morților”, Partea a II-a descria experiența agoniei unei fete bătute crunt de mineri, salvată însă de un doctor care demonstrează că în țară încă mai sunt mulți oameni „normali și buni”. În viziunea pe care o are, Dumnezeu îi spune tinerei fete că Biserica română ortodoxă s-a aliat cu „dușmanul” ei, minciuna: „Răul, Prostia și Minciuna, trinitatea protocronistă pe care o apără trinitatea activă formată din Securitate, Mineri și Guvern – nu sunt eterne! Sunt vulnerabile. Voi (...), toți cei ce luptați pentru Adevăr și sunteți sătui de tirani și de victime inutile, de teroarea Securității cu manevrele ei întortocheate și sumbre, de sângele vărsat mereu, de puterea ei obscură și mincinoasă... uniți-vă! Uniți-vă într-un program minimal care să ceară limpezime guvernanților și pedepsirea gloatelor de mincinoși”.

Într-o zi caniculară de vară, pe când se aflau în apartamentul ei de pe Harvard Street, Hillary îi dădu lui Călianu o scrisoare adresată în românește și trimisă de membrii redacției de la *Lumea liberă*. El o deschise și o citi. O aruncă fără să-i spună nimic. Săptămâna

238 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CĂLIANU
„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

următoare mai sosi una, pe care o aruncă fără a o mai deschide. „Nu ai de gând să o deschizi?” îl întreabă ea. Clătină din cap. Era pur și simplu un incident oarecare pe fondul unui program foarte încărcat, și nu voia să o streseze cu replici la articolele sale. Hillary nu insistă.

Peste câteva seri au mers să-l vadă pe Gerard Depardieu în *Cyrano de Bergerac*. La sfârșit, ea observă că Ioan avea ochii în lacrimi. „Ce s-a întâmplat?”, întreabă. El râse, stingherit. Dar ea a simțit atunci că „în mintea sa el chiar era Cyrano, aflat într-o secretă aventură spirituală prin care trebuia să-și răzbune tatăl și trecutul, prin scris”.

Răspunse amenințărilor printr-un alt articol. Președintele Ion Iliescu dăduse glas unei acuzații frecvent vehiculate, și anume că

exilații care părăsiseră țara în vremuri grele nu aveau dreptul să o critice acum. Tactica manipulării politice transforma puterea exilaților voluntari, cunoașterea de către ei a Occidentului, într-o slăbiciune – presupusa lor „cumpărare” de către puteri străine. Scriind că în exil descoperise un lucru important, și anume „că e posibil să trăiești normal și bine... fără imbecili care planifică o economie moartă”, Culianu replica: „Nu mi-ați dat nimic decât suferință, mizerie, stupiditate și durere. Mi-ați furat douăzeci de ani din viață. (...) Prea mult m-am făcut că nu vă aud. E timpul ca voi să mă ascultați pe mine. Și am de gând să vorbesc, fie că vă place sau nu, tot mai mult și mai tare”.

Ioan și Hillary au petrecut o săptămână de vacanță pe plaja de lângă Ogunquit, Maine. El prefera hotelurile moderne, mari, chiar impersonale, fiind sătul de murdăria din *pensione-le* europene. S-au plimbat pe țărmul stâncos, bucurându-se de ceața din care răzbeau doar mirosul mării și zgomotul vântului prin pini. Îi plăceau grozav automatele de înghețată ale hotelului. Seara mergeau la colibele de lemn de pe faleză, unde se serveau pe farfurii de carton homari proaspeți, sărați cu apă de mare și scăldați în unt.

Când se întoarseră la Boston, găsi mai multe scrisori oribile trimise prin intermediul celor de la *Lumea liberă*. Îl sună pe prietenul său, Dorin Tudoran. „Scrisorile semănau cu cele pe care le primeam și eu”, spunea Tudoran, „de la un grup care se autointitula *Fiii lui Avram Iancu*”. Securi și cuțite, picături de sânge decorau pagina care amenința: „Armele noastre vor lovi pe cei care primesc soldă ca să-și defăimeze nația, și le vom sorti să doarmă somnul de veci în rușine”. Securitatea inventa adesea grupuri fasciste pentru a-i amenința pe exilați, iar ziaristul german Richard Wagner a constatat fără dubiu legătura directă între „Fiii lui Avram Iancu” și serviciul secret român.

Și alții primiseră scrisori similare la Paris și München, spunea Tudoran. „Anunță poliția și FBI-ul”, îl sfătui pe Culianu. „Cu cât suntem mai mulți cei care o facem, cu atât mai în serios vom fi luați, fiecare dintre noi”.

Culianu refuză. „Avea logica magicianului”, sugera Hillary Wiesner. „Se gândea că dacă rupe și distruge conform ritualului aceste hârtii, ceea ce se află în spatele lor nu va mai putea funcționa”.

Pe 17 august au sărbătorit în bucurie ziua lui Hillary, la Cambridge. În vara aceea a cunoscut el și un alt prieten, pe autorul de

proză fantastică John Crowley, care avea să-l invite în primăvara următoare la o conferință despre magie ținută în Chicago. Crowley locuia în Amherst și admirase cartea lui Culianu *Eros și magie în Renaștere*. El însuși autor al unor volume ca *Little, Big* sau *Novelty și Engine Summer*, Crowley explora literar magia, universurile multiple și călătoriile în timp, în cărți bine primite de critică.

În perioada asta, Culianu a scris pentru *Lumea liberă* articolul important „Fantapolitica”, în care făcea legătura dintre magie, studiile cognitive și politică pentru a-și explica mai bine calitatea vizionară a operei. Cită cu mândrie previziunile pe care le făcuse despre revoluție și numirea ca miniștri a prietenului său Andrei Pleșu și a cumnatului său Dan Petrescu. Nu „știa” mai mult decât alții, spunea el; de fapt, „după moartea lui Mircea Eliade în 1986, contactele mele cu românii au fost cu totul sporadice”, spunea. Pentru a-și lămuri atitudinea, recurge la teoria complexității. „Operațiile mele mentale rezolvaseră o problemă de șah pe care o rezolvase și KGB-ul. Și ea nu admitea decât o soluție: căderea lui Ceaușescu. Iar universurile au fost astfel multiplicat, încât puținii disidenți au fost utilizați de computer pentru a face reclamă păpușilor de gumă care, ca Iliescu, aveau să îndeplinească un rol temporar în scenariu. Cunosându-i deja bine, mintea mea a prevăzut, probabil, că Pleșu

240 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

și Petrescu aveau să accepte noua situație”. Interpreta evenimentele conform bunului simț, examinând posibilitățile și alegând deznodământul cel mai probabil.

Acum se puteau deja observa diferențele esențiale între scrierile lui Culianu și acuzațiile celorlalți scriitori ai opoziției. El admitea că regimul Iliescu proclamase, dar nu *garantase* libertățile fundamentale; sugera că știe mai mult despre evenimente decât lăsa să se vadă; și scria într-un stil fără opreliști de niciun fel, lăsând revolta de o viață să se dezlănțuie. Mânia era însoțită de tăișul ascuțit și penetrant al ironiei. Nimeni altul nu mai utiliza un asemenea stil cu o atare precizie; nimeni nu avea contactele lui cu mass-media internațională și statutul său față de figura lui Eliade.

În România, textele lui Culianu nu erau cunoscute de marele public, dar povestirile sale din *Agora* și articolele din *Lumea liberă* au ajuns la un grup select de cititori cu pondere. *Lumea liberă* interesa în foarte mare măsură „din două motive”, spunea Mircea Răceanu, fostul

însărcinat cu afaceri în SUA și Canada din Ministerul de Externe. „Mai întâi, avea acum foarte mulți colaboratori eminenți și, în al doilea rând, acuzațiile pe care aceștia le aduceau erau corecte”. Dar cititorii cei mai conștiincioși ai lui Culianu, cei care-și făceau timp să analizeze și să sintetizeze atacurile multivalente și încrâncenate de la New York, păreau a fi chiar membrii Serviciului Român de Informații.

Ultimele treisprezece articole ale lui Culianu din *Lumea liberă* au trecut de la atacuri directe la un comentariu indirect, mai rafinat. A scris, între altele, despre Elie Wiesel, care era originar dintr-un oraș nu prea depărtat de al său, punând în discuție faptul dacă un exilat trebuie să „păstreze tăcerea” sau să „strige” despre nedreptate. Mânia era acum mai voalată; amenințările îl speriaseră poate. Cu toate acestea, fiecare articol conținea o critică la adresa noului regim din țara sa. De exemplu, în articolul despre Wiesel el numea România „un lagăr de concentrare cu porțile deschise din care prizonierii eliberați nu vor ieși – iar cei ce au fost până adineauri călăi au fost consfințiți drept guvern legitim al victimelor lor”.

Ioan a mers la New York pentru a se întâlni cu vârstnicul său mentor Hans Jonas și ca s-o vadă pe Cathy O’Leary, la New York School for Social Research. Când s-a întors la Chicago, a luat masa cu Greg Spinner. Au vorbit despre munca lui, despre vacanța lui Greg și alte proiecte. La sfârșit, Ioan spuse: „Cred că scrisul meu

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

m-a făcut să pătrundă în teritorii periculoase”. Greg insistă, dar el refuză să îi dea amănunte.

În toamna lui 1990, Culianu a revenit la zgârie-norii săi de pe malul Lacului Michigan. La universitate predă și un curs special despre formarea sectelor, Istoria Ereziilor din creștinism și budism, precum și cursul general obligatoriu de Istoria Creștinismului. În ultimele sale colaborări la *Lumea liberă*, Culianu a trecut la subiecte de interes general și științific, cum ar fi rolul real al Inchiziției, structuralismul și Claude Lévi-Strauss, cultura cajun pe care o cunoscuse în New Orleans, și Umberto Eco. Explora teme precum confuzia dintre ficțiune și istorie sau crima din motive inventate. De Thanksgiving, a călătorit la New Orleans la conferința patronată de American Academy of Religion, împreună cu Wiesner și Moshe Idel. Acolo l-au întâlnit și pe Andrei Codrescu. Cei trei s-au hotărât să vorbească în engleză, deoarece româna li se părea mult prea încărcată de amintiri triste. La un

restaurant cajun, Culianu și Codrescu au discutat până noaptea târziu despre generozitatea lui Eliade care îi ajutase pe amândoi când se aflau la început, și, iarăși și iarăși, despre turnura pe care o luaseră evenimentele din țara lor.

Orașul îl impresiona profund. O sună pe sora lui în Franța de mai multe ori. „Acesta este locul nostru pe pământ”, spunea, admirând și identificându-se cu societatea cajun, a „acadienilor”, populație de origine franceză din Louisiana, pentru felul în care își păstrase cultura și limba în pofida persecuțiilor. Întors acasă, a scris unele dintre cele mai misterioase texte ale sale, „Cel mai important român în viață” și „O șansă unică”, relatând experiența atacurilor gardiste de la sfârșitul anilor șaptezeci. În vremea aceasta începuse să primească și telefoane de amenințare, nu numai scrisori. Telefoanele erau incredibil de „murdare”, îi spuse lui Tudoran. Începuse să-i fie teamă.

Nu era nimic nou în acest tip de hărțuire. Era victima unor amenințări care urmau un model. În Statele Unite, în mii de ziare scrise în limbi străine, necunoscute marelui public, reporterii publicau articole demascatoare care erau urmate de amenințări venite din partea unora dintre cei vizați din comunitățile lor. Printre cei mai îndrăzneți reporteri s-au numărat Trietle, autorul unor articole despre extrema dreaptă vietnameză în *Cultural Vanguard* din Virginia.

242 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

ca și Manuel de Dios Unanue, care relatase despre traficul de droguri pentru El *Diario/La Prensa* din New York. Le și Unanue au fost găsiți asasinați în 1990 și respectiv 1992: crime pe care poliția s-a prefăcut că le ignoră. În anii din urmă, aproximativ treisprezece ziariști ce publicau în ziare etnice din America au fost uciși. Multe din crime au urmat un model similar asasinării lui Culianu¹.

Acțiunile de hărțuire a lui Culianu se desfășurau conform unui scenariu, descris de un fost colonel de Securitate ziaristului Petre Băcanu: mai întâi scrisori, apoi telefoane, pe urmă o spargere sau o vizită personală. În sfârșit, dacă scriitorul nu ceda, era omorât. Culianu alesese încă o dată ficțiunea pentru a încerca să înțeleagă experiențele pe care le trăia. Inițial publicată în Italia, *inleggere*, și apoi în *New York Review of Science Fiction*, povestirea adecvat intitulată *Ordinea secretă*² relata cariera unui obscur profet eretic, Ioan din Cappadocia, care considera lumea ca un vast proces mental în care toate mințile omenеști sunt parte a unei minți universale, proiectate să gândească

toate gândurile posibile. Când toate permutările vor fi epuizate, universul va lua sfârșit. Ca majoritatea povestirilor sale și ale lui Wiesner, și aceasta se încheie cu sentimentul de primejdie pe care îl are narratorul: „Deodată percep întreaga amenințare a nopții sonore care mă privește de dincolo de fereastră și întrerup aceste rânduri, inutile ca tot restul, însă parte dintr-un întreg a cărui secretă ordine nimic, nici măcar încetarea propriei mele existențe, nu mi-o va putea revela”.

La sfârșitul lui decembrie o sună pe Tess la Poitiers, unde Dan lucra la teza de doctorat despre Eliade. „Am să renunț la articole”, spuse. Mai adăugă că le scrisese cu toată convingerea și că „trebuia s-o facă”, dar că acum alți scriitori criticau regimul, iar el era nerăbdător să-și dedice tot timpul multelor proiecte editoriale pe care voia să le ducă la bun sfârșit. Ea se bucură de hotărârea lui. În mai multe rânduri îi spusese că ar fi preferat ca aceste critici să apară în țară, unde ar fi avut mai mare audiență.

1. Committee to Protect Journalists, *Silenced by Death: Journalists Killed in the United States*, New York, Committee to Protect Journalists, 1993.

2. Povestirea la *sequenza segreta* a apărut în secțiunea *Catalogo contemporaneo* a revistei *Leggere* (Milano, febr. 1990), precedată de un comentariu semnat de Elemire Zolla. Cu titlul *Ordinea secretă*, textul este inclus în volumul *Pergamentul diafan*, ed. cit., pp. 163 – 171 (n. red.).

Cărarea ce se bifurcă în zona de nord a orașului Chicago, la întretăierea lui Foster Avenue cu Ashland, dacă se întâmplă să treci pe lângă Carol's Cafe, simți miros de ciorbă și sarmale. Înăuntru poți citi cele mai recente ziare din Cluj sau Brașov, alături de o tânără îmbrăcată cu o rochie neagră mulată pe corp, de bărbați în salopete sau purtând sacouri care nu se asortează prea bine cu cravatele. Bărbații fumează și vorbesc despre noutățile zilei, ascultă muzică populară de pe plaiurile Carpaților, interpretată la n-ai sau vioară. Dacă mergi mai spre sud, dai de Little Bucharest Restaurant, unde în fiecare septembrie se ține un Festival Românesc; durează două zile și atrage până la treizeci de mii de vizitatori care asistă la dăruirea unui porc fript de două sute de kilograme, primarului din Chicago.

Recensământul din 1990 a înregistrat 21 275 de români trăitori în sau în preajma orașului Chicago, cu toate că numărul real poate fi

mult mai mare. Ei au sosit în trei mari valuri, mai întâi după răscola din 1907, apoi în perioada ulterioară instalării comunismului în 1945 (când membri ai Gărzii de Fier s-au stabilit aici), și înaintea revoluției din 1989. Cea mai mare parte sunt oameni harnici; mulți au prosperat. O mare parte dintre emigranții recenți a sosit în anii optzeci, când privațiunile de acasă deveniseră insuportabile. Unul din acești tineri, pe nume Adrian Szabó, s-a strecurat într-o manieră bizară în povestea lui Culianu¹. Adrian a crescut într-o gospodărie din Transilvania pe care părinții lui o aveau de cinci generații. Familia a dus-o bine până în 1956, când mare parte din pământul și animalele lor au fost luate în timpul necruțătoarei colectivizări practicate de regimul comunist. Pe la mijlocul anilor optzeci, Adrian

1. „Adrian Szabó” este un pseudonim.

244 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

a făcut armata într-un lagăr de muncă, supraviețuind timp de douăzeci și două de luni unui regim de tip carceral.

În timpul iernii anului 1985, el și alți doi prieteni, aflați la a treia încercare, au reușit să treacă granița iugoslavă, camuflați cu cearșafuri albe pentru a nu fi zăriți pe albul zăpezii. Au mers noaptea, dormind în șuri sau mașini abandonate, furând mâncare din afumăturile țăranilor. O dată ajuns în Austria, Adrian a trecut cu bine și de lagărele de tranzit austriac și italian, reușind în cele din urmă să ajungă în Statele Unite. Cu o statură impunătoare, arătos, cu părul blond închis și mustăcioară, Adrian a lucrat ca șofer de camion în Chicago, Houston, Los Angeles, pentru ca în cele din urmă să se întoarcă în Chicago în toamna lui 1989.

În 1985, Szabó întâlnește un alt român căruia îi plăcea să folosească o poreclă ce suna ca un nume gangsteresc. Să-l numim „Johnny”¹. Era o namilă de om, deși scund, cu mușchi umflați de steroizi, puțin sașiu, purta părul tuns scurt și-i plăceau giacele italienești din piele neagră. Adrian și Johnny ieșeau împreună, jucau biliard, se jucau cu machete de mașini de curse și se învârtteau pe la localurile de noapte est-europene ca Nelly's Saloon de pe Elston Avenue. Johnny obișnuia să se laude cu isprăvile sale – escrocherii cu asigurări, bătaii, spargerii – și ceva din stilul său direct îi plăcu lui Adrian. Uneori, noaptea târziu, după multe sticle de bere, puneau la cale în tihnă vreo nouă ispravă cu care să dea lovitura.

În 1990, vara, Adrian lucra pentru un prieten care avea propria

lui firmă de transport în Illinois. Asigura o cursă regulată de la aeroportul O'Hare la Aeroportul Internațional John F. Kennedy din New York. Într-o zi se afla într-una din cafenelele sale grecești favorite de lângă O'Harre. Un bărbat de vreo patruzeci-cincizeci de ani, cu un început de calviție, cu ochelari cu rame de metal auriu, îngrijit îmbrăcat și purtând o cămașă de culoare albastră, îi auzi pe el și pe prietenii săi. Veni la masa lor. „Vorbiți românește?” „Întrebă.”

În aceeași zi, Adrian se întoarse la cheiul de încărcare al companiei Air Austria, unde îl văzu din nou pe același bărbat, dar fără sacou, cu mânecile suflecate, în timp ce verifica o încărcătură de colete. „Adrian!” „Îl strigă. Se prezintă: îl chema Nicolae Constantin. „Am o treabă pentru tine. Să transporti marfă la New York. Exact ceea ce faci acum, doar că te voi plăti mult mai bine”.

1. „Johnny” nu este numele real al personajului.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Constantin îi dădu o carte de vizită a unei companii specializate în „transport și reexpedieri”. Pe fiecare colț erau notate adresele din Chicago, New York, Paris și Viena. În centru avea o logogramă reprezentând o piramidă cu un ochi în vârf, din care țâșneau raze, aidoma simbolului masonic ce apare pe bancnota de un dolar și care era explicat, la modul ironic, și în scrierile lui Giordano Bruno. „Sună-mă”, spuse Constantin. „Să mai vorbim”.

Pe un alt plan decât cel al lumii imigranților din Chicago, diplomați români cu funcții înalte au călătorit intens în anul ce a urmat revoluției. La Paris, Serviciile de Contraspionaj franceze au observat că ambasada era „mai activă în spionaj politic și militar decât în timpul lui Ceaușescu”, după cum nota Tad Szulc, reporter specializat în afaceri externe. „Contraspionajul francez considera acest lucru inexplicabil”. Asemenea activități se bazau pe contactele internaționale ale fostei Securități. Convins că supravegherea de către serviciile secrete a românilor din afara țării continua, Petre Băcanu, redactorul-șef al *României libere*, observa: „Mă simt mai în siguranță acasă decât în străinătate”.

Numeroase persoane au venit de mai multe ori în Statele Unite în 1990 cu pașapoarte diplomatice românești sau vize obținute uneori prin intermediul liniei românești de transport aerian, Tarom. *Lumea liberă* a primit relatări conform cărora foști agenți de Securitate erau implicați în transport de mărfuri și contrabandă în Vestul Mijlociu.

Unul dintre ei utiliza, după cât se pare, pseudonimul de Nicolae Constantin.

Amintiri despre viitor

Poetul trebuie să ridice cenzura transcendentului.

Lucian Blaga

La sfârșitul trimestrului întâi al anului 1990, Culianu s-a aflat scurt timp într-o situație pe care nu o mai întâlnise de cincisprezece ani. Nu avea contracte pentru cărți noi, nu avea de predat niciun material urgent, și nici vreun iminent turneu de conferințe. Era titular la una din cele mai distinse instituții de studiu al religiilor. Nu mai trebuia să dovedească nimic nimănui. Confruntat cu o mulțime de noi teorii ale religiei și istoriei pe care voia să le exploreze, se afla în fața unui viitor neplanificat, căutând o nouă breșă în cariera lui.

Firește că era ocupat – era logodit, scria, preda, pregătea conferința internațională despre călătoriile după moarte care urma să se țină în campus în mai anul următor, avea în vedere alte congrese și conferințe; de exemplu, aștepta cu nerăbdare și să vorbească la conferința-despre magie *Chimera II*, programată tot în mai. Publica două numere anual din revista sa *Incognita*, cu țelul modest de a schimba radical metodologia studiilor umaniste. Își pregătea prima călătorie acasă după optsprezece ani, și vorbea frecvent cu sora lui aflată în Poitiers, Franța. Cu toate acestea, pe măsură ce nopțile de toamnă erau tot mai reci și frunzele se închirceau ca degetele unor mici mâini pe crengile ulmilor din curtea universității, se confrunta cu o situație aproape unică. Era, așa cum își dorise, *liber*.

Începu să facă noi oferte de cărți. În următoarele luni a propus cinci proiecte ale unor cărți importante către editori de marcă, printre care HarperCollins și Macmillan. Patru dintre volume aveau termen de predare 31 decembrie 1991, fapt care iarăși îi crea o agendă de lucru aproape imposibilă. Ca și detectivul Erik Lonrot.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

personajul său favorit din *Moartea și busola* de Borges, părea a fi găsit un principiu ordonator al evenimentelor lumii și muncea din greu ca să-l urmărească până la ultimele-i consecințe. Pe de altă parte, s-ar putea spune că acționa ca și cum, brusc, ar fi fost presat de timp.

De departe cel mai cuprinzător proiect al său a fost *Enciclopedia of Magic*, în mai multe volume, pentru Oxford University Press. Bazându-se pe experiența acumulată în timp ce îl ajuta pe Eliade să

asambleze materialele pentru a sa *Encyclopedia of Religion*, el convocă un grup de experți care să îi supervizeze proiectul. Printre ei se aflau Lawrence Sullivan de la Harvard, Moshe Idel de la Hebrew University și colegul său de la Chicago, Michael Fishbane. Pentru a încheia prima lucrare importantă de referință despre magie realizată în ultimii patruzeci de ani, propuse un calendar de trei ani, completat de conferințe internaționale. Crearea unei noi enciclopedii „va fi o provocare dintre cele mai îndrăznețe lansate atât către lumea științifică cât și către cea a editorilor anilor „90”, se scria în ofertă.

Era o întreprindere extrem de ambițioasă, al cărei unic model rămânea opera în opt volume a lui Lynn Thorndike, *History of Magic and Experimental Science*. Publicată sporadic între anii 1923 și 1958, lucrarea lui Thorndike avea ca defecte principale înțelegerea superficială și „disprețul” pentru magie, se plânga Culianu. *Magia* nu era un termen elastic care putea acoperi orice, de la negustorii ambulanți de carnaval la șamanii aborigeni. Într-o formulare mai adecvată, ea se referea la lumea imaginarului „care a dominat știința occidentală mii de ani”, timp în care cultura a fost bazată pe credință. Culianu dorea să prezinte artele metafizice și practicile care încercau să reunească inconștientul și conștientul, de pe tot cuprinsul lumii, dedicându-se acestui subiect cu precizia și pasiunea cu care un fizician studiază particulele subatomice. Proiectul în mai multe volume trebuia să fie rezultatul a patru etape succesive. În etapa numărul unu, aveau să fie contactați savanții activi în domeniu, rezultatul fiind stabilirea unui comitet de acțiune. În calitatea sa de editor al revistei *Incognita*, Culianu scria: „Am declanșat Etapa numărul unu în 1989, când i-am rugat pe cei mai buni cercetători din cele mai diverse zone să-mi trimită articole despre magie pentru numărul din ianuarie 1991... înainte de termenul limită (1 octombrie 1990), am primit mai mult material decât putem utiliza”. Această

248 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

reacție l-a ajutat, spunea el, nu numai să afle pe cine poate conta, dar și să realizeze că „situația era cum nu se poate mai propice” pentru o enciclopedie cu adevărat științifică despre artele oculte.

Într-a doua etapă, echipa de bază urma să adune materialul pentru un compendiu sau „o istorie generală a magiei”, de aproximativ 350 de pagini, însoțite de bibliografie, asemănătoare cu *The eliade Guide to World Religions*. Etapa numărul trei avea să creeze ocazia de

întâlnire „concretă” a aproximativ cincisprezece cercetători din fiecare subdomeniu la „o conferință unde vor prezenta lucrările propuse”. Etapa numărul patru va consta dintr-un congres internațional, „angrenând nu mai puțin de 150 de cercetători, care se va ține în aprilie sau mai 1992, fie la Harvard, fie la Universitatea din Chicago”, unde se vor forma echipele și se vor stabili definitiv articolele. Data propusă de el pentru predarea enciclopediei și a unui volum separat cu index era 1 iulie 1994. În concluzie, „era o întreprindere absolut incredibilă, cu implicații înalt semnificative pentru studiul religiei, al miturilor, al istoriei și chiar al științei cognitive”, spunea Moshe Idel. „Nimic de asemenea proporții nu se mai încercase până atunci”.

În decembrie 1990, Culianu se gândea cu nerăbdare la Crăciunul pe care avea să-l petreacă cu Hillary Wiesner. Se văzuseră mai rar decât în anul foarte agitat care trecuse, ea fiind acum prinsă de cursurile de la Harvard și de lucrul la teza de doctorat. În această lună, prietena lui Hillary, Cathy O’Leary și iubitul ei le făcură o vizită la Cambridge. Aduseră baghete magice pentru jocul de fantezie numit Talisman care lui Ioan și Hillary le plăcea foarte mult. După ce-au luat masa acasă, Cathy și Hillary și-au exprimat amândouă dorința de a mânca înghețată la desert. Ioan s-a oferit imediat să meargă să cumpere. După o jumătate de oră a apărut cu două pungi uriașe pline cu șapte feluri de înghețată Hägen-Dazs și Ben and Jerry’s. Înghețata și festinul îi absorbiră într-o asemenea măsură încât nu mai apucară să joace jocul. „Era tipic pentru el”, spunea O’Leary. „Chiar și o ieșire până la drogherie era o aventură”. Plăcerea lui de a face cumpărături cuprindea aproape toate articolele cărora li se făcea reclamă prin poștă. „Cumpăra de la cluburile de discuri Columbia și de la cele de CD-uri”, spunea Wiesner, „și

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

cumpăra orice produs a cărui reclamă însoțea chitanța de carte de credit”. În acea iarnă a făcut o cumpărătură despre care ea nu știa nimic, și anume o poliță suplimentară de asigurare pe viață a cărei beneficiară era ea.

Peste câteva zile, o ziaristă de la 22, cel mai important săptămânal intelectual din România, i-a luat un interviu în Hyde Park. După revoluție, cea mai apreciată formă de jurnalism au fost interviurile. Scriitorii se redescopereau pur și simplu unii pe alții după ani de izolare, abandonând ironia și ambiguitatea care marcaseră în

mod obligatoriu discursul public în era comunistă. Romanciera și publicista Gabriela Adameșteanu se afla într-un turneu nord-american, realizând o serie de „interviuri remarcabile” cu eminente reprezentanți ai exilului. Denumit astfel în memoria primei zile a revoluției, extrem de critic la adresa guvernului, 22 era cea mai influentă publicație independentă de comentariu politic din țară.

Adameșteanu îl întâlnește pe Culianu în ziua în care un guru de duzină prevăzuse un cutremur în Vestul Mijlociu. Se văzură la restaurantul favorit al lui Eliade. Tânără, brunetă, atrăgătoare, Adameșteanu bea cafea și fuma în timp ce înregistra conversația lor. Era uluită de tinerețea lui Culianu. „Când îi văzusem lista de lucrări publicate, crezusem că e o persoană în vârstă”, își amintea ea. Observase o diferență între el și alți români din exil: părea mai american, cu ținuta lui compusă din mocasini, pantaloni kaki și cămașă de flanel. „Poate pentru că aparținea Occidentului și în același timp cunoștea și România”, spunea ea, „părea să înțeleagă lucrurile care se întâmplau în țară și pe care eu nu le vedeam”.

Interviul a acoperit o arie largă de subiecte, incluzând cultura americană, mișcarea New Age, ca și controversa privitoare la Eliade. Au discutat pe larg despre evoluția politică. Culianu susținea că nu știe multe despre politică, dar nu avea nicio îndoială că revoluția a fost o mascaradă, fulminând împotriva Europei Răsăritene, a comunismului, pentru că fusese și încă era „o tragică pierdere de timp, de vieți omenești și de talent”. Adameșteanu îi ceru părerea despre un scenariu sugerat de revista *România Mare*, agresiva publicație de extremă dreaptă condusă de foști comuniști. „Dacă ar fi fost cu adevărat o revoluție”, replică el, „*România Mare* nu ar fi existat”.

Ataca vehement Securitatea, numind-o o forță de „o stupiditate epocală și în același timp de o profunzime nemaivăzută”, accentuând rolul KGB-ului în revoluție. În timp ce poliția secretă rusească nu

250 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

avusese succes la ea acasă, fusese prea eficientă în România, prin protejării ei din Securitate. Gabriela contracara citind un scriitor din opoziție care spusese că Securitatea nu controla societatea în Kinsamblu, ci doar o parte a ei. „Are dreptate”, răspunse Culianu, atrăgându-i atenția asupra legăturilor dintre extrema dreaptă și extrema stângă, răspunzătoare de impasul criminal în care se afla țara: „Atâta doar că Securitatea creează diversiuni, domină politica locală,

controlează Vatra Românească și mijloacele de comunicare. Și are o extraordinară putere de influență. Poate oricând spune: noi am făcut-o [revoluția], așa că nu mai puteți avea nicio pretenție asupra ei”. Culianu o ului până și pe Adameșteanu cu atacul său virulent. „Am vorbit cu foarte mulți români din exil”, spunea ea. „Era diferit de toți. Mai întâi pentru că sublinia rolul KGB-ului, și în al doilea rând pentru că privea revoluția nu ca pe o revoluție furată, ci pur și simplu ca pe o metodă de a păstra puterea prin flexibilitate”.

Când interviul luă sfârșit, el o văzu că manevrează casetofonul. „Ai înregistrat?” întrebă, devenind brusc foarte palid. Uitase că este înregistrat.

În acea noapte în Chicago a fost viscol, ceea ce îi întârzie Gabrielei plecarea cu câteva ore. După ce o lăasă la aeroportul O'Hare, el conduse acasă prin zăpada viscolită de vântul puternic. O dată ajuns, o sună panicat pe sora lui spunându-i ce se întâmplase.

„Nu-ți face griji”, replică ea. „Nu e nimic grav. Ai văzut doar, Gabriela e absolut O.K”.

În 22 decembrie 1990, la un an de la revoluție, Culianu încetă în mod oficial să mai scrie pentru *Lumea liberă*, „de comun acord”, spunea redactorul Cornel Dumitrescu. Își făcuse „datoria patriotică”. Situația din România începea să aibă un caracter disperat, un alt fel de angajare ar fi fost necesară, iar el voia să-și continue cercetările. Redactorii, după ce primiseră mai multe plângeri scrise referitoare la acel „filosemit, Culianu, care atacase rolul țării lor în Holocaust”, doreau și ei să pună capăt „Sceptophiliei”.

Crăciunul din 1990, petrecut la locuința din Amherst a lui Dorothy și Kurt Hertzfeld, a fost o sărbătoare total diferită de cea din 1989. Anul precedent stătuse la telefon, trimisese faxuri prietenilor, alerga dintr-o cameră în alta cu textul însăilat în grabă pentru

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

emisiunile BBC și cu sloganuri politice. Anul acesta juca șah cu computerul și ajută la pregătirea mesei de sărbători. Apare pe un film video făcut în casă, jucându-se, făcând semnul V de la victorie, obicei cu care rămăsese de la revoluție, legănând un pandantiv pentru a o hipnotiza pe Hillary, zicând că este agent CIA. La deschiderea darurilor, stă pe canapea alături de Hillary, cu brațul petrecut pe după umerii ei, în timp ce nepoții și nepoatele acoperă podelele cu hârtia în care fuseseră împachetate cadourile.

În ianuarie 1991, Ioan i-a telefonat surorii sale pentru a discuta planul unei călătorii: în primăvară ar veni împreună cu Hillary, să-i întâlnească pe Dan și pe ea în Franța, apoi i-ar invita pe Grazia Marchiano și pe Elemire Zolla să-și petreacă Pastele cu ei toți la București. În scurt timp, a propus altă variantă: va veni în vară, fiind astfel în țară și la prima conferință a importantei asociații profesionale și civice a Academiei Româno-Americane. „Era o întâlnire decisivă pentru opoziție”, spunea Mircea Sabău. Sau cel puțin unele persoane de bună credință sperau să fie așa.

În timpul semestrului de iarnă, a ținut prelegeri despre gnosticism, maniheism și despre magie în tradiția occidentală. Ca și majoritatea cursurilor sale din anii recentți, și acesta din urmă era menit să se transforme într-o carte, și anume *Memories of the Future: The Combinatory Art of Raymundus Lullus and Its Mystical Use*. Culianu a descris cartea într-o ofertă detaliată trimisă la HarperCollins. Își propunea să lege Arta memoriei a lui Bruno de descoperirile din domeniul inteligenței artificiale, teoria complexității și psihologie, într-un efort de a compara diferitele modalități în care cogniția creează universul. El considera Arta memoriei drept cea mai importantă tradiție a misticii occidentale. „Totul a început în anul 1274, sau poate mult mai devreme, cu roțile din Sefer Yetsira” 1, scria Culianu, citând din povestirea sa, *Limba creației*. „Roțile acesteia, pe care erau aranjate literele ebraice, produceau sublimul limbaj al Creației, limbajul aflat dincolo de lumea vizibilă și invizibilă”.

Oferta se concentra asupra ipotezelor misticii evreiești conform cărora procesele universului pot fi redată printr-o construcție fizică

1. „Cartea creației”, scriere cosmogonică evreiască (aprox. sec. al IV-lea p. C.) (n. red.).

252 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

de sfere sau roți cu alfabetul ebraic înscris pe ele. „Astfel, mișcarea roților era... mișcarea corpurilor cerești, iar limbajul era universul întreg”, scria Culianu. El socotea această practică mistică drept o temă unificatoare a vieții sale: „Nicăieri altundeva în istorie nu este atât de clar exprimată ideea că aceste două sisteme – cel al limbii și cel al lumii – nu sunt doar analoge, ci și consubstanțiale; prin manipularea limbajului se poate, la modul real și concret, manipula lumea înconjurătoare”.

Arta mistică a memoriei a depășit domeniul memoriei în 1274,

când catalanul de patruzeci de ani Ramón Llull a avut o revelație în sălbaticile ținuturi ale munților din Palma de Majorca. Llull a inventat o mașină alcătuită din roți pe care a înscris alfabetul ebraic. Această mașină semăna în unele privințe cu sistemul mental de cercuri concentrice alcătuit mai târziu de Bruno (și căruia Bruno i-a atașat simboluri astrologice). Ceea ce descoperiseră amândoi savanții era principiul esențial al computerului: logica funcționează prin infinita repetare și variere a acelorași simple computații digitale.

Dacă am înțelege că mintea noastră și lumea din afara ei funcționează amândouă conform principiilor unui computer binar, observa Culianu, atunci am putea prevedea evenimentele ce au loc în lume, bazându-ne pe modelele trecutului. Propunea ca dată de predare a cărții *Memories of the Future* – 31 decembrie 1991.

Culianu a mai făcut alte trei oferte de carte în iarna lui 1990 – 1991. Două erau parte dintr-un proiect mai cuprinzător – o lucrare intitulată *The History of the Mind* pentru Editura Macmillan, ale cărei trei volume tratau știința, religia și filosofia. Scopul general al acestei trilogii era să dezvăluie structurile logice a căror explorare o începuse în *The Tree of Gnosis*, prin prezentarea celor trei mari zone de creație culturală a omenirii.

Toate temele operei și ale vieții sale se reuniau în ultima ofertă, intitulată *Thebirth ofinfinity: The Nominalist Revolution, 1250 – 1450*. Avându-i ca subiect pe gânditorii nominaliști de la sfârșitul Evului Mediu, ca William din Ockham, Nicholas d'Autrecourt și Nicolaus Cusanus, Culianu voia să demonstreze că revoluția științifică nu ar fi putut avea loc fără a fi fost mai întâi precedată de una filosofică ce a schimbat în mod fundamental relația omului cu lumea. „Modernitatea

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

și ideile ei despre infinitatea universului”, scria el, sunt mai întâi produsul speculației teologice, și abia apoi al experimentului științific. A trebuit ca Nicolaus Cusanus să propună viziunea Pământului ca o planetă oarecare într-un univers infinit, pentru ca Galileo Galilei să-și îndrepte telescopul spre Lună. Nu se poate descoperi niciun lucru a cărui existență nu a fost mai întâi imaginată.

Se inspira din operele unor savanți ai domeniului lui Allen G. Debus, care spunea că oameni de știință precum William Harvey, creator, în 1628, al teoriei circulației sanguine având ca centru inima, se bazau fără să o știe pe teoriile metafizicii renaștentiste. Harvey, Copernic și

revoluția științifică erau *efectul*, iar nu cauza, unei revoluții filosofice a cărei nouă viziune despre lume fusese tacit împărtășită de personaje existente cu multe secole mai devreme. Nici azi nu suntem conștienți că aparținem acestei lumi nominaliste, scria Culianu. Argumentele sale se bazau și pe predecesori: Stephen Toulmin, de exemplu, afirma că nu suntem întotdeauna conștienți de teoriile care se află în spatele metodelor noastre de cunoaștere a lumii. Prin urmare, ceea ce noi numim lumea „reală” este de fapt un construct artificial.

La sfârșitul unei vizite la Chicago, Hillary i-a amintit din nou lui Ioan să-și depună actele pentru *green card*, iar el îi arătă depoziția pe care o semnase. Neliniștită în privința planurilor care se profilau pentru vară, ea dorea ca Ioan să devină cât mai repede cetățean american.

— Când vei primi *green card*? îl întrebă.

— Curând. Înainte de a pleca.

„Dr. Faustus, mare sodomit și necromant”.

În primăvara anului 1991, chestiunile ridicate de mulți ziariști referitoare la legitimitatea guvernului Iliescu dejucaseră planurile oficiale de atragere a investițiilor străine. Statele Unite, care în anii optzeci acordaseră doar României statutul comercial al Națiunii celei mai Favorizate, au izolat acum țara ca singura căreia *nu* i se mai acorda acest statut. Mineriada din iunie 1990 a diminuat drastic puțină respectabilitate pe care puterea o câștigase în urma alegerilor. Pe 7 ianuarie 1991, Paul Hockenos scria în *Nation*: „La București, în culise, puterea este disputată de către facțiuni militare rivale și de fostul aparat de Securitate”. Din cauza nesiguranței și a deficitului de credibilitate, oamenii de afaceri străini ezitau să investească într-o țară unde „un guvern al minorității se menține la putere doar datorită unei alianțe cu partide extremiste”, nota Reuters.

În acest haos putea fi distinse trei teme principale: o nouă dreaptă apăruse sprijinită de vechea Securitate; foștii comuniști reveniseră pe poziții de putere publice și private; și, în fine, mai era persistența întrebărilor fără răspuns referitoare la revoluție și la presupusa avere a lui Ceaușescu. Chiar președintele Iliescu a recunoscut că o nouă „mafie”, alcătuită în mare parte din foști securiști, controla zone extinse ale vieții românești¹.

Lucrurile se legau între ele. Puțini mai credeau, de exemplu, că rapida ascensiune a extrem ei drepte se întâmplase de la sine.

„Naționalismul”, scria eseistul și militantul polonez Adam Michnik.

1. Williard McPherson, „Who Won în România?”, *Washington Post*, December 16, 1991, p. E1.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

„Este ultimul refugiu al comunismului”. Deși reînvierea fascismului cu tentă mistică a avut ecou într-o porțiune a populației dezorientate, frustrate și lipsite de cultură politică, existase și o mare doză de manipulare. „Ideologia de extremă dreaptă era în primul rând o acoperire pentru acapararea a numeroase afaceri de către foștii ofițeri de securitate și activiști”, conchidea Petre Băcanu, redactorul-șef al *României libere*. Ca exemplu el cita cazul lui Iosif Constantin Drăgan, extremist de dreapta cu sediul la Milano, care menținuse o relație strânsă cu Ceaușescu. Sub noul regim, Drăgan a fost primul și, timp de mai mulți ani, *singurul* care a câștigat o licență pentru un post independent de televiziune atât de râvnit și de alții. Conform celor scrise de *România liberă*, se presupune că Drăgan a finanțat *România Mare* și alte medii de extremă dreaptă.

Cu toate că fascismul se reactivase și în alte țări est-europene, în 1991 doar în România căpătă recunoaștere oficială, prin cooptarea partidelor extremiste la guvernarea Iliescu. Președintele a denunțat extrema dreaptă în public, pomenind de „provocări legionare” pentru a justifica intervenția minerilor în București, dar partidul de guvernământ și-a continuat alianța cu grupările naționaliste reale ale prezentului. Resuscitarea sentimentelor progardiste în textele unor proeminenți comuniști de la *România Mare* părea a fi promovată de unii membri ai fostei Securități1.

Pe scurt, în 1990, termenii de *stânga* și *dreapta* și-au pierdut treptat orice semnificație, așa cum sugerase Culianu în *eros și magie*. „Antisemitismul nu avea nicio logică”, se plângea liderul vârstnic al populației evreiești din România, fostul rabin Moses Rosen. „Părea doar strategia unor oameni care doreau puterea sau voiau s-o păstreze”. Rosen ținea un dosar al invectivelor de dreapta din ziarele susținute de Securitate, care formau un subtext grotesc al discursului public – cu atât mai mult cu cât în România mai rămăsese doar un număr mic de evrei (majoritatea emigraseră în Israel, ca rezultat al unor tranzacții în care Ceaușescu ceruse mii de dolari pentru vizele de ieșire).

1. Pentru a găsi informații despre vechea Gardă de Fier am

vizitat „Biblioteca Legionară” națională din București. Biblioteca era situată într-o odaie dintr-o clădire modestă, pe o străduță lăturalnică din apropierea Gării de Nord, iar bibliotecar era un tânăr inginer al cărui tată fusese membru al Legiunii. Clientela lui nu părea să fie deloc națională, din câte mi-am putut da seama.

256 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Iată un citat tipic dintr-un omagiu închinat Gărzii de Fier de către Constantin Burlacu, aflat în Queens, New York: „Până când evreii nu vor renunța să robească, să terorizeze și să ucidă omenirea, ei nu numai că vor fi alungați din toate țările, ci vor fi șterși de pe fața pământului”. Acesta era tipul de retorică apreciat în noua presă de dreapta. În același număr din *România Mare* se mai putea citi că evreii conduceau televiziunea de stat în scopuri mârșave, iar rabinul Rosen era un „escroc dibaci...; și o întreagă nație a sfârșit prin a fi la cheremul său”. Publicația pretindea că are un tiraj de o jumătate de milion de exemplare.

O asemenea activitate avea nevoie de fonduri. În primăvara lui 1991 era clar deja că des pomenitele conturi secrete ale lui Ceaușescu, depozitate în străinătate, nu vor mai fi recuperate. Estimată la sute de milioane de dolari, poate chiar un miliard, suma fusese în mare parte obținută din vânzarea vizelor de ieșire pentru evreii care emigrau în Israel și pentru etnicii germani care se întorceau în Germania pe atunci Federală; alte surse erau comerțul cu arme cu Irakul și alte țări, precum și vânzarea de tehnologie militară sovietică către guvernul Statelor Unite¹. În primele zile după revoluție, oamenii au cerut insistent să fie găsiți banii lui Ceaușescu. Ministerul de Justiție a angajat firma canadiană Peat, Marwick, Thorne să-i auditeze conturile din băncile austriece și elvețiene. Urmele duceau la fratele lui Ceaușescu, Marin, care fusese găsit spânzurat în apartamentul său somptuos din Viena, și al cărui seif fusese golit de toate documentele. După un an, raportul guvernului tot nu apăruse, iar anchetatorii păstrau o liniște suspectă. „Răspunsul la aceste întrebări poate fi fatal”, explica un anchetator în *Washington Post*. „Este periculos să știi prea mult”. Nu s-au găsit niciun fel de bani.

În toate țările Europei Răsăritene au dispărut după revoluțiile respective milioane de dolari ale polițiilor secrete și ale guvernelor, cu toate că în niciunul din cazuri acest lucru nu a fost mai evident și într-atât ținut sub tăcere din voia (sau cel puțin sub protecția)

guvernanzilor. Experimentatul reporter de politică externă Tad Szulc scria în *Penthouse* că în România și în alte țări, acești bani păreau a fi fost utilizați pentru finanțarea schimbărilor de carieră ale foștilor ofițeri de securitate – unii implicați ulterior în spionaj

1. William McPherson, „Who «Won» România's Mysterious Revolution? *Washington Post*, Nov. 17, 1991, pp. C1, C3.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Internațional, furt de tehnologie, comerț cu arme, crime plătite, ba chiar și afaceri legale.

Părea că revoluția mai continuă și în 1991, iar în această confuzie, retorica populistă și fascistă au devenit un loc comun. În loc să-i condamne pe extremiștii de dreapta, „reformiști” de genul primului ministru Petre Roman, care era evreu, au numit pe câțiva dintre cei mai înverșunați fasciști în posturi-cheie. Principalii beneficiari ai acestui haos erau cei care se cramponau de putere.

Într-un martie cu vreme geroasă și vântoasă care părea că nu se mai sfârșește, Ioan Culianu reuși să meargă de Paște la Amherst, la Hillary și familia Hertzfeld. Se pregătea pentru trimestrul de primăvară, când era programat să predea cursul intitulat *Principiile de bază ale religiei comparate* și un curs corespunzător subiectului următoarei sale conferințe, *Călătorii în alte lumi și Experiențe extra-corporale*. Promise extrasele cu textul noului său eseu despre Faust, refăcut după prima Nathaniel Colver Lecture ținută la Chicago în 1987, și publicat la sfârșitul anului 1990 în *Revue de l'Histoire des Religions*. Titlul era „Dr. Faustus, mare sodomit și necromant. Reflecții asupra mitului”. În stilul său plin de umor, își sintetiza cercetările asupra mitului faustic, trăgând concluzii mai semnificative decât o făcuse înainte. Mândru de descoperirile sale, le arată eseuul celor mai apropiați colegi de la Divinity School.

Eseul examina istoria miturilor faustice din epoca antică până în prezent. Sprijinindu-se pe uriașa literatură asupra lui Fraust, și mai cu seamă pe opera cercetătorului francez André Dabiez, *Le Mythe de Faust* (1972), Culianu arăta că în secolul XX, în Germania, Faust a devenit eroul propagandei naționaliste, iar pentru Oswald Spengler, „încarnarea omului occidental”. Prietenului său de la Chicago, Anthony Yu, îi plăcu eseuul atât de mult încât avansa ideea unui curs pe care să-l realizeze împreună. „Am văzut în interpretarea lui aluzii la mitul lui Icar – omul care a fost doborât pentru că s-a înălțat prea aproape de

zei – sau la mitul creștin al îngerului căzut și i-am propus să cercetăm împreună variante ale mitului din Antichitate până în prezent”.

Eseul se încheia cu o discuție asupra rolului pe care mitul l-a avut în timpurile moderne, când umanitatea și-a pierdut sentimentul

258 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

primitiv al legăturilor cu cosmosul. Culianu împărtășea părerea lui Eliade conform căreia cheia miturilor nu era reprezentată de conținutul lor, ci de *procesul* povestirii lor. Miturile rezultă dintr-o universală „voință de a repeta” povești, proces care creează o pace cosmică mistică în povestitor și în auditoriul acestuia. Conținutul poveștii nu are importanță prea mare; de fapt, în mod obișnuit un mit este „ca un boboc a cărui semnificație nu ajunge niciodată să fie floare”. Motivul pentru care istoria religiilor apare atât de importantă în vremuri seculare de derută și nou fundamentalism este că „în ideile occidentale schimbările au loc mult mai rapid decât în alte locuri”. Culianu conchidea: „Mitul, fiind un purtător privilegiat al semnificației sociale, este de asemenea și cel mai adecvat instrument de descifrare a țărilor mai mult sau mai puțin tănuite ale societății... *Mitul este bazat pe uitare*. Dar nu este un remediu pentru uitare, ci *un mecanism de creat iluzii*, menit să stabilească o continuitate perfect arbitrară și, astfel, iluzorie, într-o lume altminteri amăgitoare și schimbătoare”. În 1991 nimeni nu putea oferi o explicație mai clară pentru confuzia care domnea în România. Culianu găsisese în Faust nu numai cheia destinului lui Giordano Bruno, magicianul său favorit, ci și ecoul propriei sale aventuri spirituale. Ca și proza lui Culianu, eseul conecta firele separate și ascunse ale vieții sale – trecutul, cercetarea, viața prezentă, evenimentele violente ale lumii.

Tess insista ca Ioan să se întoarcă în România, dar el continua să amâne călătoria. Se simțea tot mai neliniștit. Într-o vineri seară îl sunfe prietenul său Dorin Tudoran. „Ce crezi despre articolul pe care ți l-am trimis?”

Tudoran șovăi. Culianu îi trimisese recent un articol ce examina psihologia Gărzii de Fier ca mișcare fundamentalistă înrudită cu Ku Klux Klan-ul și noile miliții înarmate din Statele Unite. Era scris pe tonalitatea incendiară caracteristică stilului politic al lui Culianu; începea cu o analiză a noii cărți despre fundamentalism scrise de Martin Riesebrodt, și îl făcuse pe Tudoran să nu se simtă în largul lui.

— Ascultă, Nene, cred că trebuie să mai amânăm publicarea

articolului tău despre fundamentalism. Din cauza relației tale cu Eliade, extremiștii de dreapta au crezut că ești de partea lor. Faptul că îi ataci deschis și îi acuzi îi va supăra.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

— Știu.

— Securitatea îi manipulează cu foarte multă pricepere. O să spună „Uite ce scrie tinerelul ăsta despre patria noastră iubită”.

— Știu.

— Data viitoare când mai ești amenințat, anunță poliția.

În martie, Culianu termină introducerea la *Eliade Guide to World Religions*, dicționarul realizat împreună cu Wiesner. Paginile introductive expun mai clar ca niciodată ideea sa că religiile se dezvoltă ca sisteme logice. Credințe universale precum Creațiunea, scria el, nu și-au „«avut originea» în India și «prin părțile» Iranului; ele sunt prezente în toate mințile umane care le contemplă”. Dar în timp ce Eliade specula aceste structuri în mod destul de vag, ca fiind rezultate ale inconștientului, Culianu căuta instrumente mult mai sofisticate pentru a le înțelege baza cognitivă.

Părea ciudat ca el să-și expună cu atâta claritate suma celor mai îndrăznețe și controversate idei ale sale în introducerea la o carte de referință publicată și sub numele mentorului său. Motivul oferit era chemarea lansată, într-o carte de sinteză, pentru continuarea cercetărilor capabile să conducă la dezvoltarea legilor cognitive care guvernează dezvoltarea religiilor: „Pentru a pricepe aceste legi, savanții nu au nevoie doar de informații: au nevoie de informații *complexe*”. Deoarece religiile sunt asemănătoare unui *software* de computer, sugera Culianu într-o tonalitate mai utopică, am putea reface, modifica sumbra istorie a umanității printr-o „reprogramare” a religiilor care să promoveze respectul pentru Celălalt. Mai trebuie adăugat că îi plăcea să-și însereze cele mai importante idei în locurile cele mai neașteptate și că aceste idei aveau poate și rolul de a-i tachina pe cititori prin subminarea doctrinei idolului său. Îi spusese odată lui Hillary: „Domnul Eliade a avut niște idei foarte îndrăznețe după ce a murit”.

După multe luni de așteptare, află la sfârșitul lui martie că i se aprobaseră documentele de cetățenie. În sfârșit, avea toate actele oficiale în noua sa țară de adopțiune. Fostul decan Chris Gamwell

260 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

oferi în cinstea lui Culianu o mare „Petrecere Verde” – *Green Party* pentru *green card* –, în apartamentul său din Hyde Park, iar Greg Spinner și Michael Allocca pregătesc masa. Culianu luă prânzul cu Frances Gamwell pe 2 aprilie 1991, pentru a discuta printre altele și despre petrecere. Îi mai spusese și altă dată că era amenințat pentru articolele sale politice, dar în ziua aceea i-a spus: „Sunt urmărit”.

— Chiar în acest moment? Întrebă doamna Gamwell, privind în jur în timp ce ieșeau din restaurantul aflat în clădirea lui favorită, Flamingo-on-the-Lake.

— Probabil, răspunse el.

La petrecerea familiei Gamwell, toată lumea a trebuit să se îmbrace în verde; mâncarea și băutura erau și ele verzi. Allocca și Spinner pregătiseră *fettucine* cu spanac, *pesto lasagna*, *guacamole*, bere verde, înghețată de fistic și tort cu glazură verde. La petrecere, Ioan a vorbit despre planurile sale și ale lui Hillary de a face în vară o călătorie în Europa și pomeni de o întoarcere în România. „O să ne distrăm grozav!” spuse el, ținând-o pe Hillary de după umeri. „Nu-i așa, scumpa mea?”

Hillary zâmbi stingherită. Nu dorea să meargă în România și îl sfătuisese și pe el să nu meargă. Nu-i plăceau convorbirile telefonice din toiul nopții cu sora sa care insista să facă vizita asta în țară și se întreba de ce nu puteau pur și simplu să-i întâlnească pe Tess și Dan în Franța, împreună cu mama lui Ioan. Parisul, se gândea ea, ar fi într-adevăr o distracție grozavă.

El se lăuda cu steagul american luat de pe Capitoliu pe care i-l dăruise Hillary. Acum, spunea el râzând, America îl salută pe cel mai mare patriot al ei. Toată lumea aplaudă micul său discurs de mulțumire adresat familiei Gamwell și tuturor oaspeților care veniseră să sărbătorească evenimentul împreună cu el.

Mai târziu, în timp ce adunau de prin casă, Michael Allocca îi spuse lui Greg Spinner: „Mă bucur că a primit *green card*. Cel puțin acum va fi în siguranță”.

La sfârșitul petrecerii, Ioan nu se mai îndura să plece. Continua să le mulțumească tuturor. Radia de bucurie. Luă aspiratorul și aspiră perdelele și pereții. Numai când își terminară cu toții treburile, le ură noapte bună, pornind pe jos spre Lacul Michigan, înghețat și întunecat, împreună cu Hillary. Printre altele, cartea verde era ultima etapă spre postul de titular, urmând ca după aceasta să poată și el juca un rol

esențial în viitorul instituției Divinity School. Și atunci, spuse el, aveau să-și programeze cununia.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

A primit de la Shambhala Press șpalturile la cartea sa *Out of This World: Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, care urma să fie difuzată de Random House. Spera ca volumul acesta să îl propulseze spre publicul american și în literatura americană, pregătindu-i terenul pentru un alt țel: proza fantastică.

Out of This World era ambițioasă, alertă și purtând pecetea puternică a personalității sale. Textul examina „simultan, genurile în mod normal separate ale ficțiunii și științei factuale, figuri dispartate ca Bohr și Borges, Einstein și Ghilgameș”, scria în prefață Lawrence Sullivan de la Universitatea Harvard. În introducerea sa, Culianu afirma că „spațiul mental... are proprietăți uimitoare, din care cea mai remarcabilă este aceea că nu este limitat la trei dimensiuni precum universul fizic”. Spațiul mental nu este doar tărâmul imaginației, spunea el, subliniind că tradițiile călătoriei în alte lumi erau universale în timp și spațiu și păreau să predateze limbajul însuși. Cu toate acestea, el lasă deschisă chestiunea referitoare la locul unde se petrec aceste călătorii. Printre șpalturi se afla și o reacție la lectura cărții, trimisă de Carol Zaleski ca prezentare pentru copertă: „Un ghid neprețuit pentru nenumăratele «case» ale celeilalte lumi, așa cum sunt ele văzute prin porțile visului și ale mitului, ale experienței mistice și șamanice, prin filosofie și ficțiune”.

Ca și eseul despre Faust, *Out of This World* era un punct culminant al lungii călătorii pe care o reprezenta viața sa. Cercetările despre „călătorii” începuseră cu *Psychanodia*, monografia publicată de E.J. Brill în Olanda, în 1983. Peste un an apăruse la Payot mai sofisticata *Experiences de l'extase*, care îl lansase în Franța, provocând comentarii numeroase în publicațiile specializate ca *Revue de l'Histoire des Religions*, *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, *Revue des Études Latines* etc. În prefață, Eliade lăuda felul cum Culianu controla materialul, atrăgând atenția că „autorul cunoaște foarte bine și alte forme de ascensiune celestă atestate în diferite practici șamanice din China, India și Australia etc”. Cartea fusese repede tradusă și publicată în Grecia și Italia, fiind baza cursurilor ținute la Chicago pe subiecte ca Religie și știință sau Călătorii în alte lumi; acum se materializa și în conferința despre Alte Tărâmurii care urma să aibă loc peste câteva

săptămâni.

262 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Noua lucrare oferea un repertoriu cu variate căi de-a ajunge în lumile aflate dincolo de percepția convențională, incluzând visele, ritualurile șamanice, teorii ale celei de-a patra dimensiuni, transele extatice și literatura fantastică. Culianu dorea să stabilească elementele comune tuturor acestor lumi, dar întinderea studiului său n-a permis și analiza în profunzime a unui material atât de divers, mergând de la mesianismul evreiesc sau viziunea grecilor antici despre viața de dincolo până la extazul misticilor creștini și marea viziune a lui Dante. Tendința, manifestată și de orientările New Age, de a aborda subiecte precum Experiențele în Afară Corpului sau Experiențele la Limita Morții, indica dorința de a ajunge la un public larg; acest lucru a însemnat însă sacrificarea unei importante părți din erudiția care ar fi făcut cartea mai utilă în domeniul ei restrâns.

Andrei Oișteanu a analizat lucrarea în prefața ediției românești apărute la Editura Nemira în 19941. Cea mai importantă contribuție a lui Culianu, susține el, este atenția acordată șamanismului. Prin intoxicarea cu halucinogene sau prin alte tehnici de provocare a extazului, șamanii călăuzeau sufletele în lumea de dincolo, realizând astfel legătura fundamentală dintre comunitate și zei. De regulă, savanții au considerat șamanismul drept un fenomen specific civilizațiilor din Asia centrală și nordică. Ioan Culianu demonstra că se găsesc elemente și structuri șamanice în mitologia greacă, în călătoriile extramundane ale lumii occidentale și chiar în *Divina Comedie* a lui Dante. El a mers și mai departe, încercând să modifice concepția tradițională despre magie și vrăjitorie și susținând că toate acesse practici își au originea cognitivă într-o mentalitate șamanică. Ideea unei persoane care vede lucruri inaccesibile celorlalți, și al cărei rol este de a comunica oamenilor experiența sa, a fost mobilul gândirii și acțiunilor lui Culianu încă de când era un tânăr citind și formându-se după modelul eroilor în proza lui Eliade.

Ascuns în felul de tratare a subiectului, sugera Oișteanu, era și un atac implicit la adresa lui Eliade a cărui carte din 1951, *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, expunea teoria că șamanismul s-a extins în Asia de Nord prin influențe culturale din

1. *Călătorii în lumea de dincolo*. Traducere de Gabriela și Andrei Oișteanu. Prefață și note de Andrei Oișteanu, București, Nemira, 1994;

ediția a II-a, 1996; ediția a III-a, Iași, Polirom, 2002 (n. red.).

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

India și alte țări sud-asiatice. „Nu pomeniște nicăieri lucrarea de referință a lui Eliade. Cu siguranță că nu este vorba de o lacună bibliografică, ci de o atitudine polemică”, intenționată, de vreme ce Culianu *discuta* cartea lui Eliade în *Experiențe ale extazului*. Împreună cu introducerea la *Eliade Guide to World Religions, Out of This World* reprezenta despărțirea marcată de multe concepții ale mentorului său. Mai importantă aici însă decât ruptura de Eliade era noua abordare a istoriei bazată pe teoria informației, care sugera că miturile sunt similare în toată lumea, deoarece mintea omenească funcționează în virtutea unor procese binare, universale.

La 5 aprilie 1991, revista 22 publică pe mai multe pagini interviul luat lui Culianu în decembrie 1. Redactorii l-au plasat în centrul revistei și i-au dat ca titlu un citat: „Lumea est-europeană: O tragică pierdere de timp, de oameni, de energii”. Prima parte a interviului aducea în centrul atenției atacurile sale cele mai acerbe împotriva rolului deținut de KGB în revoluție și a noii legături dintre extrema dreaptă și cea stângă. (Mai târziu, în Statele Unite, comentatorul Jack Anderson a confirmat concluzia CIA că fostul KGB sovietic exercitase o serioasă influență asupra evenimentelor revoluției române.)

Când mama lui văzu revista la București, simți o strângere de inimă. Teama nu-i era provocată de violența cuvintelor, ci de aspectul general și efectul irațional al punerii în pagină – fotografia fiului ei, pe care îl recunoștea cu greu, era flancată de două icoane de femei înlăcrimate și de figura lui Iisus. Deși educată în spirit pozitivist, vederea acestui aranjament neobișnuit i-a iscat o cumplită neliniște. Politologul Vladimir Tismăneanu de la Universitatea din Maryland este explicit: „El reunea emotivitatea unui poet cu profunzimea unui politolog. Era cea mai cutremurătoare condamnare a alianței dintre extrema dreaptă și cea stângă care apăruse până atunci”. Răspunsurile sale febrile, precise, ca și scrisul său, chiar atunci când era aruncat în grabă pe hârtie, dădeau glas celor mai virulente atacuri, cum era de pildă rechizitoriul împotriva *României Mari*, care și el putea crea impresia că știe mai multe decât spune.

1. În 22, nr. 13, 5 aprilie 1991, pp. 8 – 9, 15 (n. red.).

264 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Culianu nu avu timp să reflecteze la apariția interviului său; tocmai fusese solicitat să arate locurile legate de amintirea lui Eliade la Universitatea din Chicago fostului suveran al României, Regele Mihai, care voia să se întoarcă în țara sa într-un rol similar celui jucat de Regele Juan Carlos al Spaniei. Mihai preluase tronul pentru a doua oară în 1940, când tatăl său, Carol al II-lea, abdicase. Obligat să plece în exil în 1947, își menținuse reputația de independență și autoritate, întrucât nu avusese deloc de-a face cu regimul comunist. Considerat drept cea mai serioasă amenințare la adresa regimului post-comunist, nu i se permitea întoarcerea în țară, iar acum se afla la Chicago, etapă a unui turneu de strângere de fonduri în America de Nord.

Culianu nu era un susținător al monarhiei, dar acceptă imediat să-i fie gazdă suveranului, din curtoazie și curiozitate. Se întâlnește cu Mihai, cu Regina Ana și fiica lor, Prințesa Margareta, în Hyde Park, unde îi conduse la Divinity School ca să-i cunoască pe acei membri ai facultății care lucraseră cu Eliade. S-au simțit bine împreună. Margareta, o femeie atrăgătoare și plină de entuziasm, îl rugă să le trimită cărțile lui și ale lui Eliade. În seara aceea o sună pe sora lui în Franța. „Este cu adevărat un rege”, spunea el, amuzat de propria sa reacție. „Da, e un rege adevărat. Este foarte impresionant, un chip ca în efigie. În fond, ar fi un garant al seriozității și libertăților. Da, poate e cea mai bună speranță pe care o avem în acest moment”. Fu de acord să-l sprijine.

În trecere prin Chicago, John Crowley își invită prietenul la prânz, iar Culianu îi povestește despre strategia politică a monarhului român. „Vrea să pornească o campanie națională cu numai zece mii de dolari”, spunea, oarecum sceptic. Dar Ioan admise că a acceptat să dea o mână de ajutor, că era pe cale de a deveni un adept al monarhiei și că deja găsisese, el personal, o sursă interesantă de finanțare.

Pe 13 aprilie 1991, într-o sâmbătă seară, a participat la o acțiune de strângere de fonduri în favoarea regelui, la Drake Hotel din Chicago. A fost o întâlnire ciudată, îi povestește el lui Hillary mai târziu, locul era plin de figuri suspecte care se șteau de prin colțuri. A doua zi dimineața târziu, Greg Spinner l-a întâlnit luându-și micul dejun la Salonica Restaurant lângă campus. „Arăta îngrozitor, ca și cum ar fi fost mahmur sau înfricoșat de-a binelea”, spunea Spinner.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

„Purta ochelari de soare negri și era nervos și morocănos. Mi-a

spus: «Am pierdut atât de mult timp în zilele din urmă»”.

Peste câteva zile a venit prietenul său Moshe Idel să țină o conferință la Chicago. Au mers împreună la filmul *La femme Nikita*, despre o tânără manipulată de putere pentru a deveni asasin plătit, și după ce au luat cina la Trader Vic's, el i-a arătat lui Idei interviul din 22.

Au vorbit românește pentru prima oară de la acea noapte când se cunoscuseră. „Este extrem de tulburător”, a fost părerea lui Idei despre interviu.

„Mai e ceva”. Culianu îi spuse că în holul hotelului Drake fusese acostat de un bărbat care îl împinsese la perete. Trenciul lui acoperea ceva ce părea a fi o armă, în buzunarul de la pieptul vestonului. Purta cravată și o cămașă de un alb îndoielnic. „Mi-a spus că dacă voi colabora cu regele, mă vor ucide”, spuse.

„Ascultă, mai bine nu te-ai duce în țară”, îi zise prietenul său.

În aprilie 1991, Dumitru Mazilu, fost demnitar al Frontului Salvării Naționale aflat la putere, a fost bătut și tăiat cu briciul la Geneva după ce terminase manuscrisul cărții sale despre revoluție. Cei doi oameni cu cagule care-l atacaseră vorbeau românește. El susținea că plecaseră cu manuscrisul. A doua zi urma să vorbească în fața Comisiei Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului despre situația din România.

La 27 aprilie, fostul procuror general al SUA, Edward Levi, fu gazda unei petreceri în cinstea zilei de naștere a lui Christinel Eliade la reședința sa din Hyde Park. Au fost prezenți și David Tracy, precum și cele câteva prietene românce ale lui Christinel. Printre ele se afla și Maria (Mioara) Economu-Zarifopol, mătușa prin alianță a lui Ioan, figură apropiată, familiară, a îndepărtatei copilării și-a adolescenței lui bucureștene – locuise și ea în casa umbrită de tei din Palade 23 –, care la vremea aceea stătea în Bloomington, Indiana. După petrecere, Ioan a condus-o la stația de autobuz și a ajutat-o să-și urce bagajele.

„Era atât de fericit și agitat că se întoarce în România și-și va revedea mama”, își amintea ea.

266 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Între 3 și 5 mai, a fost Invitatul Special al conferinței *Chimera II* – *Structura magiei*, ținută în Schaumburg, Illinois. Autorul de onoare, John Crowley, îl rugase să vorbească. Secțiunile intitulate *Utopii*, *Cosmologie* și *jocuri de memorie* și *De ce îi irită teoria haosului pe oamenii de știință* au făcut din conferință o experiență fascinantă.

Spinner veni să-l întâlnească pe Culianu după micul dejun la Schaumburg Hyatt. Oamenii din jur se ridicau și-l rugau pe autor să le dea autografe pe exemplare din *Eros și magie*.

„Am fost pur și simplu fermecați”, povestea cealaltă organizatoare, Jennifer Stevenson. „A demistificat erosul, povestindu-ne cum biserica l-a mutat la bucătărie, punându-i șorț”. În revista conferinței, Culianu și Wiesner au publicat versiunea originală din *The Secret Sequence*. Culianu a luat cina cu Crowley și a lansat ideea de a-l aduce pe scriitor la Chicago în calitate de profesor invitat.

În acea seară, Culianu a citit în mijlocul unui grup de auditori din *Limbajul creației*. Povestirea lega multe fire ale vieții lui, începând prin a evoca trecutul, de vreo două secole, al ciudatei cutii muzicale pe care naratorul o cumpără la o licitație organizată de un extremist de dreapta român din Olanda. Istorisirea arunca punți între prietenii sale, lecturi, întâmplare, istorie, fragmente întregi din oferta sa de carte pentru *Memories of the Future*, și se încheia cu hotărârea fermă a naratorului de a scăpa de propriul său trecut.

A doua zi, Hillary îl fotografie acasă, în imobilul de pe 56* Striet, pentru cartea programată să apară în decembrie, *The Tree of Gnosis*. Luminat de reflexele roz ale soarelui reflectat de oglinda lacului, apartamentul arăta minunat. Paravanele lui Ioan, colorate în auriu și negru, unul cu crini și celălalt cu cocori, păreau că radiază lumină. Ioan și Hillary ședeau întinși pe cuvertura roz cu albastru și făceau planuri pentru vară. Vor zbura cu avionul în Franța, unde vor participa la o conferință a Academiei de Religie și la un congres în Sud. Îi vor întâlni pe Tess și Dan, vor închiria o mașină, și se vor duce cu toții în România. Era entuziasmat de perspectivă.

Încercă să o convingă să rămână la conferința lui despre *Celelalte tărâmurii*. Pregătirile de ultimă oră îl agitau. La 13 mai, Hillary refuză, invocând treburile pe care le avea de terminat. După ce ea plecă, Ioan vorbi cu Dorothy, la Amherst.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

— Hillary mi-a spus că v-ați decis asupra planurilor de vacanță, spuse Dorothy.

— Nu e sigur încă. Poate... poate am să merg în România singur, la sfârșitul verii, ca s-o văd pe mama, dar n-am s-o iau pe Hillary. E prea primejdios.

Întoarsă la Cambridge, Hillary dădu la dezvoltat fotografiile pe

care i le făcuse lui Ioan. Cu siguranță că aparatul fusese defect. Toate fotografiile lui aveau imaginea dublă.

Trandafiri în prag

Am simțit că lumea era un labirint, din care era imposibil să găsești scăpare.

Jorge Luis Borges, *Moartea și busola* în mai 1991, alegerile generale din România, îndelung așteptate, au fost anunțate pentru luna în curs. Pe urmă au fost din nou amânate, pentru a patra oară în acel an. Ziariștii se plângeau că guvernul pur și simplu căuta momentul în care să fie sigur de succes.

Cu o săptămână înainte de conferința despre Celelalte tărâmurii, Dorin Tudoran, aflat în Washington, vorbi ultima oară cu Ioan Culianu.

— Trebui să-i spun mamei, dar nu pot, spuse Culianu. Ce să-i spui?

— Că nu merg. Vrei să-i suni tu pe Tess și pe Dan?

— Da, dar nu cred că e corect s-o fac eu. Ce se întâmplă? Întrebă Tudoran.

— Știi, de data asta cred că am motive serioase să-mi fie frică.

— Nu te mai gândești la asta. Tudoran fusese deja în România, ba chiar se întâlnise cu Președintele Iliescu. Tăcu o clipă.

— A apărut ceva nou?

— E doar un presentiment. Nu știu dacă e altceva sau dacă e mai grav ca altă dată, dar de data aceasta simt că e ceva serios.

— Vorbește cu poliția, Nene.

— Am să mă gândesc.

— Ascultă-mă, spune poliției.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Mărți, 14 mai, Culianu predase Principii generale ale religiei comparate de la 10 la 11.30, invitându-i pe studenți ca joi, în loc de curs, să participe la conferință. îi convocase pe Spinner și Allocca cu rugămintea de a-l ajuta să preia invitații de la aeroportul O'Hare și să-i cazeze la McGiffert House.

Peste două zile, străjuit de îngerii de lemn sculptat din sala de conferințe de la Swift Hall, Lawrence Sullivan dădu citire lucrării de deschidere a conferinței, intitulată *Noi perspective în studiul morții și al vieții de apoi*. În timp ce Sullivan vorbea, Culianu privea prin sală, uitându-se după studenți și colegi. Ultimul număr din revista universității prezentase în avans atât cartea cât și conferința, iar el

fusese destul de precaut ca să noteze că, în ceea ce-l privea, era „sceptic în privința supranaturalului”. Rezultatul nu părea deloc dezamăgitor: conferința, după cum vedea, îi magnetizase pe toți, de la specialiștii de vârf până la amatorii de vrăjitorii și minuni care gravitau inevitabil în jurul Facultății, prin zonele îndepărtate ale campusului.

Lucrările au avut patru secțiuni, desfășurate de-a lungul a două zile, cu subiecte ca: *Moarte și dincolo de moarte*, *Moarte și extaz*, *Dincolo de călătoriile în alte lumi*, și *Noi perspective științifice*. Savanți ca Elliot Wolfson de la Universitatea din New York, David Halperin de la Universitatea din Carolina de Nord și Adela Yarbro Collins de la Notre Dame au prezentat comunicări despre călătorii vizionare din culturile hindusă, budistă, creștină, evreiască, islamică și greco-romană. Ca impresie generală, secțiunile s-au înscris în limitele adevăratei cercetări academice, fără îndoială mai mult decât o sugerau titlurile lor provocatoare. Cu toate acestea, a fost o întâlnire neobișnuită, deoarece „nu a existat competiție”, observa Carol Zaleski. „Toți acești savanți prestigioși s-au împărtășit pur și simplu fiecare din munca celorlalți, în mod armonios, plini de interes”.

O comunicare remarcabilă, intitulată *Moartea și experiența morții aparente, astăzi*, a fost făcută de Carol Zaleski însăși. Trecând în revistă trăsăturile comune ale relatărilor provenite de la oameni care trăiseră moartea clinică, ea le interpreta ca încercări de construcție a unei „identități și continuități personale în fața morții”. Începu prin a descrie negarea morții în cultura occidentală, prezentând

270 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Ideea lui Freud conform căreia umanitatea a uitat că „amintirea durabilă a defuncțiilor devine baza pentru asumarea unor alte modalități de existență”. Zaleski schița, pentru a o pune apoi în discuție, ipoteza că în Occident trăim într-o cultură a „adolescenței prelungite”, mai întâi refuzând moartea, și pe urmă devenind obsedați de ea. Ea conchidea că fascinația contemporană față de experiențele morții clinice „vorbește despre o preocupare intensă și general răspândită a societății noastre pentru problemele identității personale”.

La sfârșitul conferinței, numeroși participanți l-au felicitat pe Culianu. A fost extraordinar, absolut fascinant, spunea cineva. Ai reînviat cu adevărat tradiția de la Divinity School, a îndrăznit un coleg. „Indispensabilă pentru toți cei preocupați de mistică sau experiența

religioasă”, scria John Collins despre cartea lui Culianu ce trata acest subiect.

În ultima seară, Culianu i-a invitat pe Carol Zaleski, Alan Segal, Greg Spinner și Nathaniel Deutsch la cină. Era ceață și se rătăciră de mai multe ori pe Wacker Drive în timpul încercării zadarnice a lui Culianu de a-i prezenta lui Zaleski arhitectura orașului. La cină, își amintea Segal, Culianu le-a vorbit despre articolele lui politice. „Spunea că e în pericol, că era o afacere tenebroasă. Spunea că își făcuse niște dușmani crânceni, și că unii din așa-zii luptători pentru libertate erau în realitate în solda KGB-ului”. Niciunul din invitați nu i-a luat spusele în seamă. „Mai întâi”, își amintea cu durere Segal, „cunoșteam situația din România. Și, mă gândeam eu, pe cine interesează ce spune un savant?”

Vineri seara Culianu era frânt de oboseală. I-a spus lui Greg Spinner: „O să ne întâlnim când toate se vor lămuri”. S-a îndreptat în fine spre apartamentul său, unde plănuise să revadă șpalturile de la *The Tree of Gnosis* în timpul weekendului, să se odihnească și să joace șah cu computerul. Când Spinner l-a descusut totuși în legătură cu planurile de vară, i-a răspuns: „N-am să merg în România acum, ci poate în septembrie”. Însemna că nu va fi prezent la prima conferință ținută în România a Academiei Româno-Americane; se părea că pentru moment renunțase oarecum la implicarea directă în politică.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Nu putea ști cât de serioase erau amenințările pe care le primea; și-a mai cumpărat totuși un sistem special de detectare a mișcărilor pentru a-l pune deasupra ușii de la intrare.

În aceeași seară a sunat-o pe sora lui la Poitiers. Îi spuse că el și Hillary vor veni doar în Franța, și o întrebă dacă mama lor se simțea destul de bine ca să poată călători până la Paris.

— Dar de ce să nu vii în România? întreba Tess. Atâția oameni așteaptă să te vadă. Ai putea face atâta bine, și e un moment potrivit și pentru tine, un moment decisiv.

— Am primit niște telefoane extrem de neplăcute.

— Da? De la cine? El râse.

— Păi, Vaca Românească.

Ea se amuză de jocul lui de cuvinte. Apoi șovăi câteva clipe.

— Toată lumea primește amenințări, spuse ea.

Se simțea încă, după atâtea luni, oarecum ciudat să discute cu el

fără a auzi bâzâitul mașinii de înregistrat. Era obișnuită să-l audă păcănind de fiecare dată când vorbea cu America la telefon, din România.

— *Trebuie* să vii.

— Bine, poate. Am să vin în septembrie.

— Dacă vii, ai să fii mai în siguranță. Trebuie să-i cunoști pe cei din țară care au aceleași poziții ca tine.

El nu se gândise niciodată că venind în România ar fi putut fi mai protejat de amenințări; scrisese mai demult, în *Lumea liberă*, că întoarcerea acasă ar echivala cu un sprijin dat regimului.

Culianu nu pomeni surorii sale despre un ultim mesaj telefonic, mult mai criptic decât celelalte. I se spunea că pe 21 mai, exact la ora unu după-amiază, să sune la un anumit număr. 21 mai era ziua onomastică a mamei lor. Al cui era numărul?

După ce-i spusese surorii sale că o iubește, el puse receptorul jos și îl chemă pe prietenul care îi aranjase să închirieze o mașină în Franța pentru a putea merge în România. „Mai ține mașina”, îi spuse. „Deocamdată păstrez biletele”.

A doua zi se simțea total epuizat, așa că se odihni, citi și scrisese scrisori. Cumpără cărțile lui Eliade de la librăria Seminarului și le

272 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Împacheta într-o cutie împreună cu ale sale, pentru a le trimite Prințesei Margareta la Geneva. Mai împacheta un exemplar din *Out of This World* pentru Gabriela Adameșteanu, redactoarea revistei 22, scriind pe plic adresa de la București. Dăruise astfel de exemplare și la conferință, prietenilor, colegilor; în mod ciudat, era vorba de ultima corectură a lucrării – arătând ca și cartea, legată, lipsindu-i doar coperta în forma finală, dar prezentând, firește, încă, unele greșeli de culegere –, deoarece volumul nu era încă tipărit. De ce a oferit aceste exemplare, de ce le ceruse cu atâta grabă, cincizeci la număr, de la editură, atunci când peste două săptămâni cartea avea să fie gata?

Îi scrisese mamei o scrisoare lungă, alăturându-i și o felicitare de ziua ei onomastică, Sfinții Constantin și Elena. Îi povesti despre evenimentele săptămânii și îi trimise fotografiile din ziua petrecută cu regele și regina, precum și de la ziua de naștere a lui Christinel Eliade. În anii săi de exil, chiar când erau cu toții foarte supravegheați, singure scrisorile și felicitările de ziua numelui ajunseseră întotdeauna repede la destinație.

Doar cu scurte pauze pentru a exersa la bicicleta fixă, revăzu șpalturile de la *The Tree of Gnosis*. Cea mai ambițioasă lucrare academică a sa, cartea prezenta o istorie a gnosticismului de la maniheism la nihilismul contemporan, reliefând contrastele dualiste între bine și rău, spiritual și material – pe care doctrine atât de variate le au în comun. În introducere dădea un nume teoriei sale, a sistemelor logice care se dezvoltă în timp: „morfodinamica” – inspirată din morfologia ideilor propusă de zoologul scoțian D’Arcy Wentworth Thomson. Adoptând demersul lui Thomson, sugera că ideile urmează un model temporal, de obicei o structură arborescentă. Modelul poate fi universal, dar fiecare încrengătură sau nod pot fi modificate prin schimbări de regim, războaie sau capricii ale conducătorilor. Evocând imaginea unui gangster din Chicago care dă cu banul pentru a-și decide următoarea mișcare, Culianu nota că pentru ereticii gnostici „viața este un mecanism cu multiple posibilități de alegere. De asemenea și miturile. Iar în mit, ca și în viață, o alegere greșită poate fi fatală. Aceasta s-a adevărit pentru nenumărați marcioniști, maniheeni, paulicieni și cathari, care au fost în conflict cu diferite autorități, au fost persecutați, hăituiți și exterminați... într-un fel, pare uimitor că atâta sânge a fost vărsat pentru atât de puțin”.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Trecând dincolo de religie, Culianu a găsit modulări ale gnosticismului până și în darwinism, marxism și opera de *science-fiction* modern a lui Philip K. Dick. În epilog, își definea viitoarele direcții de cercetare în fraze ca: „Practic nu există zone ale lumii și ale existenței umane care să nu poată fi definite ca jocuri mentale”.

Ultimele rânduri ale cărții abordau implicațiile politice, atât de preocupante, ale gândirii sale. Referindu-se la evenimentele din România și de aiurea, precum și la o viață aflată sub semnul fugii de totalitarismul modern, nota că, folosite pentru putere, asemenea jocuri „pot periclita serios două din cele mai nobile cuceriri ale gândirii și societății occidentale: și anume că libertatea de a gândi totul până la ultimele consecințe nu trebuie împiedicată de nicio autoritate, și că pericolele libertății nu sunt diminuate dacă aceasta este suprimată”.

Harold Bloom de la Yale a caracterizat cartea ca „un studiu profund asupra dualismului religios occidental; o imens de erudită cronică a gnozei; și cea mai originală contribuție a ei este teoria

dinamicii cognitive din care decurg formulările religioase". Pe copertă, Bloom scria: „(Această carte) va rezista multă vreme”.

Mărti, 21 mai, Culianu și-a adus pachetele cu el în campus ca să le expedieze după cursuri. De la 10 la 11, 30 a ținut cursul de Principii fundamentale. Subiectul era gnosticismul, și a citit din capitolele centrale ale cărții sale. După oră, îi dădu lui Gwen Barnes să dactilografieze o scrisoare de recomandare, apoi cobori la târgul anual de carte. Era multă lume, atmosfera era festivă, muzica răsună tare și mulți dintre studenți l-au întrebat despre conferință. Glumi cu grupul care se afla în jurul lui, apoi îl zări pe Alexander Arguelles care se îndrepta spre el. Alex părea agitat.

„Poftim”, spuse acesta, „e pentru tine”. Era o carte intitulată *The Dictionary of Imaginary Places* de Alberto Manguel și Gianni Guadalupi. Arguelles era neliniștit în legătură cu prezentarea pe care o avea de făcut în fața membrilor facultății. Lucrarea era o redefinire a dreptului spartan ca un salt global în etica Greciei antice și ca model pentru statul ideal al lui Platon. Abordarea lui Arguelles se baza pe metodologia speculativă a lui Culianu, ba chiar parafraza ideea sa recurentă conform căreia nu mintea omenească se schimbă

274 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

de-a lungul mileniilor, ci doar operațiunile înfăptuite de ea. Era firesc ca Alex să fie neliniștit în legătură cu modul cum vor primi ceilalți profesori lucrarea sa.

„E doar un rit de trecere”, spuse Ioan. îl bătu pe umăr. „Nu ai de ce să te temi. Te vei descurca bine. Ne vedem peste câteva ore”.

Se opri în cantina de la Swift Hall, apoi urcă spre biroul lui Gwen și lăsă la ea discheta cu recomandarea făcută unui student. Își luă corespondența și intră în birou. După ce închise ușa (era ceva ce nu-i plăcea defel să facă, pentru că încuietoarea se tot defecta, iar el avea mai curând tendințe de claustrofobie), ridică receptorul telefonului și formă 011 – 57 – 746 – 273.

Răspunse o femeie. El spuse că i s-a comunicat să sune la acest număr. „Nu, nu”, zise ea cu accent spaniol. „Cine sunteți? Cine?” în fundal se auzeau trompete. Percepu un murmur de conversații.

„Gracias”, spuse, și închise. Se ridică pentru a merge la toaletă.

*

Secretara de la Divinity School, Judy Lawrence, ședea lângă Gwen Barnes și visa cu ochii deschiși la o înghețată care se vindea în

spatele librăriei. Lawrence era o persoană micuță, săritoare și competentă, care împărțea biroul cu Gwen și o altă secretară, Peggy Edwards. La aproximativ unu fără un sfert, Judy se hotărî să facă o pauză.

A ieșit afară la lift și a apăsător pe buton. Când a venit ascensorul, în el era un bărbat. Era înalt, poate vreun metru optzeci. Avea părul șaten închis, pielea deschisă la culoare, și ochi căprui deschis. Un moment, ochii lui o fixară. Ea tresări.

Ochii lui o îngroziseră. Mai târziu își amintise figura lui cu atâta precizie fiindcă nu i se mai întâmplase ca cineva să o privească astfel. „Avea o bărbie ascuțită, de om slab”, le declară ulterior celor de la poliție. Purta o cămașă cu fir de bumbac împletit, albă, cu mâneci scurte. Avea păr șaten închis și purta ochelari cu lentile groase. Ducea o sacoșă de pânză, albastru deschis sau gri cu minere bleumarin. Avea un început de burtă.

Probabil că apăsase butoanele liftului și pentru etajul al treilea și pentru al patrulea. Deoarece ea apăsase pe butonul de coborâre, iar liftul se oprise în timp ce urca, era clar că apăsase pe „3”. Cu toate astea, trebuie să fi apăsător și pe „4”, pentru că, în clipa când intră în lift, văzu că și butonul de la patru era luminat.

„GUSTUL GLORIEI”: 1987 – 1991

Liftul din Swift Hall era renumit pentru încetineala lui. Pe măsură ce secunde treceau, ea se simți atât de straniu încât, chiar în ultima clipă înainte ca ușile să se închidă, sări afară. Nu mai făcuse așa ceva niciodată. Dar felul în care o privea individul era atât de tenebros, încât fu cuprinsă de panică. „Arăta aidoma unui fanatic religios”, spuse ea mai târziu.

După ce coborî pe scări și-și cumpără înghețata, se întoarse la etajul al treilea. Tresări din nou când îl observă pe același bărbat în holul de la etajul al treilea, privind intens o plăcuță cu un nume și ținându-și în brațe sacoșă de pânză. Un alt bărbat coborî din lift în spatele ei, își aminti. Ea se îndreptă spre biroul de la capătul coridorului. Gwens Barnes asculta la căști. Peggy Edwards bătea la mașină. Trecuse doar cu câteva minute de ora unu când auzi împușcătura.

V

Jocuri mentale: 1991 – 1996

...

Călătoriile după moarte în general se consideră posibil (...) să-i facie cei mai inteligenți conducători ai unei revolte perfect Normali și să le permită imediat accesul în clasele privilegiate.

Edwin A. Abbott, *Flatland*

De la bun început, cazul se dovedi dificil pentru experimentații detectivi din Chicago, Ellen Weiss și Al McGuire. Mai întâi, în speranța că Ioan Culianu ar fi putut fi salvat, asistenții voluntari au mișcat corpul înainte ca scena crimei să poată fi fotografiată sau măsurată. Când, după treizeci și cinci de minute de la primul telefon al lui Gwen Barnes, Weiss și McGuire au ajuns în sfârșit la etajul al treilea al clădirii Swift Hall, erau urme de sânge pe toată podeaua cabinetului sanitar, oamenii intraseră și ieșiseră nestingheriți, iar oficialii universității grupaseră martorii-cheie într-o sală de așteptare, lipsindu-i pe anchetatori de șansa de a obține declarații spontane.

Detectivii s-au străduit să mai prindă niște fire înainte ca urmele să dispară, în încercarea de a stabili o pistă cât nu trecuse prea multă vreme de la evenimente. În prima noapte, precum și în zilele următoare, Weiss și McGuire lucra până spre dimineață. Rata criminalității în Wentworth District era printre cele mai înalte din oraș, dar crimele de cartier foloseau arme mai puternice – mai degrabă un pistol Magnum sau o pușcă mitralieră Uzi decât una de calibrul.25. O Beretta de.25 era de talie mică, un pistol care intra în geanta unei femei. Muniția era scumpă și nu avea o precizie prea mare.

Pe lângă problemele propriu-zise ale investigației, detectivii trebuiau să se descurce cu echipele de televiziune și radio care cereau insistent noutăți.

280 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Nu aveau absolut nimic de declarat: nici arma crimei, nici mobilul, niciun martor, nimic. „În treizeci și patru de ani de muncă, nu am mai întâlnit așa ceva”, spunea căpitanul Fred Miller, care își amânase vacanța ca să supravegheze investigația.

Cu toate acestea, indiciile nu lipseau cu desăvârșire. După ce luaseră toate amprente de la locul crimei și le confruntaseră cu ale tuturor persoanelor care fuseseră acolo înainte de venirea lor, ei au găsit câteva seturi clare care nu aparțineau nici unuia din cei înregistrați. Multe din amprente nu prezentau interes. Dar unul din seturi, de pe partea superioară a unei cabine de toaletă, provenea dintr-un loc în care criminalul s-ar fi putut sprijini ca să tragă.

Marti după-masa în jurul lui Swift Hall grupuri de studenți discutau pe un ton înfricoșat, apoi se risipeau, doar ca să se adune din nou pe lângă vreun membru al facultății, de la care ar fi putut obține vești. În această totală lipsă de informații, proliferau tot felul de zvonuri. Pentru a le risipi, studentul lui Culianu, Joel Sweek, a sunat la secretariat, cerându-l la telefon. Detectivul Ellen Weiss luă telefonul. „Profesorul Culianu e într-o ședință”, spuse ea. „Spuneți-mi, vă rog, numele și numărul de telefon”. Pentru gestul lui, Sweek fu interogată aspru de McGuire, Weiss și un alt detectiv. „A avut dușmani?” întrebarea ei. „Era mulțumit de facultate?”

Detectivii discutau posibilitatea examinării cu detectorul de minciuni a profesorilor și studenților. Verificarea convorbirilor telefonice și găsirea telefonului dat în Columbia; examinarea conturilor de pe cărțile de credit și planurile de călătorie ale lui Culianu și constatarea că rezervările pentru Europa erau intacte. Spinner, Allocca și Gwen Barnes dădură cu toții declarații din care reieșea că profesorul se temea și își contramandase planurile de întoarcere în România.

Poliția află că Ioan Culianu era un om aproape obsesiv de pedant, că își lua cafeaua și făcea aceleași drumuri la aproape aceeași oră, în fiecare marți și joi când avea cursuri. McGuire și Weiss au verificat situațiile de la clasă și au aflat că nu dădea deloc note prea mari. I-au interogată de mai multe ori pe studenți și colegi. „Ne-au întrebat despre amante/amanti necunoscuți/necunoscute, despre certuri cu colegii sau studenții”, spunea Spinner, „dar niciodată despre amenințările pe care le primise, despre temerile lui sau despre scrisul

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

său”. Una din profesoare îi luă chiar peste picior pe inspectori. „Wendy Doniger ne spunea mereu: «N-o să rezolvați niciodată acest caz»”, se plângea McGuire. „De fiecare dată când ne duceam acolo, doar puțini dintre profesori se arătau dispuși să vorbească”.

În următoarele luni, Universitatea a refuzat echipele a doua rețele de televiziune care voiau să filmeze în campus – una pentru emisiunea *Day One* de la ABC, iar cealaltă pentru rubrica *Unsolved Mysteries* de la NBC. Nu s-a oferit nicio recompensă pentru informații; nu s-au făcut niciun fel de presiuni asupra FBI-ului pentru a rezolva cazul. „Reacția Universității a fost una de tăcere răsunătoare”, spunea cu amărăciune o studentă, Elise La Rose. Multă lume a fost la fel de indignată de această atitudine care doar eufemistic poate fi numită

„rezervată”. Unii studenți au părăsit Divinity School. „Nu mai avem ce căuta acolo, după dispariția lui”, spuneau ei. „Universitatea din Chicago nu vrea zgomot, ca să nu fie acuzată pentru lipsa de securitate din campus. Este inimaginabil”, adăugau.

În dimineața sumbră a zilei de miercuri, detectivii au chemat-o din nou pe Gwen Barnes, ca s-o întrebe dacă observase ceva neobișnuit la Ioan în ultimele săptămâni. Cu toate că Judy Lawrence relatase despre întâlnirea din hol cu individul acela ciudat, poliția nu dădu imediat importanță informațiilor ei. „Părea oarecum șovăielnică”, spuse McGuire, „și era parcă hipnotizată de prezența poliției”. Lawrence zicea că în ziua respectivă fusese în stare de șoc și nu făcuse imediat legătura dintre experiența din lift și crimă. Mai mult de trei ani trecură până când anchetatorii trimiseră o mașină după ea să o aducă la sediul FBI din Chicago, pentru a-i ajuta să facă portretul-robot al bărbatului pe care-l văzuse. Întârzierea nu-i afectase însă cu nimic memoria. Își aminti acel chip de parcă l-ar fi zărit cu o zi în urmă.

La 31 mai, Hillary Wiesner a mers cu avionul la Chicago pentru a asista la înmormântare, împreună cu mama, sora ei și Kurt Hertzfeld. În același avion mai erau și noul prieten al lui Culianu, John Crowley, și buna prietenă a lui Hillary, Carol Zaleski. Încă în stare de șoc, Hillary îi povesti lui Zaleski că fusese sunată de un polițist din Chicago care o întrebase dacă știa cine ar fi putut să-l ucidă pe Ioan. Când ea îi spuse despre articolele politice ale lui Ioan, el întrebă: „România? Unde-i asta?”

282 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Ea îi povesti lui Zaleski despre filmul favorit al lui Ioan, realizat de Werner Fassbinder după romanul *The Necromancer*. În film, personajul unui joc pe calculator prinde viață și-i spune băiatului care face jocul că a găsit o cale de a ieși de pe ecranul bidimensional. Personajul reușește să sară în lumea tridimensională. După o vreme petrecută cu noul său prieten, îi șoptește: „M-am gândit cum să ieșim și de aici”. Pentru Hillary, filmul cuprindea semnificația vieții și morții lui Ioan.

În apartamentul ei de pe Woodlawn Avenue, Christinel Eliade ținu un priveghi tradițional. O fotografie uriașă alb-negru a lui Culianu domina luminările aprinse. În apartament nu mai ardeau alte lumini, și se serveau prăjituri și cafea, în timp ce oamenii vorbeau și își aminteau de Ioan. „Prezența lui umplea camera”, spunea Hillary Wiesner, care în

acea seară o întâlni pentru prima oară pe Tess Petrescu. Christinel Eliade îi îndepărtă discret pe ceilalți oaspeți, lăsându-le pe cele două femei singure.

În ziua următoare, John Crowley le însoți pe Hillary, sora ei Nikki și mama lor la apartamentul lui Ioan. „Nu mai văzusem niciodată așa ceva”, exclama Crowley. „Păstra albume cu interpretările sale de Tarot datând de ani de zile”. Culianu își pusese pe perete un crucifix de aur din Assisi înalt de mai bine de un metru, iar într-un alcov ședea un încântător obiect *art deco*, o mică zeiță, o statueta de smarald. „M-am gândit, Doamne, nu am mai cunoscut niciodată un asemenea om. Chiar lua în serios aceste lucruri. Și *ele* cu siguranță *există*”.

Crowley descria relația sa cu Ioan Culianu ca foarte apropiată și adesea magică, la fel ca mulți alții. Erau aproape ca niște frați. Dar prietenia le-a fost rezervată, foarte discretă, nu dăduse curs unor răspunsuri la acele întrebări personale pe care și le împărtășesc confidenții. Culianu trezea în celălalt „un sentiment al descoperirii de sine, și o fantastică împlinire a dorințelor, care era ușor halucinantă”, spunea Greg Spinner. Cu toate acestea, mulți oameni realizau ulterior că nu-l cunoscuseră cu adevărat.

Hillary și Nikki au fost conduse pentru interogatoriu la sediul poliției din Wentworth District, împreună cu Tess Petrescu. Detectivii Weiss și McGuire le-au pus întrebări în legătură cu telefonul în

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

Columbia, cu situația lui financiară și posibili săi dușmani. „Nu cunoștea pe nimeni în Columbia”, spuse Hillary. „Poate cineva i-a spus să dea telefonul ăsta ca să-i inducă în eroare pe anchetatori”. Ea explică temerile lui și amenințările legate de politica românească. Le ascultară răbdători. Cu cât vorbeau mai mult, cu atât povestea se risipea parcă între pereții de beton, zgomotul radiourilor și ușile trântite din sediul poliției. În ceea ce o privea, Tess nu vorbea engleza destul de bine ca să intervină prea mult în discuție. Ea vorbise însă ore în șir, în mai multe zile, cu o agentă FBI detașată din New York, Gabrielle Burger. În mod ciudat, agenta a fost ulterior îndepărtată din anchetă, după ce comunicase că bănuiește un amestec politic românesc. „Am plecat de acolo gândindu-mă că-și dau strădania, dar n-o să iasă nimic”, spunea Nikki.

EUen Weiss localiza numărul de telefon prin biroul FBI-ului din Columbia. Agenții de acolo raportaseră că posesorul numărului nu

avea nimic de-a face cu Culianu. Conform documentelor, convorbirea începuse la 1.02 p.m. și durase un minut. Detectivii conchiseră că era un număr greșit, lucru care ar fi avut sens dacă ar fi fost o convorbire locală – și nu un număr internațional lung și complicat.

Detectivii reveniră de nenumărate ori la scena crimei, citind și recitind raportul examenului medical efectuat de Robert Stein de la Cook County. Acesta oferea două probe. „Examinarea scalpului nu evidențiază arsuri de praf de pușcă sau urme punctate”, nota Stein. Aceste „urme punctate” ar fi existat numai în cazul în care arma ar fi fost ținută la cel puțin o jumătate de metru de cap, explica Stein. Ucigașul avusese o mână extrem de sigură. A doua probă era orificiul de intrare a glonțului, localizat „în zona occipitală, la 11, 43 cm de creștetul capului și 3, 81 cm la dreapta porțiunii occipitale laterale”. Intrarea glonțului sugera că Ioan Culianu era puțin întors când fusese împușcat. Crima fusese făptuită cu abilitate, dar nu neapărat de un profesionist. O împușcătură dintr-o armă mică într-un loc public nu era stilul unui ucigaș plătit. „Totuși, să ucizi cu o singură lovitură de.25”, reflecta Stein, „nu e un fleac. Arată ca un asasinat în stilul mafiei”.

284 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Cum de nu îi fusese teamă ucigașului de un posibil martor care ar fi putut intra în grupul sanitar? Poate un complice supraveghea intrarea. De ce n-a tras de două ori ca să fie sigur că a murit? „Pentru că dacă ar fi fost două împușcături”, susținea Stein, „cineva ar fi putut veni în fugă”. Fostul șef al Securității române, Ion Pacepa, merse mai departe: „Este o execuție tipică KGB-ului, o împușcătură în ceafă”.

Scena unei crime este un text, iar prietenul lui Culianu, Anthony Yu, analiză locul unde fusese asasinat prietenul său apropiat. „E semnificativ din punct de vedere ritual. Este un loc care implică umilire simbolică și fizică, murdărire, impuritate; este cel mai profan loc în care să-ți sfârșești viața”. Aflat în biroul său străjuit de cărți, Anthony Yu se întoarse de la fereastră. „De fapt, m-am întrebat adesea dacă nu era un omor religios”.

Un fapt pe care niciunul din anchetatori nu-l știa era că data uciderii lui Culianu avea o profundă semnificație religioasă, lucru asupra căruia ucigașul a atras atenția.

La facultate, decanul studenților, Jim Lewis, se consultă cu colegii, hotărând să nu amâne prânzul obișnuit de miercurea, ci să-l

țină ca de obicei. Se alocă mai mult timp serviciului religios care preceda în mod tradițional prânzul. Preotul invitat din ziua aceea îi sună pe prietenii lui Culianu rugându-i să vorbească și ei. Deutsch, Allocca, cercetătorii Franklin Reynolds și Michael Fishbane, precum și ce-alți fură de acord. Mai târziu, a fost chemat și un psihiatru de la universitate pentru a-i consola pe studenți.

Dintre persoanele cele mai apropiate lui Culianu, Gwen Barnes a fost cea mai afectată. În noaptea crimei, ea visă că se află închisă într-o cameră cufundată în beznă. În fața ei se desena o dungă minusculă de lumină.

Încerca să ajungă ea, dar trupul îi era inert, spaima tot mai mare, și deodată se trezi. Mulți ani de-a rândul după ce plecase de la facultate, visă acest vis. Numai la câteva zile de la crimă își aminti că în urmă cu câțiva ani scrisese o povestire. Era vorba despre un profesor ucis la Divinity School. În versiunea ei, mobilul era invidia profesională.

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

Lângă ușa biroului lui Culianu studenții lăseau trandafiri, crini și bilețele în fiecare zi. Unii se opreau și se rugau. Alții declaraseră că au zărit apariții ale lui Culianu în campus. După întinirea cu studenții săi îndoliați, Gilpin le promise lui Spinner, Allocca și Arguelles că biblioteca lui Culianu va fi transferată într-o colecție specială și o bursă specială sau o placă vor fi inițiate pentru a-l comemora. Aceleași promisiuni i-au fost solemn făcute lui Tess, care a donat Universității crucifixul din apartamentul lui Ioan, precum și cea mai mare parte a cărților din campus. Niciodată nu s-a făcut nimic.

Uciderea lui Culianu declanșa o serie de evenimente ciudate, zvonuri și cazuri de dezinformare în toată lumea. La București, Elena Bogdan primi scrisoarea fiului ei la două zile de la moartea lui – mult mai repede decât ar fi ajuns o scrisoare pe care el ar fi pus-o la poștă la Chicago în ziua morții sale. Plicul arăta exact ca toate celelalte pe care le primise de la el de-a lungul anilor: avea adresa Universității din Chicago și a Divinity School și timbre americane. Însă, spre deosebire de alte zeci de scrisori, *nu avea ștampila poștei americane*, ci doar ștampila românească. Primirea rapidă a epistolei și lipsa ștampilei puteau fi o coincidență – sau cineva o luase din biroul lui Culianu, zburase cu avionul în România și o pusese la poștă aici.

Data crimei era semnificativă din punct de vedere ritual: în

religia ortodoxă, 21 mai este ziua Sfinților Constantin și Elena, ziua onomastică a mamei lui Culianu. În credința ortodoxă, ziua numelui celebrează primirea unei persoane în împărăția sfântă. În timpul anilor de exil ai lui Culianu, corespondența lui era în mod obișnuit întârziată și deschisă, dar de nouăsprezece ani felicitarea pe care o trimitea mamei sale de ziua numelui sosea întotdeauna rapid și nedeschisă.

La Geneva, regele primi cutia cu cărțile trimise în dar de Culianu pe 23 mai, dar ea ajunsese deschisă și golită de conținut. Gabriela Adameșteanu primi exemplarul din *Out of This World* la un spital din București, unde se trata în urma unui foarte grav și destul de suspect accident de circulație. Cartea era însoțită de câteva rânduri scrise de Culianu marți, 21 mai 1991.

286 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Cu toate că imaginea nu era completă încă, se putea construi un portret al ucigașului pe baza metodelor folosite. Descoperirea amprentelor aflate într-un loc neobișnuit pe unul din pereții despărțitori era dovada că nu purtase mănuși. De asemenea, nu folosisese un amortizor. Ambele gesturi indicau o persoană care dorea să acționeze rapid fără a atrage atenția asupra sa, alegând în același timp un loc extrem de riscant. Lipsa amortizorului sugerează că părea sigur că va reuși să ucidă din prima lovitură cu o armă de calibru mic, chiar și dintr-o poziție precară. Indiferența față de găsirea unor eventuale amprente ar fi putut sugera că ucigașul știa că acestea nu sunt înregistrate în America, spunea o sursă din FBI. Alegerea datei târgului anual de carte însemna că în Swift Hall urmau să fie prezente foarte multe persoane străine. Semnificația religioasă a zilei, și umilința simbolică presupusă de scena crimei, toate indicau un act premeditat, de o ironie perversă, care avea menirea să transmită un mesaj.

Pe 3 iunie 1991, la Rockefeller Chapel, președinta Universității, Hanna Gray, precum și personalul administrativ și didactic de la Divinity School și Universitate au adus ultimul lor omagiu Profesorului Culianu, împreună cu studenți, prieteni, precum și români mai vârstnici care apăruseră ca la o convocare tacită. În timpul slujbei, Bernard McGinn vorbi despre eros ca forță unificatoare a cosmosului, iar Gwen Barnes și Greg Spinner citiră din Biblie. Decanul Gilpin a citat din textul lui Culianu intitulat *Păcatul împotriva Spiritului* (1987): „Creștinismul spune că toate păcatele se iartă... Căci nu există altă moarte decât moartea spirituală și nu există altă înviere decât aceea în

fluxul ideilor. Nu în mlaștina lor mohorâtă”. Wendy Doniger a făcut un panegiric. „The time is out of joint”, spuse ea citind din *Hamlet*, „O cursed spite, / That ever I was born to set it right! „Aceste cuvinte păreau într-adevăr cele mai potrivite pentru a vorbi despre soarta lui.

În particular, opinia lui Doniger era diferită. „Îi plăcea atât de mult să se joace cu focul”, comenta ea. „Era lipsit de un minim

1 „Sunt timpi săriți! O, blestemat noroc / De-a fi născut ca eu să-l pun la loc! „(W. Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet*, traducere de Vladimir Streinu, EPL, 1965) (n.tr.).

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

Instinct de autoconservare. Culianu nu înțelegea cât de grave pot fi implicațiile”.

În scrierile sale, Culianu subliniașe mai ales mesajele, semnificațiile profunde conținute în detalii în aparență mărunte, repede uitate, și în coincidențe ce apar în viața noastră. În jurul uciderii lui s-a strâns o lungă serie, o incredibilă suită de asemenea amănunte. De exemplu, la Washington, funcționarii Departamentului de Stat au pregătit „exemple”, mostre de răspunsuri pentru o conferință de presă despre crimă. „Rolul serviciului secret din România rămâne o problemă permanent în atenția noastră”, se spunea în comentariul oficial. „Am insistat pe lângă guvernul român să dezactiveze organele poliției secrete și să pună sub control democratic activitățile de informații”. Ultima notă, marcată cu „în caz că se întreabă”, avertiza: „Desigur, se presupune că orice diplomați străini acreditați în Statele Unite vor acționa doar în conformitate cu însărcinările lor diplomatice”.

În ziua asasinatului, un fost disident român aflat la Los Angeles telefona altor membri ai exilului, spunându-le că și Andrei Codrescu încercase să se sinucidă. Zvonul i-a parvenit soției lui Codrescu, la New Orleans; ea intră în panică și începu să-l caute pe Andrei cu telefoanele. Din fericire, acesta, aflat într-o misiune în Brazilia, era teafăr. Dar Europa Liberă, prompt (dez) informată de (dez) informatorii ei, pregătise deja două necrologuri. Disidentul deveni mai târziu ambasadorul României la Națiunile Unite. Imediat, un alt zvon lansat pe ce canale, exact? dacă mediile românești ar vrea să o facă, n-ar fi prea târziu ca aceste lucruri să se afle – în comunitatea românească a susținut că și în familia unui redactor de la *Lumea liberă* cineva ar fi fost asasinat. Nimic nu era adevărat. Telefoane ciudate de

(dezinformare au fost primite în țară – uneori, chiar prieteni apropiați, foști colegi ai lui Culianu le-au primit, de la persoane din străinătate în care de obicei aveau încredere. La scurtă vreme după aceste evenimente, Dumitru Mazilu, scriitorul turbulent care fusese atacat la Geneva, fu numit ambasador în Filipine, unde nu mai dădea bătaie de cap nimănui.

Andrei Codrescu comentă zvonurile în emisiunea sa de la National Public Radio consacrată morții lui Culianu. El atrase atenția asupra campaniei de dezinformare, care includea acuzația că Ioan Culianu

288 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

ar fi fost homosexual (de parcă acest lucru, chiar dacă ar fi fost adevărat, constituia un mobil al crimei), și care era tipică pentru era ceaușistă. „Poate că Profesorul Culianu nu a fost ucis din rațiuni politice. Poate că s-a exagerat importanța zvonurilor privind moartea mea. Poate că un student dezechilibrat l-a ucis pe Ioan... Poate. Aceste lucruri ar salva imaginea României. *Dar nu-l vor aduce înapoi pe prietenul meu*”.

Dezinformarea se amplifică în următoarele săptămâni. Într-o conferință de presă ținută pe 7 iunie, președintele Ion Iliescu se referi la crimă, declarând că „un înalt funcționar american” îi spusese că nu e vorba de un asasinat politic. Cu toate acestea, un expert al Departamentului de Stat în problemele Europei Răsăritene a negat a avea cunoștință despre un asemenea comentariu făcut de vreun oficial american. În emisiunea televizată a conferinței de presă, întrebarea reporterului și răspunsul lui Iliescu au fost montate neglijent, lăsând la vedere doar o secvență, apărută brusc în mijlocul unei discuții, în care cu un gest – incredibil – de mânie Iliescu neagă orice implicare de natură politică în „cazul Culianu”.

Ziarul oficial *Libertatea* din 10 iunie a publicat un pretins raport al poliției din Chicago care afirma că niciun serviciu secret străin nu fusese implicat în crimă. Numai că poliția nu dăduse publicității niciun astfel de raport.

La exact o lună de la crimă, Mircea Podina, corespondent al postului Radio București, a transmis un comentariu-sinteză al faptelor:

„Am aflat recent că în ultima perioadă a vieții sale, Culianu a fost preocupat de activitatea unei organizații secrete legionare din Statele Unite. Printre altele, aceasta îi includea și pe *Fiii lui Avram Iancu*. (...)

(Hillary Wiesner) a dus acasă de la apartamentul domnului Culianu trei saci cu conținut necunoscut. În același timp, ea este beneficiara poliției de asigurare pe viață a profesorului, în valoare de 150.000 de dolari. Ea mai avea un cont comun cu el, în valoare de 90.000 de dolari...

Principala concluzie a acestei investigații, care a fost confirmată de poliția din Chicago, este că nu poate fi vorba de nicio implicare a poliției secrete din România în acest caz nefericit”.

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

Abia prin acuzele aduse „legionarilor” sau lui Hillary Wiesner și prin dezvinovățirea Securității (prin „argumente” care sunt tot atâtea *falsuri*), emisiunea dezvăluia cum nu se poate mai clar implicarea acesteia din urmă. În concluzie, dezinformarea de la televiziune, radio și din anumite ziare sugera că cineva care se afla în spatele crimei avea acces la mass-media *națională* românească.

În septembrie 1991, aproximativ zece mii de mineri veniră din nou la București, atacând nu numai sediile partidelor de opoziție, ci și aripa reformistă a guvernului reprezentată de primul ministru Petre Roman. Minerii se plâneau de salariile mici, de condițiile de muncă mizere, și de creșterea vertiginoasă a prețurilor din cauza tranziției prea rapide spre economia de piață adoptată de Roman. În această cea mai misterioasă dintre cele patru mineriade petrecute în anii 1990 – 1991, se părea că nimeni nu mai controlează evenimentele, iar unii dintre foștii studenți demonstranți, atacați de mineri în urmă cu un an, li se alăturară acestora. Sosind la treptele Palatului Cotroceni, mulțimea a fost oprită de președinte până când cei mai mulți dintre ei au început să strige și sloganuri anti-prezidențiale. În final, minerii s-au plâns că au fost trași pe sfoară de cei de la putere: „Au profitat”, spunea unul din ei în revista *Flacăra*. „I-au făcut pe mineri să creadă că au participat la o acțiune măreață... și astfel am ajuns să-i batem pe intelectuali”.

Dincolo de hotarele țării, agenții Securității rămăseseră la fel de activi ca înainte. În noiembrie, un funcționar al FBI atesta că, în timp ce celelalte țări est-europene diminuaseră ponderea operațiunilor lor în Statele Unite, „nu se poate spune același lucru și despre România. (...) Suntem încă foarte preocupați de intențiile lor”.

Amenințările cu moartea la adresa altor scriitori s-au intensificat. *România Mare* l-a atacat pe prietenul lui Culianu, Vladimir

Tismăneanu, profesor la Universitatea din Maryland: „Ferește-te, trădătorule, deratizarea e pe urmele tale”. La Washington, Dorin Tudoran a început să primească amenințări care îl numeau pe Culianu. „Am primit telefoane care spuneau: «Te vom trimite pe urmele prietenului tău, Culianu.»” în cele din urmă, FBI-ul din San Diego i-a identificat și prins pe românii care telefonau, tată și fiu, care nu au divulgat de ce sau pentru cine acționau. În Grecia, la Atena, prietenul din studenție al lui Culianu, Victor Ivanovici, a fost amenințat de două ori în cursul săptămânii în care apăruse articolul său despre asasinat. Cele mai multe din aceste mesaje utilizau limbajul

290 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

arhaic al naționalismului mistic al Gărzii de Fier. Scrisorile primite de Victor aveau chiar ortograme ieșite din uz. Observatori avizați spuneau că aceasta este o veche tactică a Securității. În cartea sa *Orizonturi roșii*, Ion Pacepa relatează în detaliu campanii internaționale de compromitere în care Securitatea folosisa retorica naționalistă pentru a intimida disidenții, inventând uneori noi grupuri de extremă dreaptă.

La 28 februarie 1992, un articol din *România Mare* celebra abject, în mod public și cu satisfacție, uciderea lui Culianu. „Atras de erosul și magia Renașterii și călătorii «în afara lumii acesteia»”, scria Leonard Gavriliu, Culianu „are în sfârșit posibilitatea de a-și face cercetările”. Stilul era o sinteză a retoricii agresive a extremei drepte care căpătase o nouă vigoare în stilul nou, obscen, al anilor '90. „Este imposibil să treci cu vederea, dacă ești cu adevărat Român, abominabila crimă făcută de pigmeul din Chicago... ÎMPOTRIVA CULTURII ROMÂNE... Cadavrul din closet a demolat totul: proza noastră, poezia, dramaturgia, artele, cinematografia, filosofia etc., ucigând toată speranța noastră pentru mâine, *cu toate că, luați bine aminte*, articolul său fusese oferit spre publicare după căderea ireversibilă a regimului comunist”.

Hiperbola, raționamentul deformat, naționalismul obsedant, toate marcau noua retorică post-comunistă. Articolul continuă:

„Dar cea mai înfiorătoare crimă a celui refugiat în megalopolisul gangsteresc numit Chicago este dezvăluită... într-o apologie grețoașă dedicată acelui excrement peste care nu a curs destulă apă în acea *toaletă* letală special pregătită pentru el de destin... Duhoarea aceea din Chicago ne reproșează nouă că Eminescu ne-a învățat să ne iubim

patria ca pe cel mai prețios dar. În viziunea ce fierbea și fermenta în creierul de fecale al lui Culianu, Eminescu și doar Eminescu este vinovat că românii suferă de patriotism – care ar fi chiar o boală psihică. [El este unul dintre] subordonații privilegiați ai celor ce doresc ca România să se transforme într-o colonie divizată, ușor controlabilă de magnații «supermetropolei» cărora li s-au vândut”.

Ziarul *România Mare* a fost răspândit – și este în continuare trimis – la toate institutele est-europene din America de Nord, *cu toate că niciunul dintre ele nu l-a cerut și nu-l comandă*. Articolul a retrezit interesul FBI-ului chiar într-un moment în care detectivii din Chicago găsiseră ceea ce părea prima pistă serioasă.

Sub semnul Capricornului: suspiecții în Prospect Heights, Illinois, un cuplu de tineri, care nu știau nimic despre România sau despre Ioan Culianu, au început să aibă o serie de experiențe ciudate. David Jedlicka, de douăzeci și șapte de ani, era proprietarul unui studio de înregistrare, iar soția sa, Sandy Jedlicka, de douăzeci și trei de ani, era funcționară-contabilă la o importantă agenție de zbor. Dave, tânărul și simpaticul manager al unei noi companii de producție, specializată în șlagăre comerciale, avea aceeași zi de naștere ca și Ioan Culianu, 5 ianuarie.

Cam la trei zile după crimă, în zorii zilei, Dave Jedlicka începu să tresară în somn. Trupul i se zgâlțâia. Murmura ceva.

„Dave?” spuse Sandy. „Vorbești în somn”.

El vorbi timp de vreo douăzeci de minute. Peste alte trei zile vorbi din nou în somn, iar acest lucru se repetă de câteva ori pe lună. Se întâmpla dimineața devreme sau noaptea târziu, imediat ce adormea sau chiar înainte de a se trezi. Tresărea violent, iar apoi începea să vorbească despre existența și întâmplările obișnuite din viața unor oameni. La început, aceste experiențe au amuzat-o pe Sandy, dar pe măsură ce ele au continuat, a devenit din ce în ce mai îngrijorată, începu să noteze ceea ce auzea.

David Jedlicka nu credea în ocultism și întrebările soției sale nu-l interesau, cu toate că mama lui era o „spiritistă” amatoare. Dar pe măsură ce timpul trecea, iar experiența unei voci care se prezenta pe sine drept Jessie, continua, atât el cât și Sandy începură să-și pună în mod serios întrebarea ce se întâmpla cu ei.

În seara zilei sale de naștere, pe 5 ianuarie 1992, Dave și Sandy au petrecut câteva ceasuri plăcute la un restaurant, s-au întors acasă și

au văzut un film înainte de culcare. Pe la șapte în dimineața următoare, trupul lui Dave tresări violent.

EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

— Trebuie să găsesc băiatul cu aceeași zi de naștere ca și Dave spuse Dave cu o voce subțire, ca de copil.

— Te referi la... și Sandy spuse numele unui prieten.

— Nu.

— Cine?

El spuse pe litere numele, I-o-a-n C-u-l-i-a-n-u. Sandy Jedlicka notă numele în notesul ei roșu cu spirală. Pentru ea literele nu sunau ca un nume adevărat.

— Mort puțin înainte Jessie început să vorbească. Știa lucruri, încerca să învețe pe alții. Era slujba lui. Trăia într-un loc mare pentru învățat. Nu departe, spunea soțul ei.

— Ce loc mare de învățat?

— Familia lui loc de departe. Din loc rău. Nu bine de mers. Nu bine de gândit. Așa că a fugit. Sandy nota repede ce spunea soțul ei.

— Află ce știa. Vocea îi slăbi și se opri.

De la început la sfârșit, experiența a durat aproximativ un sfert de oră, poate mai puțin. Aceasta a fost prima dată că Dave a folosit un nume pe care nici el, nici Sandy nu-l recunoscuseră; nu i-au dat însă prea mare importanță până peste două seri, când el vorbi din nou, de data aceasta cu o voce mai matură și mai instruită:

— A fost urmat studii de teologie. Află ce a scris... Este datoria ta să-i găsești cărțile și să înveți din ele. A venit dintr-o țară comunistă. Numele iubitei sale începe cu H.

Considerând că un nume cu rezonanță străină ca acesta putea fi cel mai probabil găsit în Chicago, Sandy deschise cartea de telefon a orașului... Găsi numele lui Ioan Culianu la adresa 1700 East Fifty-sixth Street. Emoționată puțin, formă numărul de telefon. Ce are să îi spună? se întreba. Auzi robotul care spunea că telefonul este deconectat. Totalmente intrigată, ea decise că „locul mare de învățat” apropiat de adresa lui era probabil Universitatea din Chicago. Începu să sune la facultăți ca să găsească această persoană.

În același oraș în care trăiau cei doi tineri Jedlicka, Adrian Szabó și prietenul său Johnny au fost arestați și acuzați pentru delict de „agresiune armată, violență cu circumstanțe agravante și spargere”. Detectivi din zona suburbană obținuseră numele lui Johnny de la

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

victimă, un manager al unei firme de construcții care îl angajase recent. Johnny era furios deoarece pretindea că nu i se plătiseră toți banii, așa că în 24 septembrie 1991 îl angajase pe prietenul său Adrian să-l „ajute” să-și recupereze suma. Cei doi au intrat cu forța în casa respectivului. În încăierarea care a urmat, Adrian a scos un pistol de calibru.32, lovindu-l pe proprietarul casei de mai multe ori în cap, apoi a șters-o repede.

A durat trei luni, dar detectivii din Prospect Heights au dat de urma lui Johnny în Anaheim, California, unde poliția locală l-a arestat în vederea extrădării în Illinois pe 21 decembrie. Amenințat cu o cauțiune cu șase cifre și o sentință severă, Johnny a dezvăluit rapid numele partenerului său. Johnny a spus poliției că Adrian lucra pentru o organizație est-europeană secretă implicată în trafic de droguri și crime plătite. Detectivii l-au identificat pe Adrian, șofer de camion șomer și tată a doua fete, prin intermediul actelor mașinii sale Toyota. La începutul lui februarie 1992, într-o dimineată pe la nouă, în timp ce-și lua rămas bun de la cele două fete, Adrian a auzit o bătaie la ușă. Doi detectivi și o patrulă au năvălit înăuntru, arestându-l.

La începutul investigației asupra cazului Culianu, detectivii Weiss și McGuire trimiseseră o notă departamentelor de poliție în legătură cu orice crimă în care ar fi apărut un calibru.25, o armă relativ neobișnuită. Amintindu-și de notă, unul dintre detectivi observă că Johnny cel scund și tatuat avusese un pistol de calibru.25. Anunță arestarea celor din Wentworth District. Al McGuire sosi pentru a-l interoga pe suspect, care avea un dosar de spargeri, atacuri, acuzații de înșelăciune publică și era căutat pentru viol în Michigan.

La început, Johnny vorbi relaxat, laudându-se că Adrian „lucra pentru Securitate”. La insistențele referitoare la uciderea lui Culianu, el încetă să mai vorbească, invocând drepturile Miranda și cerând un avocat. McGuire observă că era stângaci.

Sperând într-o pistă sigură, McGuire și Weiss meraseră apoi la Adrian, care la început nu a vrut să spună nimic. Aflând că și cauțiunea lui se ridică la șase cifre, Adrian găsi un avocat particular care reprezentase și alți emigranți români. În primăvara lui 1992, simțindu-se trădat de Johnny și sperând să-și poată negocia mărturia pentru o sentință mai ușoară, Adrian se arătă gata să vorbească „despre asasinarea lui Ioan Culianu”.

294 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

În primele nouă luni ale anului 1992, în România, principala problemă era popularitatea crescândă a extremei drepte. Dreapta oferea exact sprijinul de care avea nevoie guvernul Iliescu pentru a putea controla Camera Deputaților și Senatul. Cel mai important grup de dreapta era Vatra Românească, ce încerca să joace un rol esențial în trasarea politicii naționale. Principalul ei purtător de cuvânt era Ion Coja, fostul profesor al lui Culianu. Vatra își ținu conferința anuală în 1991, în săptămâna în care era asasinat profesorul. Liderii săi erau figuri care avuseseră legături strânse cu fosta Securitate.

La începutul lui 1992 apărură un nou partid de dreapta care ilustra importanța acordată moștenirii lui Eliade după revoluție. Liderul său nu era altul decât eroul mișcării studentești democratice, Marian Munteanu. Numindu-și partidul Mișcarea pentru România, Marian Munteanu și-a modelat demersul pe retorica gardistă a unui „om nou pentru vremuri noi”, punând un accent special pe textele lui Mircea Eliade. Cei care voiau să se alăture partidului trebuiau să citească mai întâi scrierile lui Eliade.

Au trecut câteva luni din primăvara lui 1992 până a reușit Sandy Jedlicka să ajungă la Divinity School, la Universitatea din Chicago. Aceasta se întâmpla chiar la o zi după comemorarea unui an de la crinfa. Defar atunci află, de la secretara Judy Lawrence, că Ioan Culianu fusese asasinat. A simțit o mare emoție. Ea și soțul ei s-au gândit să meargă la poliție și la FBI, dar se temeau ca David să nu devină suspect. Nu-i interesau nici banii, nici publicitatea. Mai mult, lui David îi repugna acest tip de experiență.

Sandy voia să afle acum cât mai multe despre crimă. Când David vorbi din nou, pe 25 mai 1992, ea întrebă direct:

— Cine l-a ucis pe Profesorul Culianu?

— Patru au pus în aplicare planul. Mai mult de patru l-au pus la cale.

— Erau din țara lui?

— Nu.

— De ce l-au omorât?

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

— Pentru că vorbea urât despre țara sa.

Peste alte două nopți, „Jessie” vorbi din nou. Sandy întrebă iar despre crimă și ucigași.

Cei patru băieți nu se cunoșteau unul pe celălalt, nu știau de ce trebuiau s-o facă.

Peste trei nopți, sâmbătă, David Jedlicka se trezi brusc, mai agitat decât de obicei. Când începu să vorbească, Sandy își scoase notesul.

— Ce vârstă aveau băieții care l-au omorât pe Ioan Culianu? Întrebă ea.

— Unul în vârstă. Ceilalți trei doar puțin mai bătrâni decât tine.

— Cine erau?

— Unul cunoști.

— Ce?

Soțul ei nu spuse nimic.

— Erau de aici?

— Câțiva. Unul din țara lui.

În timpul primăverii și verii, între zidurile mohorâte ale închisorii Cook County, Adrian s-a întâlnit cu detectivii McGuire și Weiss, și cu John Bertulis, agent FBI care fusese repartizat la acest caz. Adrian le-a povestit despre „Nicolae Constantin”. În decembrie 1990, le spuse Adrian anchetatorilor, aflase de la Johnny că Nicolae Constantin voia să pună la cale o crimă. Treaba implica omorârea unui profesor. Adrian urma să fie doar șoferul. Plata era de cinci mii de dolari la început și alte cinci mii după.

În acea perioadă, Adrian făcea o cursă săptămânală cu camionul de la O'Hare la Los Angeles International Airport. Bea mult și, ca întotdeauna, problema lui erau banii. În martie sau aprilie 1991, spunea el, fu de acord fără prea mare tragere de inimă să îl vadă pe Johnny. Se întâlniră la un restaurant de la colțul lui Thornton cu York Roads, situat lângă un șir de firme de transport de marfă. Ploua. După spusele sale, Johnny a vorbit trei sferturi de oră despre alte lucruri. Adrian l-a văzut apoi pe ciracul său scoțând un plic galben, nu cu mult mai mare decât unul obișnuit. Înăuntru se aflau două teancuri considerabile de bancnote de cincizeci de dolari și o fotografie. Imaginea în alb-negru arăta un tânăr palid cu favoriți lungi.

296 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

purtând un costum românesc care nu-i era pe măsură, și o cravată lată, din anii șaptezeci. Fotografia avea marginile zimțate, ca ale pozelor de pașaport făcute în atelierele foto din București.

— Domnul Constantin ne plătește, ar fi zis Johnny. Tu doar vii să

mă iei.

Adrian le-a spus anchetatorilor că s-a retras din combinație în ultima clipă. Pretindea că nu a mai avut niciun contact cu Johnny până în iulie 1991, când, într-o noapte târziu, acesta îl sunase din Florida.

— Mă caută cineva? l-ar fi întrebat Johnny.

— Nu, de ce?

Adrian spuse că Johnny i-a povestit că el făptuise crima. „*Un cartuș după ureche*”, ar fi zis.

Povestea suna convingător, dar anchetatorilor li se părea ciudat că cineva care nu fusese implicat în crimă știe atât de multe amănunte. Aveau nevoie de ceva – un glonț, o amprentă, sau cineva față de care Johnny se lăudase. Au aflat că pistoalele de calibrul.25 erau preferate de lumea interlopă românească ce prolifera în Chicago. Cu ajutorul FBI-ului, poliția se puse pe lucru.

În 1992, în mod cu totul neașteptat, regelui i s-a permis să se întoarcă în România pentru prima oară în patruzeci și cinci de ani. Mulțimi uriașe numărând până la sute de mii de oameni l-au întâmpinat peste tot – de la București la locurile de închinăciune de la Curtea de Argeș. Agențiile de presă relatau că în Piața Universității mulțimea l-a luat pe sus limuzina. Când viza i-a expirat, Mihai a fost invitat să plece. Nu i s-a mai permis niciodată să revină. Cei aflați la putere în România postcomunistă au avut dovada vie că avuseseră dreptate să se teamă de rege și de toți cei din preajma lui.

Atmosfera anului 1992 semăna uluitor cu cea din anii douăzeci, observa istoricul Jean Ancei de la Hebrew University, care în vara aceea se întorsese în țară la cererea guvernului canadian. La București el avu un sentiment bizar de *déjà vu*. „Am văzut o democrație pe cale de a se înfiripa, fragilă, victimă a corupției și manipulării, divizată în partide ineficiente, și o extremă dreaptă tot mai puternică. Era sentimentul de libertate încercat după o criză când oamenii credeau că pot face orice după bunul lor plac, fără a suporta consecințele”.

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

Canada era refugiul unui mare număr de adepți ai Gărzii de Fier care trăiau în Toronto, Windsor și Hamilton. Acești exilați controlau câteva comunități de imigranți și fuseseră găsiți vinovați de uciderea în 1986 a unui ziarist din Toronto. Reputat expert în holocaustul românesc, Ancei venise în România pentru a investiga acuzații de crime de război comise decățiva dintre exilații din Canada. Accesul la

documentația necesară aflată în arhivele statului nu i-a fost deloc înlesnit. „Primeam telefoane la ore ciudate. Eram supravegheat, eram urmărit. Voiau să știe toate mișcările pe care le făceam”.

Nota cu amărăciune felul în care era exploatată moștenirea lui Eliade în anii nouăzeci. „Eliade era un tânăr intelectual extrem de dotat care, într-un anume moment, a trecut de partea Gărzii de Fier. Multe documente confirmă prezența sa printre ideologii Gărzii”, spunea Ancei. „Era periculos pentru că era extrem de inteligent și în sens negativ. I-a încurajat pe Codreanu și mișcarea lui, fără a-i numi fasciști. Era popular printre tineri”. La urma urmei, susținea Ancei, retorica comunismului și a protocronismului nu diferea mult de fascismul dinainte de război. „În fond, regimurile românești au pretins dreptul la legitimitate prin considerarea oricărui atac la adresa lor ca un atac la adresa nației”.

La Chicago, indiciile dezvăluite de Adrian Szabó s-au confirmat. Mai întâi, anchetatorii găsiră gloanțe dintr-un pistol de calibrul.25 înfipite în podeaua unui apartament din West Side, unde Johnny le trăsesese într-o seară la o petrecere. (Agenții FBI au trebuit să roage tânăra familie de pakistanezi care locuia acolo să le permită scoaterea și apoi înlocuirea podelelor.) Din păcate, gloanțele nu era la fel cu cel care îl ucisese pe Culianu. Nu erau nici măcar din aceeași serie. McGuire și Bertulis au căutat după aceea zadarnic un pistol de calibrul.25 pe care Johnny l-ar fi ascuns într-o curte în spatele atelierului de reparat camioane al lui Adrian. Apoi utilizează un dispozitiv de detectare electronic pentru a verifica pereții unui restaurant din North Side, numit Pine Tree Grill, proprietatea unui român, unde Adrian pretindea că Johnny și-ar fi cumpărat a doua armă și ar fi tras în pereți ca s-o încerce. Nu au fost găsite niciun fel de gloanțe.

Poliția din Chicago a căutat o legătură cu cazul nerezolvat al ziaristului român ucis la Toronto în 1986. Asasinatul fusese similar

298 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

cu cel al lui Ioan Culianu: victima fusese mai întâi amenințată, arma era de calibru mic, iar cazul a rămas nerezolvat. Soția victimei l-a auzit pe criminal vorbind românește înainte de a trage, dar arma folosită era un banal pistol de calibrul.22. Pe de altă parte, în ciuda faptului că era scriitor, victima crimei era total diferită de Ioan Culianu. Constantin Dima Drăgan condusese un ziar proceaușist intitulat

Tricolorul. Aduna dovezi compromițătoare despre oameni și era considerat un agent guvernamental și un „turnător, un informator”, spunea o sursă.

Crima din Toronto părea a fi fost înfăptuită de Garda de Fier deoarece victima a fost înjunghiată după împușcare, lucru considerat ca o semnătură a Gărzii. Detectivii din Toronto mai descoperiră că aceeași armă fusese folosită pentru a se trage asupra ambasadei române cu o lună mai devreme, la aniversarea revoltei legionare din București de la 21 ianuarie 1941 (rebeliunea se petrecuse tot într-o marți, 21).

În cazul lui Culianu, speculau unii membri ai diasporei, Gărzii de Fier ar fi trebuit să îi fie foarte teamă de el, deoarece fusese numit executor al documentelor nepublicate ale lui Eliade. Le-ar fi fost teamă că el putea submina reputația mentorului său prin publicarea unor documente compromițătoare. Dar în 1991, textele lui Eliade fuseseră de mult puse în ordine, mai ales datorită celor de la Biblioteca Regenstein. Volumele neterminate ale lui Eliade fuseseră fie editate și publicate, fie arhivate. Nu existau, pare-se, documente secrete referitoare la Garda de Fier.

În legătură cu aceste zvonuri, Monica Lovinescu a exprimat cel mai bine esența lor: „Oricând este pomenită Garda de Fier”, observa ea, „putem fi siguri că e vorba de Securitate”.

În aproape toate scrierile de ficțiune ale lui Culianu există un moment decisiv în care naratorul însuși este atras în povestea pe care o relatează. În mai 1992, am primit un telefon de la Sandy Jedlicka. Secretara Judy Lawrence îi dăduse numărul meu. Am vorbit despre ceea ce li se întâmplase. Am stabilit să îi vizitez.

Ne-am întâlnit la studioul de înregistrări al lui Dave din St. Charles, Illinois, și am luat prânzul împreună într-un restaurant

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

mexican. Născută și crescută în micul orașel de fermieri Chilton, Wisconsin, Sandy avea părul roșcat cârlionțat și un simț al umorului cam grosier. Venise la Chicago să lucreze ca doică. Dave crescuse în Deerfield, o bogată suburbie a Chicago-ului. Era înalt, stângaci, zâmbea discret. Urmase cursurile Academiei de Muzică din Chicago și o cunoscuse pe Sandy într-un bar în a cărui trupă era basist.

Sandy scoase carnețelul roșu în care notase conversațiile cu Dave. Când îmi explică că „Jessie” nu îngăduise ca vocea să îi fie

înregistrată, am devenit mai suspicios. Încercam să nu dau crezare unor experiențe ca a lor și suspectam acest gen de incidente ca fiind fie false, fie produsul dorinței noastre secrete de a depăși limitele vieții obișnuite. Am hotărât ca Sandy să mă cheme ori de câte ori Jessie va mai vorbi, iar eu, din partea mea, urma să le spun cât mai puține lucruri despre viața lui Ioan Culianu.

Mai e o problemă, spuse Sandy. Cumpărase deja *Eros and Magic in the Renaissance* și *Out of This World*. Puteau oare ele să sugereze prea multe despre crimă?

Cărțile lui Culianu erau greu de găsit, scumpe și extrem de dificile chiar și pentru cronicari profesioniști; le-am citit de nenumărate ori pentru a le înțelege. Mi-am reconsiderat suspiciunile în legătură cu cei doi Jedlicka, mai ales după ce experiențele trăite i-au făcut să fie tot mai temători.

În 3 iunie 1992, într-o miercuri dimineața târziu, David Jedlicka mai dormea încă, după ce se culcase spre ziuă, ca urmare a unei întâlniri de ultim moment cu niște prieteni. Pe la zece dimineața, el tresări în somn. Sandy, care lucra de la prânz la opt seara, era încă acasă și-și luă notesul. După câteva minute de vorbit, Sandy „o” întreabă pe „Jessie” dacă știa numele ucigașilor Profesorului Culianu.

— Nu.

— Spune-mi orice știi.

— Unii locuiesc în oraș mare. Toți erau băieți. În plan era nevoie de unul care să meargă oriunde și să nu fie străin. Unul dintre ei îl cunoaște pe Ioan. Nu cel mai vârstnic. Jessie crede că era un prieten al lui Ioan.

— Altceva?

300 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

— I s-a spus să fie în acel loc ca să poată primi mesaj. Băiat cu părul negru. Obiecte pentru vedere extra. Trăiește în oraș mare acum.

După mai multe întrebări, Sandy Jedlicka deduse că „obiectele pentru vedere extra” erau ochelari, asemănători celor din portretul robot pe care Judy Lawrence l-a alcătuit mai târziu. Dar un ultim lucru pe care l-a spus soțul ei atunci a uimit-o din cale afară:

— Jessie crede băiat încă la loc de învățare. Crede că era un prieten al lui Ioan.

În septembrie 1992, Ion Iliescu a câștigat alegerile generale cu un scor plebiscitar din care nici de data asta nu lipsiseră fraudele. Dar,

chiar și cu fraude, partidul lui Iliescu, Frontul Democratic al Salvării Naționale, obținu abia 28% din voturi pentru Senat și 27% pentru Camera Deputaților. Amnesty International observa că guvernul era „menținut la putere de mici partide naționaliste de stânga și de dreapta”. În raportul ei pe 1993 intitulat „România: Continuarea violării drepturilor omului”, organizația nonguvernamentală observa că majoritatea judecătorilor din țară rămăseseră în posturile pe care le ocupaseră înainte de 1989. Cu toate acestea, situația din România urma îndeaproape modelul prevăzut de Ioan Culianu – populația însăși alesese în mod liber un guvern condus de foștii comuniști.

În bizara oglindă deformatoare a politicii românești post-comuniste, mișcarea culturală Vatra Românească resuscita figura lui Ion Antonescu, dictatorul din cel de-al doilea război mondial responsabil de moartea a mai mult de un sfert de milion de evrei și romi. De fapt, toate publicațiile mai importante „se întreceau în a-l transforma pe Antonescu în erou național”, spunea Michael Shafir de la radio Europa Liberă. Proiectul unei statui a dictatorului atrase atacurile energice a cincisprezece senatori și înalți demnitari americani, dar țelul adevărat al acestei campanii de omagiere părea subminarea și ridiculizarea rolului jucat de Regele Mihai în anii patruzeci.

În septembrie, într-un birou de pe o stradă lăturalnică păzit de un polițist înarmat, Corneliu Vădim Tudor a răspuns întrebărilor mele referitoare la articolul din *România Mare* care lăudase asasinatul lui Culianu. „Primesc aceste texte de la tineri”, spuse cu un glas tunător Tudor, îmbrăcat în elegantul său costum alb. „Nu-mi spun de unde

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

vin, iar eu nu-i întreb”. Îmi dădu numărul de telefon al lui Leonard Gavrilu, autorul care semnase articolul. Cu toate încercările mele repetate de a-l găsi, nu am reușit să dau de el în cursul anului 1992. Când în sfârșit l-am contactat la reîntoarcerea mea în România, în 1994, ca Fulbright Senior Researcher, el a negat că ar fi scris articolul.

Când i-am expus lui Ion Coja afirmația lui Culianu că fusese amenințat de Vatra Românească înainte de a fi ucis, fostul său profesor căzu pe gânduri. „Vatra a fost infiltrată de SRI”, spuse. „I-am declarat acest lucru chiar lui Virgil Măgureanu [directorul SRI] în față. Nu a negat”.

Măcinată de confuzia ce domnea în politica ei curentă, care servea mai degrabă la blocarea decât la promovarea reformei, România intră în anul 1993 cu aproape aceleași probleme ca în trecut. Conform analizei efectuate de Departamentul de Stat al SUA în *Country Reports on Human Rights Practices for 1992*, noua Constituție permitea Serviciului Român de Informații „să justifice acțiuni în mod general interzise, prin rațiuni de securitate națională”. Printre acestea erau violări de domiciliu, percheziții și supravegherea corespondenței și a telefoanelor. Ioan îi comunicase adesea lui Hillary certitudinea că telefoanele pe care le dădea acasă erau înregistrate. Nu numai că auzea cum merge magnetofonul, spunea, dar îi auzea pe ofițerii de serviciu cum se interpelau jucând cărți sau râdeau. Ori de câte ori conversația atinge puncte delicate, legătura se întrerupea1.

La 13 decembrie 1994, am conferențiat despre cazul Culianu la Centrul Cultural American din București. Sala era foarte plină. Trei bărbați cu două camere mari de filmat au bruiat primele douăzeci și cinci de minute ale conferinței, stând în fața publicului cu spatele spre mine și plimbându-se de colo-colo pe intervale, filmând pe majoritatea celor prezenți, ba chiar apropiind camera și de notițele pe care aceștia și le luau. Cu toate că videocamerele aveau însemnul Televiziunii Române, după câte știu eu nimic nu a fost difuzat pe

1. Telefoanele mele cu România au fost întrerupte de două ori în momente-cheie. Întâia oară a fost în ianuarie 1994, în timp ce discutam cu Tess Petrescu despre anchetă. A doua oară s-a întâmplat la 5 aprilie 1996, pe când îl interviewam în legătură cu cazul pe Gelu Voican, pe atunci ambasador în Tunisia. Din cele opt scrisori pe care Petrescu spune că mi le-a trimis între 1991 și 1994, doar una a ajuns la destinație, o felicitare de Crăciun.

302 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

post. Experiența convorbirilor telefonice întrerupte a fost relatată și de alți ziariști aflați în România. Dan Petreanu, tânărul șef al biroului agenției Associated Press, se plângea că legătura se întrerupea de fiecare dată când încerca să pună întrebări incomode unor oficiali guvernamentali. „Practic pot spune cu precizie când urmează să se întâmple”, spunea.

Ancheta

Demnitatea unică a omenirii nu izvorăște din supunerea față de lume, ci din înfruntarea ei.

I.P. Culianu, *Eros și magie în Renaștere* în ultimul deceniu, scrisul a devenit în toată lumea o activitate mai primejdioasă decât fusese vreodată în cursul secolului XX. Conform asociației nonguvernamentale *Committee to Protect Journalists*, în 1992 cel puțin cincizeci de scriitori au fost uciși în lume; în 1994 cifra a urcat brusc la șaptezeci și doi. Numai în Algeria au fost uciși douăzeci și nouă de ziariști în primele nouă luni ale anului 1995. Acestea sunt cazuri raportate oficial, dar numărul ziariștilor dispăruți, agresați sau amenințați este mult mai mare. Primejdia îi pândește mai ales pe cei care lucrează pentru presa de mai mică audiență sau pe redactorii unor posturi de radio, care riscau mai mult și aveau mai puține mijloace de apărare în caz de pericol.

În Statele Unite au fost uciși treisprezece scriitori între 1976 și 1992. Crimele au avut loc mai ales în comunitățile de emigranți și majoritatea au rămas neelucidate. În multe din cazurile implicând emigranți a existat același scenariu ca și în uciderea lui Culianu – la început scrisori de amenințare, apoi telefoane și amenințări fizice, temeri exprimate în cercurile personale care nu au fost niciodată raportate poliției, pentru ca în cele din urmă să aibă loc o crimă care produce confuzie și este considerată inițial ca o sinucidere. Confruntată cu zvonuri contradictorii, lipsa martorilor, precum și cu alte anchete urgente, poliția nu a putut finaliza aceste cazuri.

304 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

Multiple și diverse rațiuni stau în spatele acestei creșteri a numărului atacurilor asupra scriitorilor în perioada următoare războiului rece, care includ și *fatwa* asupra lui Salman Rushdie sau atentatul aproape fatal împotriva laureatului Nobel egiptean Naguib Mahfouz. Cauzele diverse includ politica puterii, fundamentalismul religios, conflictele etnice, sau uneori banii. Dar o legătură mai profundă este rar discutată în comentariile de presă – și cu toate acestea reprezintă un pericol extrem de prezent în lumea de azi: este vorba de puterea subconștientului. După prăbușirea vechii ordini a lumii, câteva din cele mai primitive forțe ale istoriei au ieșit la suprafață – ura față de Celălalt, antisemitismul, imaginația obsedantă. Aceste forțe au devenit armele noilor demagogi și extremiști. Scriitorii au fost cel mai des țintele lor, căci munca lor se desfășoară la o graniță psihologică unde se intersectează elementul național, cel tribal, precum și memoria individuală. Pericolul nu are de-a face atât cu

„adevăratul”, cât cu felul în care mintea își inventează miturile – un proces pe care Culianu însuși l-a dezvăluit în detaliu, căzând victimă propriei sale clarviziuni.

În zorii unei zile de la mijlocul lui iulie 1992, David Jedlicka a început din nou să vorbească. Mai întâi, Sandy s-a mișcat somnoroasă, dar s-a trezit repede și a devenit atentă. L-a întrebat din nou despre felul în care fusese comisă crima.

— Fiecare băiat avea o armă, dar armele erau diferite... Băiatul care, l-a împușcat mai este încă în locul mare. Păr negru, haine deosebite.

— Ce fel de haine deosebite? întrebă Sandy Jedlicka. Are Dave asemenea haine?

— Nu. Ceilalți băieți au haine la fel. Nu știu de ce li se spune să facă asta. Băiat cu obiecte de văzut extrale spune ce să facă.

— Ce fel de haine deosebite? insistă ea. Ca o uniformă?

— Nu.

— Veșminte preoțești?

— Nu. De piele neagră, scurte. Ceva scris pe spate.

Și cu aceasta el se opri. Ea înțelese că „băieții” poartă jachete de piele.

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

Anchetatori din patru state au încercat fără succes să coroboreze informațiile din povestea lui Adrian. Agenții FBI nu au găsit o firmă de transport care să se potrivească descrierii făcute de Szabó. Johnny avea și un alibi: documente ale firmei de construcții unde era angajat dovedeau că în 21 mai fusese la lucru. Mai important, poliția din Chicago nu putu găsi nicio asemănare dintre amprentele lui și cele de la scena crimei. Într-un test cu detectorul de minciuni efectuat de FBI, negația sa privind implicarea în crimă se înregistra în zona „adevărat”.

În acest punct, ancheta reveni la omul care oferise informații inițiale împotriva lui Johnny. În primăvara anului 1993, Adrian Szabó a fost de acord să fie supus unui test cu detectorul de minciuni.

— Ai fost prezent la uciderea Profesorului Culianu?

— Nu.

Răspunsul se înregistra ca „adevărat”.

— Ai fost implicat?

— Nu.

Răspunsul acesta se înregistra în zona „neadevărat”.

Nu se prea putea înțelege mare lucru dintr-un asemenea răspuns. *Este posibil*, așa cum observase Culianu în povestirile sale despre falsuri și istorie, ca sub stresul condițiilor din închisoare să spui adevărul și răspunsul să îți fie înregistrat ca minciună. Adrian le-a declarat celor de la FBI că rezultatele sale „neadevărate” au fost astfel fiindcă „am simțit că dacă știam despre acest lucru și nu l-am împiedicat, am fost într-un fel implicat”.

Dar mult mai importante decât amănuntele unei anchete care stagna erau imaginea publică și cursul evenimentelor din România. De exemplu, când Statele Unite puseseră în discuție Clauza Națiunii celei mai Favorizate, opozanți ca fostul ambasador David Funderburk s-au împotrivit cu vehemență pe considerentul că acordarea ei ar legitima un regim ilegitim. Funderburk, care avea să fie ales congressman republican pentru Carolina de Nord, a subliniat fraudele electorale, precum și probleme cu mult mai grave încă – hărțuirea unor persoane și manipularea evenimentelor. Unul din cazurile

306 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

prezentate de el era cel al unui tânăr diplomat român și al familiei acestuia care s-au plâns că voturile le-au fost falsificate. Diplomatul s-a refugiat cu soția lui în Statele Unite. Când a sunat acasă, „a aflat că în ianuarie 1993 tatăl său fusese interogat și bătut de poliția secretă și, la două ore după ce se întorsese acasă de la interogatoriu, murise din cauza rănilor”. Făptașii nu au fost niciodată judecați.

Sintetizând toate argumentele sale într-o scrisoare adresată senatorului de New York, Daniel Patrick Moynihan, Funderburk prezintă exemple clare de continuitate a erei comuniste din România, relie-fând menținerea puterii de către foștii nomenclaturiști, neconvingătoarea și inegala dezvoltare a democrației, slaba încurajare a privatizării și liberei inițiative, controlul exercitat de către guvern asupra televiziunii, continuarea operațiunilor vechii Securități sub un nume nou, și, în sfârșit, violarea drepturilor omului și ale minorităților. Amnesty International a relatat exemple de hărțuire, protestând împotriva nesoluționării cazurilor de dispariție petrecute în timpul evenimentelor violente din 1990 și 1991. Părinții câtorva dintre studenții dispăruți, printre care și Natalia Horia, au declarat la Amnesty International că fuseseră amenințați de poliție când încercaseră să obțină informații despre soarta copiilor lor. „Vă

compromiteți țara. Poate chiar voi ați conspirat pentru dispariția fiului vostru”, i s-a răspuns Nataliei Horia¹.

În România, ar fi putut adăuga David Funderburk, persoanele implicate în evenimentele de la începutul revoluției și în procesul lui Ceaușescu muriseră sau dispăruseră în mod misterios. „Sinuciderea” fratelui lui Ceaușescu în apartamentul său din Viena a fost urmată de sinuciderea lui Georgică Popa, judecător în procesul lui Ceaușescu. Mai târziu, Vasile Maluțan, pilot al elicopterului cu care fugise Ceaușescu, a murit când elicopterul său s-a izbit de o rețea de înaltă tensiune. El tocmai declarase unei comisii parlamentare că, în momentul fugii, Ceaușescu avusese la el o servietă cu documente secrete. Câteva alte personaje au murit în circumstanțe obscure. Un lucru era clar: cei care avuseseră roluri de mai mică însemnătate în evenimentele „revoluției” se simțeau în pericol. Dan Voinea, procurorul care îi acuzase pe soții Ceaușescu, le-a spus reporterilor că era sigur că el și ceilalți participanți fără voie vor fi uciși îndată ce

1. „România”, *Amnesty International Report: 1993*, New York, Amnesty International USA, 1993, p. 245.

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

organizatorii „procesului” (Voican cu Ion Baiu, Stănculescu etc.) vor fi plecat din Târgoviște.

În ciuda acestor probleme, Statele Unite aprobă acordarea Clauzei Națiunii celei mai Favorizate.

În februarie 1994, Tess Petrescu îi scria ambasadorului american la București, John Davis, un susținător al regimului Iliescu, pentru a se plânde de încetineala cu care progresează ancheta asupra asasinării fratelui său și de frânele politice puse investigațiilor. La 25 februarie primi răspuns de la însărcinatul cu afaceri al Departamentului de Stat, Jonathan Rickert, din Chicago: „Regretăm că instituțiile abilitate din Statele Unite nu au reușit să soluționeze această crimă. Fiți siguri că, dacă vor apărea suficiente dovezi pentru aducerea cauzei în fața instanței, niciun fel de considerente de ordin politic sau de altă natură nu vor putea împiedica deschiderea unui proces”.

28 Jocuri mentale

Inteligența abilă care a pus la cale toate aceste crime... dorește ca noi să îi înțelegem scopul. În consecință, a trebuit să ne dea un alt indiciu, un indiciu pentru asasinatul din ziua lui Marte. Nu vezi oare că

jocul îl amuză pe adversarul nostru doar în măsura în care noi îl putem înțelege?

I.P. Culianu și Hillary Wiesner, *Jocul de smarald* în vara lui 1994, *Eros și magie în Renaștere* a apărut în România, la Editura Nemira, unde Dan Petrescu era consilier editorial. Tirajul inițial de douăzeci de mii de exemplare s-a vândut în prima săptămână. Urmare alte best-sellers, între care *Călătorii în lumea de dincolo* și *Mircea Eliade*, prima tradusă și prefăcută de Andrei Oișteanu, iar a doua cu o postfață de Sorin Antohi. Așa cum îi spusese Culianu surorii sale în 1972, de la Roma, se întorcea acasă „învingător”; cu ce preț însă? Traduceri ale operei sale au apărut în Spania, Italia, Japonia, Franța, Germania, Cehoslovacia, Polonia, Olanda și în alte țări. Prezentări speciale sau conferințe dedicate lui au fost ținute la Paris și Roma. Au apărut de asemenea capitole și cărți întregi despre sau dedicate lui Culianu – printre care *Love and Sleep* de John Crowley, *Ioan Culianu* de Elemire Zolla, capitole din cartea Graziei Marchiano – *Sugli orienti del pensiero. La natura illuminata e la sua estetica*, iar comunicările de la ultima sa conferință au fost editate de John Collins și Michael Fishbane sub titlul *Death, Ecstasy, and Other Worldly Journeys*. În România, teza de doctorat a Ilenei Mihăilă, *Strălucirea și suferințele magicianului*, se

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

bazează în bună parte pe ideile novatoare avansate în *Eros și magie*. Alte lucrări, din câte suntem informați, se află în curs de elaborare. Prozele sale au atras un public larg în țară.

Proza a fost cea în care primul rând l-a pus în primejdie pe Ioan Culianu din punct de vedere politic, spuneau colegii săi de breaslă Dorin Tudoran și Andrei Codrescu. Asasinatul politic „a fost dintotdeauna o metodă de sprijin a regimurilor”, se scria într-un pamflet politic românesc din anii douăzeci, despre primejdia cu care se confruntă artiștii și intelectualii care scriu despre politică. Pentru Ioan Culianu, povestirile erau cel mai bun mijloc de a înțelege acțiunea forțelor din spatele vieții de toate zilele.

Textul povestirii lui Culianu *Intervenția zorabilor în Jormania* șochează prin indiciile și aluziile la o cunoaștere mai profundă cu mult înainte ca „revoluția” română să fi fost măcar imaginată de cei mai mulți. În Jormania – revenim la acest detaliu – toate numele personajelor-cheie „se termină în – an” (scria autorul în 1986), iar numele figurilor importante ale revoluției au fost, de exemplu, Petre

Roman, Silviu Brucan și Gelu Voican. Cu toate că Ioan Culianu juca doar un joc în care anumite fapte corespundeau realității, un cititor atent și-ar fi putut pune întrebarea ce altceva mai știa, sau care erau lucrurile la care făcea adesea aluzie și pe care nu le dezvăluia. Printre cei mai atenți cititori ai săi, declară Andrei Codrescu într-o emisiune la National Public Radio, se numărau membrii serviciilor secrete române.

În contrast, *Jormania liberă* era mai precisă în descrierea luptelor interne din culise ale serviciilor secrete, a instigării deliberate a unei extreme drepte, precum și a misterioaselor dispariții ale personajelor (triste) ale revoluției. Fiecare personaj implicat are un nume care este fie un joc de cuvinte, fie o aluzie la personalități cunoscute, cum ar fi Motan, Solcan, Marșan cel împușcat „într-un accident de vânătoare”. Povestirea scrisă în aprilie 1990 descria pas cu pas fenomenul devierii revoluției care a urmat procesului înscenat și execuției pripite a dictatorului.

Iar dacă proza sa de ficțiune a atras doar atenția asupra persoanei sale, în schimb articolele politice săptămânale (cerute, în mod ciudat, în toamna lui 1990, de ambasada română din Statele Unite de la redacția săptămânalului *Lumea liberă*), interviul din 22, hiperlucid și incendiar, promisiunea de a-l sprijini pe rege i-au adus amenințări serioase și concrete. În acele articole el a încălcat în mod deliberat

310 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

limitele permise, pășind într-o zonă primejdioasă. Acum citite, observațiile sale par nu numai extrem de clare și logice, dar prezentarea lor pe un ton de un sarcasm violent, îndreptarea lor direct împotriva celor pe care îi numea unelte ale KGB-ului marchează un demers precis, dozat în mod deliberat pentru a stârni o reacție de mânie cititorilor săi la un nivel mai profund, în chiar subconștientul acestora. Ca discipol al artelor magice, nu a putut rezista ispitei de a-și dirija publicul, prin intermediul scrierilor sale. La fel ca și Giordano Bruno, Culianu pare a fi vrut să facă mai mult decât doar să scrie despre evenimente – a dorit să folosească teoriile sale despre psihologia maselor pentru a influența evenimentele, chiar pentru a le produce. Ca și în cazul lui Bruno, e de necrezut ca cineva să-l fi ucis pentru ceea ce a scris, dar opera și rolul jucat de el în vremuri haotice au însemnat mai mult decât simpla sumă cuantificabilă a acestor părți componente.

Este greu de stabilit măsura în care întâmplarea, coincidența

sau percepția eronată au mărit primejdia care l-a pândit pe Culianu în ultimele sale luni de viață. În aprilie 1991 el a promis sprijin regelui, a publicat un interviu extraordinar în 22, și avea de gând să finalizeze o călătorie acasă plănuită de foarte multă vreme. Îi fusese propusă – nu fără ambiguități – direcția onorifică a unui nou Institut Național de Orientalistică, post oferit inițial lui Mircea Eliade în urmă cu cincizeci de ani, cu puțin timp înainte de a fi fost silit să se expatrieze. Este probabil că, după luni de tăcere, aceia despre care Culianu spunea că îl supraveghează au bănuțit că el avea de gând să devină din nou activ. I-a spus lui Fran Gamwell că este urmărit; le-a spus colegilor de la conferință că este amenințat; i-a spus lui Dorin Tudoran că e în primejdie; și i-a spus surorii sale că preferă să-și amâne întoarcerea acasă. Tuturor acestor oameni el le-a spus că făptașii erau trimiși de forțele oculte aflate în slujba guvernului român.

În octombrie 1995, *Lumea liberă* și agresivul cotidian *Ziua* din București au publicat portretul robot realizat de FBI ciudatului personaj văzut de Judy Lawrence înainte de săvârșirea crimei din Chicago. Împreună cu Dan și Tess Petrescu, *Ziua* a oferit o recompensă de 60.000.000 de lei (20.000 de dolari) pentru informații ce puteau

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

duce la inițierea unei acțiuni în justiție. La ziar s-au primit multe telefoane evident false, de dezinformare. Redactorul-șef adjunct al ziarului *Ziua*, Gabriel Stănescu, primi un telefon și de la mai vechea cunoștință a lui Ioan Culianu, Gelu Voican. Fostul viceprim-ministru și șef al serviciului secret, fostul șef al faimoasei unități 0215, întemeiată ca serviciu secret al Ministerului de Interne, în februarie 1990, din „cei mai buni” foști ofițeri ai vechii Securități, cel care își constituise, la începutul lui 1990, o (temută) arhivă paralelă, conținând dosarele multor personalități politice, critica tentativa de a eticheta uciderea lui Ioan Culianu drept asasinat politic, argumentând că guvernul nu ar fi avut niciun interes într-o asemenea crimă contraproductivă, într-un moment când se afla în căutarea sprijinului occidental.

Printre alte informații pe care anunțul din *Ziua* le-a provocat în urma ofertei sale, s-a aflat și o scrisoare anonimă cu ștampila poștei române și fără adresa expeditorului. Conținea următoarea relatare: Voican ordonase asasinarea lui Ioan Culianu printr-o misiune atribuită în jos pe treptele ierarhice unui număr de trei ofițeri ai serviciului secret, dintre care unul lucra pe liniile externe TAROM. Scrisoarea

dădea numele celor trei și susținea că asasinul seamănă întocmai cu portretul făcut de FBI.

Primirea scrisorii anonime a fost confirmată de directorul ziarului *Ziua*, Sorin Roșca Stănescu, de Gabriel Stănescu și de reporterul specializat în investigații, Sorin Ovidiu Bălan. „Nu putem ști câtă crezare trebuie să-i dăm”, avertiza Gabriel Stănescu. „Nu este sprijinită de nicio dovadă concretă”. Scrisoarea, extrem de detaliată, dădea informații până și despre numărul de copii al presupusului ucigaș, și suna oarecum similar cu povestirile inventate ale lui Ioan Culianu. Aflând despre ea, Voican, pe atunci ambasador al României în Tunisia, a numit-o „o nebunie, o insultă”. El a negat cu vehemență orice implicare în uciderea unui om la care, afirma el, ar fi ținut, și a unui savant pe care l-ar fi admirat.

Ziua nu a publicat scrisoarea și nu există nicio dovadă care să facă legătura între Gelu Voican și crimă. De altfel, el afirmă că își părăsise postul de la serviciile secrete cu mai mult de un an înainte de moartea lui Culianu. În cele din urmă, anonima reprezintă poate încă un exemplu de dezinformare menită să-i inducă în eroare pe anchetatorii cazului Culianu. Cu toate acestea, FBI a început să cerceteze afirmațiile mai concrete din scrisoare legate de numele

312 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

ucigașului; a reieșit limpede cel puțin că un bărbat cu numele indicat, de aceeași vârstă și statut familial ca și cel din scrisoare, *lucraser* ca însoțitor de zbor pe liniile aeriene Tarom. În 1981 el ceruse o prelungire de viză de un an pentru a rămâne în Statele Unite. Documentele arată că a primit-o în 1983 și a reînnoit-o în 1986. Biroul din Chicago al FBI-ului și-a lansat cercetările spre toate băncile de date importante pentru a primi informații despre cei patru bărbați trecuți pe lista din scrisoare. Informațiile primite până în prezent¹ nu sunt concludente.

Nimeni nu a fost până acum acuzat de uciderea lui Ioan Culianu. Revăzând piesele dispartate ale investigației din Chicago, o sursă a poliției consideră că rezultatele înregistrate de Adrian Szabó la detectorul de minciuni sugerează că el ar fi putut fi mai corect abordat dintr-un unghi inițial care a fost pe urmă abandonat. În ceea ce-i privește pe soții Jedlicka, nimic din ceea ce au spus sau făcut nu sugerează că ar fi inventat experiența pe care au trăit-o, că ar fi fost

determinați în vreun fel, din afară, să inventeze. Prietenii le-au garantat integritatea. David Jedlicka și-a exprimat dorința ca acest lucru să nu se fi întâmplat niciodată. El și Sandy nu erau deloc interesați de România și nici de publicitate².

Dar zonele cele mai critice în desfășurarea faptelor nu sunt totuși nici măcar o consecință a prezenței mediumurilor, a informatorilor sau a scrisorilor anonime extrem de suspecte. Ele se situează în altă parte, țin de dimensiunea de mister profund din activitatea victimei înseși, de propria sa metodă de analiză aplicată modului de derulare a evenimentelor care au dus la moartea sa.

Culianu și-a împărtășit temerile multor prieteni apropiați înainte de a fi omorât; le-a spus despre amenințările care utilizau retorica de extremă dreaptă, despre supraveghere și, în sfârșit, despre confruntarea directă (urmăriri, scena de la Drake Hotel). El spunea că următorii fac parte din serviciul secret al țării sale. După asasinarea lui, s-au ivit diversiunile – și în același timp indiciile: o conferință

1. Până la data apariției primei ediții românești a acestei cărți, respectiv toamna 1997 (n. red.).

2. Asupra utilizării mediumurilor în cazurile de crimă, vezi Lois Duncan, *Who Killed My Daughter?* New York, Delacorte, 1993.

de presă prezidențială bizară, vehiculând informații false – fără a mai vorbi despre atitudinea greu de înțeles a unui președinte care pare a aproba un asasinat, respectiv a președintelui Iliescu care pare a aproba asasinarea unui mare istoric al religiilor de origine română; urmează relatări false în ziare și la radio, și refuzul consecvent al funcționarilor oficiali de a răspunde întrebărilor referitoare la crimă. O asemenea dezinformare era „marca Securității”, spunea Andrei Codrescu. Modalitatea umiltoare în care a fost făptuită crima, și alegerea unei personalități mai puțin cunoscute politic, a cărei dispariție avea să-i deruteze și să-i demoralizeze pe opozanți, era o altă trăsătură specifică. Hărțuirea la care fusese supus Culianu, combinată cu dezinformarea ce-a urmat crimei, merita cel puțin o reacție oficială demnă și clară din partea puterii.

De-a lungul a patru ani, am făcut probabil vreo douăsprezece solicitări prin telefon, fax, scrisori și în persoană, pentru a-i intervieva pe Virgil Măgureanu, Ion Iliescu și pe succesorul lui Mihai Caraman, directorul DIE, Ion Talpeș. Măgureanu și Talpeș nu m-au refuzat direct; mi s-a spus, de fiecare dată când telefonam, că nu există deocamdată

niciun răspuns la solicitarea mea. Când am reușit în sfârșit să aranjez o întâlnire cu purtătorul de cuvânt al SRI, Nicolae Ulueru, el nu s-a prezentat. Pretindea că „nu știa nimic despre Culianu”.

Se poate spune că atenția dată unor detalii obscure, ca și influenței politice a unui intelectual aflat în străinătate, se potrivea cu vechile metode ale asasinatelor făptuite de Securitate; în același timp însă, acest caz a avut și un alt fel de ecou. În 1990 și la începutul anului 1991, regimul din România încă se mai confrunta cu tulburări interne și cu refuzul Occidentului de a investi într-o țară pe care o considera instabilă. Emigranți proeminenți au susținut opoziția internă ce devenea tot mai puternică. Erau vremuri de derută chiar și pentru fostul serviciu de informații. „Mâna dreaptă”, conchise agentul FBI Bertulis despre reactivarea vechilor agenți, „nu știa ce face mâna stângă”.

Cu toate acestea, după asasinat, opoziția deveni într-adevăr mai sovăielnică. Andrei Codrescu scria despre conaționalii lui din exil că „sunt mai temători și mulți și-au încetat activitățile”. Crima a coincis cu declanșarea unei sălbatice campanii naționaliste, antimonarhice și în general instigatoare, în presa oficial sau oficios-guvernamentală, dar mai ales în cea extremistă, din țară. Nu putem oare să o

314 EROS, MAGIE ȘI ASASINAREA PROFESORULUI CULIANU

vedem ca pe începutul sângeros al unei serii de „acțiuni” planificate, care au dus la mineriada din septembrie? Pentru că la doar trei luni după crimă, ultima mineriada răsturnă aripa reformistă a guvernului. Guvernul Iliescu, singur, câștigă alegerile generale. În prezent guvernul nu mai cochetează cu extrema dreaptă; presa continuă să fie liberă; alegerile sunt relativ corecte; supravegherea internă și hărțuiala poliției s-au diminuat treptat – fără însă a înceta.

Savant ambițios care a dorit să-și convingă colegii că știe mai multe decât în realitate (dar ce și cum știa oare?), Culianu se pare că a reușit să-și bată joc de ucigașii lui până la a-i face să-l *perceapă* ca periculos într-un moment de primejdie și derută. A realizat acest lucru prin tonul și vizionarismul articolelor sale, prin celebritatea sa internațională ca urmaș al lui Eliade și prin relativa sa izolare. Cercetând toată viața practicile magice, a depășit hotarul care desparte jocul de realitate. El lucra în planul spiritului. Ucigașii lui, nu. Moartea lui Ioan Culianu a fost ultimul joc al minții, în care chiar și asasinii se pare că au pierdut din vedere distincția dintre realitate și ficțiune.

*

Interesele politice ale celor care au tras sforile au poate ponderea cea mai redusă în destinul lui Culianu. „Mă gândeam”, spunea Anthony Yu când l-am sunat acasă, „ce pierdere tragică și inexplicabilă a fost moartea lui”. MacLinscott Ricketts a numit-o „o catastrofă pentru lumea științei”. Culianu a marcat într-un mod de excepție domeniile gnosticismului și dualismului, cercetarea asupra Renașterii; s-a aflat de asemenea printre cei câțiva teoreticieni preocupați de relația cogniției cu istoria. Întrebările la care nu a mai apucat să dea un răspuns au fost rezumate de decanul de la Divinity School, Clark Gilpin, în orațiunea funebră: „Există oare vreo legătură trainică între ideile omenești care au stat la baza afirmării universităților”, întreba el, „și o înțelepciune eternă existentă de la începuturile lumii?”

Încă din copilărie, Culianu a căutat o cheie a universului. Valoros nu era atât răspunsul, sugerase el în repetate rânduri, ci căutarea însăși – și, desigur, cunoașterea acumulată pe parcurs. În strădania sa de a nu-și trăda conștiința și de-a *spune adevărul* mereu, chiar în timp ce trăia succesul în America, el a fermecat pe mulți și i-a

JOCURI MENTALE: 1991 – 1996

mâniat pe alții; un important lucru pe care ni l-a lăsat moștenire este avertismentul referitor la primejdiile inerente, la riscul total al unei vieți consacrate cu adevărat lucrului spiritual. Culianu a revenit mereu la temele care i-au marcat viața încă de la naștere, teme care l-au obsedat, l-au fascinat și în cele din urmă au contribuit la uciderea lui. Percepția modelează istoria, scria el; timpul dezvăluie adevăruri tănuite, iar uneori chiar falsurile pot modifica evenimentele.

În ultimele sale scrieri, propuneri de carte, scrisori și povestiri, el ne-a lăsat o tentativă enigmatică dar coerentă de explicare a operațiunilor cognitive ale istoriei. A căutat semnificațiile cele mai profunde în micile coincidențe dintre vise și viața cotidiană, precum și misterul existenței omenești în spațiul infinit al minții. „Dacă Ioan Culianu nu ar fi dispărut atât de neașteptat”, scria Umberto Eco, „ne-ar fi dat mai multe opere fundamentale” ce ar fi revelat atât structurile aflate dincolo de vâlul vieții obișnuite, cât și relația dintre întâmplare și destin, adevăr și ficțiune, crimă și „disparație iluzorie”, în multe privințe, spunea Culianu, aceste contrarii coincid. Tragedia este că singurul mod de înțelegere care încă ne este accesibil aici nu ne

permite să le vedem astfel – doar, arareori, să întrezărim acest adevăr.

Notă finală la ediția americană

Spre deosebire de multe alte țări est-europene, România nu a permis niciodată accesul la dosarele poliției secrete comuniste, nu a comunicat niciodată vreo situație a miilor de agenți ai Securității comuniste, nu a retrocedat proprietățile confiscate în timpul regimului comunist. Într-o perioadă când România solicită primirea ca membru cu drepturi depline în NATO și o acceptare necondiționată de către Occident, a sosit cu adevărat momentul ca asasinarea unui tânăr profesor american foarte cunoscut să fie soluționată.

Cei care trebuie să-și facă auzite vocile sunt americanii interesați de libertatea gândirii și de drepturile pe care noi le considerăm de la sine înțelese. Această crimă a avut loc pe pământ american, într-o universitate renumită, în toiul unei zile de școală. Uciderea brutală a unui tânăr om de știință talentat nu poate fi tolerată. Semn al vulnerabilității unui american față de istorie, această faptă reprezintă un îndemn la reconsiderarea conduitei ce trebuie adoptată de cei de la catedră, cei care scriu, gândesc sau mențin ordinea în țara noastră.

Epilog

Conform spuselor FBI, și după momentul apariției cărții autoritățile juridice românești și Ministerul român de Interne au refuzat să dea curs cererilor de informații venite din partea investigatorilor americani. De la foruri de răspundere ale unei țări care face demersuri pentru admiterea în NATO și, pe de altă parte, beneficiază de Clauza Națiunii celei mai Favorizate în relațiile cu Statele Unite, o astfel de atitudine apare ca absolut de neînțeles. Asasinarea unui american nevinovat nu poate fi tolerată și adevărul trebuie să iasă la lumină.

Serviciile FBI roagă pe oricine ar putea oferi informații privitoare la crima făptuită pe 21 mai 1991, să scrie la următoarea adresă:

Mr. John Fisher PO BOX A-2118 Chicago, ÎL 60690

Lucrări de Ioan Petru Culianu

Volume

Mircea Eliade, Orizzonte Filosofico, Assisi, Cittadela Editrice, 1978. *Iter în Silvis: Saggi scelti sulla gnosi e altri studi*, vol. I, Gnosis, no. 2.

Messina, EDAS, 1981. *Religione e acerescimento delpotere*, în *Religione epotere*, de G. Romanato.

M. Lombardo, I. Culianu, pp. 173 – 252, Torino, Marietti, 1981. *Psychanodia I: A Survey of the Evidence Concerning the Ascension of the Soul and Its Relevance*, Études Preliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain, no. 99, Leiden, Brill, 1983. *Eros et magie à la Renaissance, 1484*, Idées et Recherches, Paris, Flammarion.

1984. *Experiences de Vextase. Extase, ascension et recit visionnaire, de l'Hellenisme au Moyen-Age*, Paris, Payot, 1984. *Gnosticismo epensiero moderno: Hans Jonas*, Storia delle Religioni, no. I.

Roma, L'Erma di Bretschneider, 1985. *Empeiries tes ektasis: Extasi, anabasi kai orașeis apo ton Hellenismo mechri ton Mesajona*, Metafrasi Lida Palladiou, Athena, Hadjinikoli.

1986. *Experienze dell'estași dall'Ellenismo al Medioevo*, BCM 926, traducere de

Maria Garin, Bari, Laterza, 1986. *Recherches sur les dualismes d'Occident: Analyse de leurs principaux mythes*, Doctorat d'Etat, 1986, A.N.R.T., Université de Lille III.

Microfiche, Lille-Theses, ISSN 0294 – 1767. *Eros and Magic in the Renaissance*, translated by M. Cook, Chicago

University of Chicago Press, 1987. *Eros e magia nel Rinascimento: La congiunzione astrologica del 1484*, La

Cultura, no. 46, Milan, Il Saggiatore – A. Mondadori, 1987. *I miti dei dualismi occidentali*, Milano, Jaca Book, 1989. Eliade/Culianu, *Dictionnaire des Religions*, Paris, Pion, 1990. Cu colaborarea lui H.S. Wiesner. *Les Gnosés dualistes d'Occident: Histoire et mythes*, Paris, Pion, 1990.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Out of This World: Otherworldly Journeys front Gilgamesh to Albert

Einstein, Boston, Shambhala, 1991. *The eliade Guide to World Religions*, San Francisco, Harper San Francisco.

1991. With M. Eliade and in association with H.S. Wiesner. *I viaggi dell'anima*, Milano, Arnoldo Mondadori Editore, 1991. *The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern*

Nihilism, San Francisco, HarperCollins, 1992. *Diccionario de las religiones*, Barcelona, Paidos Orientalia, 1993. *Diționarul religiilor*, București, Editura Humanitas, 1993, 19962. *Mas alia de este mundo*,

Barcelona, Paidos Orientalia, 1993. *Călătorii în lumea de dincolo*, București, Editura Nemira, 1994, 19992;

Iași, Editura Polirom, 20023. (Dicționarul religiilor a fost de asemenea tradus în limbile germană, olandeză, polonă, cehă, greacă, japoneză, rusă, bulgară, sârbă, spaniolă ș.a.) *Eros și magie în Renaștere*, București, Editura Nemira, 1994, 19992; Iași,

Editura Polirom, 20033.

Experiences del extasis, Barcelona, Paidos Orientalia, 1994. *Gnozele dualiste ale Occidentului*, București, Editura Nemira, 1995, 19982;

Iași, Editura Polirom, 20043.

Jenseits dieser Welt, München, Dideriche Verlag, 1995. *Mircea Eliade*, București, Editura Nemira, 1995, 19982; Iași, Editura Polirom, 20043.

Religie și putere, București, Editura Nemira, 1996. *Experiențe ale extazului*, București, Editura Nemira, 1997; Iași, Editura Polirom, 2004.

Arborele gnozei, București, Editura Nemira, 1999. *Păcatul împotriva spiritului*, București, Editura Nemira, 1999. *Studii românești I*, București, Editura Nemira, 2000. *Jocurile minții*, Iași, Editura Polirom, 2002. *Iocari serio. Știință și artă în gândirea Renașterii*, Iași, Editura Polirom.

2003. *Cult, magie, erezii. Articole din enciclopedii ale religiilor*, Iași, Editura

Polirom, 2003.

Volume editate

Libra: Études roumaines offertes a W. Noomen à l'occasion de son soixantieme anniversaire, Dordrecht, Presses Universitaires de Groningen, 1983.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Ficțiune

Îl corridore tibetano, *L'Umană Avventura*, primăvara 1988, pp. 106 – 108.

Le coureur tibetain, *L'Aventure Humaine*, primăvara 1988, pp. 106 – 108.

Tozgreg, *Tempo Presente*, 89 – 90, 1988, 91 – 101.

La collezione di smeraldi, Romanzo, Milano, Jaca Book, 1989.

The Late Repetance of Horemheb, *Harvard Review*, 15 – 16,

1990, 6 – 7, în colaborare cu H.S. Wiesner. *La sequenza segreta, Leggere*, Milano, 18, 1990, 24 – 29, în colaborare cu H.S. Wiesner.

Hesperus, Romanzo, Milan, Jaca Book, 1991. *The Language of Creation, Exquisite Corpse*, 1991, în colaborare cu H.S. Wiesner.

Hesperus, București, Editura Univers, 1992; Iași, Editura Polirom, 20042. *Pergamentul diafan*, București, Editura Nemira, 1994. *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, București, Editura Nemira, 1996;

Iași, Editura Polirom, 20022. *Arta fugii. Povestiri*, Iași, Editura Polirom, 2002.

Studii și articole

Soarele și Luna, *Lucrări științifice. Cercurile studențești de folclor* (1971).

Baia Mare, 1973, pp. 87 – 97. *Les Xavantes du Mato Grosso, Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuse*.

4 (1974), pp. 531 – 534.

Mit și simbol în proza lui V. Voiculescu, *Ethos*, 2 (1975), pp. 258 – 268. Nota su „La Vergine delle Roce” di Leonardo, *Aevum*, 49 (1975), pp. 389 – 393. La religione come strumento del potere e mezzo di liberazione, *Verifiche*, 4

(1975), pp. 236 – 255.

Îl XIII Congresso IAHR, *Aevum*, 50 (1976), pp. 169 – 173. With D.M. Cosi. La femme celeste et son ombre, *Numen*, 23 (1976), pp. 191 – 209. Freud-Jung-Wittgenstein, *Ragguaglio Librario*, 53 (1976), pp. 126 a-130 b. Note sur „opsis” et „theoria” dans la poésie d’Eminescu, *Acta Philologica*.

6 (1976), pp. 93 – 98.

Nota di demonologia bulgakoviana, *Aevum*, 51 (1977), pp. 548 – 551. La „passione” di Sophia nello Gnosticismo, *Aevum*, 51 (1977), pp. 149 – 162. L’anthropologie philosophique, *L’Herne* 33: *Mircea Eliade* (1978), pp.

203 – 211.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Demonisation du cosmos et dualisme gnostique, *Revue de l’Histoire des*

Religions, 98 (1979), pp. 3 – 40.

Erzählung und Mythos im „Lied von der Perle“, *Kairos*, 21 (1979), pp. 60 – 71. Pons subtilis: Storia e significate di un simbolo, *Aevum*, 53 (1979), pp.

301 – 312. Romantisme acosmique chez M. Eminescu, *Neophilologus*, I (1979), pp. 74 – 83.

A Dualistic Myth în Roumanian Folklore, *Dialogue*, 4 – 5 (1980), pp. 45 – 50. Les fantasmes du nihilisme chez M. Eminescu, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte*, 4 (1980), pp. 422 – 433. Iatroi kai manteis: Sulle strutture dell'estatismo greco, *Studi Storico-Religiosi*, n.s., 4 (1980), pp. 287 – 303. Inter lunam terrasque... Incubazione, catalessi ed estasi în Plutarco, în

Perennitas: Studi in onore di A. Brelich, pp. 149 – 172, Rome, Edizioni dell'Ateneo, 1980. Some Considerations on the Works of Horia Stamatu, *International Journal of Roumanian Studies*, 2 (1980), pp. 123 – 134. The Angels of the Nations and the Origins of Gnostic Dualism, în *Studies în Gnosticism and Hellenistic Religions*, edited by R. van den Broek and

M.J. Vermaseren, pp. 78 – 91, Leiden, Brill, 1981. Les fantasmes de l'eros chez M. Eminescu, *Neophilologus*, I (1981), pp.

229 – 238.

History of Religions in Italy, *History of Religions*, 20 (1981), pp. 253 – 262. Magia spirituale e magia demonica nel Rinascimento, *Rivista di Storia e*

Letteratura Religiosa, 17 (1981), pp. 360 – 408. Ordine e disordine delle sfere, *Aevum*, 55 (1981), pp. 96 – 110. Le voi magique dans l'Antiquité tardive, *Revue de l'Histoire des Religions*.

98 (1981), pp. 57 – 66. Les anges des peuples et la question des origines du dualisme gnostique, în

Gnosticism et monde hellénistique, edited by J. Ries, pp. 131 – 145.

Louvain-la-Neuve, Peeters, 1982.

Antropologia filosofică a lui M. Eliade, *Ethos*, 3 (1982), pp. 243 – 247. L " ascension de l'âme " dans les mystères et hors des mystères, în *la soteriologia dei culti orientali nell'Impero Romano*, edited by U. Bianchi and M.J. Vermaseren, pp. 78 – 91, Leiden, Brill, 1982. La grande année et la metempsychose, în *la soteriologia dei culti orientali nell'Impero Romano*, pp. 303 – 307. History of Religions in Italy: A Postscript, *History of Religions*, 22 (1982), pp. 190 – 195. Les

fantasmes de la liberté chez M. Eminescu, în *Libra: Études roumaines offertes à W Noomen à l'occasion de son soixantieme anniversaire*, edited by I.P. Culianu, Dordrecht, Presses Universitaires de Groningen.

1983, pp. 114 – 146.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Giordano Bruno tra la Montagna di Circe e Il Fiume delle Dame leggiadri, în *Montagna e letteratura*, edited by A. Audisio and R. Rinaldi, pp. 71 – 75.

Torino, Museo Nazionale della Montagna, 1983. Interferences between Iconography and Folklore în Roumania, *Visible Religion*.

2 (1983), pp. 40 – 57, with C. Culianu.

M. Eliade et la pensée sur l'irrationnel, *Dialogue*, 8 (1983), pp. 39 – 52. La magie de Giordano Bruno, *Studi e Materiali di Storia delle Religioni*, 49

(1983), pp. 279 – 301. Le paysage du centre du monde dans le conte „Cezara” de M. Eminescu.

Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte, 3 – 4 (1983), pp. 444 – 458. The Sun and the Moon, *International Journal of Roumanian Studies*, 3

(1981 – 1983), pp. 83 – 97. La visione di Isaia e la tematica della Himmelsreise, *Isaia, Il Diletto e la*

Chiesa, edited by M. Pesce, pp. 95 – 116, Bologna, Paideia, 1983. Wer hat Angst vor Hans Peter Ducrr? in *Der glaserne Zaun*, edited by

R. Gehlen and B. Wolf, pp. 263 – 264, Frankfurt, Syndikat, 1983. Eliade et le refus du symbolisme, *de Millenaire*, 13 (1984), pp. 89 – 93. Feminine versus Masculine: The Sophia Myth and the Originis of Feminism, în *Struggles of Gods*, edited by H.G. Kippenberg, pp. 65 – 98, Berlin.

Mouton, 1984. La geomantie dans l'Occident medieval: Quelques considerations, în *Non nova sed nove: Melanges de civilisation medievale*, edited by M. Gosman and J. van Os, pp. 37 – 46, Groningen, Bouma, 1984. The Gnostic Revenge: Gnosticism and Romantic Literature, în *Gnosis und*

Politik, edited by J. Taubes, pp. 290 – 306, Paderborn, Schoningh, 1984. Mircea Eliade et l'ideal de l'homme universel, *Le Club Français de la*

Medaille, *Bulletin* 84 (1984), pp. 48 – 55. Mircea Eliade und die blânde Schildkrote, în *Die Mitte der Welt: Aufsätze zu Mircea Eliade*,

edited by H.P. Ducrr, pp. 216 – 243, Suhrkamp

Taschenbuch 981, Frankfurt, Suhrkamp, 1984. Un temps à l'endroit, un temps à l'envers... în *Le temps chrétien de la fin de l'Antiquité au Moyen âge, Hle-XIIIe siècles*, pp. 57 – 61, Colloques

Internationaux du CNRS, no. 604, Paris, Editions du CNRS, 1984. Eros et manipulation des masses, *de Millenaire*, 18 (1985), pp. 31 – 35. Le mandala dans l'histoire des religions, *Cahiers Internationaux du*

Symbolisme, 48 – 49 – 50 (1984 – 1985), pp. 53 – 62. M. Eliade at the Crossroads of Anthropology, *Neue Zeitschriftfur sistematische*

Théologie und Religionsphilosophie, 27 (1985), pp. 123 – 131. Avers și revers în istorie, *Revista de Istorie și Teorie Literară*, nos. 2 – 3 (1986), pp. 127 – 136.

Civilisation as a Product of Wilderness: H.P. Ducrr and His Theories of Culture, *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 40 (1986), pp. 305 – 311.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

M. Eliade at the Crossroads of Anthropology, în *On Symbolic Representations of Religion*, edited by H.G. Hubbeling and H.G. Kippenberg, pp. 45 – 56.

Berlin, W. de Gruyter, 1986. Ascension, în *The eneyclopedia of Religion*, edited by M. Eliade, I, pp. 435 a-44 la, New York, Macmillan, 1987. Astrology, în *id.*, I, pp. 472 a-475 b. Bendis, în *id.*, 2, pp. 94 b-95 a, with C. Poghirc. Dacian Riders, în *id.*, 4, pp. 195 a-196 a.

Gnosticism, From the Middle Ages to the Present, în *id.*, 5, pp. 574 b-578 a. Magic în Medieval and Renaissance Europe, în *id.*, 9, pp. 97 b-101b. Sabazios, în *id.*, 12, pp. 499 b-500 b. Sacrilege, în *id.*, 12, pp. 557 a-563 b. Sexual Rites în Europe, în *id.*, 13, pp. 186 b-189 b. [Sky:] The Heavens as Hierophany, în *id.*, 13, pp. 343 b-345 b. Thracian Religions, în *id.*, 14, pp. 494 a-497 b. Thracian Riders, în *id.*, 14, 497 a-b. Zalmoxis, în *id.*, 15, pp. 55 lb-555 b, with C. Poghirc. M. Eliade et l'ideal de rhomme universel, în *M. Eliade: Dialogues avec le sacre*, pp. 9 – 16, Paris, Editions NADP, 1987. „Zăpadniki” et „Slavianofily”: La portee du conflit, în *Sauf-conduit: La vision russe de l'Occident*, edited by Gerard Conio, pp. 9 – 14, Paris.

l'âge d'Homme, 1987, with C. Culianul ” aneantissement sans nulle compassion” dans la nouvelle „Moara cu noroc” de Ioan Slavici (1881), *Kurier* (Bochum), 13 (1987), pp. 38 – 49. Les fantasmes de la peur chez M. Eminescu, ou Comment devient-on revolutionnaire de

profession, în *Eminescu im europäischen Kontext*, edited by I. Constantinescu, pp. 106 – 127, Augsburg, 1988. Urmuz, precursor de lui-même? în *Vitalite et contradictions de l'avant-garde: Italie-France, 1909 – 1924*, collected by S. Briosi and

H. Hillenaar, pp. 273 – 278, Paris, José Corti, 1988. Ascension, în *Death, Afterlife, and the Soul*, edited by L.E. Sullivan, pp. 107 – 117, New York, Macmillan, 1989. Astrology, în *Hidden Truths: Magic, Alchemy, and the Occult*, edited by

L.E. Sullivan, pp. 151 – 157, New York, Macmillan, 1989. Gnosticism from the Middle Age to the Present, în *Hidden Truths*, pp. 63 – 68. Invito alia lettura di Mircea Eliade, *Abstracta* 35 (1989), pp. 38 – 49. Magic în Medieval and Renaissance Europe, în *Hidden Truths*, pp. 110 – 115. Dr. Faust: Great Sodomite and Necromancer, *Revue de l'Histoire des*

Regions, 207, no. 3 (1990), pp. 261 – 282. Sistem and History, *Incognita* I (1990), pp. 6 – 17. Cultura română? *Agora* 4, no.3 (July-September 1991), pp. 31 – 36.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Recenzii. Comentarii politice și literare, începând din 1973

Dan Laurențiu, *Fiera Letteraria* (Rome) 49 (1973), pp.15.

Vasile Voiculescu, romancier al iluziei și al speranței, *Revista Scriitorilor*

Români (München) 12 (1974), pp. 11.

Mircea Ciobanu și Principele acestei lumi, *Limite* (Paris) 16 (1974), pp. 11. *Creație și frumos*, de C. Noica, *Limite* 17 (1974), p.10. *Religions australiennes*, by M. Eliade, *Aevum* 48 (1975), pp. 592 – 593. *Exil, Limite*. 19 (1975), p.13. Nina Fason (ob. 1974), *Limite* 18 (1975), p. 20 *Lo gnosticismo*, by H. Jonas, *Aevum* 49 (1975), pp. 585 – 587. *May a History and Religion*, by J.E.S. Thompson, *Aevum* 49 (1975), pp. 587 – 590.

La nostalgia delle origini, by M. Eliade, *Aevum* 49 (1975), pp. 584 – 585. *Pour une science des religions*, by M. Meslin, *Aevum* 49 (1975), pp. 207 – 208. *Lo sciamanismo*, by M. Eliade, *Ragguaglio Librario* 51 (1975), p. 396. *Le concept de litterarite*, de M. Marghescu, *Limite* 21 (1976), p. 11. Doi poeți români, *Limite* 23 (1977), pp. 15 – 16. *L'isola del tonal*, by C. Castaneda, *Aevum* 51 (1977), pp. 583 – 586. *Mito e filosofia*, by C. Conio, *Aevum* 51 (1977), pp. 583 – 586. *Neuplatonische u. gnotische Weltablehnung*, by C. Elsas, *Aevum* 51 (1977), pp. 187 –

La XLVI Eranos-Tagung, *Aevum* 52 (1978), pp. 343 – 346. *Edipo alla luce delfolclore*, by V.I. Ja. Propp, *Aevum* 52 (1978), pp. 383 – 384. *Etymologicum Magnum Romaniae*, by B.P. Haşdeu, *Aevum* 52 (1978), pp. 383 – 384.

International Journal of Roumanian Studies I, *Aevum* 52 (1978), p. 637. *Limbă şi gândire în cultura indiană*, by S. Al-George, *Aevum* 52 (1978), p. 637. *Mica enciclopedie a poveştilor româneşti*, by O. Bârlea, *Aevum* 52 (1978), p. 384.

La nascita mistica, by M. Eliade, *Aevum* 52 (1978), pp. 159 – 160. *Nederlandse Volksverhalen*, by M.D. Teenstra, *Aevum* 52 (1978), p. 635. *Occultism, Witcheracă and Cultural Fashions*, by M. Eliade, *Aevum* 52 (1978), pp. 596 – 692. *Production de l'interet romanesque*, by Ch. Grivel, *Rapports* (1978), pp. 189 – 192.

Vita epensiero di R. Tagore, by G. Ottonello, *Aevum* 52 (1978), p. 637. *Metamorfoza lui M. Eliade*, *Limite* 28 – 29 (1979), pp. 35 – 36. *Gesellschaft în mythischen Bahn*, by K. Keller, *Aevum* 53 (1979), p. 608.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Histoire des croyances I, by M. Eliade, *Aevum* 53 (1979), pp. 165 – 168. *În Mist Apparelled*, by EE. Brenk, *Aevum* 53 (1979), p. 209. *Letture sulla religione greca*, by P. Scarpi, *Aevum* 53 (1979), p. 201. *Macrobe*, by J. Flamant, *Aevum* 53 (1979), pp. 190 – 193. *Medieval Heresy*, by M. Lambert, *Aevum* 53 (1979), p. 427. *Norms înin a Changing World*, by Portman-Rietsema, *Aevum* 53 (1979), p. 209. *La paralisi e lo spostamento*, by R. Rinaldi, *Aevum* 53 (1979), p. 608. *Philosophie du catharisme*, by R. Nelli, *Aevum* 53 (1979), p. 428. *Prometeo Orfeo Adamo*, by U. Bianchi, *Aevum* 53 (1979), pp. 172 – 176. *Recherches sur la lune I*, by S. Lunais, *Aevum* 53 (1979), p. 209. *Redeunt Saturnia Regna*, by V. Schmidt, *Aevum*, 53 (1979), pp. 205 – 206. *Symboles et mythes dans la pensie de Plutarque*, by Y. Verniere, *Aevum*, 53 (1979), p. 209.

Bartholomaeus Anglicus, by R.J. Long, *Aevum*, 54 (1980), pp. 391 – 392. *Cahiers Roumains d'Étudeslitteraires*, 1978, *Aevum*, 54 (1980), pp. 557 – 558. *La critique des idee es littéraires*, by A. Marino, *Aevum*, 54 (1980), p. 557. *Cultura cattolica*, by G. Romanato and Molinari, *Problemi di civiltă*, 6 (1980), pp. 11 – 12.

De vita libri III, by M. Ficino, *Aevum*, 54 (1980), p. 397. *La*

giustificazione delle immagini religioase, by V. Fazzo, *Aevum*, 54 (1980), pp. 183 – 185.

Hermeneutica MM. Eliade, by A. Marino, *Aevum*, 54 (1980), pp. 541 – 543. *Hommages a M.J. Vermaseren*, *Aevum*, 54 (1980), pp. 205 – 206. *Magie*, by H.G. Kippenberg and B. Lucchesi, *Aevum*, 54 (1980), pp. 206 – 207. *Mithriaca IV*, by M.J. Vermaseren, *Aevum*, 54 (1980), p. 206. *Opere VII*, by M. Eminescu, *Aevum*, 54 (1980), pp. 536 – 537. *Pour une sociologie du texte*, by P.V. Zima, *Romanistische Zeitschrift für*

Literaturgeschichte (1980), pp. 113 – 114.

Religion u. Klassenbildung, by H.G. Kippenberg, *Aevum*, 54 (1980), p. 201. *Stanze*, by G. Agamben, *Aevum*, 54 (1980), pp. 386 – 387. *Un coañoquoio-ulla nozione cristiana di tempo*, *Rivista di Storia e letteratura*

Religioasa, 17 (1981), pp. 328 – 329.

Apocalypse, de V. Tănase, *Limite* 32, no. 2 (1981), pp. 28 – 29. *Courtly Love*, by R. Boase, *Aevum*, 55 (1981), pp. 360 – 363. *Cults and Beliefs at Edessa*, by H.J.W. Drijvers, *Aevum*, 55 (1981), pp. 172 – 174.

M. Eliade, *Aevum*, 55 (1981), p. 611.

Gannat Bussame, by G.J. Reinink, *Aevum*, 55 (1981), p. 377. *Luce e Gnosi*, by G.J. Filoramo, *Aevum*, 55 (1981), pp. 190 – 192. *Mysteria Mithria*, by U. Bianchi, *Aevum*, 55 (1981), pp. 169 – 172. *Soteriologia di Cibeles e Attis*, by G. Sfameni Gasparo, *Aevum*, 55 (1981), pp. 168 – 169. *Textbuch zur Neutest: Zeitgeschichte*, by H.G. Kippenberg and Wevers.

Aevum, 55 (1981), pp. 190 – 191.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Wanner begonnen de haksen te vilegen? *Univerteitskrant*, January 21.

1981, p. 5. Ask yourselves in our own hearts... *History of Religions*, 22 (1982), pp. 284 – 286. Ecology and Indo-Iranian Reconstruction, *History of Religions*, 22 (1982), pp. 196 – 198. The Marvelous Ointments of Dr. Ducrr, *History of Religions*, 22 (1982), p. 356.

Adonis, by S. Ribichini, *Aevum*, 56 (1982), p. 129. *Iconographie chrétienne*, by A. Grabar, *Aevum*, 56 (1982), p. 356. *Idee en Verbeelding*, by J.J.A. Mooij, *Aevum*, 56 (1982), pp. 590 b-59 lb. *purgatoire*, by J. Le Goff, *Aevum*, 56 (1982), pp. 363 – 364. *Unde scurte*, de M. Lovinescu, *Ethos*, 3 (182), pp. 296 – 297. *Unter dem Pflaster*, 8 (1981), *Aevum*, 56

(1982), pp. 590 a-b. Colloquio „Gnosi e politica”, *SMRS*, 49 (1983), pp. 417 – 419. Mircea Eliade et son oeuvre, *Aurores*, 38 (1983), pp. 10 – 12. Mistica, cultura e società, *RSLR*, 19 (1983), p. 348. *Atharvavedaparisista*, edited by L. van den Bosch, *History of Religions*, 23

(1983), pp. 194 – 195.

CCCA II, by M.J. Vermaseren, *Aevum*, 57 (1983), pp. 165 a-b. *Light and Color*, by M. Barasch, *Aevum*, 57 (1983), pp. 573 a-574 a. *Mithriaca III*, by M.J. Vermasem, *Aevum*, 57 (1983), pp. 17 la-172 a. *Montaillou în Groningen*, edited by D.A. Papousek, *Aevum*, 57 (1983), pp. 365 a-366 b. *Mythologie du vampire*, by A. Cremene, *Revue de l'Histoire des Religions*.

200 (1983), pp. 413 – 415.

Scriitori bisericești, by I.G. Coman, *Aevum*, 57 (1983), pp. 174 a-b. *La soteriologia*, by U. Bianchi and M.J. Vermaseren, *Aevum*, 57 (1983), pp. 172 a-173 a.

Symboliek van de aarde, by H.A. Witte, *Aevum*, 57 (1983), pp. 582 a-583 a. *Symposium Apuleianum Groninganum*, *Aevum*, 57 (1983), p. 17 la. *Temple et contemplation*, by H. Corbin, *Aevum*, 57 (1983), pp. 580 b-58 lb. *Zoroaster*, by Gh. Gnoli, *Aevum*, 57 (1983), pp. 164 a-165 a. *L'a tessa dellafine*, by G. Filoramo, *SMSR*, 50 (1984), pp. 373 – 375. *Dieu et Dieux*, edited by M. Taille, *History of Religions*, 24 (1984), p. 288. *The early Greek Concept of the Soul*, by J. Bremmer, *SMRS*, 50 (1984), pp. 371 – 373.

Mythologie du vampire, by A. Cremene, *SMSR*, 50 (1984), pp. 195 – 197. *Neue Ansätze*, edited by Gladigow and H.G. Kippenberg, *History of Religions*.

24 (1984), pp. 185 – 186. *Rausch – Extase – Mystik*, edited by H. Cancik, *History of Religions*, 24

(1984), pp. 186 – 187. *Le Scarabei International*, *Aevum*, 58 (1984), p. 618.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Sphinx-Verlag, *Aevum*, 58 (1984), pp. 617 – 618.

Vor Gott sind Alle gleich, by G. Kehrer, *History of Religions*, 24 (1984), pp. 187 – 188. Mircea Eliade et le long combat contre le racisme, *Nouvelle Acropole*, 81

(1985), pp. 3 – 4.

L'offense raciste, *Nouvelle Acropole*, 81 (1985), pp. 7 – 8. Religie

și istorie, *Contrapunct*, 4 (1985), pp. 4 – 8.3 *Grâces*, de M. Eliade, *Limite*, 44 – 45 (1985), pp. 29 a-30 a. *Isaia*, edited by M. Pesce, *Journal for the Study of Judaism*, 116 (1985), pp. 271 – 272.

La lettre du pretre Jean, by M. Gosman, *SMSR*, 51 (1985), pp. 381 – 383. *Mystique, culture et société*, edited by M. Meslin, *Histoire of Religion*, 25

(1985), pp. 288 – 289.

Jurnalul de la Păltiniș, de G. Liiceanu, *Limite*, 44 – 45 (1985), pp. 20 b-2 lb. // *picchio e îi codice delle api*, by P. Scarpi, *History of Religions*, 24

(1985), pp. 286 – 287.

Qui sã vertu anoblist, by A.J. Vanderjagt, *SMSR*, 51 (1985), pp. 383 – 3 [?]. *Le regioni del silenzio*, edited by M.G. Cicani, *History of Religions*, 25

(1985), pp. 287 – 288.

Revelation of Elchasai, by G.P. Luttikhuizen, *SMSR*, 51 (1985), pp. 377 – 380. Studii recente despre M. Eliade, *Limite*, 46 – 47 (1985), pp. 24 a-25 a. *Reconstituiri în domeniul mitologiei românești*, dialog cu Andrei Oișteanu, în *Revista de Istorie și Teorie Literară*, nr. 3, 1985. *Mahâparinirvâna*, *Limite*, 48 – 49 (1986), pp. 2 – 3. *Religie și istorie*, *Contrapunct*, 1 (1986), p. 10. *Religie și istorie*, *Contrapunct*, 2 (1986), p. 10. *Anthropology and the Study of Religion*, edited by R.L. Moore and R.E.

Reynold, *SMSR*, 52 (1986), pp. 336 – 337. *Cosmology and Ethical Order*, edited by R.W. Lovin and F.E. Reynolds.

SMSR, 52 (1986), pp. 324, 327. *Dreams, Illusion, and Other Realities*, by W. Doniger O. Flaherty, *SMSR*.

52 (1986), pp. 382 – 330.

Geographie sacree, by F. Schwartz, *Aries*, 5 (1986), p. 87. *The History of Religions*, edited by J.M. Kitagawa, *SMSR*, 52 (1986), pp. 177 – 179. *Sophia et l'âme du monde* (Cahiers de l'Hermetisme), *Aries*, 5 (1986), pp. 81 – 83.

Secretul lui M. Eliade, *Contrapunct*, 3 – 4 (1986), p. 10. Foreword by the editor, *ARA Journal*, 10 (1987), pp. 4 – 5. *Mahâparinirvâna*, *ARA Journal*, 10 (1987), pp. 15 – 21. *Mahâparinirvâna*, în *M. Eliade: Dialogues avec le sacre*, pp. 44 – 48, Paris.

Editions NADP, 1987. I mandarini, *Tempo Presente*, 73 – 74

(January-February 1987), pp. 119 a-120 b.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Mircea Eliade à la lunga lotta contro il razzismo, în *Mircea Eliade e l'Italia*, edited by Mincu and R. Scagno, pp. 89 – 91, Milan, Jaca Book.

1987. Mircea Eliade à la recherche du Graal, *CNAC-Magazine*, Centre G. Pompidou.

39 (May-July 1987), pp. 8 – 9. „Mircea Eliade on the 80th Anniversary of His Birth”, *ARA Journal*, 10

(1987), p. 1072, edited by I.P. Culianu.

One, Two, Many Gods, *History of Religions*, 27 (1987), pp. 97 – 98. Păcatul împotriva spiritului, *Agora*, 1, no. 1 (1987), pp. 36 – 38.

Āyodhya, by H. Bakker, *History of Religions*, 26 (1987), pp. 436 – 437. *The Greek Magical Papyri*, edited by H.D. Betz, *Journal for the Study of*

Judaism, 18 (1987), pp. 81 – 83. *Indian Medicine*, edited by G.J. Meulenbeld, *History of Religions*, 27

(1987), pp. 81 – 83. *The Name of God*, by J.E. Fossum, *History of Religions*, 26 (1987), pp. 435 – 436.

Poimandrēs as Myth, by R.A. Segal, *Journal of Religion*, 68 (1988), p. 608. *Rasa mana ke pada*, by A.W. Entwistle, *History of Religions*, 27 (1987), p. 108. Alter ego, în *Handbuch religionswissenschaftlicher Grundbegriffe*, pp.

437 – 438, Stuttgart, Kohlhammer, 1988. Invitation to the Sabbath, (London) *Times Literary Supplement*, December 15, 1989, Liber, 14. Invito al Sabato, (London) *Times Literary Supplement*, December 15 – 21.

1989, Liber, 2, 14.

Religion în Context, by I.M. Lewis, *Journal of Religion*, 68 (1988), p. 640. *Gnostic Scriptures*, by B. Layton, *Journal for the Study of Judaism*, 20

(1989), pp. 95 – 96.

J. Wach, by J.M. Kitagawa, *Church History*, 58 (1989), pp. 419 – 420. *Martyrium und Sophiamthos*, by C. Scholten, *Church History*, 58 (1989), p. 370.

Servants of Satan, by J. Klaits, *Church History*, 58 (1989), pp. 419 – 420. Scrisoare deschisă către Ungureanu Fi [orica], *Lumea liberă* (New York).

December 9, 1989, pp. 8 – 9.

Dan Petrescu, *L'Umană Avventura* (Spring 1990), p. 110.

E'morto îi re – occhio all'crede, *Panorama*, February 18, 1990, pp. 94 – 96. Naked is Shameful, *History of Religions*, 29 (1990), pp. 420 – 422. La realtă? Sono duc, *Panorama*, June 3, 1990, p. 107. Adam, Eve, and the Serpent, by E. Pagels, *Incognita*, 1 (1990), pp. 108 – 111. The Aesthetics of Thomas Aquinas, by U. Eco, *Journal of Religion*, 2 (1990), pp. 283 – 285. The encyclopedia of Religion, edited by M. Eliade, *Incognita*, 1 (1990), pp. 104 – 106.

LUCRĂRI DE IOAN PETRU CULIANU

Gnosis, by K. Rudolph, *Journal of Religion*, 2 (1990), pp. 303 – 304. *The History of Religions*, by J.M. Kitagawa, *Church History*, 59 (1990), pp. 135 – 136. *Other Peoples Myths*, by W. Doniger O'Flaherty, *Incognito*, 1 (1990), pp. 944 – 945. „Viitorul României în 11 puncte”, *Lumea liberă*, 6 ianuarie, 1990, pp. 19.

30 – 31.

„Scrisori deschise către Anderi Pleșu”, *idem*, 13 ianuarie, 1990, pp. 9 – 10. „O lecție de politică”, *idem*, 16 iunie, 1990, p. 11. „Scotophilia (rubrică). Filme de groază”, *idem*, 23 iunie, 1990, p. 9. „Dialogul morților!”, *idem*, 30 iunie, 1990, p. 9. „4 iulie”, *idem*, 7 iulie, 1990, p. 9. „Ein echter deutscher...”, *idem*, 14 iulie, 1990, p. 9. „Dialogul morților II”, *idem*, 21 iulie, 1990, p. 9. „Cea mai proastă inteligență!”, *idem*, 28 iulie, 1990, p. 9. „Cea mai proastă inteligență II”, *idem*, 4 august, 1990, p. 9. „Patriot”, *idem*, 11 august, 1990, p. 9. „Economia de piață”, *idem*, 18 august, 1990, p. 9. „Patruzeci de secole...”, *idem*, 25 august, 1990, p. 9. „Fantapolitica”, *idem*, 1 septembrie, 1990, p. 9. „Eliade Koan...”, *idem*, 8 septembrie, 1990, p. 9. „Elie Wiesel”, *idem*, 15 septembrie, 1990, p. 9. „Somul cel de moarte”, *idem*, 22 septembrie, 1990, p. 9. „Cel mai mare român în viață”, *idem*, 29 septembrie, 1990, p. 9. „O șansă unică”, *idem*, 6 octombrie, 1990, p. 9. „Iadul și civilizația”, *idem*, 13 octombrie, 1990, p. 9. „Umberto Eco și Biblioteca din Alexandria!”, *idem*, 20 octombrie, 1990, p. 9. „Umberto Eco și Biblioteca din Alexandria II”, *idem*, 27 noiembrie, 1990.

1>V9”.

„Inchiziția? Cel mai bun tribunal din lume”, *idem*, 3 noiembrie, 1990, p. 9. „François Furet și revoluția franceză”, *idem*, 10 noiembrie, 1990, p. 9. „Grandoarea și mizeriile structuralismului”, *idem*, 17 noiembrie, 1990, p. 9. „Grazia Marchiano”, *idem*, 24 noiembrie, 1990, p. 9. „Arcadia”, *idem*, 1 decembrie, 1990, p. 9. „Euforisme”, *idem*, 8 decembrie 15, 1990, p. 9. „Adio”, *idem*, 22 decembrie, 1990, p. 9.

Cuprins

Prefață... 5

Un altfel de Culianu... 5

În semn de recunoștință...19

Cuvânt înainte la ediția românească...21

Notă asupra metodei...23

Prolog. Octombrie 1989. Chicago...25

I. Crima: 21 mai 1991...29

1. Religia ca sistem...31

2. Urmările...44

II. Tinerețea: 1950 – 1972...49

3. Arta memoriei...51

4. Studenția: 1967 – 1971...65

5. „Personaje sumbre, foarte inteligente” ...75

6. Paradisul visat...83

III. „Arriviste”: 1972 – 1986...93

7. Mitul Occidentului: Italia, 1972 – 1975...95

8. Chicago, Paris și Mircea Eliade... 106

9. Olanda: un tânăr intelectual în ascensiune, 1976 – 1983...119

10. 1484 și 1984... 133

11. Abuzurile interpretării... 141

12. Cariera: 1985...148

13. Jocul cu smaralde: 1986... 151

14. Cartea vieții... 167

IV. „Gustul gloriei”: 1987 – 1991... 175

15. „Lumea și-a recăpătat misterul”: 1987... 177

16. Religie și știință – a patra dimensiune: 1988... 191

17. Profeție: 1989...202

18. „Revoluția”: Crăciunul 1989... 214

19. Lumea liberă: 1990...222

20. „Scoptophilia” ...234

21. Cărarea ce se bifurcă...243

22. Amintiri despre viitor...246

23. „Dr. Faustus, mare sodomit și necromant” ...254

24. Trandafiri în prag...268

V. Jocuri mentale: 1991 – 1996...277

25. Călătoriile după moarte...279

26. Sub semnul Capricornului: suspiecții... 291

27. Ancheta...303

28. Jocuri mentale...308

Notă finală la ediția americană... 316

Epilog... 317

Lucrări de Ioan Petru Culianu... 319

În colecția BIBLIOTECA IOAN PETRU CULIANU

au apărut:

Arta fugii. Povestiri

Călătorii în lumea de dincolo

Gnozele dualiste ale Occidentului

Pergamentul diafan. Ultimele povestiri

Jocurile minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie

Sorin Antohi (coordonator), Ioan Petru Culianu. *Omul și opera*

Eros și magie în Renaștere. 1484

locari serio. Știință și artă în gândirea Renașterii

Cult, magie, erezii-Articole din enciclopedii ale religiilor

Hesperus (roman)

Experiențe ale extazului

Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru

Culianu

Mircea Eliade Ted Anton, *Eros, magie și asasinarea profesorului*

Culianu în pregătire:

Jocul de smarald (roman)

Gnosticism și gândire modernă: Hans Jonas

Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice

Tozgrec (roman)

— BIBLIOTECA

IOAN PETRU CULIANU

„Volumul lui Ted Anton reprezintă reconstituirea detaliată a unei crime în jurul căreia s-a făcut multă publicitate, iar soluția sugerată de autor are semnificație politică. Este însă totodată o carte despre un mit și constituie o lectură fascinantă”.

Umberto Eco

„În numeroasele cărți publicate de Ioan Petru Culianu până în 1991 în domeniul său de activitate – cărți despre gnosticism, extaz, ascensiunea sufletului – nu era nimic care să fi putut provoca reacția violentă culminată cu asasinarea sa. Scrierile politice însă, cele din afara domeniului academic, ale lui Culianu, publicate în limba română

Într-o revistă din New York, au legătură directă cu crima. Aceasta este părerea multor persoane și subiectul principal al volumului lui Ted Anton. Cu alte cuvinte, dacă teza acestei cărți este corectă, moartea lui Culianu apare ca un exemplu de asasinat politic comis asupra unui intelectual care a îndrăznit să vorbească răspicat, pe pământ american, despre ceea ce el credea a fi fost una dintre cele mai mari farse politice ale ultimilor ani – lovitura de stat din

1989 împotriva dictatorului din România.

Moshe Idel

„Într-un moment zbuciumat, în 1991, Culianu era un glas care se făcea auzit în presa străină într-un mod unic. Își scria la mână articolele și făcea conexiuni uluitoare de pregnante între evenimente. În ce mă privește, cred că asasinarea lui Ioan Petru Culianu a fost comisă de către fosta Securitate. Nu era perfect, probabil nici opera lui nu era perfectă, dar a fost ucis pentru că a vorbit în numele adevărului și ai dreptății”.

CARTHP

ISBN 973 – 681 – 796 – 2

789736 817960

Preț: 249.000